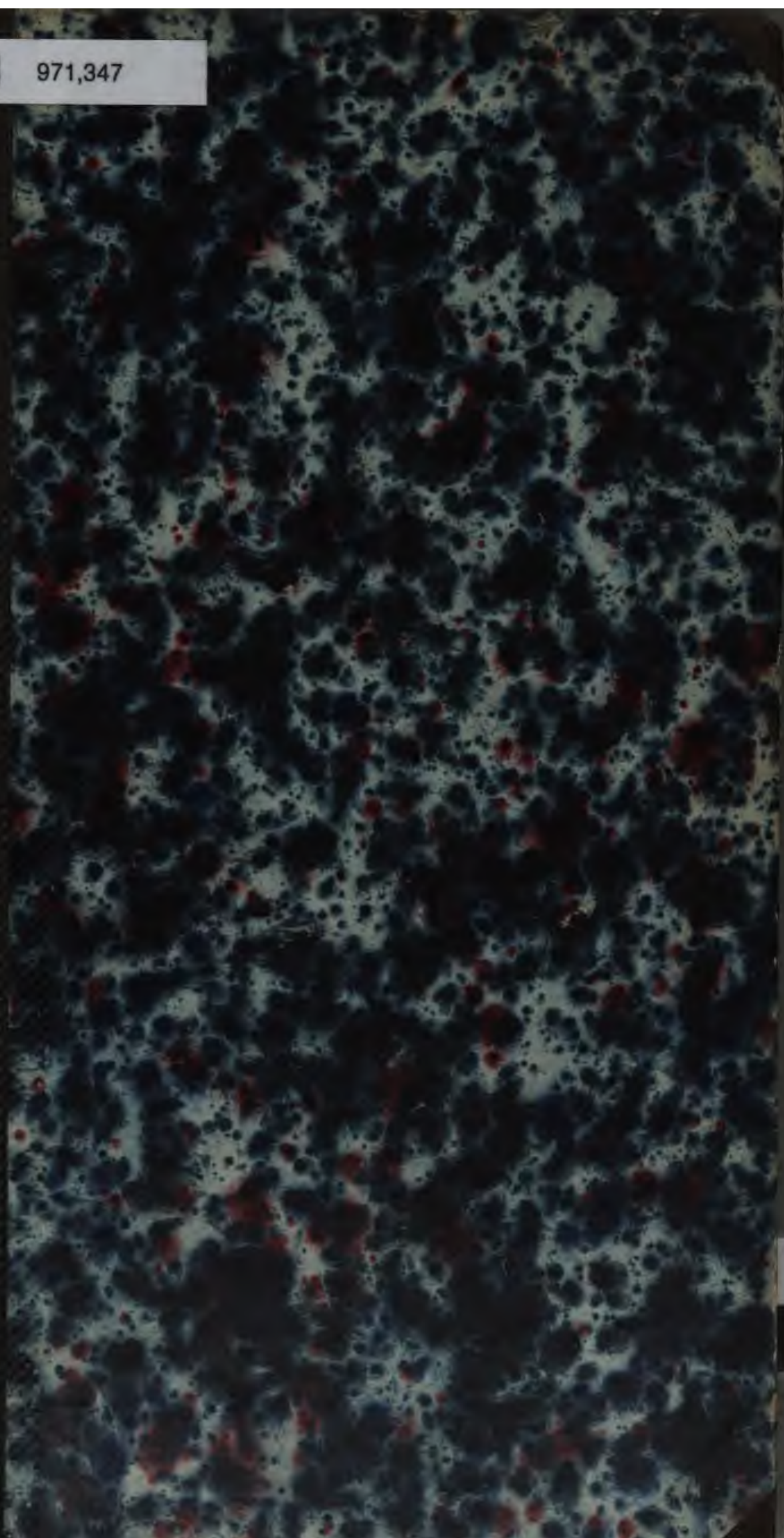
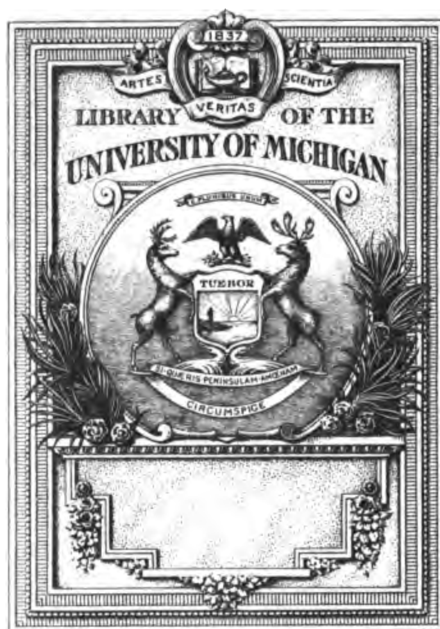

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

NIEUW NEDERLANDSCH

TAALMAGAZIJN,

TIJDSCHRIFT

VOOR

DE WERKDADIGE BEOEFENING, VERGELIJKING EN VEREDELING ONZER MOEDERTAAL,

MET MEDEWERKING VAN DE HEEREN:

D^R. N. Beets, — D. Bomhoff, Hz., — D. W. Bosch, Dz. — D^R. W. G. Brill, — B. Brugsma, — H. A. Callenfels, — Mr. G. D. Franquinet, — D^R. A. de Jager, — Prof. W. J. A. Jonckbloet, — M^R. J. van Lennep, — D^R. H. J. Nassau, — D^R. M. J. Noordewier, — A. C. Oudemans, — P. J. Prinsen, — M. Pruim, — M. J. Roest, — D^R. J. Schotel, — Prof. M. Siegenbeek, — J. v. d. Veen, — Prof. H. G. Visscher en D^R. J. van Vloten.

verzameld door:

L. A. TE WINKEL.

EERSTE JAARGANG.

'S GRAVENHAGE,
GEBROEDERS BELINFANTE.

1853.

Boekdrukkerij GEBROEDERS BELINFANTE,
's Gravenhage.

INHOUD.

TAALMIJMERINGEN,

DOOR

Dr. H. J. NASSAU.

Studie der *levende* taal.

Ken, sterveling, ken uw taal:
Zij maakt u mensch, in haar berust uw wezen.

XXXI.

Vergelijkende taalkunde, Nederlandsch met Hoogduitsch, medeverwante en andere talen.

EERSTE PROEVE.

Was aber das Holländische betrift, würden unsere Teutschen zumal guten Fug und Macht haben, durch gewisse Abgeordnete, das Recht [Tribut] der Mutterstadt von dieser Teutschen Pflantze [Colonie] einzusammlen; und, zu dem Ende, durch kundige Leute die Holländische Sprache und Schriften untersuchen und, gleichsam, wardiren zu lassen, damit man sehe, was davon zu fodern, und was bequem, dem Hochteutschen einverleibt zu werden. — Es ist sonst bekant, dass die Holländer ihre Sprache sehr ausgebutzet (haben); dass OPITZ *sich den* HEINSIUS, CATS *und* DE GROOT *und andere vortreffliche Holländer wol zu Nutz gemacht; dass* VONDEL *und andere es noch höher gebracht; und dass jetzt viele unter ihnen mit grosser Sorgfalt sich der Reinigkeit befleissigen, und dennoch ihre Meinung schön auszudrücken wissen; also uns mit ihren Schriften wol an Hand gehen werden.* G. G. LEIBNITZ († 1716), von der Austibung und Verbesserung der Teutschen Sprache; Opera Omnia, t. 6, Genev. 1768.

Van menig kind wordt d'opvoeding verwaarloosd, of wel, men geeft hem eene geheel verkeerde, in weêrspraak met zijne natuur: en toch, de loop van't leven, een gelukkige aanleg, brengen hem teregt. Zoodanig kind is onze taal. In weêrwil harer verwaarloozing in hoogere kringen, in weerwil van de verkeerde leiding, die de boek-

geleerdheid haar meermalen opdrong, heeft ze zich gunstiger ontwikkeld, dan men kon hopen; zoowel door't gezond verstand des volks, midden in't gewoel en de drukte van handel en veelzijdig bedrijf, als door haar vroeg verkeer, in vergelijking van't hoogere Noorden en Noordoosten van *Europa*, met *Frankrijk*, *Italie*, *Spanje*, landen, waar toen't brandpunt was der beschaving, en waar de volken, in en met de stamtaal hunner spraken, 't *Latijn*, een rijken voorraad van taalwendingen en onderscheiding van begrippen, als bij erfenis, waren deelachtig geworden. Zoo dikwijls men onze taal in bijzonderheden nagaat, ze vergelijkt met het *Hoogduitsch*, ook met het *Deensch* of *Zweedsch*, bevestigt zich deze opmerking. De tegenwoordige toestand der *Hoogduitsche* taal en letteren is eene geheel andere, dan in Leibnitz eeuw, een heldere, zonnige dag is er over opgegaan: in weêrwil hiervan was, mogelijk ook heden nog, Leibnitz raad voor zijne landgenooten niet verwerpelijk. Maar om die aanwinst te doen, zou men zich niet moeten bepalen tot onze eigenlijke letterkunde. Deze of gene schrijvers, even als Göthe en Schiller in *Duitschland*, bij ons, voor volstrekte toongevers aan te nemen, was de verkeerde weg. De *Nederlandsche* schrijf- en spreektaal, in hare eigenaardige ontwikkeling en zuiverheid, is geen geschenk van enkele groote schrijvers aan de natie, zoo als't *Hoogduitsch*: zij, de *Nederlandsche*, even als onze staat zelf, heeft hare opkomst, bloei, ontwikkeling en beschaving, aan 't volk in zijne verschillende standen en bedrijven te danken, aan eene betrekkelijk vroege, algemeene verlichting, beschaafdheid van verstand en ontwikkeld godsdienstig gevoel. Ze is niet afgedaald uit hoogere kringen tot het algemeen, maar uit den boezem des volks heeft ze zich verheven. Vandaar is't, dat bij goede, bij de beste schrijvers van onze eeuw, zelfs bij van der Palm, uitdrukkingen en wendingen *kunnen* voorkomen, die in strijd zijn met het karakter der taal: omgekeerd, echt *Nederlandsche*, vol kern en leven, in den dagelijkschen omgang,

of bij eenen schrijver, die hoegenaamd niet in tel is. Onze geheele staat, hoe *aristocratisch* enkele bladzijden zijner geschiedenis er uitzien, is in den grond een burgerhuishouden. En hij is dit in zijn *geheel* wezen en zijn, in zijn doen en laten, taal en zeden; zóó, als hij reeft en zeilt, midden in den stroom der volken en staten.

A. *Nederlandsche synonymen, met Hoogduitsche woorden vergeleken.*

Verzameling — vergadering.
Zamenkomst — bijeenkomst.

Van onbezielde voorwerpen hebben we *verzamelingen: vergaderingen* van *menschen*, *in gevolge eene bepaalde instelling.* «Verzamelingen» van boeken, prenten, munten, opgezette vogels: «vergaderingen» van't genootschap, van den stads-, van den kerkeraad, van de Staten-Generaal. 't *Fransche collection* en *assemblée* hebben vermoedelijk deze onderscheiding doen geboren worden. Hoe dit zij, 't is genoeg, ze bestaat, en is in de werkelijke taal gevestigd. 't *Hoogduitsch* heeft het woord *Vergatterung* genoegzaam geheel laten verouderen, even als 't werkwoord *vergattern* 1). Nu kan 't de bedoelde onderscheiding alleen uitdrukken door, voor't onbezielde, van *Versammlung ver* weg te laten, en't, in't andere geval, te behouden; *Büchersammlung*, maar: die *Bundesversammlung*, enz. 't *Deensch* mist eveneens «vergadering»; heeft *Samling* en *Forsamling;* zegt ook *Bogsamling*, boekverzameling; doch gebruikt beide, zonder vasten regel, ook van menschen in onbepaalden zin voor: hoop, menigte, schare — 't *Zweedsch* heeft, in gelijker voege, de beide *Hoogduitsche* vormen; hierbij heeft het, van den stam *gaderen*, «ver-

1) *Vergattern, die soldaten zusammen trommeln;* · *ung, das Zusammentrommeln.* HEINSIUS.

gaderen, nog behouden: *gadda sig tillsammans*, in den zin van: te zamenscholen, zamenrotten.

«Zamenkomst» en «bijeenkomst» hebben beide gemeen, dat ze niet het gevolg zijn van eene bepaalde instelling. 't Laatste schijnt zich van't eerste te onderscheiden, als een gevolg van afspraak: «We moeten eens eene bijeenkomst houden;» «de deelhebbers zullen eene voorloopige bijeenkomst houden.»

Zich verbeelden, zich inbeelden, zich voorstellen.

Aan de drie woorden is de beteekenis gemeen: door eene schildering der gedachte, iets voor den geest hebben. De twee eerste hebben nooit een anderen zin, 't derde wel, maar komt alleen in dezen hier in aanmerking.

«Zich verbeelden» is: zich iets *voorstellen in beelden*, 't zien met het oog der ziel, onwillekeurig of met voordacht; iets, dat is, of niet is; waar of verdicht; 'tgeen is geweest, of zijn zal.

Veel beperkter van omvang is «zich inbeelden»; 't is verbeelden, voor zooverre dit het gevolg, of 't werk, is van waan en eigenliefde. Die zich *ver beeldt* een weldoener der menschen te zijn, schildert zich d'aandoeningen af, 't gevoel, dat hij dan zou hebben, als hij 't was; de geheele toestand van zulk een' man is hem helder voor den geest. Die zich *in beeldt* een weldoener der menschen te zijn, overschat, door eigenliefde vervoerd, zijne waarde.

«Zich voorstellen» gaat nooit over tot de bijzondere beteekenis van «zich *in*beelden»: maar geen vast gebruik der spreektaal heeft het kenmerkende verschil aangewezen tusschen «zich verbeelden» en «zich voorstellen.» Eigenaardig, zooals't zich laat aanzien, kan in plaats van «zich verbeelden,» «zich voorstellen» gebruikt worden, als er een eenvoudig feit, geene uitgewerkte schildering, wordt bedoeld. «Stel u voor, hij kwam morgen te sterven,» en «verbeeld u, hij kwam morgen te sterven,» zou dan

niet hetzelfde zeggen. 't Eerste is eene bedaarde veronderstelling, waarmede 't gevoel niets te maken heeft; het tweede wil al't ongelukkige en treurige, in beelden, voor den geest geroepen hebben, dat dit sterfgeval na zich zou slepen.

Voorbeelden. — *Verbeeld u den toestand van die menschen, in een vreemd land, van alles beroofd* — *Die tijding deed hem genoegen; dat kan ik me wel voorstellen* — *Ze verbeeldt zich altijd, dat ze ziek is* — *Hij beeldt zich in, dat alle vrouwen op hem verliefd zijn* — *'t Is een ingebeelde gek* — *Ze zit vol inbeelding* (Zoo ik meen, ook een spreekwoord: *hij beeldt zich in, dat 's keizers kat zijne nicht is: en 't dier kent hem niet eens* (?) — *Men moet zich niet altijd 't ergste voorstellen.*

«Verbeelden» ontbreekt in't *Hoogduitsch;* 't gebruikt *einbilden* voor beide, gelijk 't *Fransch* dit doet met *s'imaginer.* 't *Deensch* heeft alleen *indbilde sig* en 't *Zweedsch inbilla sig.* 't Woord «inbeelden» «inbeelding,» enz. schijnt, dierhalve, tot den eigenen rijkdom onzer taal te behooren, dien ze boven 't *Hoogduitsch* en andere vooruit heeft. Meteen beantwoordt d'onderscheiding, die de spreektaal heeft vastgesteld, aan den aard der zamenstellingen. «Ver — beelden» is door beelden aanschouwelijk maken, gelijk «verbloemen,» iets onaangenaams met bloemen overstrooijen, en, daardoor, aan't oog onttrekken. Maar «zich *in*-beelden» gelijk: «*in*spraak»; «zich *in* 't hoofd brengen»; «*in*slapen», enz.; heeft den zweem eener terugwerking van den handelende op zich zelven.

b. *Nederlandsche woorden, die in't Hoogduitsch niet worden gevonden, wel in andere Germaansche talen; maar in de Hoogduitsche* schrijf*taal door een ander woord worden uitgedrukt.*

Edik, azijn. Hoogd. *Essig.* 't Eerste woord hebben we gemeen met de *Denen* en *Zweden*: Deensch *Eddike;* Zweedsch

ättika. Van't woord «azijn» schijnt men nergens elders eenig spoor te kunnen nagaan, dan, zeldzaam genoeg, bij eene *Germaansche* volkplanting, sedert eeuwen in't Noorden van *Piemont* gevestigd, bij *Monte Rosa.* Ze heeft het woord *asey*, en is gewoon de *n* op't einde weg te laten [1]).

BLIJDE. Hoogd. *munter*, *froh* en *frölich* (ons: vrolijk verheugd, niet «blijde»). Bij de *Denen* en *Zweden* vind ik *blid:* zacht, gunstig van't weêr. — Met dit woord ontbreken te gelijk aan't Hoogduitsch: *verblijden* en *blijdschap.*

BRUILOFT. Hoogd. *Hochzeit* (ons: hoogtijd). Deensch *Bryllup*, Zweedsch *bröllopp;* aan den *Monte Rosa: brülof.*

BULDEREN. Hoogd. *tosen, poltern*, enz. Deensch *buldre;* (ook *buldrende storm* = bulderende storm; *bulder-basse*, bulderbast.) Zweedsch *bullra.*

HUREN, VERHUREN. Hoogd. *miethen, vermiethen.* Deensch *hyre*, Zweedsch *hyra.* (De *Deensche* y = u bij ons; en de u = oe, aa = oo lang).

KRUID, buskruid, is alleen in't *Hoogd.* van't *Latijnsche* «pulvis» (stof): *Pulver.* Bij d'andere taalverwanten, gelijk bij ons: Deensch *Krud*, mede in de zamenstellingen: *Kruddamp*, *Krudforraad*, *Krudtaarn* (toren), enz. Zweedsch *krut*, *krutrök* (rook), *krutförråd*, *kruttorn.*

MAATSCHAPPIJ en GENOOTSCHAP. Voor deze zuiver *Nederlandsche* woorden heeft het *Hoogduitsch* alleen *Gesellschaft* en *Societät*, gezelschap en societeit. Wat het laatste, «genootschap», betreft, HEINSIUS geeft, in zijn *Wörterbuch*, ook *Genossenschaft*, «eine gelehrte Genossenschaft». Doch dit is eenig uit eene zucht, die inderdaad zoo kinderachtig als ongegrond is, maar't zwak der *Hoogduitschers*, om den geheelen *Germaanschen* taalstam, met al zijne takken, *Nederlandsch* — dit bovenal — *Deensch* en *Zweedsch*, te

1) *Ueber die Sprache der Piemontesischen Deutschen am Monte Rosa*, von Dr. CLEMENT, in't *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen*, von LUDWIG HERRIG, Braunschw. 1851, 8ter Bd., 4ter Heft.

doen doorgaan voor loten van de Hoog*duitsche schrijftaal*, hoewel die zelve naauwelijks eene eeuw oud is, ten minste niet opklimt tot vóór LUTHERS tijd. HEINSIUS maakt dan ook zijne «*gelehrte Genossenschaft*» eerst verstaanbaar voor zijne landgenooten, door er achter te zetten: *eine gelehrte Societät.*

Van *Maatschappij* is bij ons het stamwoord *maat* nog frisch en levendig; «Jan maat», voor matroos; «goede maatjes zijn», is bekend; «jong maatje», voor leerjongen, in *Holland* veel in gebruik (en «Jan Rap en zijn maat»). 't *Engelsch* bewaart het in *match*, *mate* en in verscheidene zamenstellingen van dezen. In't *Hoogduitsch*, *Deensch* en *Zweedsch*, schijnt er geen enkel afzetsel van dezen stam over. Van't woord zelve heeft het *Deensch*: *Madskaberi* = *Madskabi*, maar't wordt als verouderd opgegeven (MOLBECH, *Dansk Ordbog)*, doch als nog over: *have Maskepi*, omgang hebben. De wijfelende schrijfwijze en't gemis van't stamwoord doen vermoeden, dat het woord in't *Deensch* niet is gekomen uit den gemeenschappelijken *Nederduitschen* woordenschat, maar dat het, uit een later tijdperk der beschaving, van hier naar *Denemarken* is overgebragt. *Matskuppije* = *Maskopey*, die bij ADELUNG worden opgegeven als in *Westfalen* in zwang, verkeeren denkelijk in't zelfde geval, als't *Deensch* «Madskaberi», enz.

Onbekend is't mij, tot hiertoe, *wanneer*'t woord «maatschappij» zich in onze spreek- en in de schrijftaal van't dagelijksch leven is beginnen te vestigen. In den zin van vereenigingen om handel te drijven, gebruikt het F. VALENTYN reeds, in zijn: *Oud en Nieuw Oost-Indiën*, 5 d. in fol., 1724, in't voorwerk: «de maatschappij der geurige Oosterlanden»; «de maatschappij en handel op Oost-Indiën», — «eene maatschappij, die haar weerga, ook in opzigt van hare magt en gezag in't Oosten, nergens in de wereld kent.» WAGENAAR heeft overal *Oost-* en *West-Indische Maatschappij* maar, zoo als hij gewoon was, hij vertaalt; autentiek, zoowel als naar dagelijksch gebruik,

was 't: d'*O. en W. I. Compagnie.* De maatschappijen, b
navolging, in *Denemarken* opgerigt, onder CHRISTIAAN IV
waren ook «compagniën»: ***Ostindisk Handelskompagn***
Islandsk kompagni, enz.

Bij VAN EFFEN, omtrent 1730, komt «maatschappij
al voor in de beteekenis, die de *Franschen* met: ***la socié***
des hommes, de *Hoogduitschers* met: ***die menschliche G***
sellschaft, verbinden. Onder de vereenigingen voor lettere
enz., is de *Haarlemsche Maatschappij van wetenscha*
pen, 1752, d'oudste.

c. *Nederlandsche woorden, waarvoor 't Hoogduitsc*
óf in 't geheel geen woord heeft, óf alleen een La
tijnsch of Fransch.

DALEN, *nederdalen*, *afdalen*, enz. en de geheele ree
van letterlijke en figuurlijke beteekenissen, waar aan d
woord rijk is, wordt in 't *Hoogduitsch* niet gevonde
Sinken, zinken; *niedersteigen*, nederstijgen; ***herablasse***
nederlaten, andere, drukken 't eigenaardige niet uit va
«dalen»; 't allerminst in 't dichterlijke:

Nu dalen onder zangen,
Om zijne ziel te ontvangen,
Gods engelen van omhoog.

Met diezelfde waas van statige kalmte en zachte verh
venheid, kan hier «dalen» door geen dier *Hoogduitsc*
woorden worden uitgedrukt. 't *Deensch* heeft het, gel
wij: «*dale* v. n. *bevæge sig langsomt ned*», zich langza
naar beneden bewegen. fig. «*Hans' Lykke* (y = u) *begyn*
nu at dale», zijn geluk begon nu te dalen. Bij ons schi
het gebruik der levende taal dit woord nog naauwkeuri
bepaald te hebben dan in 't *Deensch*, en wel met e
scherpte van omtrek, zooals weinig andere: «dalen
langzaam, eenparig van beweging, zonder vrijving, sch
ring, of botsing, naar beneden gaan door eigene bewe

kracht of inwendige aanleiding.» Zoo d'eene of andere dezer voorwaarden ontbreekt, wordt het «vallen», «storten», «zakken», «zinken»; 't is geen dalen meer. «De grond rijst en daalt», de grond, als een persoon genomen, doet dit eigenwillig; eveneens: «de prijs is gedaald». «De grond zakt», de grondslagen, of wat hem wederhouden moest, zijn d'oorzaak, 't is geene eigene beweegkracht of inwendige aanleiding. «De barometer is gedaald» en «de barometer is gezakt» beide kan: «gedaald», in zoo verre de kwik door hare natuur daalt; «gezakt», met betrekking tot de buis, waar langs ze glijdt. «We dalen in't graf», afgeleefd, oud, door eene inwendige oorzaak: maar «velen zijn vroeg in't graf gezonken» door eene werking van buiten.

GEMEENEBEST is in't *Hoogduitsch: Republik*, — gelijk in alle levende talen?, — met eene latere vertaling ook: *Freistaat*, vrijestaat. Wij hebben eveneens «republiek», in de beteekenis van eene niet-éénhoofdige regering, eenen staat zonder koning, keizer, enz. Maar buiten deze beteekenis, gaf oud-*Nederland*, al vroeg, er nog eene andere aan «gemeenebest», onafhankelijk van den vorm der regeringe: 't algemeene-best, 't algemeene welzijn, 't welzijn, 't belang van den staat, dat, 't geen bij LIVIUS, ook ten tijde der koningen, *respublica* wordt genoemd; *la chose publique* in't *Fransch*. 't Denkbeeld, dat staatsbewind en wetgeving 't gemeene beste op't oog moeten hebben, was hier in't leven reeds gemeenzaam, voordat *Duitschland* er over handelde in zijne scholen. In dit en in meer opzigten, is d'intellectuele ontwikkeling hier ouder dan in *Duitschland*, en met deze die der taal; iets, dat men te veel uit het oog schijnt te verliezen.

MENSCHDOM is bij ons een collectif, verzamelend, woord, gelijk priesterdom, heidendom: *menschheid* is een afgetrokken begrip, gelijk grootheid, schoonheid, enz. Beide begrippen drukt het *Hoogduitsch* vaak door *Menschheit* uit, bij gemis van't eerste woord — J. C. ADELUNG

keurde't af, dat men in *Duitschland* zeide, voor eene geschiedenis der beschaving, enz.: *Geschichte der Menschheit.* 't Is, volgens hem: ***wider alle Analogie und wider die Bedeuting der Ableitungssylbe heit.*** HERDER, de schrijver van zulk eene: *Geschichte der Menschheit*, had kunnen zetten: «des menschlichen Geslechts»; HERMAN MUNTINGE, bij ons, zijn bekend werk kunnen noemen: «*geschiedenis des mensch*doms *naar den* Bijbel. Beide namen *menschheid:* en met beraden zin. Eene geschiedenis van 't mensch*dom* is eene geschiedenis van stammen en volken; hunne staten, oorlogen, op- en ondergaan, in eene rustelooze opvolging, die eindeloos, van meet af, op nieuw begint, gelijk't leven van ieder mensch, hoofd voor hoofd. Maar: «eene geschiedenis der mensch*heid*» is geheel iets anders. De geschiedenis der beschaving, der ontwikkeling, van de menschelijke natuur breekt *niet* af, begint *niet* telkens op nieuw; ze loopt door van den beginne tot aan de voleindiging der tijden. 't Is bij haar de vraag niet, of dit of dat volk overwon of onderging, maar, wat het heeft bijgebragt tot de som der algemeene en voortgaande ontwikkeling der menschelijke natuur; die, d'ontwikkeling en hare vruchten, overgaan als een erfdeel, van d'eene eeuw aan d'andere.

Mij, hier tegen, komt verwerpelijk voor, naar deze opvatting, de versregel:

Hooger zal de menschheid stijgen:

want de menschheid kan zich niet hooger verheffen, dan d'aanleg, 't wezen van den mensch, dan 't geen de menschheid is en toelaat: of ze kwam buiten, boven, de menschheid. 't Menschdom, hiertegen, moet zich verheffen tot den hoogsten trap der menschheid, dat is: tot de volmaaktheid, die zijn wezen toelaat.

WISKUNDE. In geene taal is mij een woord bekend, dat gelukkiger en juister 't denkbeeld uitdrukt, dat het moet uitdrukken, dan dit. Onder alle wetenschappen,

is ze d'eenige, die *zeker* is, wis en onbedriegelijk, in hare uitkomsten; er is geene andere wisse, gewisse, kunde voor den mensch. De *Grieken* noemden haar μάθησις, mathesis: 't leeren, 't weten, *de* wetenschap, zonder er iets bij te voegen; de wetenschap bij uitnemendheid. Naar verschillende beschouwingen, is dit betwistbaar, of ze in der daad d'eenige, d'uitnemende wetenschap is: maar dat ze d'eenige is, die *wis* is, kan niemand wederspreken. 't *Hoogduitsch* gebruikt gewoonlijk *mathesis* niet, maar, naar't afgeleide *Latijnsche*, *mathematik*, zoo misschien alle talen. «Wiskunde» is dier tale volslagen vreemd gebleven, hoewel LEIBNITZ reeds zeide: . . . *wiss-künstler*, *wie man die*, *so* [welche] *sich mit der Mathematik beschäfftigen, nach der Holländer Beispiel*, g a r f ü g l i c h, *nennen kann*.

Hiermede, in weêrwil van ruimen voorraad, sluit ik vooreerst deze proeve van vergelijking. Naar mijne overtuiging, moet deze weg tot eene juistere kennis onzer taal voeren, en tevens tot het ware standpunt, van't welk hare betrekking zoowel tot het *Hoogduitsch* moet worden beschouwd als tot het *Deensch* en *Zweedsch*.

XXXII.

(TWEEDE EN LAATSTE ARTIKEL.)

(Zie *Zesde Jaargang*, bl. 85.)

Iets over onze spelling, *inzonderheid over die* met **g** of **ch**; *voor den beschaafden lezer*, *die van 't spellen geene opzettelijke studie maakt.*

De geheele aarde was [eenmaal] van eenerlei sprake en eenerlei woorden. *Genes.* 11. Maar, onder andere oorzaken:
Die Sprachwerkzeuge ändern sich mit den Regionen; und bynahe jeder Nation sind einige Buchstaben und Laute eigen....
HERDER, *Geschichte der Menschheit.*

§ 1.

Kort, in de hoofdzaak. In't vorige stuk is aangetoond:
I. De regel uit de *Spraakleer* van BILDERDIJK, blz. 49:

altijd letters van't zelfde spraaktuig te verbinden, door de *voorgaande* naar de *volgende* te schikken; en alzoo b. v., als achter den klank «ma*g*» eene *t* komt, dan die *g* in *ch* te veranderen, en te schrijven ma*ch*t, — deze regel laat zich, zóó, op onze taal niet toepassen; en wordt ook door de *Spraakleer* zelve, in andere gevallen, *niet* toegepast. «Waaruit blijkt dat?» Consequent moest zij, en wij met haar, dan ook schrijven voor «dakbalk,» da*g*-balk, voor «bergplaats,» ber*k*plaats, en honderd andere, 't geen ze niet doet, 't geen dan ook op eene volslagene taalverwarring zou uitloopen. Ten andere: de toepassing, die de *Spraakleer* van haar eigenen regel maakt, is volkomen VALSCH. Ze schrijft ma*ch*t, kra*ch*t, li*ch*t, re*ch*t: haar regel *gebiedt:* maKt, kraKt, liKt, reKt. Dan eerst komen, voor de *t*, «letters van'*t zelfde* spraaktuig.»

In de derde plaats, waren èn regel èn toepassing zoo juist, als ze *onwederlegbaar valsch* zijn, nog konden ze voor de regelmaat van de spelling niet helpen. In: «gij moogt, poogt, zoogt,» overal in den tweeden en derden persoon dier werkwoorden, bleef er dan eene *g* voor de *t*. Moo*ch*t, poo*ch*t, zoo*ch*t; hij *zech*t (hij zegt) enz. is eene barbaarschheid, waartoe naauwelijks een is vervallen.

II. Er is, verder, aangenomen, dat het *Deensch*, *Zweedsch*, *Engelsch* en *Hollandsch*, talen van *Nederduitschen* stam, alle eenen afkeer hebben van den raauwen en diepen keelklank der bovenlandsche of hooge *Duitschers*, van hun mi*ch*, ni*cht*, i*ch*, enz. De bewijzen waren:

't *Deensch* en *Zweedsch* hebben in '*t geheel geene ch* meer. De *Deen* heeft er eene *g* voor in plaats gezet, ook wel *k*, of den geheelen klank uitgeworpen. Hij zegt en schrijft: *MaGt; AnsiGte*, gezigt; *PraGt; FruGt; PliGt; BoG*, *Buch*, boek; *ForsKiel*, verschil; S*k*at, schat; S*k*ib, schip; maar *Nat (na..t)*, nacht; DaT*ter*, dochter, enz. De *Zweed: maKt*, *ansiGte*, *praKt*, *fruKt*, *pliKt; naTt*, nacht; *doTter*, dochter. 't *Engelsch schrijft* nog wel: *miGHt*, magt; *siGHt*, gezigt; *liGHt*, licht; *niGHt*, nacht:

maar d'*uitspraak* heeft er zelfs 't flaauwste merkteeken niet van overgehouden; en *I*, voor ich, ik; *way*, voor «weg»; *holy*, voor «heilig» enz. enz., hebben er alle teekens van verloren.

In onze taal, is *ch*, als sluitletter, al voor eeuwen verdwenen — zi*ch* = zig, is later ingevoerd — zoo ze er ooit is geweest: «ik, mij, melk,» niet i*ch*, mi*ch*, mil*ch*. In den uitgang, gevolgd door eene *t*, «macht, nacht», staat hij, die klank, of ten minste het teeken, bij VONDEL, in den *Statenbijbel*, overal in dien tijd, als eene algemeene overlevering: maar in d'achttiende eeuw lieten zich de *beschaafdste* mannen, meer en meer, door de zachtere uitspraak leiden, en schreven *g* in plaats van *ch*, in de bedoelde gevallen. Als voorbeelden zijn aangehaald de beide raadpensionarissen van SLINGELANDT en VAN DE SPIEGEL, Jonkh. W. VAN HAREN en de dichter BELLAMY. Ook de schrijfsters ELISABETH BEKKER, AGATHA DEKEN, en E. M. ENGELBERTS, de verdediger van d'eer der *Hollandsche* natie.

Tot hiertoe de hoofdzakelijke herhaling van't vorige betoog.

§ 2.

D'opgenoemde schrijvers zijn alleen voorbeelden. Wilde men alle, bijna alle, schriften opnoemen, èn waarin de *g d'overhand* heeft, in d'achttiende eeuw, èn waarin een soort van *gemengd* stelsel wordt gevolgd, — van 't welk onze nu gewone spelling, eene, zoo veel 't gebruik der *g* betreft, *beperkte* navolging is — dan moest men bijna de *geheele* letterkunde van die eeuw ter tafel brengen. Tot d'eerste soort behooren de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, in 1761 begonnen; ze getuigen niet alleen van de voorliefde voor de *g*, bij de beoordeelaars en berigtgevers, maar ook bij de meeste schrijvers en vertalers, tot zelfs na 1804. Hier sluiten zich aan de nog altijd belangrijke *Levensbeschrijvingen van eenige voorname, meest Nederlandsche Mannen en Vrouwen*, 10 d., 1774—

1780. CERISIER, *alg. Geschiedenis der Vereenigde Nederlanden*, eene keurige vertaling, verre boven't oorspronkelijke gesteld. Ook LUSAC, *Hollands rijkdom*, 4 d.; en, die reeds vroeger is genoemd, VALENTYN, *Oud en Nieuw Oost-Indiën*, een werk, dat in gewigt van inhoud, in keur en kracht van taal, waar't pas geeft, achter geen ander van vroegeren tijd moet geplaatst worden.

Voor de tweede soort, 't *gemengd* gebruik, is 't genoeg BALTHASAR HUYDECOPER en ADRIAAN KLUIT te noemen,

D'eerste in de aanteekeningen op MELIS STOKE I, blz. 337, o. a. *eene ontzaglijke krijgsmagt*; blz. 539 *de optogt des Konings tegen Saladijn; dat saladijn ontzaglijker was*; blz. 340 *maar was hij verpligt zich gevangen te geven.* Bij KLUIT (*de Rechten van den Mensch in Vrankrijk geene gewaande rechten in Nederland*, *nameloos*, 1793), blz. 65 *deze gantsche voordragt*; blz. 66 *welhergebragte* privilegiën; blz. 68 *veel kragt* enz.

De spelling der *Spraakleer*, of't *algemeene* gebruik der *ch* in de naamwoorden, enz., komt maar bij *enkelen* voor o. a. bij MEERMAN, in zijne werken, vóór 1804 uitgegeven; en in BILDERDIJKS eigene schriften, van d'eerste af, zoo veel ik heb kunnen nagaan.

Grooter dan van deze is 't getal van hen, die *algemeen* *g* gebruiken, overeenkomstig den *Nederduitschen* tongval onzer taal, en in overeenstemming met onze *spraak*verwanten de *Denen*, *Zweden* en *Engelschen*. Onder hen: PIETER PAULUS, in zijne *Verklaring van de Unie van Utrecht*, 4 d., tweede druk, 1775, een der sieraden onzer letterkunde in die dagen; JOHAN DERK, *Baron* VAN DER CAPELLEN, in zijne vertaling van PRICE, *over de burgerlijke vrijheid*, 1776; de, latere, historieschrijver van't Rijk, Mr. HENDRIK VAN WIJN, *Historische avondstonden*. Partijen onderscheidden zich toen niet door eene eigene spelling, als verkenningsteeken: *de Missive en Memorie van Z. H. den Heere Erfstadhouder*, *houdende opening van zijne directie als Admiraal van de Unie*, in 1782 bij duizenden verspreid, volgt, doorgaande, op't bedoelde

punt, dezelfde spelling als VAN DER CAPELLEN en PIETER PAULUS.

Onverklaarbaar is't, dat men, bij't ontwerpen der tegenwoordige spelling, bij de latere twisten, zich niet heeft verwaardigd, naar zoovele stemmen te luisteren; maar, ineens, behoudens kleine veranderingen, één, twee eeuwen is achteruit gesprongen, om de grondwet der spelling op te halen uit een tijdvak, toen er nog geen eigenlijk *Nederland* bestond. Denkelijk is dit feit eenig in de geschiedenis der letteren aller beschaafde volken. Wat nog onverklaarbaarder is: zelfs LAMBERT TEN KATE en JAN WAGENAAR zijn niet gehoord bij de regeling; en toch waren dat de namen, bij welke, in die dagen, nog werd gezworen. LAMBERT TEN KATE, de schrijver van de *Aanleiding tot de kennisse van het verhevene deel der Nederduitsche Sprake*, 1723, bleef, in zijne taalstudie, niet staan bij HOOFT en VONDEL, gelijk zijn tijd gewoon was; hij drong dieper door, en nam't *Moesogothische*, *Angelsaksisch*, andere *Germaansche* taaltakken, in den kring op van zijn onderzoek. Jammer, voor *d'oudheidkunde der taal*, dat men hem, hier te lande, niet op den voet is gevolgd, dat men niet zijn eigenen weg heeft voortgezet. Voor lang dan, misschien, was *hier* een HOFFMANN, van *Fallersleben*, opgestaan; en had men zich niet gedwongen gezien, om aan den leiband van *Duitschland*, de schade weder in te halen. Maar, om die geleerdheid alleen, is TEN KATE onze grootste taalkenner niet. Hij is 't veel meer, *omdat hij*, bij die geleerde kennis, *de taal zelve*, *voor hare spraakregels*, *op de daad zocht te betrappen in't leven*, ze beschouwde als een *levend* iets, dat men moest eerbiedigen in zijn wezen en bestaan; zijnen aard afzien, en't beluisteren, om zóó tot aanwinsten te komen voor de spraakkunst en de schrijftaal. Hierin is hij éénig bij ons, geheel vreemd aan die ongelukkige neiging der geleerdheid, om't *levende* woord niet in aanmerking te nemen en te eerbiedigen, maar het te

behandelen, gelijk d'ontleedkunde 't ziellooze lijk, als een *corpus vile.* Bij hem nu, stond de spelling niet op den voorgrond; hij rekende ze niet tot het *verhevene* deel der tale; en hij was afgemat van d'eindelooze twisten over dit min gewigtige punt. Intusschen, 't geen hij schreef, moest eene spelling hebben, welke dan ook: en de keus van eenen man, zoo fijn van taalgevoel, hoe weinig hij de spelling dan ook telde; die keuze, bij zooveel tact, kon niet gerekend worden, niets af te doen. Welnu: hij schrijft *overal g. zig — bragten — geagt — agtbaar — slegt — aandragt — gewigt — agtste — kragt.*

Aan JAN WAGENAAR, nog altijd bij uitnemendheid de historieschrijver der oude Republiek, heeft men een helder inzigt betwist in de geschiedenis, vooral der middeleeuwen en van't leenstelsel: den roem van een der keurigste schrijvers te zijn geweest, die onze taal had in zijnen tijd, heeft niemand hem ooit onthouden. Hij, *overal* en *altijd*, de twintig deelen door van zijne historie, blijft zich zelven gelijk, en schrijft *g.* D. I, blz. 1—8 druk van 1749, verdi*g*tsels — te hoog ge*z*o*g*t — zi*g* — ta*g*ti*g* — re*g*ter arm — e*g*ter — li*g*ter — verwa*g*ten — vlu*g*t — gebra*g*t. D. XX, blz. 4—6, veldto*g*t — zi*g* — a*g*tervolgen — da*g*t, van denken, enz.

Wel inzonderheid in d'achttiende eeuw werd de *g*-spelling *algemeen*, maar vroeger was ze niet onbekend. O. a. in 1673, verscheen van den vromen J. VAN LODENSTEIN: « *Opdragt van eens Christens tijdelijke goederen aan haren regten eigenaar*, in di*g*t *en in prose* ».

. . . zoo heeft uw wijs beleid en magt
. . . vaderlijk mij toe gebragt.

———

Zoo zijn de vrugten van den stam.

———

't Heilzaam ligt [licht]
Voor heel de wereld opgerigt.

———

. . . die mij, en al mijn broederen leert,
Waaragtig één in hem te zijn,
In't regt verzaak van al 't mijn.

Nog vroeger, 1668, kwam in't licht:

't Verheerlikte, ofte
verhoogde, Neder-land,
door
JACOBUS LYDIUS,
Bedienaar des goddeliken woords tot Dordregt.

Hieruit een paar volzinnen voor de spelling — die tevens, voor de kennis van de denkwijze der oude steden-*aristocratiën*, meer leeren, in weinige woorden, dan geheele verhandelingen; 't is met de historie als met de taal: «*in's Leben greift nur frisch hinein.*» — Menschen van alle standen hebben onzen roem verhoogd: «uit het gemeyne slag van volk, en niet juist uit hooge en doorlugtige stammen; hoedanig» [uit gemeyn slag] «geweest zijn de zee-helden . . . PIER HEYN, TROMP, ende nog is de Heer Vice-Admiraal DE RUYTER» . . . «maar ik zoude mij vergrijpen, indien ik niet hooger op en klom, en onder deze *herders* en *vorsten* stelde de Princen uit den huise van NASSAU, *maar ook* de Heeren volmagten uyt de hooge regeringe onses lands, onder welke niet alleen moet getelt worden de WEd. Heer JOHAN DE WITT, uwe Ed. na-bestaande, maar ook de WEd. Heer CORNELIS DE WITT, uw hoogweerde man.» [uit d'opdragt aan «Mevrouwe» DE WITT].

D'onbepaalde *g*-spelling houdt ook niet op met het jaar 1804 of 5. Ze is nog die van den beroemden *Belg* WILLEMS, na den slag bij *Waterloo.* Hij spreekt zijne landgenooten aan:

Op 't veld van Waterloo, waar Vrankrijks leger magt
De nieuwe kluisters u weer aan te binden dagt.
. . . .
Met wat heldhaftigheyd en onweêrstaenbre kragt
Greep uwe vuyst hem bij de roodbesmeurde vagt!

(*aan de Belgen. aux Belges*).

Genoeg voor't historische van't verschil.

§ 3.

Niet alleen'tgeen de *Spraakleer*, blz. 49, voordraagt naar *Grieksche* taalwetten, voor't gebruik der *mutae* (Magazijn 6 d., blz. 90, enz.); laat zich op onze taal niet toepassen: ook d'andere regels, waarmede men reeds eeuwen heeft getobd, zijn voor geene *consequente*, doorgaande, toepassing vatbaar. Ze zijn deze, die regels.

I. B. D. G. V. Z. zijn zachte letters, en, omdat ze zacht zijn, kunnen ze een woord *niet* sluiten; maar:

P. T. K. CH. F. S. zijn harde letters, die een woord kunnen sluiten.

II. Vóór eene harde moet eene harde komen, dat is: dus vóór eene der letters onder I, tweede reeks, moet er altijd eene komen van dezelfde afdeeling; en die van I, eerste reeks, zooveel noodig, in hare klankverwante worden overgebragt. Onze spelling hui*s*: hui*z*en; nee*f*: ne*v*en, schijnt dit te bevestigen. Doch 't is schijn. Doordat d'onderscheiding van harde en zachte klankverwanten duidelijk hoorbaar is *in't begin*, maar meestal in't geheel niet *op't einde* eener lettergreep, beantwoorden, in't eerste geval, v en z alleen aan de zachtheid onzer uitspraak. Wilde men, omgekeerd, gelijk Nuys Klinkenberg, in zijne bijbelvertaling, schrijven: « Ik lee*v* »; « mijn nee*v* », er was, *voor d'uitspraak*, niets tegen. Schreef men « hui*z* », « ik lee*z* », 'tgeen Nuys Klinkenberg stelselmatig had *moeten* doen, maar, zoo veel mij voorstaat, niet deed; ook dit was, *voor d'uitspraak*, niet beleedigend.

D'eerste regel, I, schijnt ontstaan te zijn doordat de *b*, als sluitletter, in *p*, de *g*, na eene *n*, *bijna*, in *k* overgaat: «ik tob» is niet te onderscheiden van «ik top»; «ik he*b*» wordt «ik he*p*» ten zij men, als weleer, zeide: «ik tobbe»; «ik toppe»; «ik hebbe», enz.; «gan*g*» neigt naar gan*k*, «konin*g*lijk», naar konin*k*lijk. Hiervan heeft men, verkeerd, een *algemeenen* regel gemaakt voor *alle* zachtere. Want die regel I is *niet* vol te houden, zonder dat men zondigt tegen den anderen, regel II. B. v.: de spelling «Go*d*» is zoo oud, als onze oudste schriften. Doch, om geene anderen aan te halen, onze Statenoverzetters van den Bijbel namen tot rigtsnoer, *tegen* dit oud gebruik aan, dat harde sluitletters noodwendig waren: en schreven «GO*dt*». Dan, *lijnregt strijdt deze spelling* met den regel: «vóór eene harde komt eene harde», alzoo: nooit geene *d* voor *t*. Hun was alleen de keus gelaten, òf te schrijven, naar *hunnen* regel, met de bovenlanders «Go*t*,» «Gott», òf 't bij 't oude te laten: God. Was 't eerste, got, *regelmatig* volgehouden, we hadden dan nu ook b. v. «Hij *laa*DT de waren in't schip» = «Hij *laa*T de waren in't schip»; (hij) antwoordt = (het) antwoord, beide = antwoort.

Wij nemen een ander voorbeeld, met den tweeden naamval van't zelfde woord, God, en toetsen dit aan dezelfde regels: bv. «Het wereldrond getuigt Gods liefde». «Wereldrond» wordt dan wereldron*t*, regel I; «getuigt» wordt getuicht, regel II; Go*ds*, Go*ts*, regel II. Liefde, moet worden lie*v*de, of lief*t*e. Alzoo: «'t wereldron*t* getu*icht* Gots lie*fte*». *Er is geene* c o n s e q u e n t e *regeling onzer spelling*, *naar deze regels*, *mogelijk*, *zonder* 1°. *de geheele taal om te keeren*, en 2°. *ons geheel stelsel van verbuiging en vervoeging te vernietigen.*

De ch-spelling, deze inzonderheid, moge zich op hare oudheid beroepen: niemand kan haar die betwisten; maar regels of d'aard der tale: ze zullen er eeuwig tegen getuigen.

«Is er dan, in onze taal, geen zweem van die letter-

harmonie, waar aan de *Spraakleer* haar valschen regel ontleend?» Die is er.

I. Waar de taal dit willekeurig kan doen, zonder de kenmerken der woorden te *vernietigen*, zet ze eene hardere letter *achter* eene hardere; ze schikt dan de *tweede* naar de *eerste* en *niet*, gelijk de *Grieken*, d'eerste, of voorste, naar de volgende. Dáárom zijn koo*k*en, kni*pp*en, me*ten*, dan*s*en, in den verledenen tijd: koo*kt*e; kni*pt*e; mee*tt*e; dan*st*e; deelwoord: gekoo*kt*, gekni*pt*, gedan*st*. Maar la*d*en, le*g*en (ledigen), to*bb*en: ik laa*dd*e, lee*gd*e, to*bd*e. Eveneens achter de wortels op de vloeijende *l. m. n. r:* ik maa*ld*e; ik me*nd*e, ik ke*nd*e, ik lee*nd*e. Afwijking: ik lee*fd*e; niet lee*ft*e.

II. Zij verandert in de spelling den *vasten* vorm der woorden, *nooit*, maar schikt somtijds, wanneer eene harde voor eene zachte letter komt, bepaald de *p* voor *d*, door d'*uitspraak*, *omdat* de beginklank naauwer luistert dan d'uitgang, den laatsten volgens den eersten. «*Op den* grond» spreekt ieder uit «OBden grond.» Maar den*k*beeld wordt geen den*g*beeld in onze *uitspraak*, nog minder, regel II omgekeerd, naar bovenlandschen trant: denk*p*eeld. Ontvangen evenmin ont*f*angen, als ont*b*randen ont*p*randen — Arme taal! wat heeft men al met u omgesold.

Voor mij zelven kom ik tot deze uitkomst: eene *vaste* spelling is eene behoefte voor't *onderwijs* en voor den *algemeenen* bloei der taal en der beschaving: laten we dan, al is't gedeeltelijk in strijd met onze overtuiging, in de hoofdzaak, aan de meest gevolgde ons houden. Wil men volstrekt veranderen, dan vordert de natuur der taal en, in overeenstemming met deze, 't voorbeeld der achttiende eeuw, dat we, *overal*, de *ch* door *g* vervangen, uitgenomen wanneer ze eene lettergreep begint, of gelijkluidende woorden, voor't oog, onderscheidt.

XXXIII.

Deutsches Wörterbuch

von

Jacob Grimm und **Wilhelm Grimm.**

Erste und Zweite Lieferung, Leipz. 1852.

Gelijk velen hier te lande, en zeker in verschillende deelen der beschaafde wereld, zag ik met gespannene verwachting dit woordenboek te gemoet. Beide geleerden zijn grijs geworden in de studie der *Germaansche* talen en oudheden; bij uitnemendheid, zijn zij de rijksarchivariussen der *Duitsche* taal. Nu ligt het begin van hun werk voor mij. Hoe't anderen gaat, weet ik niet: maar, met den opregtsten eerbied voor den arbeid en de verdiensten der schrijvers, moet ik bekennen: zóó had ik het niet verwacht.

Voorloopig hier alleen eenige bedenkingen.

Ze betreffen in d'eerste plaats de bijgevoegde *Latijnsche* vertaling. Waarom ze er is bijgevoegd, wordt mij niet helder. Is't om't werk toegankelijk te maken voor hen, die met het *Hoogduitsch* onbekend zijn, dan is ze onvoldoende; zelfs hier en daar verwarrend. Ik sla op blz. 14: *abbilden, ad effigiem formare.* Is dat waar? wil «afbeelden» zeggen: naar een beeld vormen? 't Volgende artikel *abbinden, ligamen solvere*, afbinden = een' band, een verband losmaken? 't Zij zoo. Maar er volgt onder de voorbeelden: «*ich hatte eine kleine warze, man hat sie mir glücklich abgebunden.*» Ik had eene kleine wrat, men heeft ze mij gelukkig afgebonden. Hoe men door «ligamen solvere, een verband losmaken,» zal komen tot verstand van dit voorbeeld, begrijp ik niet.

Eene tweede bedenking is tegen den kwistigen overvloed van voorbeelden. B. v. blz. 345. *Angel, thürangel*, heeft drie voorbeelden bij zich uit den Bijbel, in den letterlijken zin. Dan volgen er zeven andere, deels figuurlijk, maar die zonder

verklaring blijven; en onder deze: « mein maul ist mir aus dem angel.» Wanneer ik nu van iemand wil verhalen, dat hij den mond heeft verrekt, mag ik dan zeggen: « das maul ist ihm aus dem angel?» Of is dat plat, boertig, is't de gewone taal, wat is't?

Tot slot komt op *angel*, *thürangel*, nog een voorbeeld:

Vom angel haut er das thor.
SCHILLER.

't Heeft iets aanstootelijks, dat *Duitschlands* groote dichter wordt opgeroepen, om gezag te geven aan eene uitdrukking, waarover geen twijfel kan bestaan, na zooveel voorbeelden, Deze rijkdom schijnt armoede.

Even als men in dit artikel niet zien kan, of «angel» met «maul» gewone taal is, of eene lage, of eene spottende wending, wenscht men ook elders eenige aanwijzingen. Letterlijk en figuurlijk, in edelen en onedelen zin, staat ondereen, zelfs de verschillende gewone beteekenissen. B. v. in *abtreten* staat o. a.: «von der treppe, stufe, leiter, vom thurm abtreten; — van der bühne, kanzel, dem katheter, vom thron abtreten; — vom lande, ufer ins schiff abtreten.» In deze drie afscheidingen zijn de voorbeelden, in d'eerste voor d'eigenlijke beteekenis van't woord, even als in de laatste. Bij die in't midden, daarentegen, zie ik wel, is abtreten, aftreden, absoluté genomen, om op die plaats niet weder te komen: ophouden tooneelspeler te zijn, enz., maar er staat niets bij. Verder: wij zeggen: « van het tooneel, van het tooneel der wereld, aftreden: « is dat ook eene gewone overdragtelijke spreekwijze in't *Hoogduitsch?* Uit het artikel kan't ja of neen niet opgemerkt worden.

Wat het vreemdste en bedenkelijkste is van't geheele Woordenboek: in de meeste artikels, vóóral bij werkwoorden, is de *Hollandsche* vertaling gevoegd, altijd gemerkt: *nnl.*: nieuw *Nederlandsch* (waarover later opzettelijk): Vertaling is eigenlijk 't juiste woord niet: d'overeenkomende *Hollandsche klank* is er bijgevoegd. 't *Latijn*

kan er bijgezet wezen, hoe dan ook, om't Woordenboek algemeen toegankelijk te maken: daartoe kan't *Hollandsch*, onder alle talen van *Europa*, zeker 't minste van allen dienen. Waartoe dient het dan? 't Blijft een raadsel. Adelung, voor een vijftig, zestig jaar, noemde zijn Woordenboek: *Wörterbuch* der Hoch*deutschen Mundart;* de Grimm's nu 't hunne: *Deutsches Wörterbuch:* is er dat «nieuw *Nederlandsch*» bijgevoegd, om dien titel *Duitsch* te wettigen, en, zijdelings, te kennen te geven, dat in dit werk nu de *geheele Duitsche* woorden- en taalschat is begrepen, *Hoog-* en *Nederduitsch?*

Grootere dwaling heeft er dan, sedert lang, op't gebied der *linguistiek* niet plaats gehad; 't is iets, dat men van de Grimm's niet mag verwachten. Immers, woorden zijn *klankbeelden;* in *zoo verre,* komen vele *Hoogduitsche* met *Nederlandsche* nagenoeg overeen, hoewel't aantal woorden, die *Hollandsch* zijn en geen *Hoogduitsch*, en omgekeerd, veel grooter is, dan't oppervlakkig schijnt. Maar woorden zijn tevens *afbeeldingen van begrippen;* dáárin bestaat hunne ziel en wezen. Zooveel de bekendste voorwerpen betreft, de handelingen uit de zinnewereld, de meest algemeene begrippen voor't intellectuele leven, drukken in beide talen dezelfde woorden, of *klank*beelden, dezelfde begrippen uit. *Mann = man; Haus = huis; Pferd = paard; Hertz = hart; Seele = ziel; Gott = God.* Zelfs in dien kring, loopen beide talen reeds uiteen: gelijksoortige klanken beteekenen niet meer dezelfde begrippen. de H. D. *Jungfrau* wordt in 't N. *eene maagd; de maagd* eene H. D. *Dienstmagd;* de *Hoogduitsche Kopf* en *Maul*, in den regel, geen kop en muil, maar *hoofd* en *mond; die Vernunft*, geen *vernuft*, maar *rede*, enz. Zoodra men verder komt in't ontwikkelde huiselijk-, burger-, staats- en zieleleven, neemt, bij elke schrede, de verwarring toe: hemelsbreed *verschillende begrippen* worden door *dezelfde klanken* aangewezen. Neem voorbeelden, waar gij wilt: *er vertritt das Volk:* naar den *klank: hij ver-*

treedt, *hij vertrapt*, *het volk;* naar den *zin:* **hij** *vertegenwoordigt* het volk. *Vermachen* en *vermaken* **is één** klank; *einem etwas vermachen; die Vermächtniss*, *de vermaking*, erfenis, zijn dezelfde *beteekenissen.* Verder zijn beide woorden in beide talen, *geheel* gescheidene vrienden; ze worden elkander wild vreemd. *Vermachen* voor *sluiten* is 't *Nederlandsch* onbekend: *ein Fenster vermachen*, « een venster vast toesluiten, stoppen, dat er geen licht door kan» (Heinsius). Geen *Nederlander* kan, in zijne taal, die beteekenis van «vermachen» begrijpen; 't is hem al moeijelijk genoeg te vatten, hoe de *Hoogduitscher* 't zelf kan verstaan: een venster vermaken = een venster digtmaken. Daarentegen is *vermaken*, een kleed, enz., aan 't H. D. *vermachen* even onbekend. En: *vermaken*, ontspannen, *'t vermaak*, *vermakelijk*, *vermakelijkheden:* « we hebben ons uitmuntend vermaakt » — « 't Is hem een vermaak wel te doen » — «Jagt en visscherij behooren tot de vermakelijkheden van't landleven »: wien zal't in den zin komen, de woordelijke overzetting dier gezegden voor *Hoogduitsch* te laten doorgaan: *Wir haben uns ausprägend vermacht — Es ist ihm ein Vermächtniss*, *wohl zu thun — Jagd und Fischerei gehören zu den Vermächlichkeiten des Landlebens?*

Van dit uiteenloopen beider talen draagt dan ook, zoo niet elk artikel, ten minste elke bladzijde van't uitgegevene de bewijzen, en maakt den treurigsten indruk. «A b t r i n k e n *debibere*, nnl. *afdrinken*... « die schuld abtrinken» (?) « der thee ist abgetrunken» de thee is afgedronken. Goed. Maar: « een verschil, een' twist afdrinken », bij ons eene hoofdbeteekenis, waar is dat? — A b s t e l l e n, *afstellen*... « den stuhl von der wand stellen; eenen sack vom wagen abstellen ». Oud *Nederduitsch* kan dit « afstellen » wezen, nog over in: « van uitstel komt afstel,» maar *Nederlandsch* is 't niet, en *kan* 't niet meer wezen.

Waarom niet? « Stellen » bij ons, letterlijk en figuurlijk,

is iets, of iemand, zetten met eene rigting naar boven, in de hoogte: «Bakens, palen stellen,» «iemand aanstellen,» «iets opstellen, voorstellen»; *af* en *stellen* sluiten elkander uit: 't eene, «af», is naar beneden, 't andere, «stellen» is naar boven. Wij *stellen* geenen stoel van den wand, geenen zak van den wagen: we *zetten* beide.

Hoe jammer't is, dat de geleerde schrijvers zich wagen op't gebied eener vreemde, levende taal, waar ze weg noch steeg kennen, leert zelfs dit schijnbaar ongewigtig artikel: abstellen. Op't gebruik van *zetten*, *leggen*, *stellen* en *plaatsen* is onze taal van't dagelijksch leven zeer puntig. Ze *zet*, 'tgeen gedacht wordt: 1. als staande, 2. met een' voet, 3. met eene rigting naar boven: eene tafel, een' stoel, eene stoof, een' schoen op den grond, een bord op tafel, eene tang bij den haard; een' hoed, eene muts op't hoofd.

En 'tgeen ze *gezet* heeft, *staat:* de stoel, 't bord, enz.; ook de hoed, de muts, *staat* goed, enz.

De taal *legt*, 'tgeen *liggende* wordt gedacht: de stoel, de tang, de stoof, omgevallen, *liggen* op den grond; de hoed, de muts, *liggen* op de bank. «Plaatsen» is bij haar eene bepaalde ruimte vaststellen, om er iets te zetten, te leggen of te hangen. «Stellen» in den letterlijken zin, is haar minder eigen; zooverre ze't gebruikt, is't overeindzetten met bijzondere zorg, moeite — Een *stel* porcelein: een azijn*zetje.*

Abgang m. *abitus*, *discessus*, nnl. *afgang*. Neen: «'t vertrek», «'t weggaan», enz. Voor ieder der beteekenissen van *Abgang*, in't artikel opgegeven, heeft onze taal een eigen woord; buiten de twee genoemde: «afloop», «vertier», «afval»' enz. Ons *afgang* beteekent alleen eene noodwendigheid van't dierlijk leven.

Bij abentheuer ontbreekt avontuur, bij abspiegeln, afspiegelen; bij abstammen, afstammen; bij abstäuben, afstoffen; bij abstimmen, afstemmen; gelijk bij honderd anderen het *Hollandsch* ontbreekt,

omgekeerd bij *abentheuerlich* staat het: *avontuurlijk*, enz.

Sommige vertalingen zijn plomp valsch b. v. abspitzen is overgezet door afspi*tt*en. Verbeeld u: *ein Bleistift abspitzen:* een potlood afspitten!

Wie geeft den sleutel tot ontraadseling van zooveel onverklaarbaars? Wijlen de schrijver van't *Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart*, Johann Christoph Adelung, had een ingekankerden haat tegen *Holland* en al wat *Hollandsch* was, zóó, dat hij op't artikel van zijn *Wörterbuch:* Holländer, geen andere spreekwijze wist te geven dan't stekelige: *Er geht durch wie ein Holländer*, hij loopt van onder't vaandel als een Hollander; zonder in zijne drift te bedenken, dat het landslui van hem moeten geweest zijn in *Hollandsche* dienst, die dit spreekwoord in't leven riepen, aangezien d'oude *Republiek* hare legers grootendeels in *Duitschland* liet aanwerven. In weerwil van dien haat, liet Adelung onze taal meest ongemoeid, denkelijk als hem de platste onder alle *Platduitsche* tongvallen. De gebroeders Grimm zijn bekend als groote geleerden, maar tevens als zeer *humane* mannen; hunne levens- en volkenbeschouwing is even onbekrompen als hunne geleerdheid: hoe is't mogelijk, dat, in hun werk, onze taal zoo verminkt wordt voorgesteld, en, onder haren naam, voor een goed deel, iets anders geleverd?

OVER HET WEZEN EN GEBRUIK DER LIDWOORDEN

DOOR

L. A. TE WINKEL.

Meermalen en met het volste recht heeft men de opmerking gemaakt, dat vele kunstwoorden, in de spraakleer gebruikelijk, hoogst gebrekkig zijn; dat zij, strikt genomen, òf meer, òf minder, òf zelfs iets geheel anders uitdrukken, dan de zaak, ter welker aanduiding zij door de grammatici gebezigd worden. De oorzaak van vele dier verkeerde naamgevingen is daarin gelegen, dat zij vertalingen zijn van latijnsche termen, die zelve wederom gebrekkige overzettingen van veelal reeds ongelukkig gekozene grieksche uitdrukkingen waren. In de meeste gevallen gaf men zich de moeite niet om door te dringen tot het wezen der zaak, die men eenen naam wilde geven. Meestal bleef men aan de eene of andere uitwendige omstandigheid hangen, die wel dikwijls, maar niet altijd bij de te benoemen zaak gevonden werd, of ook wel tevens bij andere zaken plaats had, en men noemde haar naar die toevallige omstandigheid, met het noodzakelijk gevolg, dat de benaming òf te ruim, òf te eng van omvang, òf wel geheel onjuist werd. — Gelukkig, wanneer die benaming zoo geheel verkeerd is, dat de oppervlakkige beschouwer de betrekking tusschen den naam en de aangeduide zaak niet bemerkt, zoodat hij de eigentlijke beteekenis des woords geheel voorbijziet, en het woord bijna als een eigennaam beschouwt. In dit geval toch oefent de kunstterm geheel geenen invloed uit op het begrip, dat hij voorstelt. Is dit echter niet zoo, is er eenig

verband tusschen woord en begrip waar te nemen, dan mag men zich niet zoo gelukkig rekenen: de definitie van het begrip wordt dan niet zelden uit den onjuisten naam afgeleid, en dientengevolge insgelijks gebrekkig of zelfs geheel verkeerd. Van het eene en andere leveren de woorden, in het opschrift boven dit opstel genoemd, over welker aard en gebruik wij iets in het midden wilden brengen, sprekende bewijzen op.

Laten wij de benaming *lidwoord*, die het gebrek heeft, dat zij eigenlijk slechts toepasselijk is op de helft van hetgeen zij moet aanduiden, vooreerst rusten, om er later op terug te komen, en handelen wij terstond van de zamengestelde uitdrukkingen ***bepalend*** en ***niet*** of ***minder bepalend lidwoord.*** Vóór alles evenwel zal uitgemaakt moeten worden, wat men in de Spraakleer ***bepalen*** noemt.

Bepalen beteekent blijkbaar in de eerste plaats en eigentlijk de grenzen van een land, eene grondbezitting, eene privatieve jacht, door *palen* aanduiden; aanwijzen, waar zulk een stuk gronds begint, waar het eindigt, hoe ver het zich uitstrekt. Dezelfde beteekenis behoudt het bij het overdrachtelijk gebruik: ***den tijd, wanneer iets gebeuren moet, bepalen***, is het oogenblik, de grens, opgeven, van waar zekere handeling, b. v. eene reis, eene bijeenkomst, enz. beginnen, soms ook, wanneer zij eindigen moet, ***zich bij een onderwerp bepalen***, is met zijne beschouwing binnen de grenzen van dit onderwerp blijven, ze niet tot iets anders, daar buiten liggende, uitstrekken. ***Een woord bepalen*** (definieren, er eene definitie van geven) is de juiste grenzen aanwijzen van het begrip, door het woord uitgedrukt, zoodat men weet, wat binnen, en wat buiten het begrip ligt; wat door het woord kan aangeduid worden, wat niet. — Dit brengt ons tot de grammaticale beteekenis van ***bepalen.*** Elk gemeen zelfstandig naamwoord heeft eene zeer algemeene beteekenis, en vertegenwoordigt op zich zelf slechts een begrip; zoodat het bloote noemen van een woord. b. v. ***knecht***, bij den hoorder alleen de voor-

stelling verwekt van een' persoon, die een en ander voor loon dient, zonder meer. Heeft de spreker nu een bijzonder individu, tot de klasse der knechten behoorende, op het oog, dan is hij gedwongen door het bijvoegen van eenige andere woorden zijne meening nader kenbaar te maken; den hoorder te noodzaken zijne gedachten bij zekeren persoon te *bepalen*, ze niet tot eenen of meer andere uit te strekken, hem als ware het te dwingen, zich juist den bedoelden knecht, en geenen anderen voor te stellen: *deze knecht*, *mijn knecht*, *des buurmans knecht*, *de nieuwe knecht*. In zoodanig een geval heet het substantivum *bepaald*, en de woorden, die opzettelijk daartoe dienen, heeten *bepalende woorden*, tot welke inzonderheid de bezittelijke en aanwijzende voornaamwoorden, alsmede de rangschikkende telwoorden behooren. Uit de benaming *bepalend lidwoord* zou men moeten opmaken, dat ook dit woord geschikt was om de beteekenis van een substantivum te bepalen; en echter is dit, wel beschouwd, in geenen deele het geval. Het zoogenoemde bepalende lidwoord duidt slechts aan, dat het volgende substantivum in het voorkomende geval eene bepaalde beteekenis heeft, maar zelf is het niet bij machte die beteekenis te bepalen, aan het woord dien bepaalden zin te geven. Vraag ik in eene vreemde stad aan iemand, dien ik ontmoet: «Vriend, waar woont de apotheker?» dan zal het bijgevoegde lidwoord voor den aangesproken persoon de beteekenis van het substantief *apotheker*, — immers zoo er meer dan één apotheker in de stad wonen — niet duidelijk genoeg maken, zoodat hij mijne vraag zou kunnen beantwoorden: ik zal er eene wezentlijke bepaling moeten bijvoegen, wil ik een bevredigend antwoord bekomen: *de apotheker P*, *de apotheker die pillen van Holloway verkoopt*, enz. Hieruit blijkt duidelijk, dat het lidwoord zelf de beteekenis van het substantief niet bepaalt. Was er slechts één apotheker in die stad, of vroeg ik naar *het huis van den burgemeester*, naar *het stadhuis*, *de beurs*

of naar eenig ander persoon of voorwerp, eenig in hunne soort, dan zou het bepalende lidwoord toereikende zijn om mij te doen verstaan; niet omdat het de woorden *burgemeester*, *stadhuis* enz. bepaalt, maar omdat deze voor den aangesproken persoon reeds bepaald zijn. Het lidwoord geeft in deze gevallen blootelijk te verstaan, dat ik de genoemde woorden in den bekenden bepaalden zin bezig. Het bepalende lidwoord is dus niets meer dan een voorbode van het substantivum, iets hetwelk aankondigt dat men een zelfstandig naamwoord met eenen bepaalden zin te wachten heeft. Het substantivum heeft het bepalende lidwoord bij zich, omdat het bepaald is; maar het is niet bepaald, omdat het een bepalend lidwoord bij zich heeft; even weinig als een huis een logement is, omdat de woorden *logement en stalling* boven de deur te lezen staan: die woorden zijn daar, omdat het huis een logement is.

Men ziet de benaming *bepalend lidwoord* is onjuist, en heeft aanleiding gegeven tot eene scheeve beschouwing van die soort van woorden, welke er door aangeduid worden. Nog erger is het gegaan met het zoogenoemde *niet bepalende lidwoord.* Naar luid van deze benaming zou *een* slechts eene negatieve beteekenis hebben; en zoo wordt het werkelijk ook doorgaans beschouwd. Volgens Weiland (*Spraakk.* bl. 80) «laat het de zaak, waarvan gesproken wordt, algemeen en zonder bepaling.» Ook andere grammatica's bezigen nagenoeg dezelfde bewoordingen. Daar echter alle gemeene zelfstandige naamwoorden reeds uit zich zelve eene onbepaalde beteekenis hebben, zoo behoeven zij natuurlijk geen woord, dat opzettelijk van die onbepaaldheid getuigt; de afwezigheid van het bepalende lidwoord laat te dien opzichte geenen twijfel over, gelijk het grieksch, dat geen zoogenoemd niet bepalend lidwoord heeft, overvloedig bewijst. Het niet bepalend lidwoord zou volgens deze definitie *geene beteekenis* hebben, en geheel overtollig wezen; maar dit laat zich van geen woord

denken, allerminst van zoodanig een, dat in de oudere taal niet gevonden wordt, gelijk met *een* het geval is, hetwelk eene uitvinding is van lateren tijd, een product van de verdere ontwikkeling der taal. Alles noopt dus om het er voor te houden, dat *een* inderdaad eene positieve beteekenis heeft, en bij eenig nadenken is deze ook niet zoo moeijelijk te ontdekken. Vergelijken wij de uitdrukkingen: *brood, een brood; — kaas, eene kaas; — ijzer, een ijzer*, die alle in den boven besproken zin onbepaald zijn, dan bemerken wij een tastbaar onderscheid, *brood*, *kaas*, *ijzer* zijn stofnamen (materialia) d. i., zij stellen eene zelfstandigheid voor, wier grenzen en gedaante geheel onbepaald, ja onverschillig zijn. Deelt men *brood*, *kaas*, *ijzer* in stukken, dan draagt ieder deel nog denzelfden naam als het geheel; het is ook *brood*, *kaas*, *ijzer*. Niet zoo is het gesteld met *een brood*, *eene kaas*, *een ijzer* (hoefijzer); breekt men er een stuk af, dan houdt het overblijvende op *een brood*, *eene kaas*, *een ijzer* te wezen, omdat *een brood*, *eene kaas*, *een ijzer* zelfstandigheden van bepaalde grootte en gedaante, omdat zij individuen zijn. Een zelfstandig naamwoord, van het niet bepalende lidwoord vergezeld, drukt derhalve een ondeelbaar wezen, een individuum uit, hetwelk niet in stukken gedeeld, niet geschonden kan worden, zonder dat het streng genomen, ophoudt hetzelfde individu te zijn, zonder dat het rechtens zijnen naam verliest. Het niet bepalende lidwoord kondigt dus aan, dat het zelfstandige naamwoord een geheel, een individu, uitdrukt.

Beschouwen wij thans de voornaamste gevallen, waarin de lidwoorden gebezigd of weggelaten worden, ten einde na te gaan, of de gestelde definitiën al dan niet door het gebruik bevestigd worden. Maar dewijl het gebruik der lidwoorden behalve van de meening des sprekers ook van den aard des substantiefs afhangt, zoo zullen wij misschien wel doen, indien wij ons vooraf te binnen brengen, welke soorten van zelfstandige naamwoorden er zijn.

De substantieven zijn òf benamingen van werkelijke zelfstandigheden, van wezens, die inderdaad op zich zelve bestaan, en hiertoe behooren:

1. de eigennamen: *Jan*, *Amsterdam*, *Nederland*, *de Rijn*, *de Hekla;*
2. de soortnamen: *mensch*, *boom*, *huis*, *stad;*
3. de verzamelnamen: *dozijn*, *menigte;*
4. de stofnamen: *goud*, *water*, *hout*, *brood;*

òf zij zijn benamingen van dingen, die niet op zich zelve bestaan, maar aan of in andere wezens gevonden worden; en dit zijn of:

5. namen van hoedanigheden: *schoonheid*, *deugd*, *zwaarte;* of
6. namen van toestanden: *slaap*, *dronkenschap*, *leven;* of
7. namen van werkingen en handelingen: *slag*, *val*, *stoot*, *wandeling.*

Het bepalende lidwoord, zeiden wij, was slechts een voorbode, welke diende om aan te kondigen, dat het volgende substantief in eenen bepaalden zin gebezigd werd. Het moet dus overtollig zijn bij woórden, die niet anders dan in eenen bepaalden zin voorkomen, en dus zulk eenen voorlooper niet behoeven. Vandaar, dat de éigennamen, die immers steeds een bijzonder individu aanduiden, en nooit eene onbepaalde beteekenis hebben, meestal zonder lidwoord gebruikt worden. Dit geldt ten minste voor de namen van personen, landen, steden en dorpen: *Napoleons veroveringen; Amsterdam is de hoofdstad van Nederland; Tietjerk ligt in Friesland.* Daarentegen zijn de namen van rivieren, meren, golven, zeeën en bergen steeds van het lidwoord verzeld. De reden hiervan is in den oorsprong der eigennamen te zoeken. Oorspronkelijk toch zijn zij gemeene zelfstandige naamwoorden geweest, die bij uitnemendheid op eenig individu toegepast, eerst toen eigennamen werden, toen hunne eigentlijke beteekenis vergeten of althans uit het oog verloren werd. Zoo zijn

b. v. de doopnamen *Zeger* en *Gosse* eerst in eigennamen overgegaan, toen men hunne oorspronkelijke beteekenis *overwinnaar* en *knaap* of *jongen* (hoogd. *Sieger*, Zweedsch *gosse*) begon voorbij te zien. Deze overgang van gemeene tot eigene zelfstandige naamwoorden moest bij de persoonsnamen vroeger en volkomener plaats hebben dan bij namen van zaken, doordien persoonsnamen uit hunnen aard doorgaans op individuele, meestal slechts ondersteldo eigenschappen en betrekkingen zinspelen, terwijl de namen van zaken, als bergen, rivieren, zeeën enz. in den regel op reële, ieder in het oog vallende hoedanigheden duiden. Vergelijk b. v. de doopnamen: *Albert*, *Adelbrecht* (glans, roem des adels), *Lambert*, *Landbrecht* (roem des lands), *Lubbert*, *Luitbrecht* (roem des volks), *Hillebrand*, *Hildebrand* (strijdzwaard), *IJsbrand*, beter *Eisbrand*, (zwaard der verschrikking), *Sijbrand*, *Siegbrand* (zegezwaard), *Dirk*, *Diederijk* (koning, vorst des volks), *Frederik* (vredevorst), *Volkerd*, *Volkhard* (sterkte des volks), *Allard*, *Adelhard* (sterkte des adels), *Reinderd*, *Reginhard* (sterk door beleid), *Anselmus*, *Anshelm* (godshelm), *Godschalk* (Godsknecht), met die namen van rivieren, wier eerste beteekenis nog bekend is: *Rijn* (grens) 1),

1) Sommige taalkundigen, onder welke TEN KATE, zijn van meening geweest, dat het woord *Rijn* afkomstig was van *rennen* of *rinnen*, *ran*, *geronnen*, vloeijen, en dat de *Rijn* dus zooveel als den *vloed* of *stroom* bij uitnemendheid zou beteekenen. De lange klinker in *Rijn*, hoogd. *Rhein*, lat. *Rhenus*, noodzaakt echter deze afleiding te verwerpen, en verwijst naar een verbum van den vorm *schijnen*, *scheen*, *geschenen*; derhalve naar het ohd. *hrinan*, *hrein*, *gahrinan*; angels. *hrinan*, *hran*, *hrinen*; osaks. *hrinan*, *hren*, *hrinen*, *aanraken*, *begrenzen*. De *Rijn* schijnt dus *grens* te beteekenen, en derhalve zijnen naam ontleend te hebben van de bekende omstandigheid, dat hij als grens tusschen Gallie en Germanie beschouwd werd. De RH in het lat. *Rhenus* schijnt de afleiding van *hrinan* te bevestigen; men merke ze echter niet aan als eenen grond voor de spelling *Rhijn*, die men nu en dan nog wel eens aantreft. Ware de oude letterverbinding HR voor ons eene reden om RH te gebruiken, dan zou men ook *rhoepen*, *rhoem*, *gerhrucht*, *rhouw*, *rhaaf*, *rhing*, *rhib*, *rhif* en eene menigte andere woorden met RH moeten schrijven.

Elbe en *A*, welke woorden in de noordsche talen eene groote en eene kleine rivier beteekenen, *Delf*, eene gedolven vaart, *Zijp*, van *zijpen*, vloeijen; *Sieg* van *zijgen*; *Ee*, *IJ*, *Eem*, *Eems*, die *water* beteekenen, *Haringvliet*, *Zijldiep*, *Schuitendiep*, *Reitdiep* (Rietdiep), dan is het niet moeijelijk in te zien, dat de laatste langer voor communia aangezien moesten worden dan de eerste, die dan ook weldra veelsoortige verminking (vergel. *Dirk* met *Diederijk*) ondergingen. Het kan dus niet verwonderen, dat de laatste even als gemeene substantieven, die eenig voorwerp bij uitnemendheid aanduiden, zooals *de hemel*, *de zon*, *het paradijs*, nog steeds het lidwoord bij zich hebben.

Wanneer omgekeerd eigennamen weder *geheel* of *half* in gemeene zelfstandige naamwoorden overgaan, dan nemen zij als deze het lidwoord weder aan. Het eerste geval heeft plaats, wanneer de naam van eenen persoon gebruikt wordt om eenen of meer andere personen aan te duiden, welke door hoedanigheden of lotgevallen op hem gelijken: *Margaretha van Denemarken wordt de Semiramis van het Noorden genoemd;* of wanneer verscheidene personen denzelfden naam dragen: DE *Willem*, *dien gij bedoelt*. Het laatste geschiedt, wanneer de eigennaam een adjectief bij zich bekomt. Eigennamen toch vertegenwoordigen geene b e g r i p p e n, maar voorstellingen; geene vluchtige schets, maar eene afgewerkte schilderij; zij brengen het beeld van een' persoon of ding met al zijne hoedanigheden en kenmerkende eigenaardigheden voor den geest des hoorders, en kunnen dus als zoodanig geen adjectief, dat een dezer eigenschappen vermeldt, bij zich hebben, omdat zij die reeds in zich besluiten. Derhalve, indien de spreker desniettegenstaande noodig acht eene dier hoedanigheden door het bezigen van een adjectief te herinneren, zoo treedt het substantief als ware het eeniger mate in den kring der communia, der begripswoorden, terug, en bekomt even als deze het lidwoord weder.

De gemeene zelfstandige naamwoorden nemen het bepa-

lende lidwoord bij zich, zoodra zij, ofschoon eigentlijk een begrip voorstellende, gebezigd worden om een bepaald individu aan te duiden, en er geene bepalende woorden v o o r a f g a a n. Nu is een substantief, in eenen bepaalden zin genomen, òf niet òf wel van eene bepaling verzeld. Het eerste heeft plaats:

1. Wanneer een substantief eenen persoon of een voorwerp aanduidt, eenig in zijne soort, en dus bij uitnemendheid aldus genoemd; b. v. DE POOLSTER *is niet ver van* DEN NOORDPOOL *verwijderd;* HET PARADIJS *lag in Eden;* *trots* DE WERELD *en haar laster*, *trots* DE HEL *en al haar woên;* DE AARDE *en* DE MAAN *ontvangen haar licht van* DE ZON; DE HEMEL *is Gods troon*, *en* DE AARDE *zijne voetbank;* zoo ook *de zee*, *de Oceaan*, *het luchtruim*, *het uitspansel*, *de Verlosser*, *de Schepper*, *de opstanding*.

2. Wanneer de beteekenis van eenig woord zich uitstrekt over alles, wat dien naam draagt; in welk geval natuurlijk geene misvatting mogelijk en het woord bepaald is: DE ENGELEN *zijn hooger wezens dan* DE MENSCHEN; DE DIEREN *hebben geene rede;* DE SCHILDERS *en* DE DICHTERS *komen in meer dan een opzicht overeen;* HET IJZER *is nuttiger dan* HET GOUD; DE WIJSHEID *heeft hoogere waarde dan* DE SCHOONHEID; HET WANDELEN *is gezond;* HET SPEL *is verleidelijk*.

3. Wanneer de persoon of het ding wel niet eenig is in zijne soort, maar door de omstandigheden genoegzaam bepaald wordt: DE KONING *is op reis;* DE HOOFDSTAD *is niet de eenige residentie;* DE ZEE *is onstuimig;* DE BURGEMEESTER *is de voorzitter van* DEN GEMEENTERAAD; HET STADHUIS *zal vernieuwd worden;* DE POMP *is lens; geef mij* DE PEPERBOS *en* HET ZOUTVAT; DE WANDELING *heeft mij vermoeid*, in al welke gevallen de beteekenis van *koning*, *hoofdstad*, *zee*, *burgemeester*, *gemeenteraad*, *stadhuis*, *pomp* enz. volkomen bepaald wordt door het land, de stad, het huis enz., waar men is, maar veranderen zou, indien men zich elders bevond.

4. Wanneer een persoon of voorwerp reeds te voren genoemd is, zoo dat de hoorder daardoor weet, wie of wat bedoeld wordt, b. v.: *er is een man aan* DE DEUR, *die eenen brief voor u heeft — laat* DEN MAN *binnen komen en breng mij* DEN BRIEF; *er zijn een man en eene vrouw in het water gevallen*, DE MAN *is gered maar* DE VROUW *verdronken.*

Buiten de genoemde gevallen heeft een substantivum met bepaalde beteekenis steeds eene bepaling bij zich. Deze kan zijn:

1. Een adjectief: *daar liggen twee boeken; geef mij* HET INGEBONDENE (BOEK); DE BRUINE JAS *is de zijne;* HET SCHERPSTE MES *is het beste.*

2. Een rangschikkend telwoord: HET NEGENDE BOEK *is het fraaiste; dit geschiedde* DEN ELFDEN *October.*

3. Genitieven: *de wijsheid der oude Egyptenaren; de oom des keizers.*

4. Een zelfstandig naamwoord met een voorzetsel: *de toren van het stadhuis; de bakker op den hoek.*

5. Een bijvoegelijke bijzin, gewoonlijk tusschenzin, relatieve zin genoemd: *de man, van wien gij spreekt; de kerk, die herbouwd wordt.*

In al deze gevallen heeft het zelfstandig naamwoord het lidwoord bij zich; doch zoodra het door een bezittelijk of aanwijzend voornaamwoord vooraf gegaan wordt, hetwelk dus zijne bepaaldheid reeds vooruit aankondigt, dan blijft het lidwoord, als overtollig, weg: *uwe boeken; deze bezwaren* enz. Het duidelijkst echter blijkt de bestemming van het lidwoord bij substantieven, wier beteekenis door eenen genitivus wordt bepaald. Gaat zoodanig eene bepaling vooraf, dan is het lidwoord overbodig, en blijft achterwege: CICERO's *redevoeringen; uws vaders broeder; des konings vertrouweling;* doch komt de bepalende genitivus eerst achteraan, gaat er dus geen woord vooraf, dat de bepaaldheid van het substantief te voren kenbaar maakt, dan is het lidwoord weder noodzakelijk: *de rede-*

voeringen van CICERO, *de broeder uws vaders*, *de vertrouweling des konings.*

Daar het woord, waarmede men iemand aanspreekt, van zelf bepaald is, zoo missen de gemeene zoo wel als de eigene zelfstandige naamwoorden in den vocativus het lidwoord, zelfs dan, wanneer zij van een bijvoegelijk naamwoord verzeld zijn:

«o Groote Christus, eeuwig licht!
Niets is bedekt voor Uw gezicht."
«o Hemel, aarde, zee! hoe luid
Roept gij uws Scheppers glorie uit!"

Beschouwen wij thans het gebruik van het niet bepalende lidwoord. Dit moet, vermeenden wij, dienen om aan te kondigen, dat het volgende substantief een geheel, een individu, beteekent. Het wordt dan ook gebezigd bij alle substantieven, welke een onbepaald individu of iets, dat als een individu beschouwd wordt, aanduiden; dus bij soortnamen, verzamelnamen, en bij benamingen van handelingen, die zich laten tellen, omdat ook deze als individuen beschouwd worden, *er is* EEN *man in het water gevallen; hij heeft* EEN *gros stalen pennen gekocht;* EENE *wandeling zal u goed doen; hij kreeg* EENEN *slag op het hoofd en* EENEN *steek in de borst.*

Staan zulke woorden in het meervoud, dan hebben zij geenen aanwijzer hunner individualiteit noodig, dewijl eene veelheid alleen uit individuen bestaan kan. Van daar het gemis van eenig lidwoord in al zulke gevallen: *menschen ontmoeten elkander*, *bergen nooit; dit wordt bij dozijnen verkocht; smaadredenen treffen veeltijds sterker dan slagen.*

Namen van hoedanigheden, toestanden en die handelingen, welke zich niet laten tellen, en dus ook niet als individuen beschouwd worden, hebben in eenen onbepaalden zin doorgaans geen lidwoord bij zich: *honger*, *dorst*, *koude*, *smart lijden; hitte verduren; slaap heb-*

ben, in angst zitten; vrees betoonen; moed bezitten; in kommer verkeren; macht en aanzien verkrijgen; trek hebben; neiging gevoelen; tot rijpheid komen.

Zoodra echter zulke toestanden, hoedanigheden en handelingen beschouwd worden als begrensde geheelen of eenheden, als wezens, die zelve weder hoedanigheden bezitten, en zich met andere gelijksoortige handelingen, toestanden of hoedanigheden laten vergelijken, dan treden zij in de categorie der individuen, en bekomen dien ten gevolge *een* vóór zich. Dit heeft natuurlijk plaats, wanneer zij zelve adjectieven of eenige andere omschrijvende woorden bij zich hebben: EENEN *onleschbaren dorst*, EENEN *dorst om te bezwijken*, EENEN *onverzadelijken honger*, EENEN *onverwinnelijken slaap hebben*; EENEN *buitengewonen moed betoonen*; EENE *hevige neiging gevoelen*; EENEN *onweêrstaanbaren trek hebben.*

Stofnamen ontberen natuurlijk het lidwoord *een*, wanneer zij in eenen onbepaalden zin gebruikt worden, omdat zij onbegrensde zelfstandigheden, geene eenheden of individuen aanduiden: *wijn drinken*, *water putten*, *vleesch eten*, *visch koopen*; *spijs bereiden*, *inkt storten*. Moeten zoodanige woorden echter eene bijzondere soort aanwijzen, die immers zelve een geheel uitmaakt, in welk geval zij dikwijls ook voor een meervoud vatbaar zijn, dan bekomen zij het lidwoord *een*: *eene voedzame spijs*, *voedzame spijzen*; EEN *veel slechtere wijn*; EEN *ongezond water*; EEN *zuiverder goud*; EEN *harder hout*; EENE *vluchtige olie*. *Volk*, zonder lidwoord, is een stofnaam, beduidt eene onbepaalde menigte zonder grenzen en heeft geen meervoud: *er was heden veel volk op de markt*; maar *een volk* is een verzamelnaam, en beteekent eene vereeniging van menschen, onder een zelfde bestuur staande, eene eenheid, waarvan *volken* en *volkeren* het meervoud is.

Duidelijk blijkt de beteekenis van *een* bij de substantieven, die eenen persoon met zekere waardigheid, ambt

of bediening bekleed, eenig beroep of werk uitoefenende, aanduiden, wanneer deze als praedicaat gebezigd worden. Alsdan vertegenwoordigen zij meestal geenen bepaalden persoon, maar slechts een algemeen begrip, worden dus in eenen onbepaalden zin gebezigd, en hebben evenwel dikwijls het lidwoord *een* niet bij zich. Zoo zal men wel zeggen: *deze man is* DE *schilder, die het portret gemaakt heeft; mij is mijn horlogie ontstolen, en gij zijt* DE *dief*, omdat de maker van een portret, dat men ziet, de dader van een diefstal, waarover men spreekt, bepaalde niet te verwisselen personen zijn; de substantieven *schilder* en *dief*, die hier als gezegden gebruikt worden, hebben daarom het bepalende lidwoord bij zich, en dit heeft altijd plaats wanneer de identiteit van twee wezens uitgedrukt wordt. Maar men zal zeggen: *hij wordt schilder, hij is schilder; eens burgemeester, altijd burgemeester; men moet eerst leerling zijn om meester te kunnen worden; als koning heerschen*, dewijl *schilder, burgemeester, leerling, meester, koning*, hier geenen bepaalden persoon, maar een algemeen begrip vertegenwoordigen. Intusschen zegt men even zeer: *hij is* EEN *schilder*, als: *hij is schilder;* maar deze uitdrukkingen beteekenen niet hetzelfde: *hij is schilder*, verklaart eenvoudig, dat de man schildert en de kunstvaardigheid en kennis bezit, die daartoe vereischt wordt; hij is een schilder geeft te kennen, tot welke klasse van menschen hij behoort, en vertegenwoordigt noodzakelijk eenen persoon. Vandaar de noodzakelijkheid van *een*, zoodra het substantivum een bijvoegelijk naamwoord of ander epitheet bij zich heeft: *hij is* EEN *beroemd schilder*, EEN *schilder van verdiensten;* dewijl men dan noodwendig aan eenen persoon als drager der eigenschappen denkt. Men kan dus zeer goed zeggen: *hij is als vader verplicht enz.*, maar niet: *hij heeft als zorgvuldig vader, als vader, wien het welzijn zijner kinderen ter harte gaat, enz.*, hier kan *een* niet gemist worden.

Persoonsnamen, die geene betrekking of beroep aanduiden, maar op zedelijke hoedanigheden zien, hebben steeds een lidwoord bij zich. Zoo zegt men alleen: *hij is* EEN *guit*, EEN *deugniet*, EEN *snaak*, EEN *bedrieger*, EEN *schurk*, EEN *dief;* waarvan de reden welligt daarin te zoeken is, dat men, alleen de hoedanigheden of werkingen willende vermelden, een adjectivum of verbum, dat hetzelfde begrip uitdrukt, tot zijne dienst heeft. Zoo zou: *hij werd dief*, *hij zal nog eens dief worden*, kunnen worden uitgedrukt door: *hij stal*, *hij zal nog eens stelen.*

Het bijgebragte bevestigt dus in allen deele de boven opgegevene definitie, dat de lidwoorden slechts exponenten of aanwijzers zijn, die den lezer vooraf waarschuwen, hoe hij het volgende substantivum heeft op te vatten: *de* en *het* zeggen hem, dat het zelfstandig naamwoord een bepaald, niet met een ander te verwisselen wezen beteekent, zonder zelve dien persoon of dat ding te bepalen; *een* zegt hem, dat het eene ondeelbare en volkomen begrensde zelfstandigheid aanduidt. Het is dus waar, dat *een* het naamwoord niet bepaalt, omdat het niet aanwijst, welk voorwerp men bedoelt: de benaming niet bepalend lidwoord is derhalve in zoo verre niet ongepast; maar het is even zeer waar, dat *de* en *het* zulks ook niet doen, daar het alleen uit de omstandigheden of uit andere woorden moet worden opgemaakt, wie of wat bedoeld wordt. In dien zin dus kunnen *de* en *het* evenmin bepalend heeten. Verstaat men daarentegen door bepalen in het algemeen aanduiden, hoe het substantivum moet opgevat worden, dan bepalen beide lidwoorden evenzeer het substantivum, maar elk op zijne wijze; waaruit dan volgt, dat *een* den naam van niet bepalend niet verdient. Hoe men het neme, òf de eene, òf de andere benaming deugt niet, al naar gelang van hetgeen men door bepalen verstaan wil hebben. Ook staan *de* en *een* niet lijnrecht tegenover elkander; de naam van het eene kan dus nooit de ontkenning van het

andere wezen. Wil men ze door eene benaming karakterizeren, men zou *de* het lidwoord van bepaaldheid, *een* het lidwoord van geheelheid kunnen noemen.

Ten slotte nog een woord over de benaming *lidwoord*. Dit woord is eene mislukte vertaling van het latijnsche *articulus* en het grieksche *ἄρθρον*, welke *leedje*, *lid*, *gewricht*, beteekenen, en waarmede men in de laatste taal twee verschillende soorten van woorden, het eigentlijke lidwoord en het betrekkelijke voornaamwoord, bestempelde. Men noemde deze woorden aldus, omdat zij eenen tusschenzin (eenen relatieven of adjectieven bijzin) met den hoofdzin verbinden. Zegt men b. v.: *kent gij* DEN *man*, DIE *daar gaat? wilt gij mij* HET *boek*, DAT *gij gekocht hebt*, *overdoen?* dan maken *de* — *die*, *het* — *dat* als het ware den band uit, die de twee voorstellen, waaruit ieder van die vragen bestaat, vereenigt. Het lidwoord staat vóór, het betrekkelijk voornaamwoord, achter substantief, dat aan beide zinnen gemeen is, daarom noemde men het eerste woord *articulus praepositivus*, voor geplaatst lidwoord; het relativum daarentegen *articulus postpositivus*, achter geplaatst lidwoord. Intusschen ziet men, dat het lidwoord niet het lid zelf, maar alleen het verband der leden, de geleding, het gewricht, uitmaakt; en dat men *articulus* misschien beter door *gewrichtswoord* zou overgezet hebben. Maar al ware deze benaming ook werkelijk beter dan de gebruikelijke, van de invoering er van zou men zich weinig goeds kunnen beloven, vermits de benaming *gewrichtswoord* zoo wel als die van *lid*woord alleen op het bepalende lidwoord zou slaan. Wel volgt op elk van een bepalend lidwoord verzeld substantivum een werkelijk uitgedrukte of verzwegen, maar door ieder gemakkelijk aan te vullen bijzin, b. v.: *de Koning* (die over Nederland regeert) *is op het Loo;* maar niet op een zelfstandig naamwoord, dat slechts het niet bepalend lidwoord bij zich heeft. Bovendien is de benaming *lidwoord*, hoewel onjuist, geheel onschadelijk, daar

nooit iemand op de gedachte gekomen is, er eene definitie van het begrip uit af te leiden.

EENIGE TAALKUNDIGE OPMERKINGEN.

(1. *Durven.* 2. *Nogtans*),

Onder de vele redenen, die nu en dan worden opgegeven om eene verklaring te vinden voor de weinige kennis onzer moedertaal, is zeker wel de allergrootste, dat zij zelve als wetenschap over 't algemeen weinig beoefend wordt. Hoe zou men zulk eene algemeene beoefening ook kunnen vorderen, terwijl onze middeleeuwsche letterkunde zelve nog weinig bekend is, hoewel er sinds de laatste jaren eene gegronde verwachting bestaat, dat die onbekendheid en noodzakelijk daaruit volgende onverschilligheid weldra zullen ophouden. Weinigen zijn echter in de gelegenheid zelve kennis te maken met onze oude schrijvers, en zoo men zich somtijds de gelegenheid ziet aangeboden, hoe kan men zonder verdere hulpmiddelen zich uit eene menigte van onverklaarbare moeijelijkheden en schijnbare tegenstrijdigheden redden? Weinig is tot nog toe gedaan aan het vaststellen der regels eener middelnederlandsche spraakleer, en ook bestaat er groote behoefte aan eene handleiding, waarin b. v. volgens den text van een of ander mnl. gedicht alles wat vormleer en zinbouw betreft eenvoudig en kort wordt verklaard 1).

1) Het vervaardigen eener middelnederlandsche spraakkunst is door de Maatschappij der Ned. Lett. te Leiden als prijsvraag uitgeschreven; tot nog toe echter is hiervan verder niets gehoord. Wat handleidingen en handboeken betreft, er bestaan er b. v. van de Hoogleeraren Lulofs, Visscher en Schrant; doch het eerste is te kostbaar en te uitgebreid om algemeene bekendheid te veronderstellen, terwijl de twee andere volstrekt

Het is met het doel om eenig meer licht te verspreiden over zaken die algemeene bekendheid verdienen, dat ik de onderstaande opmerkingen nederschrijf, zonder daarmede eenigzins te willen treden in het vervullen van een der bovengenoemde behoeften.

1. Vrij algemeen hoort men tegenwoordig zeggen: «*ik* «*durfde dit niet doen*», terwijl men toch moest zeggen: «*ik dorst dit niet doen.*» Reeds te lang heeft dit misbruik plaats gegrepen; het is dus meer dan tijd den oorsprong en den vorm van dit werkwoord in 't ware daglicht te stellen. Reeds veel is er over dit onderwerp geschreven, gelijk uit den loop onzer beschouwing zal blijken: niemand echter heeft het in zijn geheel behandeld, en vooral wat den onv. verl. tijd aangaat is bijna niets met zekerheid bepaald. Wij zullen trachten de zaak zoo duidelijk mogelijk voor te stellen.

In onze tegenwoordige taal bezitten wij twee werkwoorden die weinig in spelling verschillen, namel. *derven* en *durven*. De verwisseling van deze twee heeft tot de grootste verwarring aanleiding gegeven. Er is tusschen hen volstrekt geen verband, noch in beteekenis noch in afleiding. Het eerste duidt het *ontbreken*, *behoeven*, het tweede het *wagen* aan. Zien wij nu de afleiding. Reeds in de grondspraak van het Hollandsch had men twee ww. van deze zelfde beteekenissen. Het Gothisch namel. heeft *thaurban*, ontbreken, behoeven, en *daursan* wagen. In de overblijfsels van deze taal was het om het verschil der beginletters TH (die in het Goth. door één letterteeken worden uitgedrukt) en D niet zoo gemakkelijk deze twee woorden te verwisselen, iets dat in onze oude gedenkstukken op menige plaats geschied is, b. v. om slechts een voorbeeld uit honderd op te noemen, LEK. SP. I. 35, 41:

ende omdat hi niet en dorfte
sorghen om sinen noodtorfte

---

onbruikbaar zijn voor hem, die zonder verdere hulp zich eenige kennis van 't mnl. wil verschaffen.

waar een ander handschrift *dorste* heeft. (Zie hierover verder bl. 58.)

Dit Gothische *thaurban* (dorven, derven) had in den onv. verl. tijd *thaurfta*, dat letterlijk overeenkomt met ons *dorfste* (derfde), hetwelk bij verloop dikwijls *dorste* werd.

Daursan (dorren, derren) had in den teg. tijd *dars* (ic dar, een teg. tijd met den vorm des onv. verl. even als de nog bestaande hulpwerkwoorden, als van zullen, ik zal, van mogen, ik mag, van kunnen, ik kan). De onvolm. verl. tijd was *daursta*, (dorst).

Wij zien dus dat *thaurban* en *daursan* in het Goth. twee zoowel in vorm als beteekenis zeer verschillende werkwoorden zijn, en deelen hier tot opheldering de volgende plaatsen mede:

Thaurban.

Luc. XIV. 18. tharf *galeithan*, *woordelijk volgens den Gr. text*, ik heb behoefte *te gaan.*

Marc. II. 25. *than* thaurfta *jah gredags vas*, *toen hij* gebrek had *en hongerig was.*

Daursan.

II Cor. 11, 21. (ga)dars jah ik, durf *ook ik.*

Marc. XII. 34. (ga)daursta *ina fraihnan*, dorst *hem vragen.*

II Cor. 10, 2. (ga)daursan *ana sumans*, durven *tegen sommigen.*

Wij zullen thans slechts door een paar voorbeelden het bestaan dezer ww. in het mnl. bewijzen:

Dorven.

Melis Stoke. VI. 1033.

Wi en willen om uwen wille niet sterven
Ons goeds ende der porten derven.

Lek. Sp. II. 10. 34.

dat men den scriver niet en kint
So en darf *men gheloven twint.*

(d. i. men behoeft het in het geheel niet te gelooven omdat men den schrijver niet kent.)

Lek. Sp. III. 10. 77.

Soe datsi om noot van breken
hare hant niet dorven *steken*,
daer si sonde begaen oft scande,

(d. i. zoodat zij uit gebrek hunne handen niet *behoeven* te steken in plaatsen daar zij zonde begaan zouden.)

Dorren.

Mel. Stoke. III. 1178.

Des en twivelt niet
Dat noyt vlaminc was so coene
Diet hadde dorren *bestaen te doene.*

Dez. III. 1323.

Ic ben niet so vilein
ic dar *wel uten watre comen.*

(d. i. ik ben zoo slecht niet, of ik durf wel uit het water komen.)

Dez. VI. 6. 28.

dat si den ghenen dorren *gheloven.*

Dez. III. 205.

want men nieman en vant
diene dorste *wederstaen.*

(d. i. want men vond niemand, die hem dorst wederstaan.)

Kortheidshalve laten wij hier voorbeelden voor het bestaan van andere personen weg: om dezelfde reden spreken wij hier ook niet over *dordi*, *dorstic*, *dorstijt*, *darric*, *dorvijs*, *dorvedi*, bij welke het vnw. slechts achter de regelmatige vormen gezet wordt.

De lange ſ wordt zeer gemakkelijk verward met de *f*; vandaar leest men soms op plaatsen waar men *dorfste* zou verwachten *dorsste* en verder *dorste*, als of het van *dorren* afkwam.

Zien wij thans wat vroeger door onze voornaamste taalkundigen omtrent dit woord is medegedeeld.

Kiliaen geeft ons in zijn onschatbaar woordenboek: *darren* j. *derren*, *audere*, d. i. wagen, en onderscheidt daarvan zeer duidelijk *darven*, *carere*, d. i. behoeven, ontbreken. Deze vorm van de onb. wijs is af te keuren, de eenige ware vorm is *derren* of *dorren*, en geen zuivere bewijsplaats uit de mnl. letterkunde strijdt voor *darren*; bij Hooft en zijne tijdgenooten komt *darren* voor, doch wie zou tegenwoordig op dezelfde wijs zijn zegel hechten aan *maggen* voor *mogen*, *kannen* voor *kunnen*, dat dezelfde letterverwisseling vertoont en thans reeds met goed gevolg in de spreektaal wordt gebruikt; op dezelfde wijs kan men zich de verbastering van *darren* voor *dorren* verklaren.

Na Kiliaen is ten Kate de eerste geweest, die over dit woord uitvoerig handelde. Zonder iets af te trekken van 's grooten mans verdiensten omtrent onze taal, zij het mij echter veroorloofd in dit opzigt van hem te verschillen. Blinde navolging verdient steeds afkeuring, en slechts op gezag van anderen te schrijven brengt niets goeds voort. Ten Kate dan verwart *durven* en *derven* (dus eigenlijk *dorren* en *dorven*, want deze twee begrippen drukt hij uit), brengt alles tot het Goth. *thaurban*, terug en staaft zijne redenering met de wijsgeerige beschouwing, dat het ontbreken van iets de stoutmoedigheid uitlokt, dat *derven* de oorzaak is van *durven*. Deze opmerking moge geestig gevonden zijn, waar is zij volstrekt niet, zoo men althans eenig onderscheid tusschen *thaurban* en *daursan* ziet. Over dit punt verspreidt Ten Kate dus niet veel licht.

Huydecoper is meer doordrongen van 't verschil tusschen *derven* en *dorren* (Breedv. Aant. op M. S. X, vs. 284); doch ook bij hem vindt men weinig dat de zaak verheldert. Hij keurt de vorm *dorfte* (van *dorven*) af, en berispt Palthenius, die deze had durven herstellen voor *dorste* of liever *dorfste*.

Na Huydecoper beving een diepe slaap de *Hollandsche* taalstudie; teregt zegt Clignett in het voorberigt zijner Bijdragen (bl. IV), dat er van dat oogenblik af, dat wij

onder eenen vreemden en wreeden dwingeland bukken moesten, volstrekt aan geene beoefening onzer schoone moedertaal te denken was, daar men het toen met de vernietiging van onze eigene wetten en gewoonten op niets minder zag toeleggen, dan om ons het gebruik onzer moedertaal van dag tot dag meer en meer te ontnemen, om ons langs dien weg van ons volksbestaan te berooven, en alzoo te gelijk met de taal ook den naam van Nederland der vergetelheid op te offeren. Als er zoo over de algemeene beoefening der taal werd gedacht, was het ook natuurlijk dat niemand zijne krachten aan eenig bijzonder onderzoek wijdde; wat dus verder over *dorren* te zeggen is, valt alles binnen den kring der laatste tien jaren.

Brill stelt nevens het oude *durven*, *derven* (Goth. *thaurban*) het even zoo oude *derren* of *dorren* (Goth. *dauran*, dat een drukfout voor *daursan* schijnt te wezen); hij zegt dat de beteekenis van *dorven* thans op *durven* is overgegaan; dit is zeer waar, namelijk voor den vorm van den teg. tijd en de onbep. wijs; want *dorst* kan nooit van den Goth. onv. verl. tijd *thaurfta* afgeleid worden. Verder verklaart hij den uitgang *st* van *dorst*, en bewijst dat deze reeds zeer oud en volstrekt niet zonder weêrga is; doch dit onderwerp ligt buiten ons bestek, wij gaan het dus met stilzwijgen voorbij.

Clarisse, Jonckbloet, Tideman en Leendertz brengen in hunne woordenlijsten op mnl. schrijvers omtrent dit ww. niets tot zekerheid; allen geven ons eene niet bestaande onbep. wijs *darren*. Leendertz evenwel zou door zijne woordenlijst op der Minnenloep aanleiding kunnen geven tot de gedachte, dat *darren* en *darven*, zoo als het daar heet, men leze liever *dorren* en *dorven*, reeds bij de ouden gelijk beteekenend waren, en door elkander gebruikt werden. Wij willen dit ter loops aanstippen, om tevens althans door een enkel voorbeeld te bewijzen, hoe weinig staat er op de oude handschriften te maken is. Hij zegt dan op

darren dat dit IV, 101 *behoeven* beteekent. Zien wij de plaats zelve in; zij luidt aldus:

hi en dar *niet luusteren na dat hinnen*,

of volgens een ander handschrift:

hi en dar *luusteren na dat hennpen;*

hinnen en *hennpen* zijn bedorven; de zin en het rijm leeren ons het ware woord *himmen*, d. i. hemmen, door gekuch een teeken geven; in het eene HS. ontbreekt daarenboven *niet*. Zou er dus geen reden zijn om te vermoeden, dat in een vers, waarin door de afschrijvers zooveel verknoeid is, ook *darf* voor *dar* moet gelezen worden? Dan wordt althans de zuiverheid der taal hersteld en in plaats van onzin krijgen wij eene verstaanbare uitdrukking.

De tweede plaats zou volgens Leendertz een bewijs leveren dat *darven* ook wel *durven* beteekent. De plaats is deze (I, 187):

daerom een darff *ics nyemant raden.*

terwijl het andere HS. leest:

daerom en dar *ics nyemant raden.*

Hier hebben wij den eenen afschrijver tot uitbrenger van de domheid des anderen. Waarom niet liever het betere HS. tot grondslag der zekere lezing in dit vers genomen?

Deze twee plaatsen zijn voldoende om te bewijzen hoe gemakkelijk *derven* en *derren* door de dikwijls dommelende afschrijvers verward werden; mogen zij ook voldoende zijn om het bijgeloof aan eene zelfde beteekenis van *derven* en *derren* uit te roeijen.

De Vries leert betere dingen; in de woordenlijst op der Leken Spieghel (op *dorren*) wordt ons ten dezen opzigte slechts zuivere waarheid verkondigd. *Dorren*, *ic dar*, of bij klankverwisseling *der*, *dorst*, zie daar de ware vormen, die hij erkent. Zijn taak was daarmede volbragt; bij hem is dus verder niets te vinden over afleiding of vorming.

Wat zullen wij na dit alles zeggen? wij hebben zoo eenvoudig mogelijk den oorsprong en de vorm van *dor-*

ven en *dorren* voorgesteld, wij hebben nagegaan wat vroegere en latere taalkundigen over dit woord geschreven hebben, en zijn door de beschouwing hiervan althans tot twee belangrijke uitkomsten gekomen. Wij hebben het tot zekerheid gebragt: 1°. dat *dorven* en *dorren* twee zeer onderscheidene werkwoorden zijn; en 2°. dat de onv. verl. tijd van *dorren dorst* is en niets anders.

Door deze twee uitkomsten geleid, is het gemakkelijk te bepalen, dat men voor *ik waagde* slechts *ik dorst*, mag zeggen; maar nu doet zich eene moeijelijke vraag op; zij is deze: van welk ww. is *ik dorst* de onvolm. verl. tijd? van *durven* is na al het gezegde onmogelijk; er blijft dus niets anders over dan het te houden voor hetgeen het werkelijk is, voor den onv. verl. tijd van *dorren*. Het zou een onberaden stap zijn het oude *dorren* weder te willen invoeren; *durven*, *dorven* heeft als teg. tijd en onb. wijs eenmaal het burgerregt verkregen; het heeft het oude *dorren* geheel verdrongen en sedert de staten-overzetting des Bijbels, wendt het alle pogingen aan om ook *dorst* en *gedorst* te verdrijven. Nog is het tijd om eene zoodanige verarming in de taal te keer te gaan; nog ziet men hier en daar het krachtige *dorst* als een schaduw van vroeger aanzijn rondzweven: dat dan allen die door het bovenstaande overtuigd zijn de handen in een slaan, en hoewel goedschiks het *durven* verdragende, steeds zoowel door voorbeeld als door tegenwerking in geval van misbruik, voor het oude krachtige *dorst* blijven strijden! Zoo zullen althans onze nazaten de schuld van taalverbastering niet aan ons kunnen geven.

2. Honderde malen gebruikt menigeen misschien het voegwoord *nogtans*, zonder juist te weten, welke de oorspronkelijke beteekenis van dit woordje is, en menigeen zal welligt nooit gedacht hebben, dat het oudtijds zooveel was als *daarenboven;* ja zelfs wijst de oorspronkelijke vorm en afleiding ons alleen op deze beteekenis. Wat wij hier nederschrijven over dit onderwerp is echter niet geheel

nieuw; het is reeds vroeger opgemerkt en onder anderen ook door Dr. W. G. Brill, in zijne *Hollandsche Spraakleer*, bl. 745. Wij willen niettegenstaande dit alles kort dit gebruik door eenige voorbeelden staven, om trapsgewijze van de zuiver bijvoegende beteekenis langs de bijvoegend-tegenstellende tot de zuiver tegenstellende te geraken.

A. Melis Stoke vermeldt ons (I, 571 volgg.) dat graaf Dirk II, te Egmond een steenen kerk deed bouwen, het nonnen-klooster aan monniken ter bewoning gaf, en daarenboven hunne goederen nog vermeerderde door het schenken van landerijen; hier is volstrekt geen tegenstelling te bespeuren, maar duidelijk valt de bijvoeging ieder in 't oog. Melis zelf gebruikt deze woorden:

hi sette moneke aldaer,
ende mersde hem haar goet nochtan
in Scaghen ende in Haregan.

Bij de vermelding van den giftbrief van keizer Otto III, van 983, aan Dirk II verhaalt dezelfde kronijkschrijver ons die zaak eerst in korte woorden; hij zegt dat het vooral door de bede en voorspraak van keizerin Theophana en Egbrecht, Aartsbisschop van Trier was, dat Otto zijnen leenman de tot dusverre slechts in leen bezetene goederen als erfelijke bezitting schonk; en dat hij daarenboven deze landerijen nog vergrootte. Hij drukt dit op deze wijze uit (I, 700):

(*dese*) *beiagheden beide gader*
dat men hem (Dirk) *in erven gaf*
alt goet, daer te voren af
sine vorders waren dienstman,
ende hi bredet hem nochtan.

Toen in 1155 de Friezen van Drechterland een inval in Kennerland deden, kwamen hunne buren van Osdorp en

Haarlem hun te hulp en deden de vijanden vlugten. Dit was niet genoeg; op hunne vlugt sneuvelden daarenboven negen honderd man. Dit beschrijft STOKE aldus (II, 440):

(si) dadense keren
ende sloeghen hem of vliende nochtan
omtrent neghen hondert man.

Kortheidshalve zal ik hier nog slechts een paar andere plaatsen uit dien zelfden schrijver tot voorbeeld van 't gebruik van *nochtan* als *daarenboven* aanwijzen.

II. 1424. DIRK VII was gestorven in 1203 en werd begraven;

men brochte den doden ter aerde
met alte groter armoede:
nochtan *mittes Goedshuus goede.*

III. 491. WILLEM I verzoent zich in 1204 met den Bisschop van Utrecht, eerst worden de voorwaarden opgesomd, dan heet het:

nochtan *gaf* WILLAM *tier stont*
van der zoene dusent pont.

In al deze voorbeelden beteekent *nochtan* (nogtans) slechts *daarenboven.*

B. Zien wij nu hoe bij deze bijvoegende beteekenis ook iets tegenstellends kan komen.

Wanneer men zegt: WILLEBRORD de geloofsprediker beijverde zich in Friesland zeer tot uitroeijing van het heidendom; een wachter van het beeld van Mercurius sloeg hem zoo hard op het hoofd, dat hij er ernstig door gewond werd: *nogtans* bleef hij het woord des Heeren met ijver verkondigen, dan heeft dit *nogtans* de kracht om twee op elkander volgende zinnen zoo aan elkaar te verbinden, dat de laatste wel aanduidt wat er volgde op de gebeurtenis, die in de eerste verhaald wordt, maar niet zonder tevens een tegenstellende wending aan den

zin te geven. Hij bleef, niettegenstaande den aanslag op zijn leven, het Evangelie verkondigen. De eenvoudige kronijkschrijver zegt daarvoor (I, 105):

een die Mercuriuse wachte
sloeghen in sijn hoeft onsachte,
dat hi storte daer sijn bloet.
Nochtan *predicte hi metter spoet*
twoert ons Heren.

Op het tornooi van Corbi in 1234 was onder de aanzienlijke vrouwen die ter bezigtiging van dit ridderspel daar bijeengekomen waren, ook de gravin van Clermont. Deze was nieuwsgierig den graaf van Holland, Floris IV, te leeren kennen. Zij vroeg dus haren man, haar dien te willen aanwijzen: de achterdochtige graaf deed dit met de dubbelzinnige waarschuwing: «beziet hem goed, want hierna zult gij hem nimmer meer zien.» De gravin begreep al te wel de beteekenis dezer woorden, zij werd droefgeestig, *nogtans* dorst zij geen woord zeggen, want zij kende haren man.

Nogtans drukt hier weer uit wat er volgde op de droefgeestigheid der gravin en tevens dat zij niettegenstaande haren angst toch niets dorst zeggen om het gemoed van haren man tot rust te brengen, Stoke zegt dit op deze wijze (III, 673):

doe de vrouwe dat verstoet,
wart si droeve in haren moet;
nochtan *en dorst si niet spreken,*
want si kende sine treken.

Het gevolg van deze ongelukkige, misschien geschiedkundig niet ware, gebeurtenis is genoeg bekend.

In 1254 herstelde graaf Willem II Jan van Avennes in het bezit van Henegouwen; zoo hij dit niet gedaan had zouden Jan en zijns zusters kinderen in 't vervolg verstoten gebleven zijn van hunne bezittingen. Holland had dus Henegouwen geholpen; *nogtans* wenschten sommige

Henegouwers, ondankbaar voor de hun bewezen weldaad, dat Holland mogte vergaan.

Al meer en meer zien wij hier het verloop van de bijvoegend-tegenstellende beteekenis van *nogtans* tot de zuiver tegenstellende. Er is echter in dit voorbeeld (geput uit III, 1471, waar het dus luidt:

onghegoet waren si bleven,
hadt de Coninc niet bedreven,
nochtan *sijn somighe Henewiere,*
als si int lant comen hiere,
segghen si: Hollant moet versinken.)

nog eenige bijvoeging: de orde namelijk is zoo: Willem II deed dit; nu zou men dankbaarheid verwachten; maar neen, de geredden waren daarna de hun bewezene weldaad spoedig vergeten.

Zoo zijn wij dan nu op de grenzen der laatste beteekenis van *nogtans* gekomen; er blijft dus nog slechts over dat wij deze grenzen overschrijden, en het

C. als volmaakt tegenstellend beschouwen. Als men zegt: zijn stiefzoon *hoewel* nog jong en klein, is bij hem gebleven, dan beteekent dit *hoewel* dat men van die gebeurtenis een andere juist tegenovergestelde gedachte gekoesterd had; men kan dien zin ook anders uitdrukken en b. v. met Stoke (I, 1206) zeggen:

zijn stiefzone is met hem bleven,
die nochtan *doe ionc was ende clene.*

en dan treedt *nochtan* reeds als volmaakt tegenstellend op.

Een dergelijk voorbeeld heeft men II, 844; daar wordt van een door Saladyn gevangen genomen ridder verhaald dat hij de regterhand der Christenen en de grootste vijand der Turken was, dat hij in de wereld groote eer had. Nu zou men dan ook verwachten dat die ridder liefde voor de wereld had, neen,

(*hi*) *hadde vele der werelt eren,*
nochtan *haetti de werelt sere.*

In 1204 was het krijgsgeluk graaf Willem tegen Lodewijk van Loon aanvankelijk ongunstig; hij moest vlugten en zich schuil houden; hij verborg zich in een visschersschuitje en werd toen met netten overtogen. Die hem zochten werden bedrogen, want zij konden hem niet vinden, *hoewel* zij een oog hadden geslagen op het vaartuig, daar hij onder de netten lag; dit *hoewel* kan met eene kleine omzetting in den zin door *nogtans* worden vervangen en werkelijk schrijft Stoke aldus (III, 263):

> *entiene sochten waren bedroghen,*
> *want sine vinden niet ne moghen.*
> Nochtan *hebben si tscip ghelet,*
> *daer hi lach onder de net.*

Ik meen genoeg gezegd te hebben tot opheldering van het gebruik dezes woords. Mogt het den een of ander misschien vreemd dunken, dat ik slechts voorbeelden gegeven heb uit Melis Stoke, voor dien voeg ik hier nog bij, dat ik dit met een goed doel gedaan heb, om namelijk hen, die volkomen onbekend zijn met dezen schrijver eenige lust te doen krijgen, kennis met hem te maken. Behalve de geschiedkundige feiten, die hij verhaalt, is zijn boek bijzonder aanbevelingswaardig, om de keurige uitgave van Huydecoper, die in de aanteekeningen een schat van taalkennis heeft verzameld, die alleen bijna genoeg is om den Hollander een beter inzigt in zijne taal te doen krijgen, dan tot nog toe bij de meeste Hollanders het geval is.

Nog één woord over de afleiding van *nogtans*; het hangt volstrekt niet zamen met *thans* of *althans*, want dan zou het noodzakelijk *nogthans* geschreven moeten worden. Het is zamengesteld uit het koppelwoord *nog* (dat oudtijds *noch* geschreven werd) en *dan* (in het Goth. *than*, eigenlijk een verkorte vorm van den 4den naamval *thana* van het aanwijzend voornaamwoord *sa*, *so*, *thata*), terwijl de *d* in *nogtans* in eene scherpe *t* is overgegaan door de wer-

king des voorgaanden medeklinkers; iets dat niets vreemds oplevert en bij sommige schrijvers (en in de spreektaal altijd) ook plaats heeft met de zachte *v* van *vangen*, *vonken*, die in *f* wordt veranderd in *ontfangen*, *ontfonken.*

Zoo komen wij dan tot het besluit dat de beteekenis van *daarenboven* volkomen overeenkomt met de afleiding van *nogtans*, en zoo zien wij dat er in de taal niets willekeurigs gebeurt; oorspronkelijk hebben de woorden ieder hunne daarin uitgedrukte beteekenis; langzamerhand wijzigt deze zich en somtijds blijft er zelfs niets van het oorspronkelijke over [1]).

Op dezelfde manier zou men kunnen bewijzen dat de meeste onzer tegenwoordige tegenstellende voegwoorden oorspronkelijk eene bijvoegende beteekenis hebben, zooals *evenwel*, *echter* enz. Die hiertoe lust gevoelt kan bij onze mnl. schrijvers genoeg voorbeelden vinden; ik hoop dat ik de geschiedenis, als ik het zoo eens mag noemen, van *nogtans*, met een genoegzaam aantal voorbeelden heb uiteengezet, om vrij te zijn van de verdenking dat die regel wel voor het hier besprokene woordje, maar niet voor de overige tegenstellende voegworden geldt. Die er lust toe gevoelt, sla zelf de handen aan 't werk; het zal voorzeker met eenen gelukkigen uitslag bekroond worden.

---

1) Het schijnt niet overbodig hier te wijzen op den vorm *nochtien* (nog dien), die ook bij de Ouden voorkomt, en zoo het kan nog duidelijker de sporen van den 4den naamv. van het aanw. voornw. *die* heeft bewaard.

OVER HET GESLACHT VAN HET WOORD *MENSCH*,

DOOR

L. A. TE WINKEL.

Het is algemeen bekend, dat het woord *mensch* twee geslachten heeft: de meeste onzer taalkundigen, TEN KATE, KLUIT, SIEGENBEEK, WEILAND, BILDERDIJK, hebben zulks uitdrukkelijk verklaard. Vergelijkt men echter hetgeen deze geleerden aangaande het verschillende gebruik dier geslachten leeren, dan bemerkt men spoedig, dat zij zich niet altijd even bepaald en duidelijk hebben uitgedrukt, en dat hunne gevoelens daaromtrent min of meer uiteenloopen. Nog minder overeenstemming heerscht er in de opgaven der oorzaak van het dubbele geslacht van *mensch*. Het kwam mij daarom voor, dat een nader onderzoek dienaangaande geen nutteloos werk zou zijn, en aanleiding zou kunnen geven, dat dit niet onbelangrijk punt eindelijk voldoende afgehandeld werd. Zien wij in de eerste plaats, wat onze taalkundigen er van gezegd hebben.

TEN KATE zegt in het eerste deel van zijne *Aenleiding tot* enz. bl. 441, in de *Geslacht-toetse;* «MENSCH, n: en m: en F — TH. *ther mennisko.* M. WILL: pag: 155 (homo); wijders H — D: *Mensch.* M. (homo); ons *neutrum* gebruikt men bij Aenwijzing, als DIT, DAT MENSCH.» In de 12de Redewisseling, bl. 372, heet het: «Dog ons MENSCH, zijnde, volgens aenwijzing van de Oudheid, bij inkorting ontleend van MENNISCH, *Humanus*, is oorspronkelijk een adjectivum; dat men kan aenzien, of (1) als van 't Onzijdige Geslagt, gelijk men nog daeglijks zeit, HET, DIT en

DAT MENSCH, voor *dezen of dien der Menschen*, gelijk mede het VROUWMENSCH; of (2) als van 't Manlijke, gelijk men ook zeit, DE MENSCH, in 't *Generael* in tegenstelling van een Dier, enz:, en als bij overdragt van geslagt, omdat het gebied voeren aen 't Manlijke eigen is: behalven dat ook, wanneer *Adjectiva* tot Personen overgaen, gewoonlijk, en met rede, dit Mannelijk Geslagt, als bij uitstek, daer toe genomen word, 't en ware 't geval het Foeminin: in 't bijzonder vereischte».

HOOGSTRATEN vermeldt in zijne geslachtlijst alleen het mannelijke geslacht; doch KLUIT voegt er in de uitgave, door hem bezorgd, eene noot bij, te lang om in haar geheel uitgeschreven te worden; wij deelen er hier dus slechts den hoofdinhoud van mede. «*Mensch* is oorspronglijk een bijvoeglijk Naamwoord en daarom van nature Onzijdig. Maar, gelijk voorlang vele bijvoeglijke woorden, tot een persoon betreklijk, bij uitstek in het M. Gesl. uitgedrukt werden; zoo kan ook dit de reden zijn, waarom *mensch* ook 't Mann. gesl. aangenomen hebbe». Deze verklaring voldeed hem echter «nog niet ten naauwkeurigsten, gemerkt zulks eenigzins schijnt aanteloopen tegen het onderscheid in 't geslacht van *mensch* M. en *mensch* O.; nooit toch zegt men *den vrouwmensch:* ging nu die overdracht van Geslacht hier algemeen door, zoo moest men zoo wel kunnen schrijven *de* als *het vrouwmensch.* Doch hier schoot mij de aanmerking op *been* in». Op dit woord namelijk was aangemerkt, dat men, ofschoon *been* onzijdig is, echter zegt *op de been brengen*, dewijl *been* dan meervoudig is, en voor *de beenen* staat. Nu was KLUIT van meening, dat uitdrukkingen, als: *de mensch is van nature boos*, *de mensch heeft veel te lijden*, moeten verstaan worden alsof er stond *de menschen.* Intusschen merkt hij wederom, en te recht, aan, dat men alsdan ook «altijd moest zeggen *de mensch*, en niet gelijk men, mogelijk kwalijk, zegt en schrijft *den mensch.* Doch hier schijnt het evenwel te zitten: namelijk van de men-

schen, het menschelijk geslacht in 't algemeen, en somwijl in tegenstelling van dieren gewagende, schijnt men uit hoofde der bovengemelde Overdracht van geslacht, ter aanduiding van het *Collectivum* of 't algemeene, te zeggen, *de mensch*, *den mensch;* in tegendeel, een enkel mensch bedoelende, niet *den*, maar altijd *het mensch.* Blijk hiervan is 't woord *vrouwmensch*».

Het *Woordenboek* van den heer Siegenbeek geeft alleen op, dat «*mensch*, M. en O.» is; meer lag ook niet in het plan van dit werk, waarin slechts hoogst zelden eene aanwijzing omtrent het gebruik of de beteekenis van een woord aangetroffen wordt.

Weiland zegt in zijne *Spraakk.* D. I, § 129, na de vermelding van den bekenden regel aangaande het onzijdige geslacht van de onbepaalde wijs der werkwoorden en de bijvoegelijke naamwoorden, als zelfstandige naamwoorden gebezigd: «tot deze laatste soort van woorden behoort het ook woord *mensch.* Wanneer men echter van menschen in het algemeen spreekt, zegt men *de mensch*, in het mannelijke geslacht». — Niet geheel overeenkomstig hiermede leert het *Taalkundig Woordenboek*, dat «het woord *mensch* met het bepalende lidwoord *de* zoo wel de menschen in het algemeen als éénen mensch in het bijzonder beteekent, en in deze beteekenis dikwijls in het onz. geslacht wordt genomen».

Bepaalder drukt Bilderdijk zich uit in zijne *Geslachtlijst.* D. II, bl. 232: «Mensch, eigenlijk adjectief *mansch* (humanus) van *man*, gelijk het ook in 't Goth. mannisk, en in 't A—S. mennisc is. — M. door toepassing, 't zij voor *man*, 't zij voor die van het menschelijk geslacht is, zonder aanmerking van kunne. — O, als adjectief, welk Geslacht in het Gebruik met verachting (ten minste met minachting of een daaraan grenzend meêlijden) verbonden is. Zoo zegt men *het vrouwmensch.* In Duitschland is *mensch*, van een vrouw gezegd, een gevoelige scheldnaam».

Uit het aangevoerde blijkt dan, dat de meesten *mensch* voor oorspronkelijk onzijdig, en het mannelijke geslacht voor eene soort van verloop hielden, en meenden, dat de algemeenheid of bepaaldheid der beteekenis van *mensch* de keuze tusschen de beide geslachten besliste; alleen BILDERDIJK zag in het onzijdige eene uitdrukking van minachting of medelijden. Gaan wij thans de geschiedenis van het woord na, en zien wij, welke van de twee gevoelens met de waarheid overeenkomstig is.

Bijna alle taalkundigen — ADELUNG uitgezonderd — komen daarin overeen, dat *mensch*, goth. *mannisks*, oudfriesch *manniska*, *manska*, oorspronkelijk een bijvoegelijk naamwoord is, door achtervoeging van den bekenden uitgang *sch*, *isch*, *isk*, van het stamwoord *man* gevormd. Dit stamwoord zelf had eertijds eene veel algemeener beteekenis dan thans, en beduidde niet alleen *man*, mas, vir, maar werd ook van eene vrouw gebezigd. Het had dus nagenoeg dezelfde beteekenis, die *mensch* thans heeft, en moest die, uit kracht van zijne afleiding, wel bezitten. Immers *man* heeft tot wortelwoord het verbum *minan*, *man*, *munum*, *munans*, denken, hetwelk bij ons nog voortleeft, hoewel onder den zwakken (gelijkvloeijenden) vorm *minnen*, en met gewijzigde beteekenis. In de noordsche talen beduidt *minna* nog heden ten dage denken, gedenken, niet liefhebben; en de uit de Vaderlandsche geschiedenis bekende dronk van ST. GEERDENMINNE, is een dronk ter gedachtenis, niet ter liefde van ST. GEERTRUIDA, die als de beschermster der reizigers beschouwd werd. *Man* beteekende dus denkend wezen, en moest zoo wel op eene vrouw als op eenen man toepasselijk zijn, even als het lat. *homo* en het fransche *homme*. Dat dit werkelijk zoo was, blijkt uit ons *iemand* en *niemand* (oudt. *ieman* en *nieman*); uit het algemeen bekende engelsche woord *woman* (vrouw), angels. *wifman*; uit *maedenman*, dat in laatstgenoemde taal maagd beteekent, en uit vele plaatsen

bij oude schrijvers, b. v. in de inleiding tot de fabelen van Esopus, reg. 7:

Elke beeste heeft hare manieren:
Deene soe is fel, dander goedertieren;
Dus sijn *die man*.

d. i.: elk beest heeft zijne bijzondere geaardheid; het eene is boos, het andere goedaardig; zoo zijn ook *de menschen*.

Van dit substantivum *man* nu vormde men het adjectief *manniske*, oudhoogd. *mannisk*, oudsaks. *mennisk*, hetwelk — als zijnde van *man*, in de beteekenis van *mensch* afgeleid — natuurlijk zoo veel als *menschelijk*, *humanus*, beduidde. Inderdaad treft men bij Ulfila *manniska* in dien zin aan, 1 Corinth. 4, 3: «Doch my is voor het minste, dat ik van ulieden geoordeelt worde, ofte van een *menschelick oordeel* (fram manniskamma daga)». In het oudd. is *menniscìu starchi* — *menschelijke kracht*; in het oudsaksische gedicht *Heliand*, bl. 131, reg. 11, beduidt *mannisc barn* — een *menschenkind*, *een menschelijk kind*.

Ditzelfde bijvoegelijke naamwoord werd echter al vroeg tot een substantivum verheven, hetwelk dus hetzelfde beteekende als het fransche *un humain*. Reeds Ulfila bezigt het zoo, Joh. 12, 43: «want sy hadden *de eere der menschen* (manniska hauhein) lief, meer dan de eere Gods». Intusschen zou men zich zeer vergissen, indien men dacht, dat dit substantief *mensch* noodzakelijk onzijdig moest zijn, zooals men uit § 129 van Weilands *Spraakkunst* opmaken moest, en men vroeger vrij algemeen schijnt gedacht te hebben. De aldaar opgegevene regel is alleen toepasselijk op zoodanige tot substantieven verhevene bijvoegelijke naamwoorden, die zaken aanduiden. Moet een adjectief eenen persoon beteekenen, dan schikt het zich in geslacht naar de kunne van dien persoon, dat is te zeggen, het wordt mannelijk of vrouwelijk. Dit bewijzen niet alleen de algemeen voor oorspronkelijke adjectieven erkende woor-

den: ***naaste***, ***overste***, ***oudste***, ***meerdere***, ***mindere***, ***doode***, ***zieke***, ***vorst*** (voorste), ***jonger***, ***gek***, ***dwaas***, ***zot***, ***vrek***, ***groen*** (novicius); maar ook de minder bekende ***heer***, ***schalk*** 1), om van de deelwoorden ***vriend***, ***vijand***, ***heiland*** niet te spreken; ook ***vrouw*** is een adjectief (*vroo* in ***vrolijk***, duitsch *froh*). Met ***mensch*** is het evenzoo; en daar bij algemeene uitdrukkingen het vrouwelijke onder het mannelijke begrepen wordt, zoo kan men hier het masculinum verwachten. Uit de ééne plaats bij ULFILA, waar het substantivum ***manniskt*** voorkomt, kan het geslacht niet worden opgemaakt; maar zeker is het dat het oudduitsche ***mannisco***, ***mennisco***, en het oudfriesch ***manniska***, ***manska***, alleen mannelijk zijn, en dat dit geslacht ook lang uitsluitend aan het nederl. ***mensch*** eigen was. Dit laatste zullen wij door het aanvoeren van eenige bewijsplaatsen betoogen:

MAERLANT, Spiegh. Histor. P. I, B. I, C. VIII, vers 25:

> *Die mensche* was, proeft ende smaect,
> Met groten voorziene gemaect.

Wapene, MARTIJN, strophe 51:

> alse *die mensche* wordt ghewont
> met gherechter minne enz.

RUYSBROEK, IJdeltuiterij, in de Verzameling van Nederl. Prozastukken: « Want als ***die mensch*** al sijn ghenoechte set in sijn lichaem, so is ***hi*** als een worm, die op der aerden cruupt ».

BRINCKERINCK, sermoen: « *Enen devoten mensche* horen sonderlinge dre punten toe. Dat eerste is, dat ***hi*** hebbe

---

1) Wapene, MARTIJN, strophe 7:

> aldus erdonkert die *schalke* knecht
> die edele creaturen,
> alse hi hem daerane hecht,
> ende haer edelheit verplecht,
> dat si laet ghedüren
> bi haer die *scalke* zuren.

enen vuerigen wille sijns selves ghebreken wt te roden.» en wat verder: «waerom wert *die mensche* alsoe lichtelic verstoert?»

Christus de cancellier: «Also is *die mensche* boven allen sot, diet boec der consciencien verroeckeloest».

In twee overzettingen der evangelien, in handschrift bestaande, en aan de Maatschappij der Nederl. Letterkunde behoorende, lees ik Matth. 26, 72: «en seide den ghenen, die daer waren: Dese was oec met ihesu nazareno. Ende hi versaectet mit sinen eede, dat hi *den mensche* niet en kennede». en vers 74: «Doe began hi te versaken ende te sweren, dat hi *den mensche* niet en kende». Joh. 4, 29: «Comet ende siet *enen mensche*, die mi al gheseit heuet, dat ick gedaen hebbe». Joh. 7, 12: «Wie is *die mensche*, die di seide: boer op dijn bedde ende wander?» Dezelfde teksten luiden in het andere handschrift, als volgt: Matth. 26, 72: «een ander deerne die seide den ghene, die daer waren: Dese was oec met ihesu nazareno. Ende doe versaect hine mit enen eede, dat hi *dien mensche* niet en kennede»; vers 74: doe began hi te versaken ende te versweren, dat hi *dien mensche* niet en kennede». Joh. 4, 29: «Comet ende besiet *enen mensche*, diet mi al geseit heeft, dat ic ghedaen hebbe». Joh. 7, 12: «Wie is *die mensche*, die di seide: buer op dijn bedde ende wander?»

Uit het aangehaalde blijkt, dat *mensch* niet slechts in eenen algemeenen zin, maar ook voor een' bijzonder persoon gebezigd, mannelijk was. Zelfs nog in de Staten-overzetting des bijbels komt het in alle mogelijke gevallen met dit geslacht voor; b. v. Joh. 4, 29: «*een mensche, die*»; 1 Corinthe 15, 21: «*door eenen mensche*»; Joh. 9, 11: *de mensche* genoemt Jesus»; Joh. 5, 12: «*de mensch, die*»; Luc. 23, 6: «doe vraeghde hy, of *die mensche* een Galileer was;» Matth. 26, 72: «ick en kenne *den mensche* niet;» Marc. 15, 39: «*dese mensche* was Godts sone»; Marc. 14, 71: «Ick en kenne *desen mensche* niet»; terwijl ik niet geloof, dat men een enkel

voorbeeld van een onzijdig *mensch* zou kunnen aanwijzen. Men mag het er dus veilig voor houden, dat niet het onzijdige maar het mannelijke het oorspronkelijke genus van *mensch* is. Maar hiermede vervalt dan ook geheel en al de theorie van KLUIT, die toch reeds geene voldoende oplossing gaf, en ook min of meer die van TEN KATE en WEILAND. Het vraagstuk wordt dan omgekeerd; wij zullen moeten trachten uit te vinden, waarom men *mensch* later in sommige gevallen onzijdig heeft gemaakt; en de eerste vraag, die voor de hand ligt is deze: wat is de beteekenis van het onzijdige? Bij de beantwoording moet men twee tijdperken onderscheiden, een vroeger en een later. In het eerste, toen men zich bijna de gansche natuur als bezield voorstelde, was nagenoeg alles wat als levend en werkend gedacht werd, mannelijk of vrouwelijk; het doode en lijdende was onzijdig. Vandaar, dat het onzijdige in den nominativus — den naamval, waarin iets als werkend gedacht wordt — de S miste, welke in dien naamval achter de meeste mannelijke en vrouwelijke woorden gevonden werd; van daar dat de nominativus der onzijdige woorden dikwijls denzelfden vorm had als de accusativus — den lijdenden naamval — der mannelijke en vrouwelijke woorden, van daar het onzijdige geslacht der stofnamen en der woorden op *sel*, die meestal een product te kennen geven. — Meerdere verstandsontwikkeling bij de volken bracht echter eene eenigzins gewijzigde beschouwing mede: de verhouding van mannelijk en vrouwelijk tot onzijdig, als die van levend tot dood, werd, ook ten gevolge van het afslijten der uitgangen, allengs minder levendig gevoeld, ofschoon de eenmaal bestaande uitwerkselen dier zienswijze bleven voortduren. Nu werd echter een ander, reeds vroeger aanwezig moment meer op den voorgrond gesteld, de afwezigheid of onverschilligheid der kunne. De verkleinwoorden, welke vroeger hetzelfde geslacht als hun stamwoord hadden, werden onzijdig, en traden daardoor over in de klasse van de jonge dieren,

als *veulen*, *lam*, *kalf*, *welp*, *kuiken* [1]), en van die algemeene benamingen van dieren, naast welke voor het mannetje en wijfje afzonderlijke uitdrukkingen bestaan, als: *het paard*, naast *den hengst* en *de merrie*. Hieruit meen ik te mogen besluiten, dat het neutrum afwezigheid van geslachtsonderscheid, gebrek aan persoonlijkheid, geringschatting, die aan verkleinwoorden uit den aard der zaak min of meer verbonden is, en zelfs verachting uitdrukt. Om welke andere reden is het mannelijke *persoon* in *vrouwspersoon* onzijdig? Nu viel het onzijdig worden van *mensch*, gelijk uit het boven aangevoerde genoegzaam gebleken is, in het latere tijdperk; men mag dus reeds a priori stellen, dat hier dezelfde oorzaak zal gewerkt hebben; en dat Bilderdijk goed gezien had, toen hij zeide, dat het gebruik van het onzijdige geslacht van *mensch* met verachting, ten minste met minachting of een daaraan grenzend medelijden verbonden is. Let men op het gebruik, dan vindt men die uitspraak ten volle bevestigd. Minachting zal alleen gekoesterd worden ten opzichte van enkele personen, niet licht voor het gansche menschdom; van daar dat mensch nooit onzijdig is, wanneer het in eenen algemeenen zin wordt gebezigd. Nimmer zal men zeggen: HET *mensch is edeler dan het dier*, of *God schiep* HET *mensch naar zijn beeld;* iedereen gevoelt de ongepastheid dezer uitdrukkingen. Daarentegen zegt men wel: *laat het arme mensch niet in de koû staan; laat het goede mensch binnen komen; geef het mensch eene aalmoes;* en had Pilatus het hollandsch van thans gesproken, hij zou zeker, zijn medelijden met den Heer te kennen gevende, gezegd hebben: *Zie het mensch*. Dat men *het vrouwmensch*, *paardmensch*, het *diermensch* en het *stiermensch* zegt, bevestigt den regel.

Ten slotte nog iets, betreffende de afleiding van *mensch*.

---

1) Men denke hier ook aan *kind* en *wicht*.

Wij zeiden boven, dat bijna alle taalkundigen — ADELUNG uitgezonderd, — het woord *mensch* als een derivaat van *man* beschouwden. Ofschoon nu de boven voorgedragene afleiding ongedwongen en geheel bevredigend is, zoo verdient echter het gevoelen van eenen man als ADELUNG eene rechtstreeksche wederlegging. Hij hield namelijk *mensch* voor eene zamenstelling van *man* en *ask*, *aesc* (man). Dit laatste woord beteekent eigentlijk een' *esschenboom*, maar werd door de dichters tropisch gebruikt voor hetgeen van esschenhout gemaakt werd, als een *speer*, *schild*, *boot*, *schip*. Nu waren volgens de Noordsche mythologie de eerste man en vrouw door de zonen van BÖRR geschapen uit twee boomen, *Askr* en *Embla*, die zij, nadat de wereld door hen uit het ligchaam van den reus Ymir gemaakt was, aan het strand der bruisende zee vonden. WOEDAN schonk hun eene ziel, HOENIR verstand, LODHR bloed en kleur. Daarom werd *askr*, angels. *aesc*, in het noorden en zelfs bij de Angelsaksen overdrachtig ook voor *man* gebruikt. Volgens ADELUNG zou dus de oorspronkelijke vorm *mannask* geweest zijn, en zoo veel als *manman* of *menschman* beteekend hebben. Behalve dat de vorm op *ask* nergens aangetroffen wordt, en ook de beteekenis van het woord *mensch* minder goed verklaart, zoo komt er nog bij, dat men alsdan geene reden kan geven, waarom de eerste A van *mannask* in eene E is overgegaan. Immers de overgang van A in E in den stam eens woords is altijd veroorzaakt door eene I of J in de volgende lettergreep: *Skapjan*, *skop*, *skapans*, werd *scheppen*, *schiep*, *geschapen*; *drankjan*, *satjan* werden *drenken*, *zetten*, en door diezelfde oorzaak ontstonden *behendig*, *inwendig*, *bestendig* uit *hand*, *wand*, *stand*. De vorm *mensch* laat zich dus niet uit *mannask* of *mannaesk*, wel uit *mannisk* verklaren, welke laatste aan alle mogelijke eischen der etymologie voldoet, en dus ongetwijfeld de oorspronkelijke is.

BIJDRAGEN TOT DE KENNIS VAN HET GESLACHT DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN,

DOOR

L. A. TE WINKEL.

De woorden, die op *-schap* eindigen, zijn vrouwelijk, met uitzondering van de volgende onzijdige (*a*):

1. die woorden, welke van persoonsnamen zijn gevormd, en eene betrekking beteekenen, waaraan noodwendig zekere rechten en verplichtingen verknocht zijn, b. v. *burgemeesterschap*, *vaderschap* (*b*);

2. die eene uitgestrektheid lands aanduiden, als *graafschap*, *landschap* (*c*);

3. *gereedschap*, *genootschap* en *gezelschap* met hunne zamenstellingen, als: *timmergereedschap*, *zendelinggenootschap*, *leesgezelschap* (*d*).

(*a*) Vrouwelijk zijn dan:

apostelschap. S. K. (1)
ballingschap. S. K.
boterschap. K.
blijdschap. S. B. K.
bloedverwantschap. S. K.
boelschap. S. B. K.
boodschap. W. B. K.
broederschap. S. W. B. K.

---

(1) S(IEGENBEEK, *Woordenb. voor de Nederd. Spelling*); W(EILAND *Taalkund. Woordenb. of Handw.*); B(ILDERDIJK, *Verklarende Geslachtl.*) K(LUITS *Uitgave van Hoogstratens Geslachtl.*); T(ERWEN, *Etymolog. Woordenb.*).

burgerschap. W. K.
buurschap. S. B.
dronkenschap. S. B. K.
eigenschap. S. B. K.
gemeenschap. S. W. K.
gezantschap. B.
gramschap. B. K.
jongelingschap. S.
jufferschap. S. K.
kondschap. B. W.
koopmanschap. S. W. K.
maagschap. S. B. K.
maatschap. B.
manschap. S. B. W. K.
nakomelingschap. S. W.
nalatenschap. S.
partijschap. S. B. K.
priesterschap. S. W. K.
rekenschap. S. W. B. K.
ridderschap. S. B.
vennootschap. T.
verwantschap. S. B. K.
vijandschap. S. W. B. K.
voogdijschap. S.
vreemdelingschap. T.
vriendschap. S. W. B. K.
vrijerschap. T.
vrijsterschap. T.
vroedschap. S. W. B. K.
waardschap. (1).
weddenschap. W.
wetenschap. S. W.

(*b*) Onzijdig zijn:

admiraalschap. S. W.
apostelschap. S. K.
beulschap. S.
bloedverwantschap. S. K.
burgemeesterschap. K.
burgerschap. K.
buurschap. B.
domheerschap. K.
gebuurschap. K.
gevaderschap. W.
gezantschap. W. B. K.
graafschap. S. K.
heerschap. W. B. K.
hoogepriesterschap. S.
kardinaalschap. S. K.
kindschap. T.
knechtschap. S.
koningschap. S.
maagschap. S. K.
maatschap. B.
meesterschap. S. W. K.
moederschap. T.
neefschap. T.
peetschap. T.
priesterschap. S. W. K.
ridderschap. B. K.
schoutschap. S.
stadhouderschap. S.

(1) Gedicht van den Levene ons Heren, vers 1798:
« Alse midden *hare werscap* saten. »

vaderschap. T.
verwantschap. S. B.
vrijheerschap. K.
waardschap. S.
zoonschap. T.

(c) graafschap. S. K.
heemraadschap.
landschap. S. W. B. K.
waterschap.

(d) genootschap. S. W. B.
gereedschap. S. W. K.
gezelschap. S. W. B. K.

Aanmerkingen.

De woorden op *-schap* zijn eigenlijk zamenstellingen, gevormd van een substantief, adjectief of verbum door achtervoeging van *schap*, hetwelk oudtijds een op zich zelf bestaand substantivum was, en gedaante, ligchaam beteekende. In het engelsche *shape* leeft het nog heden zelfstandig voort. Dit woord *schap* was vrouwelijk; bijgevolg moesten oorspronkelijk al de zamenstellingen vrouwelijk zijn. Het lezen der middelnederlandsche schrijvers bevestigt zulks dan ook; hoe hooger men in de oudheid opklimt, hoe zeldzamer de onzijdige woorden op *-schap*. Maar indien zij oorspronkelijk vrouwelijk waren, dan moeten de onzijdige als uitzonderingen aangemerkt worden, die om de eene of andere reden, waarschijnlijk omdat hunne beteekenis gewijzigd is, van genus veranderd zijn. Hieraan is het toe te schrijven, dat de onzijdige, wat hunne beteekenis betreft, onder twee of drie rubrieken kunnen gebracht worden, terwijl daarentegen de beteekenissen der vrouwelijke woorden zeer uit een loopen, zoodat deze niet zoo gemakkelijk in naauwkeurig bepaalde klassen kunnen verdeeld worden. Vroeger zag men dit niet zoo in, en vandaar de onvolledigheid der meeste regels aangaande geslacht der woorden op *-schap*.

In de bovenstaande lijst van woorden treft men dikwijls hetzelfde woord op twee plaatsen aan, b. v. *burgerschap*, *priesterschap*, omdat zoodanige woorden in twee verschil-

lende beteekenissen kunnen gebezigd worden. *De burgerschap*, *priesterschap*, *maatschap*, *ridderschap* enz. beteekenen het ligchaam, de vereeniging der burgers, priesters, ridders, maats; *het burgerschap*, *priesterschap* enz. de maatschappelijke betrekking van eenen burger, priester enz., en zijn onzijdig, omdat zij noodzakelijk zekere bepaalde rechten of plichten medebrengen. *Vijandschap*, *vriendschap*, *boelschap*, daarentegen blijven vrouwelijk, dewijl zij wel betrekkingen uitdrukken, maar daaraan geene bepaalde voorrechten of verplichtingen verbonden zijn. *Het waardschap* is het beroep van w a a r d, *herbergier*, en oudtijds de betrekking van g a s t h e e r; *eene waardschap* is een f e e s t m a a l. *Het graafschap*, onder lett. *b*, is de waardigheid van g r a a f; *het graafschap*, onder lett. *c*, het grondgebied eens graven; *de buurschap* is hetzelfde als *buurt*; *het buurschap* de betrekking van *buur*, *gebuur*, waarop zekere verplichtingen rusten.

Van de woorden *heemraadschap*, *hoogheemraadschap* en *waterschap* vindt men bij geen' onzer grammatici het geslacht opgegeven; intusschen is het zeker, dat zij onzijdig zijn. Op alle kaarten van heemraadschappen en waterschappen vindt men die woorden zoodanig gebruikt, en wie de onlangs gevoerde discussiën over de besturen der waterschappen gevolgd heeft, zal er niet aan twijfelen.

NOG IETS OVER ***Asschepoester*, *Asschepoestster* EN *Asschepoetster*.**

Op bl. 195 van den I. jaarg. dezes Mag. merkt de Heer BOMHOFF op WEIL. *asschepoester* het volgende aan: «Indien mijne gissing niet van allen grond ontbloot is, dan behoort men *asschepoestster* te schrijven. In sommige oorden van Nederland gebruikt men *poesten* voor *blazen*, zoodat, volgens deze afleiding, *asschepoestster* een meisje of vrouw zou wezen, die gedurig in de asch blaast en er daarom vuil en ongedaan uitziet.»

De Heer SUSANNA daarentegen zegt, op bl. 47 van den II. jaarg. des gen. Mag.: «Indien mijne gissing omtrent WEILAND's *Asschepoester* en BOMHOFF's *Asschepoestster* gegrond zij, dan is geene van deze beide spellingen juist. Het komt mij ten minste voor, dat het tweede gedeelte van dit woord niet is afgeleid van ons werkwoord *poesten* (blazen), maar van het Hoogd. *putzen* (poetsen), *schoonmaken*,» en verder: «Is deze gissing juist, dan zou men *Asschepoetster* behooren te schrijven: een vrouwelijk wezen, dat den haard *schoon maakt.*»

Voor zoo verre ons bekend is, heeft tot hiertoe niemand de stem tegen deze laatste schrijfwijze verheven, waaruit dus menigeen gereedelijk zou besluiten, dat zij de *ware* is.

Aangezien wij voor ons deze meening, om meer dan eene reden, geenszins zijn toegedaan, nemen we de vrijheid, ook nog eene gissing te wagen, en ons drietal nogmaals in beschouwing te nemen.

Wat WEILAND's *asschepoester* betreft, wij moeten gul uit bekennen de grammaticale beteekenis van 't omschreven

vrouw. *poester* niet te begrijpen. *Ster* toch moet in dit woord de vrouw. uitgang zijn, en wat beteekent dan *poe?* Ware er het mann. geslacht aan toegekend, dan zou het ten minste nog behoorlijk kunnen ontleed worden, nam. in *poest* den stam van 't werkw. *poesten* (Hoogd. *püsten*, *blazen*) en den mann. uitg *er*, en men zou er alzoo een' *blazer* of *blaasbalg* door verstaan. — Weiland schijnt het *mannetje* voor 't *vrouwtje* te hebben aangezien; — misschien was het kind ook nog in de rokken of lange kleêren.

De Heer Bomhoff schreef dan ook, onzes inziens, te recht: «*asschepoestster*» d. i. woordelijk: een vrouwspersoon, dat in de asch poest.

En wil men den regel: «*Ster wordt achter verbale stammen gevoegd, om substantieven te vormen, die vrouw. personen beteekenen*» niet verminken, dan mag de spelling van *poetster*, welke door den Heer Susanna van *poetsen* is afgeleid, ook niet voor geldig gehouden worden. Immers de stam van dit werkw. is niet *poet*, maar *poets*; dus *poetser* mann., *poetsster* vrouw. — Dergelijke onnaauwkeurigheden treft men in de meeste onzer woordenboeken meer aan.

Dat *poetsen* van 't Hoogd. *putzen* is afgeleid heeft wel eenigen schijn, althans wij beschouwen deze woorden als naauw aan elkander verwant te zijn. Ook beamen wij volkomen het gebruik van *poetsen* in de voorbeelden, welke door den Heer S. zijn aangehaald, en voegen er zelfs den wensch bij, dat dit woord voortaan meer algemeen in onze woordenboeken worde opgenomen. Men heeft toch al zoo lang schoenen en laarzen, potten en pannen enz. *gepoetst*, en noch bij Kiliaan, noch bij Weiland, noch bij Moock is *poetsen* te vinden; en schoenen *schoon maken* en schoenen *poetsen* zijn immers van elkander onderscheiden? Tuinman evenwel heeft er zijnen Fakkel mede verrijkt en zegt: «*poetzen*, voor *opschikken*, *beter maken* (liever *verbeteren*) stamt van *bet* en is te zeggen *beteren*.» Bij Graff, *alth.*

Spr. III, 224, komen van *baz*, oorspronkelijk *bat*, de afleidingen *a bózjon*, *puazzan*, *puozen*, bûszen, emendare.

Maar welke van beide uitdrukkingen, die van B. of van S., is nu de ware? Moeten we aan *poesten* of *poetsen* denken? Ter beslissing dezer quaestie, vermeenen we een' vrij zekeren gids te vinden in het Geldersche dialect, en bepaalder in dat gedeelte er van, 'twelk in onze geboorteplaats WINTERSWIJK te huis behoort. — Daar toch wordt, in de met alle recht oude en ongedwongen volkstaal, *poesten* tot *puusten* (de *uu* middelbaar, als in *kluun*) en *poetsen* tot *potsen* (de *o* dof, als in *dom*) gewijzigd.

Ware nu de oorspronkelijke beteekenis volgens den Heer S. *poetsen*, dan zou men er ongetwijfeld. *Askepotsster*, even als *schoenpotser*, enz., hooren; iets, dat echter geenszins het geval is; men zegt zoo wel *Askepuuster* als *puuster* (KILIAAN's *poester*, *puyster*, *puester*, blaes-balck), *puustertreder* (orgeltrapper) en hij is *puusterig*, van iemand, die gedurig *blaast* of *hijgt*. Dit *puusten* of *poesten* heeft vooral plaats bij menschen, die op den haard stoken. Uit gebrek aan een' *blaasbalg* of *blaaspijp*, weet b. v. het meisje dit gemis zeer goed te verhelpen door middel van haren mond; nu is niet de *blaasbalg*, maar *zij zelve puuster*, en na *gepoest* en weder *gepoest* te hebben, alvorens het vuur wil branden, raakt zij weldra zoo zeer van asch bestoven, dat ze op 't eerste gezicht, als *Asschepoestster*, kenbaar is. Ook hoort men te dier plaatse niet zelden eene moeder haar dochtertje toevoegen: Schère di-j vort, van 't vuer, dou *askepuustster*, of 'k zal di-j ens ter degge *afpotsen*, (dit laatste woord stemt overeen met BILD. *poetsen*, slaan). In uitgebreider zin past men *asschepoestster* toe op elk morsig, vuil vrouwspersoon.

Daarentegen luidt *poetsen*, gelijk we boven ter loops aanmerkten, altijd *potsen*, en men bedient zich van dit woord inzonderheid dan, wanneer er sprake is van iets *blinkend* te maken, als: laarzen, koper, tin, enz.

Nu treft men bij KILIAAN, wel geene *asschepoestster* aan, doch ook geene *asschepoetsster*, maar toch *aschvijster* en *vijsten*, waardoor ook *poesten* of *blazen* wordt verstaan; — en wellicht stammen *vijsten* en *poesten* van den zelfden wortel af.

Maar, vraagt zonder twijfel deze of gene, kan men met eenigen vasten grond aan genoemd dialect zijn vertrouwen schenken? Wij meenen deze vraag met ja te mogen beantwoorden. Eene menigte voorbeelden zouden wij, in onderscheidene opzichten, tot staving van ons beweren, kunnen aanvoeren. Om maar een enkel te noemen, verwijzen wij naar het woord *stiefvader*, welk *stief* VOSSIUS, TEN KATE, TUINMAN en TERWEN van *stijven* afleiden; alzoo *stijvende vader*. — Ware deze afleiding juist, dan zou men te W. stellig *stiifvader*, even als *stiifkop*, hooren; doch neen, het luid *steefvader*. Dit *steef* stamt dan ook niet af van *stijven*, maar van 't oudd. *stiufan* (angels. *steopan*, *stiepan*, *stepan*) orbare (van ouders of kinderen) berooven. Zie Dr. DE JAGER, *Verscheid.* bl. 330 en GRAFF, *Alth. Spr.* VI, 661.

Uit al het overwogene leiden we, onzes inziens althans, het besluit af, dat niet het oneigenlijke *asschepoetsster*, maar BOMHOFF's *asschepoestster* aan de oorspronkelijke, ware beteekenis beantwoordt.

AMERONGEN,
Februarij, 1853.

J. B. GROOTERS.

VERBETERINGEN

DER

VOORBEELDEN VAN GEBREKKIGE TAAL,

UIT GEDRUKTE STUKKEN ONTLEEND,

DEN LIEFHEBBERS VAN TAALOEFENING TER VERBETERING AANGEBODEN.

(*Vervolg van* D. VI, blz. 324 *van 't Magaz. van Nederl. Taalk.*)

---

780. MESSALINUS COTTA, de zoon van den grooten redenaar MESSALA, vond de pastijen van ganzen lever, onze *pate's gras*, uit, en liet het eerst de ganzen tot dat einde op gloeijende platen treden.

780. MESSALINUS COTTA (1), zoon van den grooten redenaar MESSALA, vond de pasteijen (2) van ganzelever (3) onze *patés de foie gras*, uit, en liet het eerst de ganzen op gloeijende platen treden, ten einde hare levers te doen zwellen (4).

(1) Een volzin is de uitdrukking eener gedachte; het is eene aaneenschakeling van woorden, bestemd om bij hoorder of lezer dezelfde gedachte te verwekken, als die den spreker of schrijver voor den geest zweeft. Zal een volzin aan dit doel beantwoorden, dan moet hij niet meer, niet minder, noch iets anders te verstaan geven, dan hetgeen de schrijver gedacht heeft. Het eerste heeft hier plaats, vermits het lidwoord *de* meer onderstelt, dan de schrijver — indien hij althans goed onderricht was — heeft kunnen denken of willen zeggen. Het geeft namelijk te kennen, dat *zoon* eene bepaalde beteekenis heeft, eenen bij den hoorder reeds bekenden persoon aanduidt; het onderstelt, dat men reeds te voren van dien zoon van MESSALA heeft gesproken, of dat hij de eenige zoon diens redenaars was. Het een noch het ander is overeenkomstig de waarheid. Uit den zin, die blijkbaar met geenen vorigen zamenhangt, en vooral uit het 27ste hoofdstuk van het 10de boek van Plinius' Historia Naturalis, waaruit de zin gedeeltelijk ontleend is, blijkt, dat hier voor de eerste maal van den genoemden

persoon wordt melding gemaakt; terwijl van elders bekend is, dat MESSALA twee zonen, MARCUS en LUCIUS gehad heeft, van welke de jongste later den naam van COTTA heeft aangenomen. Het bepalende lidwoord komt hier dus niet te pas. *Een zoon* ware reeds meer overeenkomstig de waarheid, maar zou te ver taan geven, dat MESSALA meer dan één' zoon heeft gehad, en dat COTTA er een van was. Ook dit heeft de schrijver niet bedoeld; hij wilde blijkbaar alleen vermelden, dat de persoon, van wien hij spreekt, in betrekking stond tot den vermaarden redenaar, en wel dat hij zijn zoon was, zonder eenig bijdenkbeeld; en dit doel wordt volkomen bereikt door het woord *zoon* zonder lidwoord.

(2) De uit het fransch ontleende woorden, welke in die taal op *é* uitgaan worden in het hollandsch met EI gespeld (WEILAND, *Spraakk.* D. I. § 36).

(3) Een zamengesteld woord drukt slechts één begrip uit; het is dus natuurlijk, dat zijne deelen aaneen geschreven worden, opdat het ook voor het oog één geheel uitmake. Dus *ganzelever*; ook niet *ganzenlever*, iedere lever is van slechts éëne gans.

(3) Zoo is de naam dezer lekkernij; ook niet *pate's de foie gras.* De fransche E met het scherpe toonteeken heeft maar éëne bepaalde uitspraak; de apostrophe (') zou hier dus niets tot de uitspraak toedoen. In het hollandsch echter wordt zij in soortgelijke gevallen doorgaans gebezigd om te voorkomen, dat de voorafgaande vocaal gesloten uitgesproken worde. Zoo schrijft men *Seneca's*, *Tempe's*, *Rubini's*, *Cicero's* enz., in plaats *Senecaas*, *Tempees* enz., gelijk BILDERDIJK en anderen schrijven. En zulks te recht: AA, EE, OO stellen in het hollandsch klanken voor, die langer, slepender zijn, dan men de A, E en O in de genoemde woorden pleegt uit te spreken. Bovendien raakt men in verlegenheid bij de I; of zal men ook RUBINIIS, *colibriis* spellen?

(4) *Tot dat einde*, tot welk einde? Liet COTTA de ganzen op gloeijende platen treden om de patés uit te vinden? Zeker niet, ofschoon de zin zulks te verstaan geeft; hij deed dit eerst, nadat hij ontdekt had, dat ganzelever eene lekkernij was; dus met een ander doel. Dit doel is echter door den schrijver niet opgegeven. De volzin vermeldt hier dus minder dan de schrijver gedacht heeft; of liever de schrijver doet zonder het te merken eenen sprong in de aaneenschakeling zijner gedachten, in de meening, dat de lezer hem daarbij volgen zal. Hij verzwijgt iets, dat niet als bekend ondersteld mag worden.

Red.

781. Het kasteel en deszelfs meesteres waren zoo schoon en vol aanmatiging, hoezeer ook zonder ware verdienste, als onhandige handen en bedorven hoofden beiden met mogelijkheid slechts maken konden.

Een volzin, rijkelijk bedeeld met de eigenschappen, die aan het kasteel

en zijne meesteres worden toegeschreven. De gebreken liggen, even als in den vorigen, niet alleen in de woorden en hunne plaatsing, maar vooral in de gedachte, en zijn niet zoo gemakkelijk weg te nemen. Wij zullen dan ook niet eens beproeven den volzin, die valsch vernuft verraadt, te verbeteren, maar ons vergenoegen met het gebrekkige aan te toonen. Beschouwen we eerst de gedachte, en ontleden we den zin, ten einde ieder deel op ons gemak te beschouwen.

De geheele volzin bestaat uit:
eenen hoofdzin: *Het kasteel en . . . vol aanmating;*
eenen verkorten toegevenden bijzin: *hoezeer . . . verdienste;*
en een vergelijkenden bijzin: *als onhandige . . . maken konden.*

De toegevende (concessieve) bijzin: *hoezeer [het kasteel en deszelfs meesteres] zonder ware verdienste [waren]*, slaat op *vol aanmatiging*, en geeft te kennen, dat het kasteel en de meesteres eene eigenschap, die men bij aanmatiging natuurlijk verwachten zou, geheel misten, namelijk *ware verdienste*, welker bezit een weinigje aanmatiging ten minste verschoonlijk zou gemaakt hebben. De zin is verkort; de onderwerpen *kasteel* en *paleis* en het ww. *waren* zijn weggelaten, gelijk in bijzinnen, waarin het ww. *zijn* voorkomt en die hetzelfde subject als de hoofdzin hebben, dikwijls geschiedt; omdat zulks zonder gevaar van onduidelijkheid kan plaats hebben. Vergel.: *een man hoog, in aanzien*, voor: *een man, die hoog in aanzien was.*

De vergelijkende bijzin luidt in zijn geheel aldus: *als onhandige handen en bedorven hoofden beiden slechts met mogelijkheid [schoon en aanmatigend] maken konden;* hij dient om de kracht en beteekenis van *zoo schoon* en *[zoo] vol aanmatiging* te bepalen.

De hoofdzin heeft twee onderwerpen, *het kasteel* en *de meesteres*, en twee gezegden, *schoon* en *vol aanmatiging*, die dus elk in het bijzonder aan ieder der twee onderwerpen worden toegeschreven. Immers, men kan zeggen: *de vader en zoon waren geleerd en verstandig*, wanneer men de twee eigenschappen aan ieder van beiden toeschrijft; maar niet: *de vader en de zoon waren geleerd en onwetend*, de eerste hoedanigheid aan den vader, de laatste aan den zoon toekennende. Op het eerste gezicht geldt dit dan ook hier; beide een kasteel en eene vrouw kunnen zeer goed *schoon* en zelfs *vol aanmatiging* wezen. Bij de meesteres zal zulks moeten beteekenen, dat zij op al die oplettendheden en die bewondering aanspraak maakte, welke men gewoonlijk voor schoone vrouwen betoont; bij het kasteel, dat de stijl, waarin het gebouwd was, en de versierselen, die er aan aangebracht waren, duidelijk te kennen gaven, dat de bouwmeester volstrekt iets schoons had willen voortbrengen en den beschouwer bewondering afpersen. Let men echter op den vergelijkenden bijzin, dan begint men te twijfelen, of de schrijver niet bij *schoon* alleen

aan het kasteel, en bij *aanmatigend* uitsluitend aan de meesteres wil gedacht hebben. Immers *onhandige handen* slaat blijkbaar alleen op de schoonheid van het kasteel, niet op die der vrouw, en *bedorven hoofd* zal wel evenzoo slechts op de meesteres zien, niet op den bouwmeester van het kasteel, wien men liever eenen *bedorven smaak* dan een *bedorven hoofd* had moeten geven. Het heeft dus allen schijn, dat de volzin tot de ongerijmde soort behoort van: *de vader en de zoon waren geleerd en onwetend.* Dezelfde verwarring heerscht in den concessieven zin: *hoezeer ook zonder ware verdienste.* Natuurlijke schoonheid, gelijk de schoonheid eener vrouw is, kan niet met recht *verdienste* genoemd worden; wel mag een kunstproduct, gelijk een gebouw, een schilderij, *verdienstelijk* heeten, maar altijd nog met het oog op den maker.

Uit het een en ander blijkt, dat de schrijver voorstellingen onder een gezichtspunt heeft willen brengen, die onvereenigbaar zijn; dat hij gemeend heeft overeenkomst te vinden, waar zij inderdaad niet bestaat; dat hij, op zijn best genomen, zich zeer onduidelijk heeft uitgedrukt, en den lezer alle recht geeft om te denken, dat hem zijne eigene voorstellingen niet volkomen helder geweest zijn. De volzin maakt dan ook niet dien aangenamen indruk, die waar vernuft en eene klare voorstelling plegen te weeg te brengen, en welken de schrijver blijkbaar heeft willen veroorzaken.

Dit van de gedachte, nu iets over de inkleeding.

Deszelfs staat sedert lang in eenen zoo kwaden reuk, dat niemand meer buiten hooge noodzakelijkheid zijne diensten verlangt; ook kan het hier zeer goed door *zijne* vervangen worden.

Hoezeer is hier geheel ongepast; *zeer* toch is een bijwoord van intensiteit, van sterkte; hetwelk bij adjectieven en adverbien staat om aan te duiden, dat de hoedanigheid in eenen hoogen graad aanwezig is, b. v. *deze toren is* z e e r *hoog; dat schip zeilt* z e e r *snel.* Daarom kan het gebruik van *hoezeer* alleen dan gepast wezen, wanneer de sterkte eener hoedanigheid toegegeven wordt: *hoezeer die toren hoog zij*, *hoe zeer dat schip snel zeile*, voor: *hoe zeer hoog die toren zij*, *hoe zeer snel dat schip zeile.* Stuitend moet het dus zijn voor ieder, die op zijne woorden let, wanneer hij *hoezeer* gebruikt vindt om — gelijk hier plaats heeft — eene o n t k e n n i n g, de a f w e z i g h e i d eener eigenschap, het gemis van *verdienste* toe te geven. *Die kunstenaar is* w e l *zonder verdienste*, laat zich zeer goed zeggen; dus ook: *hoewel zonder ware verdienste*; intusschen zou *ofschoon*, om redenen bij eene andere gelegenheid te ontwikkelen, nog verkieselijker wezen.

Onhandige handen. Men zegt zonder aanstoot te geven: *een groot* (van *groeijen*) *huis*, *het gladde* (van *glijden*) *ijs*; *eene radde* (van *rijden*) *tong*, ofschoon een huis niet *gegroeid* is, het ijs zelf niet *glijdt*, en de tong

niet *rijden* kan, omdat de afleiding van *groot*, *glad* en *rad* verdonkerd is; maar of *onhandige handen* niet wat veel is gevergd, durf ik niet beslissen.

Bedorven hoofd is voor het minst eene vreemde uitdrukking, *een bedorven smaak*, *eene bedorven verbeelding*, *een bedorven gemoed* zijn bekend.

Beiden. Het komt ons voor, dat *beiden* met eene N, even als *allen*, *de mijnen*, *de uwen*, *dezen en genen*, *degenen*, *de zulken*, uitsluitend aan personen doet denken.

Red.

782. Maar behalve hoenders, ganzen, eenden, talingen, kweekte men ook paauwen en ten tijde van PALLADIUS ook fesanten.

782. Maar behalve hoenders, ganzen, eenden en talingen (1) fokte (2) men ook paauwen en ten tijde van PALLADIUS ook fazanten (3) aan.

(1) Wanneer bij eene opsomming van zaken niet alles bij name genoemd, en den lezer het aanvullen van het ontbrekende overgelaten wordt, dan blijft het voegwoord *en* weg, b. v. *stoelen*, *tafels*, *bedden*, *zilverwerk*, *kortom al het huisraad werd een prooi der vlammen.* Hier is het een ander geval: men noemt al de vogels, die ter bedoelder plaats aangefokt werden, want de vergetene, de paauwen en fazanten, worden er opzettelijk later bijgevoegd. Laat men *en* weg, dan geeft men, tegen de blijkbare bedoeling, den lezer de vrijheid om er nog ander gevogelte bij te denken.

(2) Kweeken wordt van planten, *fokken*, *aanfokken* van dieren gebezigd; *boomkweekerij*, *paardenfokkerij*, zegt men niet *paardenkweekerij* (Zie WEILAND en LANDRÉ, Synon. D. I, bl. 14).

(3) In het *Woordenb. voor de Spell.* van den Heer SIEGENBEEK, en WEILAND'S Woordenboeken vindt men *fazanten.* De E. (fezanten) is, meen ik, meer overeenkomstig de dagelijksche uitspraak, maar deze laat ook eene S, niet eene Z hooren. Nu is het woord wel is waar oorspronkelijk latijn, *ales phasianus* of *avis phasiana*, vogel van de rivier de Phasis in Colchis; doch de vorm is — blijkens de ingevoegde T, die zelfs niet in het fransche *faisan* gevonden wordt — in de uitspraak genoeg veranderd en verhollandscht, om in de spelling niet meer aan het latijn gebonden te zijn; daarom kan men gerust *fazant* of *fezant* schrijven, zonder eenen spelregel te overtreden.

Red.

783. Mevrouw O. beklaagde niets zoo zeer, dan dat zij niet het tooverwoordje *van* voor haren naam zetten kon.

783. Mevrouw O. klaagde over niets zoo zeer [of *betreurde niets zoo zeer* (1)] als (2) dat zij het tooverwoordje *van* niet (3) voor haren naam zetten kon.

(1) *Iemand beklagen* is zijn medelijden met iemand, dien men

voor ongelukhig houdt, betuigen; *klagen over iets* is zijn leedwezen over eenig vermeend of wezentlijk ongeluk aan den dag leggen; *iets betreuren* heet leedwezen over iets gevoelen, hetzij men het verbergt of openbaart.

Het is duidelijk, dat hier slechts eene der twee, laatste uitdrukkingen gepast is.

(2) Na *niets* en *niemand* bezigt men *dan* in de beteekenis van *behalve*, *buiten; niets dan vodden*, *niemand dan de eigenaar*, zegt men, omdat men ook *niets behalve vodden*, *niemand buiten den eigenaar* zeggen kan. Doch wanneer men bevestigt of ontkent, dat twee hoedanigheden of werkingen gelijk zijn — iets dat bij *zoo* steeds plaats heeft — dan bezigt men *als: kent gij iemand*, zoo *vlug* als *hij*, *iets* zoo *kostelijk* als *dit? Niemand is* zoo *vlug* als *hij*, *niets* zoo *kostelijk* als *dit Hij bemint hem* zoo *zeer* als *u*, *hij acht niemand* zoo *zeer* als *uwen vader; zij acht niets* zoo *zeer* als *de deugd*. Dus ook: *zij betreurde niets zoo zeer a l s dat*, enz.

(3) Indien de geheele zin, en niet slechts een der deelen ontkend wordt, staat *niet* achter den derden en vierden naamval: *hij heeft mij het* niet *gezegd; ik heb den man* niet *ontmoet*, *en ken hem dus* niet *persoonlijk*. Wordt echter niet de geheele zin, maar alleen een object, eene bepaling of wel het subject ontkend, valt de nadruk niet, zoo als gewoonlijk, op het praedicaat, dan komt niet onmiddellijk vóór het ontkende woord te staan: *hij heeft het* niet aan mij *gezegd; niet ik heb dat beweerd*. Zulke gevallen onderstellen eene tegenstelling, die wel aangenomen wordt: *hij beschuldigt niet mij maar u*. Nu wordt in den bovenstaanden volzin eenvoudig ontkend, dat Mevrouw O. het woordje *van* voor haren naam mocht zetten: er wordt niet gezegd, dat zij er iets anders er voor in de plaats kon stellen: hier heeft men dus aan geene tegenstelling te denken, en *niet* is derhalve verkeerdelijk vóór het woord *van* geplaatst.

Red.

BEANTWOORDING VAN VRAAG 94.

Men hoort en leest dagelijks: *Hij is tienmaal rijker, dan zijn neef. Zij is duizendmaal schooner, dan hare tante. Deze weide is viermaal meer waard, dan de uwe* Zijn deze uitdrukkingen goed?

Bij de beantwoording eener uitdrukking doen zich twee vragen op: wat heeft de schrijver willen zeggen? hoe heeft hij zich uitgedrukt? In de eerste plaats dus naar de gedachte van den schrijver gezocht. Bij de eerste en laatste der in vraag gestelde uitdrukkingen kunnen twee gevallen plaats hebben. Het is mogelijk dat de schrijver heeft willen te kennen geven, dat de bezittingen van den oom juist gelijk waren aan tienmaal het vermogen van den neef, en dat de waarde van de eene weide juist viermaal die der andere bedroeg; of hij heeft slechts willen zeggen, — gelijk in den tweeden zin: *zij is duizendmaal schooner dan hare tante* zeker het geval is — dat de eene bezitting of weide de andere in grootte verre te boven ging. In het eerste geval moeten de eerste en derde zin niets anders zijn dan de algebraische formulen

$$a = 10b \quad \text{en} \quad c = 4d$$

in woordentaal overgebracht; en dit zal wel niet anders kunnen geschieden dan in de volgende bewoordingen: *hij is tienmaal zoo rijk als zijn neef; deze weide is viermaal zoo veel waard als de uwe.* Immers wanneer ik zeg: *A is rijker dan B*, dan beteekent dit zooveel als: *de rijkdom van A is gelijk aan dien van B met nog iets daarbij;* derhalve kan: *hij is tienmaal rijker dan zijn*

neef, niets anders beduiden dan : *de rijkdom van den oom is gelijk aan tienmaal het vermogen van den neef met nog eene onbepaalde hoeveelheid bovendien*, of

$$a = 10 \times (b + x),$$

hetwelk geheel iets anders is, dan bedoeld werd.

Maar zelfs in het geval, dat men slechts onbepaald de meerderheid van het eene boven het andere wil uitdrukken, zijn de in vraag gestelde zinnen af te keuren, dewijl zij een pleonasmus bevatten. Zegt men: *deze weide is viermaal zoo groot als die*, dan geeft men reeds duidelijk te verstaan, dat de eerste grooter is dan de tweede. Dit behoeft dus niet nog eenmaal door den comparativus *grooter* uitgedrukt te worden. Hoedanig men zich dus ook de gedachte voorstelle, de bovenstaande uitdrukkingen zijn altijd gebrekkig: òf zij bevatten eene onwaarheid, òf ze missen die eigenschap van eenen goeden stijl, welke men juistheid (précision) noemt, en daarin bestaat, dat de gedachten en begrippen, met vermijding van al wat overtollig is, kort en bondig uitgedrukt worden.

Red.

VOORBEELDEN

VAN GEBREKKIGE TAAL,

UIT GEDRUKTE STUKKEN ONTLEEND,

DEN LIEFHEBBERS VAN TAALOEFENING TER VERBETERING AANGEBODEN.

1. Geen tegenspraak noch belemmering echter konden haar [die stemmen] aandoen;.... en de zegepraal van het Christendom scheen volkomen, toen de beheerscher..., door de vestiging van zijn rijkszetel te Byzantium, aan het heidensche Rome het krachtigst steunpunt van zijn gebied deed verliezen.

2. Men kan geene andere voorwerpen onderscheiden, dan een hoekkastje beladen met chineesch lakwerk, een grooten spiegel met een ouderwetsch vergulden lijst.... Terwijl hij in deze gouden mijn van eigen denkbeelden verdiept was, en ik in de andere hoek der sofa gezeten, trachtte te lezen, ontkiemde in zijn brein meer dan eene vernuftige gedachte, welke hij van tijd tot tijd, goedkeurend met zijne grijze oogen knippende, in woorden uitbragt tot mijne stichting.

3. Eene stevige koelte waaide van den zeekant, en deed de zeilen klapperen der schepen, die in de haven van Smyrna ten anker lagen, en op wier bodems zich nu hier, dan dáár een enkel man vertoonde, die gansch verdiept

in hunne ochtendbezigheden, geen oogwenk zelfs over hadden voor de beschouwing van het prachttooneel daar boven hunne hoofden.

4. De grijsaard vergenoegde zich met het hoofd te schudden en stiet met den pachter aan; doch men zag, dat het minder de aalmoes zelve, dan wel de hartelijkheid, waarmede hem die aalmoes gereikt werd, was die hem goed deed en trof.

5. Het breede schiereiland, dat door den mond der Loire en dien der Vilaine wordt gevormd, wordt van verscheidene bogten doorsneden, rondom welke zich volksstammen hebben gevestigd, wier eigenaardig karakter noch de tijd, noch de zamenleving heeft kunnen uitwisschen.

6. Het helder daglicht wierp een gelen gloed, als die der gouden airen of van rijpende druiftrossen op het wit marmer der zuilenrij, die ter naauwernood het voorkomen had het dak des tempels te schragen, zoo lucht en zwevende scheen het te rusten, op de ranke Korinthische kolommen, met hun bevallig kapiteel van Acante-bladeren.

7. Laat mij die guldewoorden u in het geheugen roepen, die eene betuiging behelzen, als alleen reeds in staat is, om den grooten man [den Zwijger] te zuiveren van allen laster, die ooit tegen hem is uitgebracht.

8. Niet zoodra wordt dit door den stervenden vorst vernomen, of het doodsgevaar schijnt geweken.

9. Onzes inziens is het verheven uiteinde van den Prins genoegzaam, om alle lasteraars van vroeger en later tijd den mond te stoppen.

10. Ik bevond mij in het vorstelijk 's Gravenhage, en wel op het plein, waar het standbeeld prijkt, dat door de dankbare natie eindelijk is gesticht, als eene hulde aan den Vader des Vaderlands.

11. Sommigen scheppen behagen in het verguizen van mannen, waarop het Vaderland sedert eeuwen roem draagt.

12. De sierlijk bevrorene glasruiten tintelden en fonkelden bij den gloed van het helder brandende vuur, alsof ze met duizende kleine sterren bezet waren.

13. De dijken zijner geburen waren gespaard gebleven, maar de zijnen braken door.

14. Zijn vriendelijke oogopslag en zijn gulle groet bragten onwillekeurig zelfs den treurigsten en zwaarmoedigsten in eene opgeruimde stemming.

15. Met eenen twijfelenden, vragenden blik zag hij den landman aan; maar zijn medgezel fronsde het gelaat.

16. Gij zult mij te gemoet voeren, wáár ik wel met mijne stelling: *zonder arbeid geen geluk*, blijf, wanneer gij mij op ik weet-niet hoevele voorbeelden kunt wijzen, dat deze door erfenissen, genen door toeval of anderzins kinderen der weelde geworden zijn? Wat dat betreft, ik kom er later op terug, en maak mij sterk, om u te overtuigen, dat het ware levensgeluk wel bij den rijken Doenniet het minst van allen woont.

17. Maar hoe dien ram [de armoede] te bezigen?.... Laat aan elk zijnen eigendom behouden.

18. Wij zien wel, dat onze spreker nog ongehuwd is, en van het eigenlijk huisselijk leven nog maar weinig weet!

19. Het huisselijk geluk moet dáár wel het grootste zijn, niet waar man en vrouw den geheelen dag met de handen over elkander zitten, maar waar de man buiten, de vrouw binnenshuis, of elk ter zijner en harer plaatse, met lust en ijver werkzaam zijn. Het huisselijk verkeer schijnt mij dan het genoegelijkst, wanneer het tegelijk strekt tot verpozing van, of tot rust na den arbeid.

20. Het Germaansche Heidendom ving eenen strijd aan met het jeugdige, krachtige en levenswekkende Christendom, in welken kamp het moest bezwijken.

21. De zee was echter onstuimig, en een hevige noordoosten wind hield het schip zoo op, dat wij, toen ik den

volgenden ochtend ontwaakte, eerst den mond van den *Rhijn* binnengeslagen en de vesting *Hellevoetsluis* voor ons zagen.

22. De huisselijke godsdienst is ten platte lande alomme en in de steden veelal bewaard gebleven.

23. Utrecht is een groote stad met ruime, lugtige en daarbij toch meestal oude straten. Door goed aangelegen wandelplaatsen is het omgeven.

24. Het tijdstip was gekomen, dat eene wezentlijke hartstogt voor het meisje eene behoefte was geworden.

25. Het is waar, wat door de Synode verrigt wordt, kon vernomen worden uit de synodale acta die 's jaarlijks uitgegeven worden.

26. Maar mag onze schrijver alzoo misschien wel eens te geneigd zijn om te luchtig over wat nog niet verklaard is of niet ten voordeele van den Protector spreekt, heen te stappen, wie zal daarom weigeren hem alle geloofwaardigheid of goede trouw toe te kennen.

27. ... eene kribbe en een kruis, waarboven eene duive, omkransd met den olijftak des vredes en den palm der zegepraal.

28. Maar de meesten van hen, die met het Indische Muntstelsel bekend zijn, achten eene regeling van dat ontwerp noodzakelijk, en er is, uit dien hoofde, daaromtrent een nieuw ontwerp van wet van het Gouvernement te wachten.

29. Hij heeft geschreven voor *Nederlandsche* Protestantsche jongelingen.

30. Zietdaar het standpunt, waarop de Heer L. zich plaatst.

31. Maar, hoe Koning Filips te noemen, die de menschelijkheid zoo ver verloochende, dat hij, hoogst geplaatste Souverein der Christenheid, eenen moordenaar schatten en adeldom beloofde!

32. Zij was de morgenster, die den dageraad vooraf

ging. Te *Dordrecht* ging die dageraad op in 't hoofd van den Oranjeloot.

33. Doch alzoo die door den Hemel met geene dochters gezegend werd, vermaakte zij bij uiterste wil het klavecimbaal aan de vrouw van haren zoon, door welke beschikking het van de mannelijke linie tot de laatste eigenares in de familie, de zestienjarige BLENDA kwam, die evenwel slechts een enkel jaar het geluk had van hetzelve het hare te kunnen noemen.

34. Juist in dit oogenblik scheen de zon, die op het punt was van achter de met bloemen begroeide heuveltoppen weg te duiken, al haren gulden glans bijeen te verzamelen, om dien door het open venster heen in de kamer te verspreiden, in welke het jonge meisje tegen het venster geleund zat.

35. Mevrouw EMERENTIA behoorde tot die soort van menschen, die het voorregt bezitten van zich zelve steeds als gelukkig te beschouwen..... Men vond bij die dame een verwonderingswaardig mengsel van verstand en eenvoudigheid, van zelfsvertrouwen en hoogmoed.

36. Het vermoeden hetwelk ik de eer heb gehad van u te kennen te geven, en de wensch om u van dienst te zijn, overwonnen alle andere bedenking.

37. Maar ik weet niet wat ik er wel om zou willen geven als ik begrijpen kon hoe hij zich van den luitenant heeft weten af te maken.

38. Een der karaktertrekken van die in den grond regt brave en achtingswaardige vrouw was de aangeborene behoefte van te kijven, welke zoo dikwijls zij een aanval van kramp gevoelde, dikwijls tot uitersten ging.

39. «Ik kan het maar niet op dat gij het zoo ongelukkig treft dat gij juist heden ziek zijt, even alsof ik het ongeluk over het huis met mij medebragt.»

40. «Nu, mijne waarde EMERENTIA, wilt gij de huisvrouw van uwer zusters zoon met geene omhelzing vereeren?»

41. «Oordeel niet naar den eersten schijn, mijn kind.» troostte haar de moeder, welker eigen hart anders zoo vol vertrouwen, thans vrij neerslagtig was.

42. «Die namiddag is er het beste van geweest, want ik heb denzelven het eenige genoegen te danken hetwelk ik ooit gesmaakt heb.»

43. «Om *die* heeren bekreun ik mij juist zooveel niet!» zeide Blenda, welker gedachten alle van de boeken af op derzelver gever en het gesprek, hetwelk zij met hem gehouden had, gerigt waren.

44. «Nu dan moet ik er ook maar mede te vreden wezen,» viel Blenda er op in, welker van nature opgeruimd en vrolijk humeur bij deze troostgronden den somberen indruk, dien zij had opgevat, varen liet.

44. «Ik zal u wel waarschuwen wanneer het mij begint te verdrieten meer in den koekpot te leggen dan ik gewoon ben.

46. In eene zoo goede luim als zij in lang niet geweest was begon tante nagenoeg te tien ure eenige kleinigheden uit haar bureau te halen.

47. Verzoek hem zoo goed te zijn van binnen te komen.

48. «Ofschoon u onbekend zijnde ben ik toch zoo vrij geweest van u te komen spreken, uithoofde van eene omstandigheid, welke ik de eer zal hebben.... maar ik hoop toch dat ik u niet ongelegen kom?»

VRAGEN.

I. Hoe moet men schrijven: Noem hem uwen opregten of uw opregten vriend?

II. Hoe, Prins Willem den eersten (eerste), kan men den grondlegger of de grondlegger van Nederlands vrijheid noemen?

III. [illegible] het paard van den zadel, welken ik op [illegible], als vijand van [illegible] daarvoor te gebruiken. [illegible] voor een kwaad voorwerp kan er toch niet door.

IV. Redek. te ontleden: Hij schijnt een goed rijder.

V. Het onderscheid tusschen: laat mij gaan en laat ik gaan.

KAMPEN. D. J. KRUYTBOSCH.

TAALMIJMERINGEN,

DOOR

Dr. H. J. NASSAU.

Studie der *levende* taal.

Ken, sterveling, ken uw taal:
Zij maakt u mensch, in haar berust uw wezen.

XXXIV.

Vergelijkende taalkunde, Nederlandsch met Hoogduitsch, medeverwante en andere talen.

TWEEDE PROEVE.

a. De Nederlandsche woorden: alreede = alreeds = reeds = al = bereids. *Aardappel. Beraad. Beleefd. Beleefdheid. Blikslager. (gouden, zilveren) Bruiloft. Distelvink. Eeuw. Eigenaardig,* eigendommelijk. *Geraamte. Herder. Handwijzer. Kant en klaar. Klaver. Kijken. Kijker, verrekijker. Lager wal. Lood. Mier. Nu en dan. Ootmoed,* demoed. *Peer. Pen, schrijfpen. Pink. Rente, verrenten. Schildpad. Verspillen. Wenteltrap. Waterpas. — b. Kwijnen. Stelsel. Wijsgeerte, wijsgeer.*

ALREEDE = ALREEDS = REEDS = AL is gelijk aan't Deensch *allerede*, 't Zweedsch *redan* = *allaredan*, 't Engelsch *already*: 't Hoogduitsch heeft *bereits* en *allbereits*. Hoe, waarom't in de Nederlandsche schrijftaal is overgenomen, is mij onbekend; zeker niet uit behoefte.

AARDAPPEL. Hoogduitsch en Deensch *Kartoffel*, eene bedorvene uitspraak van *Erdapfel* (ADELUNG). 't Zweedsch heeft: *jordpäron* [aardpeer] en ook, naar't Engelsche, *potäter*, aardappels.

BRUILOFT (*zilveren* en *gouden*). In 't Deensch: *Sølv-*

bryllup, *Guldbryllup;* Zweedsch *silfverbröllop*, *guldbröllop:* Hoogduitsch *Jubelhochzeit.*

BERAAD. Deensch eveneens *Beraad;* « in beraad slaan" = *staae i Beraad.* Hoogd. *Ueberlegung;* Zweedsch *öfverläggning* [overlegging]

BLIKSLAGER. Deensch *Blikkenslager*; Zweedsch *Bleckslagare;* Hoogd. *Klempner; Blechschmidt.*

BELEEFD, *een beleefd man;* Deensch *beleven*, *en beleven Mand;* (*d* achter *n*, wordt bijna niet gehoord); Zweedsch, *belefvad*, *en belefvad man*; Hoogd. *höfflich*, *artig; ein Mann von Welt.*

BELEEFDHEID. D. *Belevenhed.* Z. *belefvenhet.* Hoogd. *Artigkeit*, *Höfflichkeit.*

DISTELVINK, in 't Zweedsch *tistelfink;* Hoogd. *Stieglitz;* Deensch *Stillits.*

EEUW. Onder de *Germaansche* talen, *Hoogd.*, *Zweedsch*, *Deensch* en *Engelsch*, heeft alleen 't *Nederlandsch* een eigen woord, om eene tijdruimte van honderd jaar te beteekenen. 't Hoogd. heeft *Jahrhundert* [jaarhonderd] waarvan 't Deensch zijn *Aarhundrede*, en't Zweedsch zijn *århundra* heeft gemaakt. 't Engelsch heeft *century;* 't Hoogd. en Zweedsch gebruiken ook 't Latijnsche *Saeculum;* in 't laatste verkort tot *sekel.*

EIGENAARDIG. Hoogduitsch *eigenthümlich;* Deensch *eiendommelig;* Zweedsch *egendomlig.*

Hoe weinig, nu en dan, onze schrijftaal hare woorden wikt en weegt, toont vooral « eigendommelijk » niet zelden voor « eigenaardig » genomen. « Eigendom », zoowel als « Eigenthum » in't Hoogd., is een verzamelend woord, collectief, alle bezittingen te zamen genomen; of wel voor 't regt van't bezit. « Eigendommelijk » is dierhalve: 't geen 't eigendom betreft; gelijk « kerkelijk, stedelijk, » 't geen de kerk, de stad, enz. betreft: *nooit*, 't geen iemand, of iets, bijzonder en kenmerkend onderscheidt, en zijn' aard en wezen bepaald eigen is, eigenaardig. — « Eigendommelijk », afgeleid, van « *eigen-dōm*, » *kan* ook be-

teekenen 't geen onze «domheid» bijzonder eigen is. Voor meer dan dertig jaar, maakte BILDERDIJK, *Krekelzangen* 2de D., blz. 193, de taalbeoefenaars reeds opmerkzaam op d'ongelukkige beteekenis, die d'analogie van 't woord, tegen wil en dank, medebrengt:

. . . .
Ja, *eigen* DIT en *eigen* DAT,
Een heerlijk schoone kraam,
Liep alles niet, voor die 't doorkijkt,
In *eigen domheid* saam!
Doch neen, ik neem mijn woord terug;
Het is geen *eigen dom*:
Wij hebben 't Duitschland afgeleend,
En geven 't eens weêrom. —

Diergelijke bewijzen van den bijzonderen rijkdom van 't *Nederlandsch*: — «eeuw,» «eigenaardig;» vroeger aangewezen: «dalen,» gemeenebest,» «maatschappij,» «genootschap,» wiskunde,» «verbeelden,» enz. enz., met honderden te vermeerderen — maken de taal nog tot geene godenspraak: maar toonen toch, dat ze niet de minste is onder hare zusters. Er volgt tevens uit, dat GEORG CHRISTOPH LICHTENBERG, de verklaarder van HOGARTH's prenten, toen hij't gezegde ter neêr schreef: — waardoor de bloemlezingen der *Hoogduitsche* letterkunde — bv. *Germania*, *von* Dr. C. VOGEL, 1847, S. 425 — nog altijd voortgaan aan te toonen, dat men in *Duitschland* ook geestig is, als men zijn best maar doet —

D e r E s e l k o m m t m i r v o r w i e e i n P f e r d i n 's H o l l ä n d i s c h e ü b e r s e t z t;

dat LICHTENBERG toen wel zeer *eigen-dommelijk* oordeelde; maar hoogst *oneigenaardig*, wat de taal betreft.

GERAAMTE. Deensch *Beenrad* [beenrij] Zweedsch *benrangel* [been-rang-ing?], Hoogd. *Gerippe* [geribbe, gelijk: «gebeente, «gedierte].

't Eerste woord schijnt het gelukkigst gekozen: «'t geribbe»

de ribben zijn maar een gedeelte van't geheele beenderstel; dat zich, eveneens, moeijelijk laat denken als eene «rij» of «rangschikking»; 't *raam*, 't *geraamte*, is de vaste grondvorm; met zenuwen en spieren bespannen, aangevuld en afgerond, zoolang 't nog geen geraamte is geworden.

HERDER, Deensch *Hyrde* (y=u); Zweedsch *herde*; Hoogd. *Hirte*.

HANDWIJZER, Deensch *Veiviser* [v=w; wegwijzer] = Zweedsch: *vägvisare*; Hoogd. *Wegesäule*.

KANT EN KLAAR, Deensch *kant og klar*, Hoogd. *völlig fertig* (in't Deensche is *en* «og»; eigenlijk ons: ook?)

KLAVER, Engelsch *clöver*; Deensch *Kløver*; *Kløverblad*. Zweedsch *Klöfver*; *Klöfverblad*. Hoogduitsch *Klee*, *Kleeblatt*.

KIJKEN. Deensch *kikke*; Zweedsch *kika*; Hoogd, *gucken*.

KIJKER, VERREKIJKER. Deensch *Kikkert*. Zweedsch *kikare*. Hoogd. *Fernrohr*; *Sehrohr*.

KETEN. Deensch *Kioede*; Zweedsch, *ked*, *kedja*; Hoogd. *Fessel*.

LAGER WAL, hij is aan lagerwal. Deensch *laegerval*..... Zweedsch *lägervall*, *raka i lägervall*, aan lager wal raken; Hoogd. *in Verfall gerathen*.

LOOD. Hoogd. *Blei*, eveneens in't Deensch *Bly*, en Zweedsch *bly*.

MIER. Deensch *Myre*; Zweedsch *myra*, Hoogd. *Ameise*.

NU EN DAN. Deensch *nu og da*; Zweedsch *då och då*; Hoogd. *dann und wann*.

OOTMOED, *ootmoedig*, *ootmoedigheid*. Deensch *Ydmyghed*; Zweedsch «*ödmjukhet*» [= ootmoedigheid], Hoogduitsch *Demuth*.

Onze schrijvers gebruiken «ootmoed» enz. en «demoed» enz. door elkander, tot afwisseling, b. v. OCKERSE, *vruchten en resultaten van een zestigjarig leven*, 1ste d. blz. 44: «maar, welke wenken tevens tot *verootmoediging*, wanneer ik mij in dezen vlekkeloozen spiegel

« aanschouwe» [*be*schouwe?].... «ach! dat ik toch *demoedigheid* leere»..... «Ja, mijne broeders! *ootmoed* en nederigheid is *'t alphabet* der menschelijke wijsheid en zedekunde»... «Laat ons allen leeren nederig voor menschen te zijn, en *demoedig* voor God.» — Diergelijke afwisseling van woorden, en wel op den tel af, 't eene om 't andere, schijnt niet aan te bevelen. — 'k Zou meenen, «demoed» als een' germanismus, in plaats van «ootmoed»; te moeten nemen: maar in eenen brief van 15 Junij 1666, door KOENRAAD VAN BEUNINGEN aan DE RUITER geschreven, vindt men: «*de hoogmoed van onze vijanden is* «*verdeemoedigd*», (BRANDT blz. 498). Hieruit schijnt men te moeten opmamen, dat het woord toen al tot de levende taal behoorde. 't Kan haren rijkdom vermeerderen. «*Zich* voor God ver*oot*moedigen» is eene gevestigde uitdrukking; «*iemand* «ootmoedigen» is mij nooit voorgekomen: mogelijk kan men hiervoor «*de*moedigen,» «ver*de*moedigen» aanraden.

PINK, kleine vinger; hiervoor vind ik in geene taal een *eigen* woord. (In't Vriesch *pinnig*, klein (OUTZEN, *Gloss.*): alzoo klein, er onder verstaan: vinger?)

PEER, Deensch *Pære;* Zweedsch *päron*, Hoogd. *Birne.*

PEN, SCHRIJFPEN, D. *Skriverpen*, Z. *skrifpenna;* Hoogd. *Schreibfeder.*

RENTE; VERRENTEN. D. *Rente*; *forrente;* Z. *ränta*; *gifva ränta;* Hoogd. *Zinse*; *verzinsen.* Rente op rente, D. *Rentesrente* H. *Zinsen auf Zinsen.*

SCHILDPAD, Deensch *Skildpadde;* Zweedsch *sköldpadda;* Hoogd., *Schildkröte.*

VERSPILLEN, Deensch *forspilde*, Zweedsch *förspilla;* Hoogd. *vergeuden.*

WENTELTRAP, Deensch *Vindeltrappe;* Zweedsch *vindeltrappa*, Hoogd. *Schneckentreppe* [slekketrap].

WATERPAS, D. *vaterpas* (v = w); Z. *vattenpas;* Hoogd. *Bleiwage*; *Bleiloth.*

't Deensche is, denkelijk, uit het Hollandsch, zonder verandering (*v* is *w* in 't D.) overgenomen: « water » in die taal is

geen «vater» maar «Vand»; doch 't Zweedsch: «vatten» is ons «water.»

b. Nederlandsche woorden, waarvoor 't Hoogduitsch *geen eigen woord heeft, of wel, doorgaande, een* Latijnsch *of* Fransch *gebruikt.*

KWIJNEN. De woordenboeken geven hiervoor in 't *Hoogduitsch* «schmachten," «verschmachten.» Deze beide woorden hebben evenwel, in beide talen, eene anders gewijzigde beteekenis. De bron van't «smachten» is verlangen; 't «versmachten» heeft natuurlijke oorzaken, honger, dorst; en 't lijden is gewoonlijk voorbijgaande. Die «kwijnt» verlangt niets meer, voor hem is de toekomst dood; geene ligchaamsbehoeften drukken hem, maar de kiem van't zieleleven is aangetast; en dit dooft langzaam den geest, sloopt eindelijk 't gestel.

STELSEL, *wijsgeerig stelsel*, *stelsel van wetenschap*, heeft *systema*, *systeem*, bij ons niet geheel verdrongen, maar 't is toch volkomen gevestigd, en wordt zonder gemaaktheid, ongedwongen, in de spreek- en schrijftaal gebruikt. 't *Hoogduitsch*, met d'overige *Europesche* (?) talen, heeft alleen *System*, *systême*, enz. Er bestaat wel een *Hoogduitsch* woord: *Lehrgebäude*, maar 't heeft weinig opgang gemaakt; 't is aan't leven vreemd gebleven; nog veel vreemder dan bij ons b. v. »toonzetter" voor «componist.»

't Woord is even eigenaardig als oorspronkelijk; 't is beter dan 't *Grieksche* σύστημα: «zàmen» stelsel. «Zamen» is overbodig: 'tligt in't woord, in zijnen vorm. Gelijk van «maken,» 't uitgewerkte, te zamen genomen, «maaksel» is; van «voortbrengen» 't voortbrengsel, zóó is van «stellen» «stelsel,» zamenvattend al't gestelde van eene wetenschap, alle stellingen te zamen verbonden.

Hoogst opmerkelijk is't, voor de historie onzer tegenwoordige taal en hare ontwikkeling, dat dit woord, en vele andere, even zoo gewigtig als dit, moet opgekomen

wezen in een tijdperk, dat tot d'armste onzer letterkunde behoort, 1690—1770. In *Le grand Dict. Franç. et Flam.* van F. Halma, 5den druk, 1761, mogelijk een bloote herdruk van vroegere jaren, is: *système* nog: «een zamenhang van grondregelen,» «eene aaneenschakeling van leerstukken.» Maar Sewel, *compleat Dictionary*, door E. Buijs, 1766, heeft al, onder andere vertalingen van systeem, ook *stelsel.* Doch nog lang na 1770 verscheen de wijdloopige: *Natuurlijke historie, volgens het* Samenstel *van* den Heer Linnaeus, bij de Erven Houttuin; en « *de Muzijkonderwijzer*, *of volledig onderwijs in de gronden* enz.» 1780 spreekt nog van 't hedendaagsche «notengestel» van vijf strepen. Nog in 1797 gaf Jan Scharp *Leerredenen* uit en *verhandelingen*, waarin de leerstellingen worden verdedigd van't *Protestantsche* zamenstel.

WIJSGEERTE, WIJSGEERIG, WIJSGEER. Even als stelsel mogelijk d'eenige overbrenging is van systeem, in eenige levende taal, die wortel heeft gevat, en voortleeft, zoo zijn «wijsgeerte,» «wijsgeer» enz., vermoedelijk, d'eenige overzettingen van *philosophia*, *philosŏphus*, enz. die, met der daad, in eenige taal leven. 't Hoogduitsche *Weltweisheit*, *Weltweise* was bijna in onbruik gekomen, is nu weêr meer in zwang [?], nooit evenwel de gewone taal van't leven.

Met het woord *wijsgeerte* en *wijsgeer* heeft de taal tevens *philosophie* en *philosooph* behouden. «Philosophie», enz. is meer d'eigenlijke uitdrukking voor de scholen en de stelsels, die elkander opvolgen; 't is een kunstterm. «Wijsgeerte» behoort tot het hoogere volksleven, d'algemeene beschaving en ontwikkeling; 't is het zoeken naar kennis, naar't doorzien van oorzaak en gevolg.

Ook deze woorden zijn niet oud. HALMA's woordenboek weet voor philosophie nog geene bepaalde vertaling: 1) wijsbegeerigheid, 2) wijsheid, 3) wijsgierigheid, 4) wijsheidszucht, 5) wijsbegeerte. Sewel is iets vaster:

« wijsbegeerte ; » « wijsgierigheid , » « wereld-wijsheid. » «Philosophie» en «*ph*ilosoo*ph*, of *f*ilosoo*f* enz.?» Beide schijnen behouden te moeten worden: «philososophie enz.» is wetenschappelijk, en ligt buiten 't werkelijke leven; *f*ilosoo*f* behoort tot de gemeenzame taal. « 't Is een filosoof ; » beteekent : 't is iemand, die iets zonderlings heeft; niet in alles zóó denkt, zóó doet, als men algemeen gewoon is.

XXXV.

SYNONYMEN.

Trachten — pogen — zich inspannen — zwoegen — slooven — slaven — streven.

Ééne grondbeteekenis, maar verschillend gewijzigd, is aan al deze woorden gemeen: zich moeite geven, om iets te doen, om een doel te bereiken. « Zich inspannen » « zwoegen,» « slaven », alle drie, verzinnelijken zelve hunne beteekenis; 't zijn voorstellingen *in* beelden : een paard trekt, een man sleept, met *ingespannen* spieren een zwaren last tegen eene hoogte — met versnelde ademhaling draagt een ander *zwoegend* een zwaar pak — «slaven» roept eene *Westindische* plantagie, met zijne bijna naakte negers en gloeijenden hemel, voor de verbeelding.

« In Amsterdam leeft alles van den handel. Van den » koopman af, die zijne winst bij duizenden berekent, » tot den half naakten Jood, die *zwoegt* onder het tor- » schen van ondraagbare lasten, of wiens spieren trillen » onder het kruijen eener paardenvracht; aan allen geeft » de koophandel of schatten, of overvloed, of welvaart, » of brood » (VAN DER PALM, *Nederlands herstelling*, 2de dr., blz. 37.)

« Dan wordt de mensch door 't rijzend morgenlicht gewekt......
« Hij plant, hij bouwt, men ziet hem *zwoegen*, draven;
» Tot 's avonds toe laat hij niet af van *slaven*. »

Ps. 104.

«Zich inspannen» en «zwoegen» zijn eigenaardiger, om eene kortstondige maar driftige krachtontwikkeling te teekenen: «slaven,» werken als een slaaf, gedreven door behoefte, door begeerte, is van langeren adem maar minder vuur.

En toch in:

«wat *zwoegt* g', o mensch, naar goud of eer,
Daar gij in Jezus reine leer,
Den grootsten schat bezit op aarde?»

schijnt «zwoegen» 't ware woord; niet «slaven,» hoewel er eene *langdurige* moeite wordt bedoeld, 't doel van een geheel leven. Waarom 't ware? *Slaven,* om goud en *eer:* dat «slaven» en «eer» hadden iets tegenstrijdigs; d'eerzucht is ook te gejaagd, om aan haar doel langen tijd, een groot deel van't leven, op te offeren, en dan eerst op 't einde 't doel te bereiken, even gelijk de slavende, die zich wil vrijkoopen van behoefte en armoede.»

«Slooven» schijnt het best bepaald, wat de kracht betreft, door: eene verzachte en meer dagelijksche uitdrukking voor «slaven.»

«Afgesloofd» heeft het alledaagsche niet van 't stamwoord:

Dan zal mijn stramme hand . . . .
Voor u, mijn vaderland! nog blijde toonen slaan!
En leg ik, *afgesloofd*, dit kommervolle leven,
In de armen van den dood, gerust, blijmoedig af . . . .

BELLAMY, *Vad. Gez. van* ZELANDUS,
in 't laatste stuk.

«Trachten,» «pogen,» «streven,» blijven over.

De beide eerste komen mij voor, door elkander te worden gebruikt, om, eenvoudig, de grondbeteekenis, aan al de woorden gemeen, uit te drukken. 't Woord «pogen» schijnt minder dagelijksch dan «trachten.»

'*t Pogen* zelfs is grootsch, in 't worstelperk der eer.

HELMERS.

Voor den opbouw der taal, is, van al deze woorden, *streven* 't belangrijkste. Bij «trachten,» «pogen,» bij al d' andre, is 't roersel der handeling, de kracht, die in beweging zet, 't verlangen om dit of dat doel te bereiken; of 't is vrees, of liefde, of wat ook: maar de handeling vindt haren oorsprong niet in't wezen zelf van den handelende. Gelijk nu de natuur van't water medebrengt, dat het naar de laagste plaatsen vloeit, van den damp, dat hij opstijgt, van den visch, dat hij in't water leeft, zóó liggen ook in den mensch, onafhankelijk van zijne willekeur, neigingen en rigtingen, die in zijnen aard zijn ingeweven, één met zijne natuur. Om een voorbeeld te nemen: «'t jagen, zoeken, naar geluk, naar kennis, hoe duizendvoudig, tot onkenbaar-worden toe, gewijzigd, ligt niet in 's menschen willekeur of verkiezing, maar in zijne natuur en wezen.

Dit pogen, dat een uitvloeisel is van de natuur van den mensch en van d'eigene strekkingen van al wat bestaat, schijnen kenmerkend door *streven* te worden uitgedrukt. «De mensch *streeft* naar geluk.» D'ontwikkelde geest *streeft* naar meerdere kennis; «de stof *streeft* naar harmonie:» «in 1844 gaf *Prof.* Mulder (G. J.), eene voorlezing uit: «Het *streven* der stof naar harmonie.»

Eerzuchtig: Eergierig.

Die *eerzuchtig* is, verlangt en jaagt naar eer en aanzien in de wereld; hij heeft het standpunt nog niet bereikt in de maatschappij, waar hij staan wil. D'*eergierige*, integendeel, weet, dat hij achteruit gaat, of achteruit gegaan is, maar hij doet, wat hij kan, om het niet te *schijnen*, opdat men 't buiten 's huis niet te weten kome; den schijn ten minste van vroeger betere dagen wil hij redden. 't Leven en de verdichting zijn rijk in roerende tooneelen van eergierigheid in alle standen der maatschappij. Voorheen, en nog, kenmerkte zich d'eergierigheid van den verarmden bur-

ger vooral daardoor, dat hij vreesde aan de diaconie te vervallen, bedeeld te worden; en kwam het toch zoo ver, dan ten minste, om niet uit d'armekas te worden begraven. 't Diaconiemannetje, uit de *Camera Obscura*, is uit het leven genomen. 't Onderscheid tusschen beide woorden scheen mij zoo algemeen bekend en gevestigd, dat eene aanwijzing voor overbodig moest gehouden worden: maar ik vind bij Ockerse, *Ontwerp tot eene algem. Characterkunde*, 3de stuk, blz. 209: «Verscheidene lieden of gezelschappen «doen aan «*eerzuchtige*» huisgezinnen, vooral in den winter, «zeer milde doch stille giften toekomen.»

Betrachten. — Beschouwen.

Vroeger werden beide woorden voor «overdenken,» met zijne gedachten iets nagaan, gebruikt. 't *Hoogduitsch* heeft «betrachten» nog heden in die beteekenis:

«So laszt uns jetzt mit Fleiss *betrachten*,
Was durch die schwache Kraft entspringt.»
Schiller.

Maar «beschauen» in't *Hoogduitsch* is niet veel in gebruik, «beschouwen» bij ons wel; alzoo: «betrachten» in dien zin overbodig. 't Geen meer zegt: «betrachten» heeft eene *bepaalde* beteekenis gekregen: «zijnen pligt betrachten» d. i. zijnen pligt *doen*. 't Aanhouden, hierom, van d'oude beteekenis: «overdenken» is taalverarmen. Want zijnen pligt betrachten, dat is: *doen*; en zijnen pligt betrachten, dat is: «*bespiegelingen* er over maken» is dan één in uitdruk, bij een geheel tegengestelden zin.

XXXVI.

Staatkundige Tinnegieter,

eene bijdrage tot Weiland's *Taalkundig Woordenboek*.

Op tinnegieter staat bij Weiland:... « De eigenaar » van eene tingroeve, welke beteekenis dit woord heeft in: » *staatkundige tinnegieters*. Want dit zijn eigenlijk Brit- » sche eigenaars van tingroeven, die het hoofd met » staatszaken breken; en voorts allerlei halfbakkene staat- » kundigen. »

Zoo als't mij voorkomt, is er van dit geheele artikel geen woord, dat waar is; 't is eene dwaling, waarvoor werken, van dien omvang als't woordenboek, altijd blootstaan. Wakker en scherpzinnig één, enkele artikels te bewerken, is niet moeijelijk: maar eenige duizenden, alle even onberispelijk te leveren: hier wachten we elkander. Niet dan om 's mans verdienstelijk werk minder te doen achten, maar om't boek, zoo mogelijk, te helpen verbeteren, dit.

D'uitdrukking *staatkundige tinnegieter* ontleent, vermoedelijk, haren oorsprong aan een blijspel van den beroemden *Deen*, Ludvig Holberg: *den politiske Kandestöber* [1]), in 1722 voor 't eerst gespeeld. Onder de werkbazen, — het tooneel is te *Hamburg* — die in dit stuk belagchelijk worden voorgesteld, dewijl ze, om hunne staatkundige bespiegelingen, hunne zaken verwaarloozen, en in historie en aardrijksbeschrijving verschrikkelijke bokken schieten, is Herman *van Bremen* de hoofdpersoon, en een tinnegieter van ambacht. 't Had ook een timmerman kunnen wezen, of wat ook; eene bijzondere betrekking tusschen 't gieten van tin en't bestieren van den staat wordt niet bedoeld. Dit stuk, nog heden te

1) *Kande* = kan; *Stöber* van *stöbe*, gieten; [ons stoven?]

regt onder de *classique* werken der *Deensche* Letterkunde geteld, maakte aanstonds grooten opgang in *Denemarken.* Voor 't midden van d'eeuw, waaren HOLBERG's stukken in *Fransche* en *Duitsche* vertalingen reeds hier te lande verspreid; ook *Hollandsche* volgden [1]), en uit «HOLBERG's staatkundige tinnegieter» schijnt het woord in de taal van den omgang over te zijn gegaan. Het trekt onze aandacht, dat zich deze spreekwijze in't *Hoogduitsch* en *Fransch*, niet laat nagaan, zooveel't kan worden opgemaakt uit de woordenboeken. Dit trekt onze aandacht, omdat, door dit weinig beteekenende feit, eenig inzigt schijnt geopend te worden in den toenmaligen toestand der burgermaatschap in *Duitschland*, *Frankrijk* en in ons land. Gelijk HOLBERG, oordeelkundig, het tooneel van zijn stuk te *Hamburg* plaatste, in den burgerkring eener vrije rijkstad, niet in't gebied der volstrekte alleenheerschappij van het toenmalige *Denemarken*; zoo moest, eigenaardig, de staatkundige tinnegieter hier te lande, eerder toegang vinden dan elders; hiér, waar de burgerijen wel meer en meer, door die hunner medeburgers, die zich en de hunnen tot regerings-familien hadden weten te verheffen, van alle aandeel aan't bewind waren uitgesloten, maar in welke, daarom, de zucht niet verdoofde, om te spreken en te bespiegelen over de belangen van't land en van *Europa. Frankrijk*, *Parijs*, daarentegen, zag en hoorde alleen 't hof, den adel en het tooneel; binnen dien kring lagen de grenzen van 's werelds loop en van 't openbare leven. *Duitschlands* gedachten vonden voedsel in de honderd en zooveel hofhoudingen zijner groote en kleine vorsten, en ze leefden van, in en door *Gnade* en *Gnädigen* [2]).

---

1) Van den Staatkundigen Tinnegieter staat mij eene vertaling voor in rijm: of er ook eene andere is; of alle stukken zijn vertaald, is mij niet gebleken.

2) Das ganze Leben der Nation concentrirte sich an den Höfen. — Die Bildung was eine Hofbildung geworden. MAX RING.

XXXVII.

Kerkhof — begraafplaats — Gottesacker — Friedenshain.

«Hof» beteekent ook eene opene, groene ruimte om een gebouw. Op die ruimten, om en bij de kerken, werden dooden begraven. Vandaar «kerkhof» voor «begraafplaats»; dit is volkomen in orde. Wil men, nu de meeste begraafplaatsen zijn verlcid buiten de steden en dorpen, liever «begraafplaats» gebruiken, er zijn geene redenen, om't af te keuren. Evenmin, zoo men «kerkhof» wil behouden. Honderden begrippen, in alle talen, ondergaan verandering in den voortgang der tijden, maar 't woord, waarmede ze uitgedrukt worden, verandert niet. We weten, dat d'aarde, naar de tegenwoordige begrippen, bloot een deel is der wereld: dit belet ons niet, bij't oude te blijven, èn van *d'aarde* èn van de vijf *werelddeelen* te spreken; we hebben aangenomen, dat de zon *stil* staat, maar toch laten we haar, naar oud gebruik, elken dag *op-* en *onder gaan*.

Menschen van een poëtisch godsdienstig gevoel hebben den *Duitschers* hun «Gottesacker» en «Friedenshain» benеden als liefelijke uitdrukkingen; uitdrukkingen, die verdienden overgenomen te worden. Er zijn omstandigheden in't leven, waarin dit gevoel is te eerbiedigen: maar is 't gezond? Mij dunkt neen: ziekelijk, onverstandig dweepend. Waarom zou de begraafplaats van ziellooze ligchamen, bij uitnemendheid, een akker van *God* genoemd worden? Een gezond vroom gevoel zegt: 't zij we leven, 't zij we sterven, we zijn des Heeren;» 't beschouwt dit leven en een volgend, 't eene niet minder dan't andere, als een Gods geschenk. En dat volgende leven, d'onsterfelijkheid, is op 's kerkhof niet. Op't kerkhof is de heerlijkheid van 's menschen wezen te niet gedaan; en wat geen oor gehoord, geen oog gezien heeft, is dáár geen aanschouwen geworden.

«Friedenshajn» is, eveneens, schijn en geen wezen. Vrede, ligchaamsrust, doodslaap, wordt er niet gevonden; 't is de kamp van worm en made; 't is verrotting, die zelve een werkzaam leven is. Zielsrust: wie kan die bij't overblijfsel zoeken van 't stoffelijke deel?

XXXVIII.

Mal-aise. — Fait accompli. — Quand même.

«Nademaal d'Heeren Staten van Holland en Westvries-
»land op mij, onwaardig *instrument*, het ooge hebben
» gelieven te laten vallen, omme door mij als *minister*....
gediend te worden, en ... op mij *geconfereerd* de *charge* van
't Raad-Pensionarisamt ... die ik ... op 't *advies* van den geene, daaraan ik meer «als» aan mijn eigen oordeel *defereerde*, op «mijn» genomen hebbe; en dat H. E. G. M. mij bij *instructie* ... hebben *geïnjungeerd* ... met de *ministers*, buiten 's lands *residerende*, te *corresponderen* en «*specialijk*» aan dezelve te *suppediteren* ... zoo heb ik U Ed. bij dezen wel willen verzoeken enz. *Brief van* J. de Witt aan den gezant Boreel, 15 Aug. 1653.

Zoo bont en vol van kwaad *Latijn* en *Fransch* was de stijl en taal van de Witt: maar 't was d'ongezochte spraak van den tijd; hij, die tijd, zag er geen kwaad in, en wist niet beter. De laatste honderd vijftig jaar, de laatste vijftig vooral, hebben eene heilrijke omwenteling aangebragt; en voor de meeste vreemde woorden op *éren* zijn *Nederlandsche* tot onze beschikking gesteld. Dan, ongelukkig, met dien meerderen rijkdom van eigene uitdrukkingen en woorden, is de taal der *Nederlandsche* stads- en staatsvergaderingen niet meer *Nederlandsch* geworden. Gaat men de dagbladen na, er wordt *geïnhaereerd*, *gepersisteerd*, *gedifficulteerd*, *geconsidereerd*, dat men zou meenen eene oude pleitnotel, van anno 1600 en zooveel, te lezen. De

reden van dit verschijnsel laat zich moeijelijk vinden. Een' *schijn* van onderscheiding, boven den grooten hoop, kan geen spreker aan deze gewoonte ontleenen in eenen tijd, gelijk d'onze, waarin ieder wel zooveel *Fransch* verstaat, dat hij 't hem, in 't mild gebruik van *éren* houden kan. Voor geringen prijs, dit komt er bij, zonder eenige taalkennis, kan ieder in KRAMERS *Woordenboek* of *Tolk* teregt, zoo hij tot de dwaasheid vervallen is, 't koste wat het wil, met zulke woorden, nog nietiger dan klatergoud, zijne taal te ontburgeren. Tot *wezenlijke* onderscheiding leiden ze nog minder. De inderdaad beschaafde man, de redenaar, onderscheidt zich niet van 't algemeen door zulk lapwerk: in zijne hoogere ontwikkeling, in zijn dieper inzigt in de taal, daar alléén ligt 't geheim, dat aan zijne reden eene ronding, fijnheid van wendingen en tegelijk edele eenvoud geeft, die de mindere stand der beschaving duister gevoelen, maar niet bereiken kan.

Sedert eene halve eeuw bijna, hebben we ons, in gebonden' en ongebonden' stijl, te goede gedaan aan «onze schoone moedertaal.» Nog is de herinnering niet geheel verloren van't zelfgevoel, waarmede we bij HELMERS lazen:

De taal, die HOOFT eens sprak,
Zal *nimmermeer* vergaan!

Het hart van al, wat beschaafd was, verdaagde, toen CORNELIS LOOTS, in 1810, zijn dichtstuk uitgaf, al vroeger bij meer dan eene maatschappij met gejuich begroet: *De Hollandsche taal.*

. . . .
Triomf, o taal! verhef dan heerlijk
Uw hoofd, voor zooveel roems gespaard;
Uw wapenpraal is oud en eerlijk,
En uw bedrijf uw adel waard.

. . . .
Wat mededingster durft dan 't wagen,
Dat ze u der kroonen kroon ontroof?

. . . .
Zoo blinkt ge ook boven 't slijk der aarde,
O taal! als fijnst gelouterd goud.

Deze dweepende geestvervoering voor eigene taal is bekoeld; eene bezadigde belangstelling aanzienlijk toegenomen; 't onderzoek der oude taal met meer diepte en omvang, taalcongressen, de strijd tegen germanismen, alles schijnt dit te getuigen. Met die pogingen, intusschen, is volstrekt niet in overeenstemming te brengen, de vernieuwde zucht om half *Fransch* of *Latijn* te spreken. In raad- en staatszaal, bij openbare beraadslagingen, en in gezellige kringen, we herhalen 't, blijft men *persisteren* en aan 't oude gebruik *inhaereren*, om zijne taal met vreemde woorden te overladen. Wil men haar daardoor een *parfum* geven van *pseudo-noblesse*, van *pseudo-aristocratie*, van *pseudo-cultuur*, om zijn *auditorium* of *interlocuteur* te *imponeren*, zonder te *considereren*, dat die *pernicieuse* gewoonte op alle klassen en standen *redundeert*, ja zelfs op de *posteriteit?*

Nog zonderlinger is de zucht, om er, even als zooveel kernspreuken, zuiver *Fransche* zinnen of woorden tusschen te strooijen: « 't volk gevoelt een *malaise,* » — *C'est un fait accompli.* » «*Quand même.*» Zit er iets bijzonders in die woorden? Neen toch: «'t volk is niet op zijn gemak» — « gedane dingen nemen geenen keer» — « er gebeure, wat er wil» — «al was't nog zoo» — drukken dezelfde denkbeelden veel netter uit. Men neme, *un fait accompli.* Een *fait* (factum) is 't gedane, dat *gedaan* is; een feit; gelijk die menschen zelve spreken, die aan *fait accompli* gewoon zijn : « 't is een *fait.*» Alzoo : iets, dat gebeurd *is*, afgeloopen, eene *daad.* Nu: een fait accompli: «eene vervulde daad», eene geheel afgeloopene daad : maar zoodra de daad *niet* vervuld, niet afgeloopen is, dan is 't *doen* wel begonnen, maar de *daad* is er nog niet, bestaat niet. Wel beschouwd, komt *un fait accompli* in gelijken rang met *porte-*brisée-*deur.*

Een volk, dat *zich zelf* niet durft wezen, staat laag in schatting der volken, even als alle *copiën. Les Français lorsqu'ils voyagent, n'aiment point à rencontrer, parmi les étrangers, l'esprit Français, et recherchent surtout les hommes qui réunissent l'originalité nationale à l'originalité individuelle.*

Mad. Stael, *l'Allemagne.*

De taal en de herinneringen uit de geschiedenis van een volk zijn d'onstoffelijke steunsels van volksbestaan en troon; zoo deze bezwijken, en volk en troon begeven, dan helpen geene stoffelijke middelen meer. En als 't verderf van boven af, van de bloem der natie, uitgaat, dan verkankert 't geheele volksligchaam: want «als dit aan 't groene hout geschiedt, wat zal aan 't dorre gebeuren?» In den tijd van de Witt was't *rustpunt* onzer nationaliteit de zeemagt, de taal was nog geene nationale kracht: heden zijn d'omstandigheden veranderd, eigene taal en staatsgeschiedenis medehoeksteenen van 't gebouw.

XXXIX.

Eene burger Jufvrouw.

Zie de laatste *Haarlemmer Courant.* . . . .

Zou er geen middel wezen, om 't algemeen zóó veel taalkennis te doen krijgen, dat het schreef: eene burgerjufvrouw, een burgermeisje, enz.? Eene burger jufvrouw, een burger meisje, is een burger, die eene jufvrouw is, een burger meisje, een burger, die een meisje is. Dit is zeker de bedoeling niet: zoo'n burger, jufvrouw, is een *tweeslachtig* wezen, eene speling der natuur, die men door den kunstterm, zamengesteld uit *Hermes* en *Aphrodite* pleeg aan te wijzen.

Mogten zich alle zetters en correctors verbinden, geene burger jufvrouw meer van hunne persen te laten uitgaan.

IETS OVER DE BETREKKELIJKE VOORNAAMWOORDEN.

In een vorig stukje, over het zoogenoemde bepalende en niet bepalende Lidwoord, is gebleken, welk een nadeeligen invloed de gebrekkige benaming, aan een rededeel gegeven, op de beschouwing van den aard en het gebruik dier woordsoort oefenen kan. Ook de klasse der voornaamwoorden, die betrekkelijke genoemd worden, levert het bewijs, dat de definitie eener zaak dikwijls uit haren naam wordt afgeleid, wanneer er slechts eenig verband tusschen naam en zaak is op te merken, en dat zoodanig eene definitie doorgaans gebrekkig is. Ofschoon nu de nadeelige invloed der onjuiste, uit den naam afgeleide bepaling bij de betrekkelijke voornaamwoorden niet zeer in het oog loopt, en, voor zoo verre mij bekend is, zich niet in den stijl openbaart, zoo kan het toch niet anders, of eene verkeerde voorstelling moet bij het onderwijs op den geest des leerlings eene nadeelige uitwerking hebben, en dien afkeer verwekken, welke onafscheidbaar is van alle scheeve en onjuiste voorstellingen. Zien wij, aan welke gebreken de genoemde definitie mank gaat.

Volgens WEILAND (Spraakk. D. 1. § 242) zijn «*betrekkelijke* voornaamwoorden zulke, welke betrekking hebben op personen of zaken, van welke te voren gesproken is.” MOONEN zegt in zijne Ned. Spraakkunst, 5den druk, bl. 119: «de Betrekkelijke (Voornaamwoorden) hebben hun opzicht op iemant of iet, waarvan voorhene gesproken is,” en volgens nog andere spraakleeraars «wijzen zij op reeds genoemde personen of zaken.” Nu is het duidelijk, dat in al deze definitien het wezen van het

betrekkelijke voornaamwoord eeniglijk gezocht of gesteld wordt in zijne betrekking op een reeds genoemd voorwerp. Maar ook de meeste andere voornaamwoorden wijzen op een te voren genoemd' persoon of ding terug, en kunnen dus in dien zin evenzeer op den naam van betrekkelijk aanspraak maken. Zegt men b. v.: *het verwondert mij, dat gij den man niet herkend hebt; gij hebt hem meer dan eens bij mij ontmoet, en hij heeft zich zelfs eenmaal met zijnen broeder bij u vervoegd om u over eene voor hem zeer gewigtige zaak te raadplegen*, dan wijzen *hem*, *hij*, *zich*, *zijnen* op het voorafgaande woord *man*. Deze woorden vallen dus binnen den omvang van het begrip van betrekkelijke voornaamwoorden, zoo als het door Weiland, Moonen en anderen wordt opgegeven. Deze bepalingen zijn derhalve te ruim; zij omvatten woorden, die men teregt tot eene andere klasse pleegt te rekenen, omdat zij van eenen geheel anderen aard zijn. De Fransche grammairiens evenwel, aan deze definitie getrouw, noemen pronoms rélatifs de woordjes *le*, *la*, *les*, *en* en *y*, die wij naar de persoonlijke voornaamwoorden verwijzen zouden.

Daarentegen maakt de bijvoeging: *op te voren genoemde personen of zaken*, de bepaling te eng, en zou eischen, dat men woorden uitsloot, welke te allen tijde voor betrekkelijke voornaamwoorden erkend zijn. Niet zelden toch gebeurt het, dat een pronomen relativum betrekking heeft op een woord, dat eerst volgt, of zelfs in het geheel niet uitgedrukt is. Zoo zal niemand in het volgende spreekwoord: *wien God een ambt geeft, dien geeft Hij ook het verstand*, en in het eerste vers van het XVII Evangelische Gezang:

Wie maar den goeden God laat zorgen,
En op Hem hoopt in 't bangst gevaar,
(Die) Is bij Hem veilig en geborgen;

aan de woorden *wien* en *wie* den naam van betrekkelijke voornaamwoorden weigeren, ofschoon het aanwijzende woord *dien*, waarop *wien* betrekking heeft, in het spreek-

woord eerst later volgt, en *die* in het Gezang niet eens uitgedrukt is.

De gebruikelijke bepaling is dus zelfs niet eens toereikende om de bepaalde zaak van andere dingen te onderscheiden; maar zij is nog veel minder geschikt om haren waren aard te leeren kennen. En toch is de juiste definitie niet zoo moeijelijk te vinden. Alle zinnen, waarin voornaamwoorden voorkomen, welke algemeen voor betrekkelijke erkend worden, zijn bijzinnen, minder juist tusschenzinnen geheeten. Deze soort van zinnen onderscheiden zich van hoofdzinnen, doordien zij niet op zich zelve staan, nooit een geheel, maar slechts een deel van eenen anderen zin uitmaken. Nooit drukken zij op zich zelve en opzettelijk een oordeel, eene mededeeling, een wensch, bevel of verzoek uit; maar zij onderstellen zulk eene gedachte als eene bekende zaak. In den volzin: *de boeken, die gij voor mij gekocht hebt, bevallen mij zeer*, bevatten de woorden: *de boeken bevallen mij zeer*, de gedachte, die men eigentlijk wil mededeelen, en maken dus den *hoofdzin* uit; terwijl de woorden: *die gij voor mij gekocht hebt*, ook wel eene gedachte insluiten, doch deze niet om haars zelfs wil mededeelen, maar bloötelijk ter bepaling van *boeken*. De woorden: *die gij gekocht hebt* zijn dus slechts een lid van eenen anderen, van den hoofdzin: *de boeken bevallen mij*; zij maken derhalve eenen bijzin uit. De zin, waarvan de bijzin een lid is, is echter niet altijd een hoofdzin, maar kan zelf ook een bijzin wezen; b. v.: *ik verzeker u, dat de boeken, die gij voor mij gekocht hebt, mij zeer bevallen.* Zulks verandert echter in geenen deele de betrekking tusschen den beheerschenden zin en den bijzin, zoodat de eerste met betrekking tot den laatsten steeds den naam van hoofdzin kan blijven voeren.

Het betrekkelijke voornaamwoord nu maakt juist den band uit, die den bijzin met den hoofdzin verbindt. Zeg ik, b. v.: *het huis, dat gisteren verkocht*

is, *wordt afgebroken*, dan worden de twee zinnen: *het huis wordt afgebroken* en *het huis is gisteren verkocht* tot éénen zin verbonden, doordien het woord *huis* in den tweeden zin door het betrekkelijke voornaamwoord *dat* vervangen wordt. Het voornaamwoord *dat* bewijst hier derhalve eene dubbele dienst: het bekleedt ten eerste de plaats van het te voren genoemde substantief *huis*; en het verbindt ten andere de twee zinnen.

Het klaarste blijkt deze dubbele functie van het relativum in de oudste duitsche taal, namelijk in het gothisch, waarin het betrekkelijke voornaamwoord meestal uit twee deelen bestaat, te weten, uit een persoonlijk of aanwijzend voornaamwoord, het plaatsbekleedend deel, en een der woordjes *ei* of *uh*, welke de verbinding aanduiden. De eerste soort, uit een persoonlijk voornaamwoord en *ei* bestaande, wordt gebruikt, wanneer in den hoofdzin reeds een persoonlijk vooanaamwoord voorafgegaan is, waarop het relativum betrekking heeft; zoo volgt op *ïk* (ik) het relatief *ïkei*, op *thu* (gij), het relatief *thuei*. In de gothische bijbelvertaling b. v. zegt PAULUS, 1 Cor. 15, 9, van zich zelven sprekende:

ÏK ÏM SA SMALISTA APAUSTAULE, ÏKEI NI
ik ben de smalste (*de geringste*) [*der*] *apostelen*, *die niet*
ÏM WAIRTHS, EI HAITAIDAU APAUSTAULUS,
ben waard, *dat* [*ik*] *geheeten worde apostel*;

en Rom. 14, 4:

HWAS ÏS THU, THUEI STOJIS FRAMATHJANA SKALK?
wie zijt gij, *die oordeelt* [*eenen*] *vreemden schalk* (*knecht*)?

De tweede soort, *saei*, *soei*, *thatei* en *sah*, *soh*, *thatuh*, hebben op substantieven betrekking, en bestaan uit de aanwijzende voornaamwoorden *sa*, *so*, *thata*, waarachter wederom *ei* of *uh* gevoegd is, b. v. MATTH. 11, 14:

SA ÏST HELIAS, SAEI SKULDA QIMAN.
die is Elias, *die zoude* (*moest*) *komen*.

Ook in het oudnoordsch bestaan de relatieven dikwijls uit twee deelen, uit een demonstrativum, hetwelk door *er* gevolgd, of waaraan eene S gehangen wordt.

Niet altijd staat het relativum in de plaats van een substantivum of pronomen, somtijds wordt het onmiddellijk bij een zelfstandig naamwoord gevoegd. Dit heeft plaats wanneer het relativum, uit hoofde van tusschenin geplaatste woorden, zoo verre van het woord, waarop het betrekking heeft (1), te staan komt, dat het verband onduidelijk wordt, en het te vreezen is, dat men niet terstond zal kunnen zien, op welk woord het slaat; b. v.: *hij noemde mij eenen man van erkende bekwaamheid en beproefde eerlijkheid, dien hij zeer geschikt achtte om mij in mijne onderneming met raad en daad behulpzaam te zijn, welke man niet ongenegen zou wezen om zich ter bereiking van hetzelfde doel met mij te verbinden.* Het woord *welke* dient hier dus om aan te duiden, dat het volgende *man* in den bijzin denzelfden persoon beteekent, die reeds in den hoofdzin genoemd is; *welke* staat hier derhalve ter bepaling van het substantief *man* en is een bijvoegelijk voornaamwoord.

Een ander geval is het, wanneer niet het te voren genoemde woord zelf herhaald, maar een ander van gelijke beteekenis bij het relativum gevoegd wordt; b. v.: *de eerste berichten aangaande ons Vaderland vinden wij in de Gedenkschriften van Julius Caesar, welke Romeinsche veldheer zijne oorlogen in Gallie uitvoerig beschreven heeft.* Hier is *Romeinsche veldheer* niets meer dan eene appositie of bijstelling, die zonder het minste gevaar van dubbelzinnigheid of onduidelijkheid kon wegblijven.

---

(1) Daar het de duidelijkheid en beknoptheid van uitdrukking bevordert, wanneer men deze woorden door eenen bijzonderen naam onderscheidt, zoo zullen wij in navolging van de Fransche grammatici, waar het pas geeft, door het woord *antecedent* het substantivum of pronomen aanduiden, waarop het relativum betrekking heeft.

Nog moet men niet uit het oog verliezen, dat de zin, waarvan het betrekkelijk voornaamwoord een lid uitmaakt, zoo als wij reeds boven aangemerkt hebben, steeds een bijzin, een afhankelijk voorstel is. Weiland schijnt van deze eigenschap der relatieven geen helder bewustzijn te hebben gehad. Zoo zegt hij althans (Spraakk. II, § 133) «somwijlen is *die* meer een aanwijzend dan een betrekkelijk voornaamwoord; en in dit geval mag het niet weggelaten worden, als: *wie met zijn lot te vreden is, die is de rijkste..*" Hij was hier dus niet zeker van zijne zaak, en meende *die* als een relativum te moeten beschouwen, ofschoon een duister gevoel hem zeide, dat het eene andere soort van woord, een demonstrativum, was. Dat hij meende *die*, hetwelk met het voorafgaande *wie* in betrekking staat, voor een relatief te moeten aanzien, was een natuurlijk gevolg van zijne eigene gebrekkige definitie: «de relativa hebben betrekking op personen of zaken, »welke te voren genoemd zijn." Aan den anderen kant gevoelde hij al te wel het groote onderscheid tusschen relativa en demonstrativa om niet in twijfel te geraken. De demonstrativa toch kunnen zoowel in bij- als in hoofdzinnen voorkomen, en iedere plaats in eenen zin bekleeden, naar gelang zij het onderwerp, voorwerp of een ander lid uitmaken; terwijl de relativa slechts ééne bepaalde plaats — aan het hoofd van den zin — hebben, ook dan, wanneer zij het voorwerp of eene bepaling zijn. De relativa bezitten dus zoo veel eigenaardigs, zoo veel, hetwelk ze van andere pronomina onderscheidt, dat zij wel degelijk eene afzonderlijke soort uitmaken.

Uit het behandelde is dan gebleken, dat de betrekkelijke voornaamwoorden inderdaad voornaamwoorden zijn, vermits zij een substantief vervangen of bepalen, en dat zij tevens eenen bijzin met eenen anderen zin verbinden. Het komt mij derhalve voor, dat men van de betrekkelijke voornaamwoorden gevoegelijk de volgende definitie kan geven: *de betrekkelijke voornaamwoorden*

zijn voornaamwoorden, welke eenen bijzin met eenen anderen zin verbinden.

Geene germaansche taal — ook de nederlandsche niet — bezit woorden, die oorspronkelijk uitsluitend relatief zijn. De woorden, bij ons als betrekkelijk in gebruik, zijn: het demonstrativum *die*, de interrogativa of liever indefinita *wie* en *welke*, en de zamengestelde *dewelke* en *hoedanige*. Daar het relativum in den bijzin de plaats vervangt van een woord, dat in den heerschenden zin genoemd is, zoo is het natuurlijk, dat het relativum uit een woord bestaat, dat gewoonlijk dient om de plaats van andere woorden te bekleeden, zoo als met de demonstrativa het geval is. Wij zagen boven reeds, dat het gothische relativum bestond uit een persoonlijk of aanwijzend voornaamwoord, met een verbindend woordje zamengesteld; dit laatste is nu afgesleten, en alleen het naakte demonstrativum is overgebleven. — In het oudste bekende nederlandsch, de Psalmen uit den Karolingischen tijd, vindt men dan ook alleen *thie*, hetwelk tegelijk demonstratief is, als relatief gebruikt. In Psalm 54 vers 13 — in onze overzetting Ps. 55 vers 13 — komt *die* in beide betrekkingen voor:

IN OF THIE, THIE HATODA MI, OVIR MI MIKILA THING
En indien die, die mij haatte, tegenover mij groot
SPREKE, etc.
sprake, enz.

Het gebruik van *wie*, *welke*, *dewelke* is dus van lateren tijd; er moet derhalve eene bijzondere reden hebben bestaan, waarom men aan de invoering van een nieuw relativum behoefte gevoelde, en deze reden moeten wij trachten op te sporen. Ik geloof echter, dat wij te vergeefs zullen zoeken, zoolang wij in *wie* en *welke* niets anders dan vragende voornaamwoorden zien. Het is zeker niet hunne vragende beteekenis, die ze voor relatieven geschikt maakte; maar twee andere eigenschappen komen hier in aanmerking: de onbepaaldheid hunner beteekenis en hunne gelijkvormigheid, maar niet

volkomene gelijkluidendheid, met sommige aanwijzende voornaamwoorden.

In de eerste plaats noemden wij de onbepaaldheid hunner beteekenis: reeds meermalen is door mij gezegd, dat de interrogativa eigenlijk en oorspronkelijk onbepaalde voornaamwoorden, indefinita zijn. Dit blijkt uit het latijn en grieksch, waarin — gelijk algemeen bekend is — dezelfde aanwijzende voornaamwoorden en bijwoorden tevens als vraagwoorden dienen. Hetzelfde ziet men in het gothisch bij *hwas*, *hwo*, *hwa*, die niet alleen wie?, wat?, maar ook iemand, iets beteekenen; *hwan* is zoowel ooit, eens, te eeniger tijd, als wanneer?. *Welche* wordt in het hoogduitsch nog dikwijls voor eenige gebezigd; en wij Nederlanders zelven gebruiken dagelijks *wat* als indefinitum: *ik moet u wat* (*iets*) *vragen; hij heeft u wat te zeggen; dit is wat* (*iets*) *te groot*. Zelfs al onze vraagwoorden, *wie*, *wat*, *welke*, *hoedanige*, *waar*, *werwaarts*, *wanneer*, *hoe*, komen in concessieve, in toegevende, bijzinnen in eene onbepaalde beteekenis, als ware indefinita voor. Immers *wie hij ook zij*, *wat hij ook doe*, *welken moed hij ook betoone*, *hoedanige gevoelens hij koestere*, *waar hij zich verberge*, *werwaarts hij zich begeve*, enz. staan blijkbaar voor: *hij zij wie ook; hij doe wat ook* enz. Hier laat men den persoon, de handeling, de plaats, den tijd enz. aan een ander te bepalen over; hoe zou men dan een bepaalden naam kunnen gebruiken voor iets, dat men zelf niet kent, noch bepalen kan. Ook is het juist de onbepaaldheid, die deze woorden voor het vragen geschikt maakt. Zegt men: *wie klopt daar?* dan kent men den naam des kloppenden niet, en is dus wel genoodzaakt dien onbekenden naam in de vraag door een indefinitum, dat niets bepaalds beteekent, te vertegenwoordigen.

Staat het nu eenmaal vast, dat *wie*, *wat*, *welke* eigentlijk indefinita zijn, dan kan men gemakkelijk inzien, waarom men in bijzinnen, die op onbepaalde personen of zaken zien,

aan een onbepaald voornaamwoord boven het doorgaans op bepaalde voorwerpen wijzende *die* de voorkeur heeft gegeven: *wie* (al wie) *te vreden is, is rijk; al wat hij zegt, is onzin. Wie* en *wat* zijn dus juist geschikt om het onbepaalde der zegging uit te drukken.

Aan eene andere oorzaak, aan het streven naar welluidendheid, is het toe te schrijven, dat men, hoewel bepaald sprekende niet zegt: *dat, dat gij daar bedoelt, is iets geheel anders.* De herhaling namelijk van volkomen denzelfden klank heeft voor het gehoor iets onaangenaams, hetwelk men thans zoo veel mogelijk tracht te vermijden. En zulk een terugkeeren van denzelfden klank moest dikwijls voorvallen, toen men nog alleen demonstrativa als relatieven gebruikte. Immers het antecedent van een betrekkelijk voornaamwoord gaat telkens van een aanwijzend, of beter gezegd heenwijzend, voornaamwoord vergezeld, wanneer het noodig is de aandacht des hoorders of lezers bijzonder te leiden op een substantivum, waarvan vervolgens in den bijzin iets vermeld zal worden; en dikwijls bestaat het antecedent alleen uit zulk een voornaamwoord. Hierbij moet men in het oog houden, dat het bepalende lidwoord in oorsprong niets anders is dan het pronomen *die*, en nog lang onder de gedaante van *die* voorkwam; totdat het langzamerhand toonloos geworden, eindelijk den vorm *de* heeft gekregen, of liever tot *de* afgesleten is; terwijl omgekeerd het voornaamwoord *die*, zoowel demonstratief als relatief gebruikt, niet zelden den vorm van *de, dès, deen* aannam. Van dit voornaamwoord *de* hebben wij nog overig de genitieven *des* en *der* in *desgelijks, dergelijke, desniettemin, desniettegenstaande, deswegen, dermate, derhalve;* terwijl men van *de*, als betrekkelijk voornaamwoord gebruikt, voorbeelden genoeg vinden kan bij Melis Stoke in zijne Rijmkroniek, b. v. in het IV Boek, vers 1401 en v., alwaar hij, den moord zullende verhalen, aan graaf Floris den vijfden gepleegd, den lezer toeroept:

Hoort hier grote iamerhede,
De de here van Amestelle dede
Op *deen* nameliken dach.

Van *die*, den oorspronkelijken vorm des lidwoords, vindt men een voorbeeld in den REINAERT, Boek II, vers 4642 en 43, alwaar verhaald wordt, hoe het konijn en de kraai (roek), die REINAERT bij den koning aangeklaagd hadden, het Hof mistroostig verlieten, toen hij aandrong om in eenen wettigen kampstrijd zijne onschuld te mogen verdedigen:

Si swegen al, arm ende rijc,
Doe dus coenlic sprac REINAERT;
Dat conijn was seer vervaert
Ende *die* rocc; si en dorsten niet spreken.

Het is duidelijk dat: *dat conijn* ende *die roec* hier niets meer *beteekenen* dan *het konijn* en *de kraai.*

Het was dus het natuurlijk, dat men omzag naar woorden, die met de demonstrativa wel eenigzins in vorm en klank overeenkwamen, maar toch niet volkomeu eveneens luidden. Hier boden zich de interrogativa, die men, zoo als wij boven zagen, in onbepaalde zinnen reeds als relativa had leeren gebruiken, als zeer geschikt aan. Naast ieder vraagwoord toch, bijwoord zoo wel als voornaamwoord, bestaat een aanwijzend van nagenoeg dezelfde gedaante, hetwelk op die vraag antwoordt, b. v.:

wie?	*die.*	*waar?*	*daar.*
wat?	*dat.*	*werwaarts?*	*derwaarts.*
welke?	*zulke.*	*wanen?* (*mnl.*)	*danen.*
hoedanige?	*zoodanige.*	*hoe* (*hwa*)?	*zoo* (*swa*).

Deze overeenkomst in vorm maakt de vragende voornaamwoorden voor het relatieve gebruik uitnemend geschikt, daar de herhaling van volkomen denzelfden klank vermeden wordt, en de betrekking toch even duidelijk blijft; b. v. *die persoon*, *wiens plicht het was; zulke menschen*, *welke het gebod der liefde gering schatten; daar*, *waar het gebeurd was.* Wat meer zegt, het hooren van den klank van *welke* en, zooals wij beneden zien

zullen, ook die van *hoedanige*, verwekt terstond in den geest de voorstelling van *zulke* en *zoodanige;* zoodat men deze woorden in zijne gedachte onwillekeurig bij het antecedent aanvult, wanneer zij in gevallen, die minder nadruk vereischen, niet werkelijk zijn uitgedrukt.

Intusschen heeft *wie*, het gebruik van *die* niet geheel kunnen verdringen; *die*, in het onzijdig *dat*; wordt nog steeds als relatief gebruikt in den nominativus en in den accusativus, wanneer deze geene prepositie bij zich heeft: *de man*, *de vrouw*, *het kind*, *die*, *dat daar zit; de os*, *de koe*, *het paard*; *dien*, *die*, *dat gij gekocht hebt.*

Behalve *die*, *dat*, *wie* en *wat* bezitten wij nog twee betrekkelijke voornaamwoorden, *welk* en *hoedanig*, die insgelijks tevens onbepaald en vragend zijn.

Zijn *die*, *dat*, *wie* en *wat* zelfstandige voornaamwoorden, dat is, staan zij steeds in de plaats van een substantivum en pronomen, *welk* is eigenlijk bijvoegelijk, verzelt altijd een substantivum, of onderstelt er een, dat verzwegen is, gelijk bij andere bijvoegelijke voornaamwoorden ook wel plaats vindt. Dat *welk* inderdaad bijvoegelijk is, blijkt uit den vorm, die oorspronkelijk *welijh* moet geweest zijn, gelijk het gothische *hweleiks*, *hwileiks*, het oudhoogd. *hwelik* en het oudnoordsche *hwelîhr* leeren. De uitgang, of liever het woord, *lijk* heeft onder andere beteekenissen ook die van *lijkende*, *schijnende*, *zich vertoonende als; den aard*, *het voorkomen hebbende van; geaard* (1); het staat, en stond nooit op zich zelf, maar werd en wordt, zoo als zijne beteekenis noodzakelijk medebrengt, steeds achter andere woorden gevoegd, welke de wijze van het schijnen of de hoedanigheid van het voorkomen bepalen: *aljaleiks* en *antharleiks* (anders

---

(1) In sommige gevallen beteekent het *behoorende tot*, *in betrekking staande met*, *verbonden aan*, b. v. in *goddelijk*, *verstandelijk*, *wettelijk*, enz.; het verband tusschen die verschillende beteekenissen kan echter hier niet ontvouwd worden.

lijkende, anders geaard) verschillend; *ibnaleiks* (even zoo lijkende) gelijk; *liubaleiks* (lief lijkende, een lief voorkomen hebbende) liefelijk; *missaleiks* (verschillend lijkende, verschillend geaard) verscheiden, verschillend, varius, *ποικίλος*. Daar *hwa*, *hwe* in ons *hoe* veranderd zijn, zoo is *welk*, *welijk*, letterlijk *hoelijk*, *hoe lijkende*, *hoedanig* (*hoe gedaan*, quo modo factus, zouden de ouden zeggen). *Welk* ziet dus eigentlijk op de hoedanigheid van de tevoren genoemde personen of zaken. Dit wordt volkomen bevestigd door het heenwijzende voornaamwoord *zulk*, waarop het blijkbaar terugwijst: *zulke menschen*, *welke zoo denken*. Dit *zulk* luidt in het goth. *swaleiks*, oudhoogd. *solîh*, oudnoordsch *soltkr*, en is dus eigentlijk zoo veel als *zoolijk*, *zoo lijkende*, *zich zoo voordoende*, *zoo geaard*, *zoodanig*. *Swa* toch is bij ons in *zoo* overgegaan, even als *dwalen* in *dolen*, en *kwemen*, *kwam*, in *komen*. Ook is het aan de bijvoegelijke natuur van *welk* toe te schrijven, dat het de lidwoorden *de* en *het* kan aannemen, *dewelke*, *hetwelk*.

De oorspronkelijke beteekenis van *welk* is echter zoo zeer verduisterd, dat het in 't gebruik met *die* en *wie* nagenoeg gelijkgesteld wordt. Ik zeg opzettelijk nagenoeg, want nog altijd bestaan er gevallen, waarin men nooit *welk* bezigt, en die mijns inziens bewijzen, dat er nog altoos een duister gevoel van de primitieve kracht van *welk* onder ons is overgebleven. Het is misschien nuttig deze gevallen op te sporen, en er onze taalgenooten opmerkzaam op te maken; ten einde alzoo het duister gevoel tot een helder bewustzijn te brengen. Gaan wij na, in welke gevallen *welk* volgens zijne eigentlijke beteekenis zou moeten gebezigd worden, en in welke het streng genomen ongepast is.

Indien *welk*, dat zoo als wij boven zagen, het correlatief van *zulk* is, op *zulk* slaat, dan kan het eigentlijk alleen dan te pas komen, wanneer men bij het antecedent *zulke* — of eene uitdrukking van gelijke beteekenis, als *zoodanig*,

die soort van, *die klasse van*, *van dien aard* — plaatsen kan, en plaatsen zou, als er eene zekere mate van nadruk vereischt werd. Zoo moest men strikt genomen alleen zeggen: *menschen*, *welke heden zoo*, *morgen weder anders spreken*; omdat men hier zeggen kan: *zulke*, *zoodanige menschen*, *menschen van dien aard*, *welke* enz.; zoo ook: *dit is eene onvoorzigtigheid*, *welke alzeer noodlottige gevolgen hebben kan; een man*, *welke zich ongestraft laat beleedigen*, *wordt gewoonlijk veracht; alle boom*, *welke geene goede vrucht voortbrengt*, *zal uitgehouwen worden; iedere handelwijze*, *welke van booze bedoelingen getuigt.* In al deze voorbeelden drukt het antecedent geene bepaalde individuen maar eene geheele soort van wezens uit, waarvan de gesteldheid door den bijzin opgegeven wordt. *Welk* vindt dus zijne eigenaardige plaats in bijzinnen, die eene soort bepalen.

Daarentegen zou het gebruik van *welk*, in den strengsten zin genomen, ongepast zijn, wanneer het antecedent niet verzeld gaat, of kan gaan, van *zulk* of een zijner synoniemen; dat is, telkens wanneer het substantief geene geheele soort van personen of zaken, maar slechts bepaalde individuen aanduidt. Men zou dus eigentlijk niet mogen zeggen: *de man*, *welken gij gisteren bij mij zaagt*, *is mijn boezemvriend; hier zijn de boeken*, *welke gij mij ter leen hebt gevraagd; die boom*, *welke toch geene vrucht draagt*, *kan zeer goed gemist worden; het pakhuis*, *hetwelk dezen nacht ingestort is*, *was te zwaar geladen.* Hier, zouden alleen *dien*, *die*, *dat* mogen gebruikt worden, omdat de bijzin niet de kenmerken van eene geheele *soort* opnoemt, maar slechts zekere individuen bepaalt, waarbij dus het soortmakend *zulke* geheel misplaatst zou zijn.

Er bestaan twee gevallen, waarin *welke* moet gebezigd worden, en *die* of *wie* volstrekt niet te gebruiken is; namelijk, wanneer men een bijvoegelijk betrekkelijk

voornaamwoord noodig heeft. Zulks heeft plaats, als het relativum ver van zijn antecedent komt, en dit dan om der duidelijkheid wil nog eens bij het relativum wordt uitgedrukt; of, wanneer men bij het relativum een substantivum voegt, dat als eene soort van praedicaat moet beschouwd worden. Het eerste heeft meestal plaats, wanneer het antecedent reeds door een relatieven zin bepaald is, en er dan nog een bijzin volgt, die als het ware het antecedent, met de in den bijzin reeds gegevene beschrijving zamengenomen, omvat: *hij sprak met veel ophef van eenige zeldzame werken, die hij tegen hooge prijzen gekocht had, welke kostbare boeken hij mij wel wilde leenen, indien ik hem beloofde enz.* Hier wijst *welke* terug niet alleen op *zeldzame werken* maar tegelijk op hetgeen daarvan gezegd is, op hunne hooge waarde; en veranderde men den bijzin: *welke kostbare boeken..... wilde leenen*, in eenen hoofdzin, men zou zeggen: *zulke, zoodanige kostbare boeken wilde hij mij leenen*, wel degelijk op hunne hoedanigheid doelende.

Voorbeelden van het andere geval zijn: *hij heeft eene verhandeling over..... geschreven, welk uitmuntend geschrift hem het eerst in de geleerde wereld bekend maakte; hij redde zijnen vijand met gevaar van zijn eigen leven van eenen wissen dood, welke edele daad deze op nieuw met snooden ondank vergold.* In deze gevallen strekt de bijzin eigenlijk niet ter bepaling van het substantief in den hoofdzin, maar maakt eene op zich zelve staande gedachte uit, die men echter om de eene of andere reden met de voorgaande in verband wil brengen. Zulke bijzinnen laten zich dan ook altijd zonder eenig gevaar van misverstand van den hoofdzin scheiden en in eenen op zich zelven staanden hoofdzin veranderen.

Ofschoon *welk* eigenlijk bestemd is om bijzinnen te verbinden met substantieven, welke eene geheele soort aanduiden, zoo sluit het echter in zulke gevallen het ge-

bruik van *die* niet uit, vermits men *zulke* ook door het demonstratieve *die* vervangen kan. De uitdrukking: *menschen, die zoo denken; boomen, die geene vrucht meer geven; brood, dat oudbakken is*, enz. zijn onberispelijk, omdat men nog immer, even als oudtijds, zeggen kan: *die menschen, die boomen, dat brood* enz. Evenwel zal men, zoodra *die* werkelijk uitgedrukt is, ter bevordering van welluidendheid liever *welke* bezigen.

Nemen wij al het overwogene te zamen, dan zal de strenge theorie zoo wat hierop neêrkomen: *die* (*wiens*, *wien* enz.) is een zelfstandig betrekkelijk voornaamwoord, en kan in alle gevallen, waar geen bijvoegelijk relativum noodig is, gebezigd worden; *welke* is daarentegen bijvoegelijk, en moet worden gebruikt, waar men een bijvoegelijk relatief behoeft, terwijl het bovendien kan gebezigd worden in betrekking tot een substantivum, dat eene geheele soort aanduidt.

Intusschen is het er verre van daan, dat men zich thans nog aan dezen regel houden zou. *Welke* gebruikt men nu zeer dikwijls, waar de theorie *die* vordert; en men heeft alleszins reden om zich over die meerdere vrijheid te verheugen, vermits zij eene aangename, der welluidendheid bevorderlijke afwisseling veroorlooft. Doch met dit al blijven er gevallen bestaan, waarin *welk* zoo stuitend is, dat men het bij goede schrijvers aldaar nooit aantreft. Ik bedoel de bijzinnen, die op persoonlijke pronomina en op de woorden *iemand*, *niemand*, *iets* en *niets* betrekking hebben; al welke woorden het begrip van individualiteit zeer op den voorgrond stellen. Immers zegt men: *mij, die hem zoo ernstig heb gewaarschuwd; u, die het zoo wel met hem meent, verdenkt hij; haar, die zijne weldoenster is; hen, die zijne vrienden zijn, heeft hij belasterd;* nooit, *ik, mij, gij, u, enz., welke*. Zoo ook: *wie, die gezond verstand heeft, zal dit ontkennen?; wat is er, dat ik hem geweigerd heb?; iemand, dien ik niet noemen mag, heeft het mij*

verzekerd; ik ken niemand, die zoo iets doen zou; het is iets, dat mij zeer verwondert; ik heb niets bemerkt, dat mij vermoeden geeft.

Eindelijk bezitten wij nog een betrekkelijk voornaamwoord, hetwelk der aandacht van alle spraakleeraars schijnt ontgaan te zijn, en welks relatieve natuur toch boven alle bedenking is: ik bedoel *hoedanige*. WEILAND geeft in zijn woordenboek wel een voorbeeld op, waarin dit woord relatief is gebruikt, maar erkent het niet als zoodanig. Somtijds, zegt hij in het artikel: «HOEDANIG, vragend voornaamwoord," somtijds heeft het de beteekenis van zoodanig als: *gij treft er gebouwen aan, hoedanige in andere landen niet ligt gezien worden.* Hij maakt dus van het relatieve *hoedanig* geen nieuw artikel, en men moet het er derhalve wel voor houden, dat hij het ook in dit geval voor een vraagwoord houdt. Evenwel bezit het de beide kenmerken van een relatief: het bekleedt de plaats van een ander woord: *zoodanige [gebouwen]*, en het verbindt er eenen bijzin mede. Ook is het duidelijk, dat *hoedanig* een bijvoegelijk voornaamwoord, en dat *zoodanig* zijn correlatief is, daar de geheele zin, volnit geschreven, zou moeten luiden: *gij treft er [zoodanige] gebouwen aan, hoedanige [gebouwen] in andere landen niet ligt gezien worden; talia aedificia, qualia etc.*

De betrekkelijke voornaamwoorden in onze taal zijn derhalve vier in getal,

de zelfstandige:	en de bijvoegelijke:
die, dat;	*welke, hetwelk;* en
wie, wat;	*hoedanige, hoedanig.*

Het is misschien te betreuren, dat de verbuiging dezer woorden — *hoedanig* uitgezonderd — niet volledig is. Immers er zijn casus, waarin men geene keus heeft, en genoodzaakt is eenen bepaalden vorm, met verwerping van de andere, te bezigen. Zoo schijnt, overeenkomstig met de leer van WEILAND, *welks* in den genitivus

van het mannelijke en *wiens* in dien van het onzijdige geslacht niet in gebruik te wezen; evenmin als de vrouwelijke en onzijdige datieven *wier*, *welker* en *wien*; terwijl ook de accusatieven van *die*, *dat*, wanneer zij door een voorzetsel beheerscht worden, verwerpelijk zijn. *Dat* en *wat* zijn zelfs geheel onverbuigbaar, en worden in de casus obliqui door het het bijwoord *waar* vervangen.

Alles wel overwogen, komt het mij voor, dat de declinatie der relatieven aldus moet opgegeven worden:

Mannelijk, enkelvoud.

die.	*welke.*
WIENS.	»
WIEN.	*welken.*
dien. (*met*, *door* enz.) WIEN.	*welken.*

Meervoud.

die.	*welke.*
WIER.	*welker.*
WIEN.	*welken.*
die. (*met*, *door* enz.) WIE.	*welke.*

Vrouwelijk, enkelvoud.

die.	*welke.*
WIER.	*welker.*
» [*aan* of *voor* WIE, WIE]	» [*aan* of *voor welke*, *welke*]
die. (*met*, *door* enz.) WIE.	*welke.*

Meervoud.

die.	*welke.*
WIER.	*welker.*
» [*aan* of *voor* WIE, WIE.]	» [*aan* of *voor welke*, *welke*]
die. (*met*, *door* enz.) WIE.	*welke.*

Onzijdig, enkelvoud.

dat.	*hetwelk.*
» [*waarvan* of *waarover*]	*welks.*
» [*waaraan* of *waarvoor*, *dat*]	» [*aan* of *voor hetwelk*, *hetwelk*]
dat. [*waarmede*, *-door*, *-in* enz.]	*hetwelk.*

Meervoud.

die.	*welke.*
WIER.	*welker.*
» [*waaraan of waarvoor.*]	*welken.*
die. [*waarmede, — in, — door enz.*]	*welke.*

Uit deze schemata volgen de navolgende regels:

Die, onzijdig *dat*, wordt in alle geslachten in den nominativus en in den accusativus zonder praepositie gebruikt.

Wie wordt gebezigd in den dativus van het mannelijke geslacht, in alle accusatieven met preposities, en in alle genitieven, behalve in het onzijdige enkelvoud.

Welke heeft alle casus, uitgenomen den genitivus van het mannelijke enkelvoud en de datieven van het vrouwelijke en onzijdige geslacht.

Bovendien heeft men voor het gebruik van *wie*, *wat*, nog den regel: *wie* en *wat* worden in den nominativus en den accusativus zonder praepositie ook nog gebezigd na *al*, *alles*, *die* en *dat*, en in de plaats van *die*, *wie* en *dat*, *wat*.

RED.

BIJDRAGEN TOT DE KENNIS VAN HET GESLACHT DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

Mannelijk zijn de namen van werk- en speeltuigen, die op *-el* uitgaan, en afgeleid zijn (*a*) of den stam uitmaken (*b*) van het werkwoord, dat de werking uitdrukt, die er mede verricht wordt. Uitgezonderd zijn de vrouwelijke:

Vedel, *trommel*, *roffel*,
Griffel en *schoffel.*

Mannelijk zijn dan:

a) blouwel (*klopper*). W. S. B. K.
drevel (*timmerm. werkt. om spijkers in het hout te drijven*). W. S. B.
gordel. W. S. B. K.
heugel (*haal, haalboom*). W. S. B. K.
hevel. W. S. B. K.
klepel. W. S. B. K.
kleppel (*klapspaan aan de treem eens molens*). W. S.
kluppel. W. S. K.
kraauwel. W. B.
prikkel. W. S. B. K.
rakel. W. B.
grendel. W. S. B. K.
haspel. W. S. B. K.
hekel. W. S. B. K.
hengel. W. S. B.
hoepel. W. S. B.
kegel. W. S. B.
repel (*werkt. om vlas te bereiden*). W. S. B.
schotel (*bakkerswerkt. om het brood in den oven te* schieten). B.
slagel (*groote houten hamer*). W. B.
sleutel. W. S. B. K.
stakkel. B.
stegel (*stijgbeugel*). W. S. B. K.
stekel. W. S. B. K.
takel. W. S. B. K.
teugel. W. S. B. K.
vochtel (*zwaard*). B.
kneppel, knuppel. W. S. K.
lepel. W. S. B. K.
mangel. W. S. B. K.
nagel. (*spijker*). W. S. B. K.
zwachtel. W. S. B. K.
zwingel (*werkt. om vlas te bereiden*). W. S. B.

b) beitel. W. S. B. K.
bengel. W. S. B. K.
bikkel. W. S. B. K.
borstel. S. B. K. (v. W.).
breidel. W. S. B. K.
dissel. W. S. B. K.
geesel. W. S. B.
ratel. W. S. B. K.
rinkel. W. S. B.
schommel. W. B.
schongel. W. B.
spiegel. W. S. B.
stempel. W. S. B.
zetel. W. S. B. K.

Vrouwelijk zijn:

griffel. W. S. (m. B.).
roffel (*soort van schaaf*). W S. (m. B.),
schoffel. W. S. (m. B.).
trommel. W. S. B. K.
vedel. W. S. B. K.

Aanmerkingen.

De substantieven *blouwel* (van *blouwen*, slaan, kloppen), *gordel*, *griffel* (van *griffen*, waarvan het partic. *gegrift*), *klepel*, *kraauwel*, *prikkel*, *rakel* (van *raken*, *reken*, het vuur rakelen, bij Kiliaan), *repel* (van *repen*, stringere linum, Kil.), *slagel* (van *slaan*, *slagen*) en *takel* (van taken, angels. *tacen*, to take, lay hold of, aan zich houden, vasthouden, op zich nemen, waarvan *taak* (?)) hebben de vocaal van het praesens onveranderd; — *heugel* (van *hoogen*, opschorten) en *kluppel* (van *kloppen*) hebben de vocaal van het praesens verzacht; andere hebben slechts eenen enkelvoudigen medeklinker, terwijl die in het werkwoord verdubbeld is, als *hevel* (van *heffen*), *klepel* (van *kleppen*), *lepel* (van *leppen*), *zetel* (van *zitten*); — sommige daarentegen hebben de vocaal van den pluralis imperfecti, namelijk *drevel*, *stegel*, *schotel*, *sleutel* en *vochtel* (van *drijven*, *stijgen*, *schieten*, *sluiten* en *vechten*); *stakkel* (van *steken*) vertoont die van den singularis imperfecti.

Sommige substantiva der tweede klasse *b)* zouden ook ook tot de eerste kunnen gebracht worden, daar zij van bekende verba afstammen, wier beteekenis in het afgeleide werkwoord slechts eenigzins gewijzigd is. Zij zijn: *beitel*, *ik beet* (oulings, toen IJ nog de klank der lange I voorstelde, *ik beit*) *wij beten*; *hengel*, waaraan of waarmede

men iets laat *hangen; hekel* (oudd. *hachel*) schijnt wel van *hakken* te komen; *stempel*, van *stampen; schoffel*, van *schuiven*, *ik schoof*, *wij schoven*; *roffel*. eene schaaf, waarmede men de ruwste oneffenheden van het hout wegneemt, van een verloren verbum, dat in het goth. *raupjan*, in het oudhd. *raufjan*, nieuwhd. *raufen*, *rupfen* luidt en plukken beteekent.

Dat *trommel* en *vedel* vrouwelijk zijn, laat zich verdedigen, doordien de meeste overige benamingen van muziekinstrumenten, b. v. *cimbel*, *timbel*, *trom*, *trompet*, *fluit* enz., dit geslacht hebben. Niet verdedigbaar echter is het femininum van *griffel*, *schoffel* en *roffel*, die dan ook door Bilderdijk voor mannelijk verklaard worden. Kluit zwijgt van *griffel* en *roffel*, doch vraagt bij *schoffel*, of het mann. geslacht niet de voorkeur verdient. Ook is het oudd. *griphil* masc. gen.

Mannelijk zijn de op *-el* eindigende namen van ligchaamsdeelen van mensch of dier, behalve het vrouwelijke *middel*.

angel. W. S. B. K.
bogchel. W. S. B.
borstel. S. B. K. (vr. W.).
enkel. W. S. B. K.
gorgel. W. S. B. K.
kevel (*tandeloos tandvleesch*) W. S. B.
knekel. W. S. B.
kneukel, knokkel. W. S. B. K.
knevel. W. S. B. K.
muskel. B.
nagel. W. S. B. K.
navel. W. S. B. K.
oksel. W. S. B. K.
pogchel. W.
schedel. W. S. B.
schenkel. W. S. K.
snavel. W. S. B. K.
tepel. W. S. B. K.
vleugel. W. S.[1] B. K.
wawel, waffel, wafel. B.

Middel is vrouwelijk volgens W. S. B. en K.

Aanmerking.

De oorsprong dezer woorden is zeer verschillend: *mus-*

---

1) *Woordenb. voor de Spelling*, druk van 1805; in de uitgaaf van 1829 komt het als vrouw. voor; waarschijnlijk is dit eene drukfout.

kel is het latijnsche *musculus*, muis, gelijk ook eene bekende spier aan de hand *muis* genoemd wordt; van bekende werkw. komen *nagel* (van *nagen*, *knagen*, oudh. *nagan; nuoc*, corrodere, dilaniare, mordere), *schedel*; de plaats waar de haren zich scheiden, van *scheiden*, *vleugel;* van *vliegen*. Andere zijn gevormd van substantieven, die of dezelfde of nagenoeg dezelfde beteekenis hebben als het derivaat op *-elen;* als daar zijn: *angel*, *borstel*, *enkel*, *kevel*, *knokkel* (*kneukel*, *knekel*), *navel*, *oksel*, *schenkel*, *snavel*, *tepel*, naast welke de volgende substantieven bestaan of bestaan hebben: ohd. *ango* (angel eener bij); ohd. *bursti*, nhd. *Borste* (borstel van een zwijn); *ancha* (been en enkel); *kieuw*, nhd. *Kiefe; knook*, *knok*, hoogd. *Knochen; naaf* (middelste deel van een rad); oudhd. *uchasa* (oksel, arm); geld. *schink* (ham); *sneb*, *snib; tip*.

WEILAND houdt *wafel* (mond, muil), ook wel *waffel*, *wawel* of *wauwel*, voor hetzelfde woord als het bekende gebak van dien naam, en daarom voor vrouwelijk; zijne uitspraak berust op een misverstand en verdient derhalve niet in aanmerking genomen te worden.

Mannelijk zijn de namen van zoogdieren, vogels en visschen op *-el* uitgaande, behalve *wezel* en *tortel*, die vrouwelijk zijn.

buffel. W. S. B. K.
egel. W. S. B. K.
ezel. W. S. B. K.
grondel. W. S. B. K.
hamel. W. S. B. K.
kemel. W. S. B. K.
kwakkel. W. S. B. K.
kwartel. W. S. B. K.
pardel. W. S. B. K.
pimpel. W. S. K.
poedel?
rekel. W. S. B. K.
sabel. W. S.
schimmel (*paard*). B.
vogel. W. S. B. K.
wachtel. W. S. B. K.

Vrouwelijk zijn:

tortel. W. S. B. K.
wezel W. S. (m. B. K.).

Aanmerkingen.

Poedel staat in geen onzer woordenboeken opgeteekend; ik zie echter geene reden, waarom het niet mannelijk zou zijn, even als de andere.

Wezel is bij VONDEL mannelijk; KLUIT en BILDERDIJK houden het er ook voor. Volgens W. en S. is het echter vrouwelijk; ook het oudduitsche *wisala* had dit geslacht; het nieuwhd. zegt *das Wiesel.*

Mannelijk zijn de woorden op *-el*, die voorwerpen aanduiden, voortgebracht door de werking, welke uitgedrukt wordt door het werkwoord, waarvan de naam is afgeleid; zoo is b. v. *bondel* voortgebracht door *binden.* Uitgezonderd zijn de vrouwelijke *greppel*, van *graven* en *wrongel.*

beugel. W. S. B. K.
bondel. W. S. B. K.
dreutel. W. S. B.
droppel, druppel. W. S. B. K.
gruizel. B.
krabbel. W. S. B.
krinkel. W. S. B. K.
kronkel. W. S. B. K.
stippel. W.

Vrouwelijk zijn *greppel*, volgens W. S. en K., en *wrongel*, volgens W. S. B. en K.

Vrouwelijk zijn de namen van kruiden en bloemen op *-el* uitgaande, behalve het misschien mannelijke *ranonkel.*

betel. B.
distel. W. S. B.
kervel. W. S. B. K.
kwendel. W. S. B.
lavendel. W. S. B. K.
netel. W. S. B. (K. ?)
spargel. B.
venkel. W. S. B. K.
zurkel. B.

Aanmerking.

Ranonkel is, volgens W. en B., mannelijk, waarschijnlijk, omdat dit woord in het latijn (*ranunculus*) dit geslacht heeft; wanneer men echter bedenkt dat *kervel* (het lat.

verzekerd; ik ken niemand, die zoo iets doen zou; het is iets, dat mij zeer verwondert; ik heb niets bemerkt, dat mij vermoeden geeft.

Eindelijk bezitten wij nog een betrekkelijk voornaamwoord, hetwelk der aandacht van alle spraakleeraars schijnt ontgaan te zijn, en welks relatieve natuur toch boven alle bedenking is: ik bedoel *hoedanige*. WEILAND geeft in zijn woordenboek wel een voorbeeld op, waarin dit woord relatief is gebruikt, maar erkent het niet als zoodanig. Somtijds, zegt hij in het artikel: «HOEDANIG, vragend voornaamwoord," somtijds heeft het de beteekenis van zoodanig als: *gij treft er gebouwen aan, hoedanige in andere landen niet ligt gezien worden.* Hij maakt dus van het relatieve *hoedanig* geen nieuw artikel, en men moet het er derhalve wel voor houden, dat hij het ook in dit geval voor een vraagwoord houdt. Evenwel bezit het de beide kenmerken van een relatief: het bekleedt de plaats van een ander woord: *zoodanige [gebouwen]*, en het verbindt er eenen bijzin mede. Ook is het duidelijk, dat *hoedanig* een bijvoegelijk voornaamwoord, en dat *zoodanig* zijn correlatief is, daar de geheele zin, voluit geschreven, zou moeten luiden: *gij treft er [zoodanige] gebouwen aan, hoedanige [gebouwen] in andere landen niet ligt gezien worden; talia aedificia, qualia etc.*

De betrekkelijke voornaamwoorden in onze taal zijn derhalve vier in getal,

de zelfstandige:	en de bijvoegelijke:
die, *dat*;	*welke*, *hetwelk*; en
wie, *wat*;	*hoedanige*, *hoedanig*.

Het is misschien te betreuren, dat de verbuiging dezer woorden — *hoedanig* uitgezonderd — niet volledig is. Immers er zijn casus, waarin men geene keus heeft, en genoodzaakt is eenen bepaalden vorm, met verwerping van de andere, te bezigen. Zoo schijnt, overeenkomstig met de leer van WEILAND, *welks* in den genitivus

van het mannelijke en *wiens* in dien van het onzijdige geslacht niet in gebruik te wezen; evenmin als de vrouwelijke en onzijdige datieven *wier*, *welker* en *wien*; terwijl ook de accusatieven van *die*, *dat*, wanneer zij door een voorzetsel beheerscht worden, verwerpelijk zijn. *Dat* en *wat* zijn zelfs geheel onverbuigbaar, en worden in de casus obliqui door het het bijwoord *waar* vervangen.

Alles wel overwogen, komt het mij voor, dat de declinatie der relatieven aldus moet opgegeven worden:

Mannelijk, enkelvoud.

die. *welke.*
WIENS. »
WIEN. *welken.*
dien. (*met*, *door* enz.) WIEN. *welken.*

Meervoud.

die. *welke.*
WIER. *welker.*
WIEN. *welken.*
die. (*met*, *door* enz.) WIE. *welke.*

Vrouwelijk, enkelvoud.

die. *welke.*
WIER. *welker.*
» [*aan* of *voor* WIE, WIE] » [*aan* of *voor welke*, *welke*]
die. (*met*, *door* enz.) WIE. *welke.*

Meervoud.

die. *welke.*
WIER. *welker.*
» [*aan* of *voor* WIE, WIE.] » [*aan* of *voor welke*, *welke*]
die. (*met*, *door* enz.) WIE. *welke.*

Onzijdig, enkelvoud.

dat. *hetwelk.*
» [*waarvan* of *waarover*] *welks.*
» [*waaraan* of *waarvoor*, *dat*] » [*aan* of *voor hetwelk*, *hetwelk*]
dat. [*waarmede*, *-door*, *-in* enz.] *hetwelk.*

Meervoud.

die.		*welke.*
WIER.		*welker.*
»	[*waaraan of waarvoor.*]	*welken.*
die.	[*waarmede, — in, — door enz.*]	*welke.*

Uit deze schemata volgen de navolgende regels:

Die, onzijdig *dat*, wordt in alle geslachten in den nominativus en in den accusativus zonder praepositie gebruikt.

Wie wordt gebezigd in den dativus van het mannelijke geslacht, in alle accusatieven met preposities, en in alle genitieven, behalve in het onzijdige enkelvoud.

Welke heeft alle casus, uitgenomen den genitivus van het mannelijke enkelvoud en de datieven van het vrouwelijke en onzijdige geslacht.

Bovendien heeft men voor het gebruik van *wie*, *wat*, nog den regel: *wie* en *wat* worden in den nominativus en den accusativus zonder praepositie ook nog gebezigd na *al*, *alles*, *die* en *dat*, en in de plaats van *die*, *wie* en *dat*, *wat*.

RED.

BIJDRAGEN TOT DE KENNIS VAN HET GESLACHT DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

Mannelijk zijn de namen van werk- en speeltuigen, die op *-el* uitgaan, en afgeleid zijn (*a*) of den stam uitmaken (*b*) van het werkwoord, dat de werking uitdrukt, die er mede verricht wordt. Uitgezonderd zijn de vrouwelijke:

Vedel, *trommel*, *roffel*,
Griffel en *schoffel.*

Mannelijk zijn dan:

a) blouwel (*klopper*). W. S. B. K.
drevel (*timmerm. werkt. om spijkers in het hout te drijven*). W. S. B.
gordel. W. S. B. K.
heugel (*haal, haalboom*). W. S. B. K.
hevel. W. S. B. K.
klepel. W. S. B. K.
kleppel (*klapspaan aan de treem eens molens*). W. S.
kluppel. W. S. K.
kraauwel. W. B.
prikkel. W. S. B. K.
rakel. W. B.
grendel. W. S. B. K.
haspel. W. S. B. K.
hekel. W. S. B. K.
hengel. W. S. B.
hoepel. W. S. B.
kegel. W. S. B.
repel (*werkt. om vlas te bereiden*). W. S. B.
schotel (*bakkerswerkt. om het brood in den oven te schieten*). B.
slagel (*groote houten hamer*). W. B.
sleutel. W. S. B. K.
stakkel. B.
stegel (*stijgbeugel*). W. S. B. K.
stekel. W. S. B. K.
takel. W. S. B. K.
teugel. W. S. B. K.
vochtel (*zwaard*). B.
kneppel, knuppel. W. S. K.
lepel. W, S. B. K.
mangel. W. S. B. K.
nagel. (*spijker*). W. S. B. K.
zwachtel. W. S. B. K.
zwingel (*werkt. om vlas te bereiden*). W. S. B.

Ik zie dus in de vocaal wederom geene reden, waarom niet

thaurp = *thorp* = *dorp* = *terp*

zou kunnen zijn, te meer daar men in de oudfriesche wetten niet alleen den vorm *thorp*, maar ook dien van *therp*, *torp* en *terp* aantreft, b. v. in het Hunsingooër Londriucht, XX: *tha thorpe* (dat.) thet thorp (acc.); in het Emsigooër Londriucht, XX: *tha thorpe* (dat.); in de Rustringer Keuren, thi fifta kere: *therpe* (dat.); in de Wetten voor Westerlauwersch Friesland, § 12: *oen torp*, en § 71: *oen terp*. De hollandsche vorm *dorp* en de friesche *terp* stemmen derhalve volkomen overeen; zien wij thans of de beteekenissen zich ook laten rijmen.

Het gothische *thaurp* vindt men in de bijbelvertaling van ULFILA, Nehemia 5, vers 16. De schrijver vergelijkt daar zijne eigene handelwijs met het gedrag der vroegere landvoogden, die (vers 15) «het volck hadden beswaert ende van hen genomen aen broot ende wijn, daerna veertich silvere sikelen», en zegt daarop van zich zelven: «Maer ick en hebbe also niet gedaen, om der vreese Godts wille; (vs. 16) daertoe hebbe ick aen 't werck deses muers verbetert, *ende wij en hebben geen* LANT *gekocht*». ULFILA heeft deze laatste zinsnede, meer overeenkomstig met den griekschen text der Zeventigen, overgebracht door: JAH THAURP NI GASTAISTALD, *en* [*een*] DORP (ἀγρός, akker) *kocht ik niet*. Het goth. *thaurp* beteekent dus akker, bouwland.

In het oudhoogduisch komt *dorf*, *thorf*, *thorph*, *thorp*, blijkens glossen, in tweederlei beteekenis voor: in die van vicus, oppidum, municipium (dorp, vlek, kleinere stad), en in die van villa, praedium (landgoed, buitenplaats, bezitting op het land, akker). Zoo leest men in TATIAANS *Harmon. Evangel.*, cap. CC, vs. 5:

«*Uzgangente tho fundun*
man Cyreneum, *quementan*
fon thorf, *in namon Simon hiez.*»

«Uitgaande toen vonden [zij]
[een] man [van] Cyrene, komende
van [zijnen] *akker*, met name Simon heette [hij].»

De latijnsche bijbelvertaling, die TATIANUS bij zijn werk ongetwijfeld gevolgd is, heeft hier v e n i e n t e m d e v i l l a; de grieksche *ἐρχόμενον ἀπ' ἀγροῦ*, *komende van den akker*. *Thorf* heeft hier dus insgelijks de beteekenis van a k k e r. In cap. CLXXX, vs. 1, van dezelfde *Harmonia* heet het:

«Tho quam ther Heilant in thaz t h o r f,
thaz thar giqueten ist Getsemane.»
«Toen kwam de Heilant in de p l a a t s,
die daar geheeten wordt Gethsemane.»

Hier wordt Gethsemane een *thorf* geheeten, terwijl de vulgata die plaats nu eens *villa*, dan *praedium*, en bij Johannes *hortus* noemt; Matth. en Marc. hebben in het grieksch *χωρίον*, dat de onzen door *plaetse* hebben overgezet; bij Johannes vindt men *κῆπος*, *hof*.

Het angelsaksische *thorp* schijnt alleen in de beteekenis van *dorp*, v i l l a g e, in gebruik te zijn geweest; doch het oudnoordsche *thorp* heeft wederom eene dubbele beteekenis; de gewone van p a g u s, v i c u s, d o r p; en die van p l a a t s o p d e b e r g e n, w a a r h e t b o s c h u i t g e r o e i d is.

Het middelnederlandsche *dorp* had ook niet altijd de beteekenis, waarin het nu gebruikt wordt, maar kwam te dien opzigte geheel met het oudhoogduitsche *thorf* overeen. Zoo wordt in het *Leven van Jezus*, door wijlen profess. G. J. MEYER uitgegeven, Cap. 223, *Gethsemani* ook een *dorp* genoemd; in Cap. 229 wordt insgelijks van Symon Cyreneus gezegd, dat *«hi van den d o r p e wert quam gaende»*; en in Cap. 170 leest men van degenen, die ter bruiloft genood waren: *«Ende si ne wouden nit comen, mar si onschuldigden hen allen ghemeinlec. Dirste seide: ic hebbe een d o r p ghekocht, ende ic moet varen ende besien dat d o r p»*. De vulgata heeft hier (Luc. 14, vs. 18) *villam emi;* de onzen: *ick hebbe eenen a c k e r gekocht* (*ἀγρὸν ἠγόρασα*). — Het nederlandsche

dorp werd dus oudtijds ook voor akker, bouwland gebruikt.

In de oude friesche wetten komt *thorp*, zoo als wij boven reeds gezien hebben, herhaalde malen voor, meestal in den zin van ons *dorp*, doch somtijds in eenen zamenhang, waaruit de beteekenis niet met volle zekerheid is op te maken. Ongetwijfeld beduidt het dorp, pagus in het Emsingooër Landrecht, XX: «*ende hia that dorp bernat*,» «en zij (de Noormannen) *het dorp verbranden*», alsmede in de Algemeene Wetten voor Wester-Lauwersch Friesland, § 12: «*alle deer in da torpe sitten ende dyn heemsteed habbeth*» «allen die in den dorpe gezeten zijn en de heemstede (woning) hebben». Minder zeker is de beteekenis in den Negenden Doem der Emsigers: «*Thet is thi niugende dom: inna hoke loge sa het se, a thorpe ief a felde, inna biare ieftha oppare strete*,» «Dit is de negende doem: op welke plaats het zij, in dorp of veld, in bier[huis] of op straat». Doch ook hier is *thorp* waarschijnlijk dorp; immers de latijnsche text dier wetten luidt: «Si proscriptus occisus fuit alicubi, sive in potu sive in campo, vel in via vel in villa»; en het Oostfriesche Landrecht: «in wat stede dattet sy, in *dorpen* eder up den velde, in bierbancken eder up den straten». In de Keuren der Rustringers staan *therp* en *feld* weder tegen elkander over: *Thi fifta kere: Sha hwer sa ma hini thenne biguncht, therpe jeftha felda, hovi tha huse*». «De vijfde keur: Waar men hem dan betrapt, in *dorp* of veld, in hof of huis». Zoo ook in de Algemeene Wetten voor Wester. Lauw. Friesl. in de merkwaardige § 71, alwaar het formulier van den boedeleed wordt opgegeven: «*Dit is thi riuchta boedeleed, deer di ieen swara schil, deer kamer ende kayen warade. So aegh hi op to nymen mit siner winster hand sine winstera hara, ende deer op toe lidsen tween fingeren met sine fora hand ende swara dan; ende die aesga schil him dine eed stowia aldus: dat hi nabba oen da meen bodel*

hellen ner hindereth oen ha ner oen coern, oen feld ner oen terp, oen wepen ner oen weed.» «Dit is de rechte boedeleed, die degene zweren zal, die kamer en sleutels bewaarde. Zoo heeft hij op te nemen met zijne linkerhand zijne linkerharen en daarop met zijne voorhand twee vingeren te leggen en dan te zweren. En de wetzegger (rechter) zal hem den eed staven (voorzeggen) aldus: dat hij niet heeft aan den gemeenen boedel verheeld noch geschaad aan hooi noch aan koren, aan veld noch aan dorp (?), aan wapen noch aan kleed.» WIARDA en BRANTSMA hebben in hunne uitgave van de Oudfriesche wetten, *oen field ner oen terp*, verklaard door *in weide- noch bouwland*, welke verklaring echter door VON RICHTHOFEN wordt afgekeurd, die, niet geheel zonder grond, van meening is, dat *terp* ook hier hetzelfde als het duitsche *Dorf* en ons *dorp* beduidt.

Het nieuw fr. *terp* of *torp* is eene zacht glooijende, door menschenhanden opgeworpene, verhevenheid, onverschillig of er eene kerk met eenige huizen, soms een geheel dorp, op gebouwd is, dan wel of er zich in het geheel geene gebouwen op bevinden; in het laatste geval wordt hare oppervlakte als akkerland gebezigd.

Uit al het aangevoerde blijkt, dat *dorp, thorp, thorf*, gelijk met zoo vele andere woorden het geval is, oudtijds eene veel onbepaaldere en uitgestrektere beteekenis had dan thans, en dat al de beteekenissen waarin het voorkomt, tot twee rubrieken kunnen gebracht worden, namelijk tot die van:

BEWOONDE PLAATS; *pagus*, *vicus*, *oppidum*, *villa*, *dorp*, *vlek*, *buitenplaats*, *hofstede*; en

STUK GRONDS, DAT BEBOUWD OF TER BEBOUWING GESCHIKT GEMAAKT IS; *praedium*, *hortus*, *ἀγρός*, *κῆπος*, *akker*, *tuin*, *plaats waar het geboomte geveld is.*

Wanneer men nu bedenkt, dat deze twee hoofdbegrippen, hoe uiteenloopend in schijn, zich ongedwongen in het hooger begrip: PLAATS, DOOR MENSCHENHANDEN BEWERKT

laten vereenigen, gelijk ook de woorden *colere* en *bouwen* niet alleen den akker bewerken, maar ook eene plaats bewonen beteekenen, dan kan men niet aarzelen om *dorp* en *terp* voor twee vormen van een en hetzelfde woord te houden, ieder gewijzigd naar den aard der taal, waartoe hij behoort. De beteekenis van *terp* is slechts wat ruimer dan die van *dorp*, en nadert meer tot het oorspronkelijke algemeene begrip van plaats door menschenhanden bearbeid; terwijl *dorp* alleen eene meer bijzondere opvatting van dit grondbegrip, die van bewoonde plaats vertegenwoordigt.

Bij zoo groote overeenstemming in vorm en beteekenis, zal men aan geslachtsverschil wel niet veel gewicht hechten. *Dorp* is wel is waar onzijdig, en *terp* vrouwelijk; maar ook de hoogduitsche woorden *Strand* en *Verstand* zijn mannelijk, terwijl de nederl. *strand* en *verstand* onzijdig zijn, en toch geloof ik, dat nooit iemand aan de identiteit dier woorden getwijfeld heeft. Daarbij bedenke men, dat het friesch, inzonderheid het jongere, niet zeer keurig op de geslachten is; dat b. v. *wif* (wijf) in den nominativus, even als in de meeste andere germaansche talen, onzijdig maar in de overige casus vrouwelijk was, en *stal*, *ezel*, *ket* (ketting) enz. tegenwoordig onzijdig gebruikt worden. Vooral vergete men niet, dat, blijkens boven bijgebrachte voorbeelden, *thorp*, *therp* oudtijds insgelijks onzijdig was, zoo dat het vrouwelijke geslacht van *terp*, als een verloop beschouwd moet worden, en men zal niet langer aarzelen om *dorp* wel niet voor een derivaat van *terp*, maar als eenzelvig met dit woord beschouwen.

Red.

OVER DE ADRESSEN VAN BRIEVEN.

Men heeft voor eenige jaren de titels in brieven uit een taalkundig oogpunt ter sprake gebragt; ook de adressen die men op de brieven vindt, verdienen, uit dat oogpunt beschouwd, wel eenige overweging. Meestal schrijft men buiten op den brief den titel desgenen aan wien de brief gezonden wordt, met de nu eenmaal gebruikelijk gewordene herhaling, zonder zich zelven recht bewust te zijn, wat die wijze van het opschrift te plaatsen moet beteekenen. Niet zelden wordt de titel voor den eersten keer als *vocativus* met een uitroepingsteeken geplaatst, in dezer voege:

WelEdel Heer!
Den Heere N. N.
te
Amsterdam.

Maar wat beteekent die uitroep op de buitenzijde des briefs, terwijl de aanspraak eerst binnen den brief aanvangt? Anderen schrijven:

WelEdele Heer,
Den Heer N. N.

Doch waarom die eerste naamval zonder lidwoord op den eersten regel, terwijl de tweede regel den derden of vierden naamval vertoont?

Nog anderen schrijven, onzes inziens te recht:

WelEdelen Heere,
Den Heere N. N.

Maar weet men doorgaans wel, wat die schrijfwijze te

kennen geeft? Wij zullen trachten ten deze ons gevoelen in het kort voor te dragen en met eenige reden te omkleeden.

De wijze van schrijven, zoo als zij nog altoos gevolgd wordt, is kennelijk zeer oud: men zou ze thans gewis niet aldus invoeren. In Frankrijk en Engeland is de wijs van adresseren veel korter, en bevat doorgaans den voorletter des eigennaams benevens den geslachtsnaam, of met de fransche benaming van *Monsieur* benevens den stand of rang van hem aan wien geschreven wordt, of met de Engelsche benaming van *squire*, dat is schildknaap (WelEdelgeboren Heer) achter den naam; zoo er althans geene hoogere waardigheid behoeft te worden uitgedrukt.

Deze verouderde adresstijl nu is onzes inziens afkomstig van den statigen stijl, waarmede voorheen in Frankrijk het woord omtrent personen van hooge geboorte of aanzienlijken rang werd gevoerd, op de volgende wijs:

A très-haut et très-puissant Seigneur,
Messire N. N.

In dit oude fransch toch werd het lidwoord doorgaans weggelaten. Even zoo in het Nederduitsch:

Hoog EdelGestrengen, Hoog geboren' Heere,
Grave N. N.

De oude deftige vorm van den derden naamval vervangt het fransche voorzetsel (à); ook de tweede benoeming is een derde naamval. Die derde naamval geeft te kennen, voor wien de brief bestemd, aan wien hij toegezonden is. Taalkundig is deze de beteekenis van het adres.

In hoo verre is het bijbehouden dezer oude gewoonte goed te keuren? Het valt in 't oog, dat er in deze schrijfwijze van een adres, iets zeer statigs, iets hoofsch gelegen is. Voor een brief bij eene plechtige gelegenheid aan een Vorst of hooggeplaatst aanzienlijk Heer gericht, zoude

zij wellicht nog gepast kunnen gerekend worden; ofschoon de afstand tusschen die aanzienlijke mannen en de meeste briefschrijvers veel minder groot is dan voorheen. Maar bij de meeste brieven, van gelijken tot gelijken of wel van meerderen tot minderen gericht, en van gemeenzamen inhoud, is de vorm buitengewoon deftig en statig; daarenboven die plegtige *dativus* zonder lidwoord, bijna in den stijl der inschriften op eeuwenheugende gedenkteekenen, kan hij nog den tijd dien wij beleven eigenaardig toebehooren? Wanneer de titels in het lichaam der brieven verdwijnen, dan kunnen, onzes inziens, die verouderde adressen, welker bedoeling men niet meer verstaat, niet bijbehouden worden. Wij zouden dus wel willen voorstellen, om de adressen in onze taal met vermijding van de deftige herhaling op de volgende wijze in te richten:

Aan
den WelEdelen Heer N. N.
te
Amsterdam.

Aan
den Hooggeboren Heer, Graaf N. N.

Aan
Zijne Excellentie, den Heer N. N.
Minister van Binnenlandsche Zaken.

Aan
Zijne Majesteit den Koning.

Deze laatste wijze van adresseren is reeds vrij algemeen in gebruik; waaruit de onregelmatigheid is ontstaan, dat juist daar, waar de grootste statigheid op hare plaats zoude wezen, de eenvoudigste stijl wordt gevolgd.

Wanneer men dit een en ander in aanmerking neemt, dan volgt, dunkt ons, dat de voorgestelde verandering

als eenvoudig en natuurlijk in den tegenwoordigen staat der zamenleving allezins is aan te bevelen.

In Engeland en Frankrijk bestaat de gewoonte, dat op het Adres ook het nummer der woning worde uitgedrukt; welk nummer gewoonlijk voor den naam der straat wordt geplaatst. Zulk een voorzorg komt ook ten onzent voor het vervolg wenschelijk voor; hetzij vóór of na den naam der gracht of straat, opdat, indien ook iets aan den voornaam of de aanduiding van den persoon mocht ontbreken, dit aangevuld worde door de naauwkeurige opgave der woonplaats.

Mochten de voorgestelde veranderingen in de wijze van adressen op de brieven hier te lande te plaatsen, algemeen worden aangenomen, er zou, ook in dit gedeelte der briefwisseling eene vereenvoudiging, eene meerdere natuurlijkheid en gemakkelijkheid stand grijpen: de vreemde door de meesten niet meer begrepene schrijfwijs zou voor eene meer verstaanbare plaats maken, en de woonplaats zou, naauwkeuriger opgegeven, daardoor tegen mogelijke vergissingen een niet onverschilligen waarborg opleveren.

H. J. Koenen.

EEN DRIETAL AANMERKINGEN, OVER INGEVOERDE OF VELDWINNENDE NIEUWIGHEDEN IN DE SPELLING,

DOOR

Dr. H. A. Callenfels.

Dat ik een behoudsman ben, weet reeds ieder die zoo wat met mij bekend is. Men heeft mij echter niet onwaardig gekeurd de eer van als medewerker aan het *Nieuw Taalmagazijn* vermeld te worden. Men lokt mij dus uit ook soms een woordje in het spel te mengen; maar «ieder vogel zingt zooals hij gebekt is»; men neme mij daarom de volgende regelen ten beste.

I.

Sedert de uitgaaf der nieuwe Grondwet, in welke *Vriesland* met eene *F* gespeld wordt, bevlijtigen zich de schrijvers, als om strijd, dat na te volgen, even of het een vergrijp tegen den staat wezen zoude, anders te schrijven. Men heeft zelfs bij examens eenen candidaat het voor eene fout durven aanrekenen, dat hij genoemde provincie met eene *V* had geschreven. Arme candidaten of sollicitanten! De eene examinator gelooft Siegenbeek te moeten volgen, zoolang de stellige voorschriften hieromtrent niet zijn ingetrokken; de andere snuffelt in de Grondwet, even of deze een opstel ware, om de orthographie, de punctuatie en syntaxis te bestuderen; de examinandi moeten het dan maar weten. De orthodoxen konden eindelijk nog wel de spelling van het Synode van Dorth volgen.

Volgens Siegenbeek moet Vriesland met eene *V* ge-

schreven worden; Dat het ganschelijk niet uitgemaakt is, waarvan de naam dezer provincie moet afgeleid worden, weet ieder, die hierover iets gelezen heeft, maar al ware de afleiding te zoeken van *Friso* of van een ander woord, dat in het latijn met eene *F* begint, is het dan toch geen regel, dat die *F* in het Nederduitsch in eene *V* verandert. Men denke aan *Flander* en *Vlaming* aan *Flandria Vlaanderen*, *Flissinga*, *Flessingue* en *Vlissingen*. Het gebruik, zelfs vóór den tijd van SIEGENBEEK, pleit zeker voor de *V*, men raadplege slechts de schrijvers der 17de en 18de eeuw; ja de geslachtsnamen der Vriezen zelve kunnen tot bewijs dienen. Vele familien in dat gewest ontleenen dien van de provincie; maar niet ééne schrijft *de Fries*. En de uitspraak? zegt maar «*Franeker in Vriesland.*» Ieder hoort het onderscheid; zelfs de Vriezen bemerken dit, hoe scherp in hunnen mond de uitspraak der *V* ook zij. Ik geloof dus, dat wij ons aan de *V* moeten houden en dat de Grondwet *in dezen* geen gezag heeft.

2.

Bij het schrijven van de namen veler steden, in de Vereenigde Staten van Noordamerika gelegen, heeft men sedert eenigen tijd aangenomen, die geheel op zijn Engelsch te schrijven. Het is *New-York* [1]), *New-Jersei*, *New-Orleans*, *New-Hampshire*, ja zelfs vond ik *New-Engeland* voor de groep kleine Staten, die men *Nieuw-Engeland* plagt te noemen, en in *de Aardbol*, over Noordamerika staat, blz. 181, *New-Scotia*, schoon de schrijver ons vroeger leert, dat de Engelschen zelve gewoon zijn het *Nova Scotia* te noemen.

Hoe! veranderen de namen van steden en landen dan

[1]) Dat schrijven van *York* is in mijn oog altoos als Yacht. De *Y* behoort in onze taal immers niet onder de consonanten? Ik vindt ook, in meer dan een oud boek en in enkele tijdschriften onzer dagen *Nieuwjork*.

niet naar de taal in welke men spreekt? Zegt men niet *la Frise*, voor *Vriesland; Flessingue*, voor *Vlissingen; la Haye*, voor *'s Hage; Bois-le-Duc*, voor *'s Hertogenbosch; l'Ecluse*, voor *Sluis*; *Anvers*, voor *Antwerpen; Bruxelles*, voor *Brussel*; zal men dan in onze taal Zuidamerika op zijn portugeesch; *Northamerica* voor *Noordamerika*; *Cöln*, voor *Keulen; Mons*, voor *Bergen; Paris*, voor *Parijs*; *Wien*, voor *Weenen* gáan schrijven? Veranderen *de Maas*, *de Scheldə*, *de Theems* en andere stroomen niet van naam? Maar daarbij dat *New* is slechts een bijvoegsel. Ik moet opmerken, dat het, zoo als wij het uitspreken, voor de Engelschen onverstaanbaar wordt. Maar *Nieuw-Holland*, *Nieuw-Zeeland*, dat wij Nederlanders zoo genoemd hebben, *Nieuw-Guinee*, waarop wij nog regt gelooven te hebben, veranderen immers in andere talen? Wij zullen toch *Oud* en *Nieuw* Castilien niet op zijn spaansch gaan noemen, of de Roode-zee (mare rubrum, la mer rouge) op zijn turksch of arabisch? Ik weet wel, men zal *Sierre-Leone*, *Monte-Negro* en vele andere namen kunnen aanhalen, die niet veranderen, met deze namen is dit het geval in alle talen, en het is nooit anders geweest: maar dat *New* en *New* en nog eens *New*! Ik geloof, dat wij beter deden, om, op den ouden trant, *Nieuwjork*, *Nieuw Jersei*, *Nieuw Orleans*, *Nieuw Engeland* en *Nieuw Schotland* te schrijven. De Duitschers schrijven Neu-Orleans enz. en zij doen er, naar mijn inzien, wel aan.

3.

Er is nog eene andere nieuwigheid in onze dagen in de mode gekomen. In de vorige afdeeling zag men het engelsche bijvoegelijk naamwoord *new* onveranderd van spelling, in onze taal overgenomen; maar bij het schrijven van andere eigennamen zocht men de uitspraak der vreemde woorden, volgens onze wijze van spelling na te bootsen. Zoo vindt men *Mejeko* voor *Mexico*; *Tejas* of *Tessus* voor

Texas: omdat de *x* in het spaansch op dergelijke wijze wordt uitgesproken. Zoo vindt men ook *Kamsjatka*, voor *Kamschatka*; *Nowaja Semlja*, voor *Nova Sembla*; *Tsjierokies*, voor *Cherokezen*. Op deze wijze komt er eene verwarring in de namen der landen en volken, bijna zoo erg, als in die onzer medicijnen, sedert zij tot bewijs onzer geleerdheid, op de potjes der apothekers, wel driemaal in eene halve eeuw veranderd zijn geworden.

Als men zich zelven hier gelijk bleve, zoude men, in plaats van *New Orleans*, *Njoeärljens* moeten schrijven. Maar ik geloof, dat het veiliger is, de namen te blijven schrijven en uitspreken, zoo als wij nu reeds twee of drie honderd jaar gedaan hebben, of wij zullen ten laatste, uit loutere geleerdheid, elkander niet meer verstaan.

VERBETERINGEN

DER

VOORBEELDEN VAN GEBREKKIGE TAAL,

UIT GEDRUKTE STUKKEN ONTLEEND,

DEN LIEFHEBBERS VAN TAALOEFENING TER VERBETERING AANGEBODEN.

(*Vervolg van* D. VI, blz. 324 *van 't Magaz. van Nederl. Taalk.*)

---

798. O! het is een schoon schouwspel als ge daar die trotsche gebouwen ziet rijzen tusschen de stroomen van den Ilyssus en Cephissus gelegen, waar ieder wijsgeer soms meer dan twee duizend toehoorders telt, die als aan zijne lippen hangen, die de onderscheidene secten der wijsgeeren van elkaâr scheiden.

798. O! het is een verrukkelijk (1) schouwspel, (2) als men de trotsche gebouwen daar tusschen den Ilyssus (2) en den Cephissus (2) ziet oprijzen, waar ieder wijsgeer soms meer dan twee duizend toehoorders telt: die als aan zijne lippen hangen en (3) de verschillende (4) sekten der wijsgeeren van elkander (5) afscheiden.

(1) Ter vermijding van *schoon schouw*.

(2) Of deze twee rivieren of riviertjes op den naam van stroomen wel aanspraak kunnen maken, betwijfelen wij zeer. Ook zegt men niet *de stroomen van den Rijn en IJssel*, maar wel *de Rijn- en IJsselstroom*.

(3) Dit zal wel de bedoeling zijn.

(4) *Onderscheidene* ... *afscheiden* is wanluidend.

(5) *Elkaâr*, gelijk men het schrijft, is plat.

799. «Ja ik herhaal het, waren onze huismoeders als gij dan...” — «Dan hield ge ze niet opgesloten in uwe sombere vertrekken,” vult de schoone glimlagchend aan.

799. «Ja, (1) ik herhaal het, waren onze huismoeders zoo als gij, dan...” — «Dan hield (2) ge ze niet opgesloten in uwe sombere vertrekken,” voegt (3) de schoone er grimlagchend (4) bij.

(1) Eene comma is hier noodig.

(2) *Hield* is het enkelvoud.

(3) Wat men ook ter aanprijzing van *glimlagchen* moge zeggen, wij geven nog steeds aan *grimlagchen* de voorkeur. Het geeft toch geenszins een *grimmend lagchend* te kennen, maar een lagchen, dat weinig anders is, dan een zacht vertrekken van den mond.

(4) Dit *aanvullen* wilde ons volstrekt niet bevallen.

800. De schoone J. was van het geschenk van haren geliefden P. geheel versufd.

800. De schoone J. was van 't geschenk haars geliefden P.'s (1) geheel versuft (2).

(1) Twee of meer saâmgestelde genitieven na elkander zijn onuitstaanlijk.

(2) Het woord *versuffen* laten wij voor rekening van den steller. Dat het verl. deelw. *versuft* moet zijn, weet ieder.

801. Het stelde Pallas voor als ééne gewapende jonkvrouw, die met majesteit hare bevelen geeft. Het gewaad was van goud, doch uit het geheel sprak eenvoudigheid en grooten smaak.

801. Het stelde Pallas voor als eene (1) gewapende jonkvrouw (2), die met majesteit hare bevelen geeft. De kleeding (3) was van goud; doch uit het geheel sprak eenvoudigheid en smaak (4).

(1) Dit *ééne* voor *eene* zal wel eene drukfout wezen.

(2) *Jonkvrouw* is reeds voor lang geijkt, schoon ook *jongvrouw* bij Weiland nog voorkomt, *jufvrouw* bleef men, waarschijnlijk uit navolging van Weiland met eene *v* schrijven. Eindelijk heeft Pr. Siegenbeek in het vorige jaar de verklaring afgelegd, dat men *juffrouw* behoort te spellen.

(3) Ter vermijding van *waad was*.

(4) Wie *groot* voor *smaak* verlangt, schrijven ten minste *groote*, omdat het substantief in den 1. nv. staat.

802. Op deze keurige zuilerij moet weder eene andere, die weder eene derde draagt, zoo dat het geheel zich trots ten hemel verhefd.... Ge ziet ook hier den trap langs welken men kan opklimmen en die de geheele breédte van het gebouw beslaat.... De breede marmeren platen waarmede deze helling bevloerd is, bevatten eene spanning die de rijtuigen zekerder doortogt verzekeren tusschen de zuilen.

802. Op deze keurige zuilenrij (1) volgt (2) (3) eene andere, die weder eene derde draagt, zoo dat het geheel zich trotsch (4) ten hemel verheft (5).... Ook ziet gij hier de trap (6), die (7) u naar boven leidt en de gansche (8) breedte van het gebouw beslaat.... De breede marmeren platen, waarmeê (9) deze helling bevloerd is, bevatte eene sponning (10), welke (11) den (12) rijtuigen tusschen de zuilen een' veiliger' (13) doortogt verzekert (14).

(1) *Zuilenrij* en niet *zuilerij*. Ieder zal het *waarom?* zelf wel beantwoorden kunnen.

(2) Dit *moet* is ongetwijfeld eene drukfout.

(3) *Weder* is hier niet slechts overtollig, maar geheel ongepast.

(4) *Trots* is een zelfst. naamw., *trotsch* bv. en bw.

(5) De 3de persoon des enkelvouds.

(6) *Trap*, enkele trede, is m., eene verzameling van zulke treden, vr. Zie BILDERDIJK en WEILAND'S Taalk. Woordenb. De verzamelaar van WEILAND'S Handwoordenboek en SIEGENBEEK in zijn «Woordenboek voor de Nederduitsche spelling" hebben verzuimd, daarvan melding te maken.

(7) Deze verandering maakt den stijl vloeijender.

(8) Ter bevordering der welluidendheid.

(9) Om de welluidendheid.

(10) Eene gissing: *spanning* begrijpen wij niet.

(11) Om de welluidendheid.

(12) Derde naamval.

(13) In plaats van *zekerder*, wijl *verzekeren* volgt.

(14) Enkelvoud.

803. De miniatuur voorstelling beletten den kunstenaar om alle de pilasters, zoo als in het origineel, de vorm van standbeelden te geven, of in de galerijen de menigte van beelden te plaatsen die ge welgevallig beschouwd hebt, toen ge de propylaeën hebt beschouwd.

803. De miniatuurvoorstelling (1) belette (2) den kunstenaar, om aan (3) al (4) de pilasters, zoo als in het oorspronkelijke (5), den vorm (6) van standbeelden te geven, of in de galerijen die menigte van beelden te plaatsen, welke gij bij het beschouwen der Propylaeën met welgevallen hebt aangestaard (7).

(1) Deze twee woorden vormen eene zamenstelling, even als *miniatuurportret*, enz.

(2) Dit zal toch wel bedoeld zijn.

(3) *Aan* kan hier gevoegelijk het harde wegnemen, dat velen in *den pilasters* zouden vinden.

(4) Voor een bepalingswoord bezigd men *al*, doch niet *alle*.

(5) Waar een Nederlandsch woord het denkbeeld even juist uitdrukt, vermijde men basterdwoorden.

(6) Schoon het vrouw-geslacht voor dit woord zich laat verdedigen, wordt het echter meestal mannelijk gebracht.

(7) De redenen dezer verandering zullen, ook zonder verklaring, voor een' ieder duidelijk genoeg zijn.

804. Het laatste stuk is ... het Odeon, een klein rondoverdekt

804. Het laatste stuk is ... het Odéon (1), een klein rond (2) en

theater, doch dat voor Aspasia daarom waarde had, omdat het door Pericles was aangelegd om de wedstrijden in de toonkunst bij de viering der Panathenaeën te doen plaats hebben.

overdekt theater, doch hetwelk voor Aspasia daarom waarde had, dewijl het door Pericles was aangelegd, om er bij de viering der Panathenaeën de wedstrijden in de toonkunst te doen plaats hebben (3).

(1) Ter voorkoming eener verkeerde uitspraak (*ōdĕon* in plaats van *ŏdĕon*) schrijve men *odéon*.

(2) Het voegwoord *en* was hier noodig.

(3) De gemaakte veranderingen zullen voor den oplettenden lezer geene verklaring behoeven. Wij meenen de stroefheid te hebben weggenomen.

VERBETERINGEN

VAN EENIGE DER

VOORBEELDEN VAN GEBREKKIGE TAAL,

UIT GEDRUKTE STUKKEN ONTLEEND,

VOORKOMENDE IN N°. 1.

1. Geene tegenspraak noch belemmering konden haar [die stemmen] aandoen;..... en de zegepraal van het Christendom scheen volkomen, toen de beheerscher door de vestiging van zijn rijkszetel te Byzantium, aan het Heidensche Rome het krachtigste steunpunt van zijn gebied deed verliezen.

1. Geene tegenspraak noch belemmering konden haar (ze) tot zwijgen brengen (1);..... en de zege(2) van het Christendom scheen volkomen, toen de keizer (3) door de vestiging van den rijkszetel (of van zijnen zetel) (4) te Byzantium het (5) heidensche Rome het hechtste (6) van zijn gebied deed verliezen.

(1) Indien men ook al onderstelt, dat stemmen *aangedaan* kunnen worden, en dit laatste woord zich niet tot redelijke wezens bepaalt, dan ligt er toch in den zin: *tegenspraak noch belemmering konden die stem-*

men aandoen eene tegenstrijdigheid opgesloten, die op de eene of andere wijze moet weg genomen worden. Bijaldien de stemmen *belemmering* (van *lam*, en slechts iets zwakker dan *verlamming*) ondervonden, dan werden zij wel degelijk *aangedaan;* dit kan dus niet ontkend worden zonder in ongerijmdheid te vervallen.

(2) *Zegepraal* is de plechtige optocht van een' veldheer en zijn leger na eene overwinning; *zege* is de overwinning zelve, van hare verblijdende en roemsijke zijde beschouwd. Eene *zege* kan even als eene overwinning meer of minder *volkomen* zijn; niet alzoo eene *zegepraal*, die wel meer of minder *plechtig*, *luisterrijk* enz. kan wezen, maar nooit *volkomen noch onvolkomen* kan heeten. Ofschoon nu *zegepraal* overdrachtig (per metonymiam, sequens pro antecedente) voor zege of overwinning gebruikt wordt, zoo heeft het toch iets stuitends, wanneer men er een epitheton aangeeft, dat het, in zijne eigentlijke beteekenis gebezigd, niet bij zich hebben kan.

(3) *Beheerscher* is, bedrieg ik mij niet, een woord in den laatsten tijd gevormd, naar het hoogduitsche *Beherrscher.* Wij kunnen het zeer wel missen, daar wij er, in welken zin het ook moge voorkomen, steeds een passend gebruikelijk woord bezitten. Het behoort dus; hoewel onberispelijk van vorm, tot de germanismen.

(4) *De zetel van den vorst* (*zijn zetel*) is *de rijkszetel*, en omgekeerd *de rijkszetel* is *de verblijfplaats van den vorst*; beide uitdrukkingen zijn dns synoniem. De rijkszetel van eenen staat kan verplaatst worden, en zelfs bij beurten nu in de eene dan in eene andere plaats zijn gevestigd; maar een staat heeft altijd slechts eenen rijkszetel op eenmaal. *Rijkszetel* beduidt dus een voorwerp, hetwelk bepaald wordt door het land, waarvan men spreekt; iedere bepaling, dus ook *zijn*, is bijgevolg overtollig, een pleonasmus.

(5) *Doen* behoort tot die werkwoorden, welke het veroorzaken van eene werking des voorwerps uitdrukken: *iemand doen juichen*, *vallen*, *beven*, *dwalen* 'enz. en heeft dus behalve een voorwerp ook nog eenen factitivus in den vorm van eene onbepaalde wijs bij zich. Het voorwerp echter gedraagt zich ten opzichte van het onderwerp geheel lijdelijk, en staat dus in den vierden naamval. Het verricht wel is waar de werking, die het onderwerp veroorzaakt, maar deze is niet het tegen overgestelde van de werking des onderwerps, zoo als bij den derden naamval plaats heeft. Want zegt men met den dativus: *de rijke gaf den arme eene aalmoes*, *de vader beval den zoon te huis te blijven*, dan onderstelt men eene wederkeerige handeling van het object naar het subject gericht, die — wel te verstaan — niet is uitgedrukt; bij *geven* die van *aannemen*, bij *bevelen* — die van *gehoorzamen*, bij *weigeren* — *vragen*, bij *zenden* — *ontvangen*, bij *ontrooven* — *verliezen*,

bij *gelijken* — *gelijken*, bij *nabij zijn* — *nabij zijn*, bij *beloren* — *hopen* of *verwachten*; bij *opvolgen* — *voorgaan*; bij *gehoorzamen* — *bevelen*, bij *zeggen* — *aanhooren*, bij *ontmoeten* — *ontmoeten*; enz.

(6) Ofschoon de metaphysica leert, dat er zoo wel eene kracht om te lijden als om te werken bestaat («vis est ea rerum affectio qua vel agere vel pati possint," *Wyttenbach*, Instit. Metaphysicae, «kracht is die hoedanigheid der dingen, waardoor zij werken en lijden kunnen"), zoo bezigt men in het dagelijksch leven het woord *kracht* alleen, wanneer er van werken en handelen sprake is; een steunpunt, dat niet handelt, zich niet beweegt, kan bij gevolg niet *krachtig*, wel *vast*, *hecht*, *onbewegelijk*, *stevig* genoemd worden. RED.

2. Men kan geene andere voorwerpen onderscheiden, dan een hoekkastje, beladen met chineesch lakwerk, een grooten spiegel met een ouderwetsch vergulden lijst.

Terwijl bij in deze gouden mijn van eigen denkbeelden verdiept was, en ik in den anderen hoek der sofa gezeten, trachtte te lezen, ontkiemde in zijn brein meer dan eene vernuftige gedachte, welke hij van tijd tot tijd, goedkeurend met zijne grijze oogen knippende, in woorden uitbragt tot mijne stichting.

2. Men kan geene andere voorwerpen onderscheiden, dan een hoekkastje, beladen met chineesch lakwerk, een grooten spiegel met een ouderwetsche (1) vergulde (2) lijst.

Terwijl hij in deze goudmijn (3) van eigen denkbeelden verdiept was, en ik, (4) in den anderen hoek der sofa gezeten, trachtte te lezen, ontkiemden (5) in zijn brein (6) meer dan ééne vernuftige gedachte, welke hij van tijd tot tijd, goedkeurend met zijne grijze oogen knippende, tot mijne stichting in woorden uitbragt (7).

(1) *Lijst* is vrouwelijk, en *ouderwetsch* zal wel geen bijwoord wezen. Het laat zich toch niet denken, dat de lijst wel modern van vorm maar ouderwetsch verguld was. *Ouderwetsch* is dus ongetwijfeld een adjectief, en moet dus met *lijst* in geslacht en getal overeenkomen.

(2) Het behoeft naauwelijks vermelding, dat *verguld* geen zoogenoemd stoffelijk bijvoegelijk naamwoord op *en*, maar het verleden deelwoord van een gelijkvloeijend werkwoord en dus verbuigbaar is.

(3) Eene verandering, waarvan de reden geene vermelding behoeft.

(4) De woorden: «*in den anderen hoek der sofa gezeten*," zijn een verkorte bijvoegelijke bijzin voor: «*die in den anderen hoek der sofa gezeten was*;" zoodanige verkorte zinnen worden even als de niet verkorte door comma's van den hoofdzin afgescheiden.

(5) Het onderwerp: *meer dan ééne gedachte* is natuurlijk meervoudig.

(6) De reden, waarom dit woord te recht met EI gespeld wordt, is

misschien niet algemeen bekend, en verdient daarom hier vermeld te worden. Het *brein* luidt in het Angel-Saksisch *braegen*, in het platduitsch *bragen* en *bregen*; er heeft dus dezelfde zamentrekking in plaats als in *zeil*, *peil*, *dweil*, *ik zeide*, *ik leide*, welke woorden, gelijk bekend is met EI worden geschreven.

(7) Wanneer een gezegde twee of meer bepalingen bij zich heeft, dan staat de meest abstracte vóór, de meer zinnelijke volgt. Dus staat doel voor middel, tijd voor plaats: *hij sneed tot tijdkorting met zijn pennemes zijnen naam in een boom*, *zij zijn reeds gisteren hier gekomen*. RED.

ANTWOORD OP DE VRAGEN I EN II.

I. Hoe moet men schrijven: Noem hem uwen opregten of uw opregte vriend?

II. Hoe: Prins Willem den eersten (eerste?) kan men den grondlegger of de grondlegger van Nederlands vrijheid heeten?

Misschien zullen sommige lezers van het Magazijn, inzonderheid zij, welke in de classieke talen bedreven zijn, deze vragen naauwelijks een antwoord waardig achten, omdat dit antwoord voor hen niet twijfelachtig kan wezen. De Redactie echter neemt deze gelegenheid gretig te baat om kortelijk over eene spraakkundige betrekking te handelen, die tot nog toe nagenoeg geheel voorbij gezien, of liever met andere betrekkingen verward is, en toch alleszins eene afzonderlijke beschouwing verdient. Ik bedoel die soort van bepalingen of complementen, die door sommige duitsche taalkundigen met den naam van *factitieven* zijn bestempeld.

Er bestaan namelijk in iedere taal eene menigte werk-

woorden en bijvoegelijke naamwoorden, die het begrip van het veroorzaken eer werking, hoedanigheid, betrekking of toestand, hetzij in het voorwerp hetzij in het onderwerp, noodzakelijk mede brengen, en daarom steeds verzeld zijn van eene bepaling, complement, of hoe men het noemen wil, welke die veroorzaakte werking, hoedanigheid, betrekking of toestand uitdrukt. Zeg ik b. v.: *hij liet zijn glas vallen*, dan geef ik te verstaan, dat het onderwerp *hij* door zijn *laten* eene werking (het *vallen*) van het voorwerp (het *glas*) heeft te weeg gebracht. Het werkwoord *laten* heeft hier behalve het lijdende voorwerp (*zijn glas*) nog eene andere bepaling (*vallen*) bij zich, welke eene werking van het voorwerp uitdrukt, die door het *laten* veroorzaakt is. Het is deze soort van bepalingen, die ik op het oog heb. Men treft ze ook aan in de volgende zinnen *de vergadering maakte den heer N. N. voorzitter*; d. i. het onderwerp, *de vergadering*, stelde door haar *maken* het voorwerp, *den heer N. N.*, in zekere betrekking in die van *voorzitter*; — *vlijt en spaarzaamheid hebben dien man rijk gemaakt*, d. i. de onderwerpen *vlijt* en *spaarzaamheid* hebben door hun *maken* in het voorwerp, *dien man*, eene nieuwe hoedanigheid, *rijk*, veroorzaakt; — *deze bekentenis deed hem blozen; het leger verkoos hem tot aanvoerder; de koning benoemde hem tot ontvanger te A.*; zoo ook wanner men zegt: *Demosthenes werd de grootste redenaar*, dan drukt *werd* eene wijziging des bestaans van het onderwerp, *Demosthenes*, uit, welke de oorzaak was, dat *Demosthenes* (het onderwerp) zekere werking verrigtte, namelijk, dat hij beter sprak dan alle andere menschen; *de grootste redenaar* is hier dus de bedoelde bepaling van *worden*, en onderscheidt zich van de bepalingen in de vroegere voorbeelden eeniglijk daardoor, dat zij op het onderwerp, gelijk in de andere voorbeelden op het voorwerp, ziet.

De betrekking, waarin de woorden *vallen*, *blozen*, *rijk*,

voorzitter, *tot aanvoerder*, *tot ontvanger*, *de grootste redenaar* in de aangehaalde volzinnen staan, is van alle andere spraakkundige betrekkingen wezentlijk onderscheiden, zoo als duidelijk blijkt, wanneer men ze achtereenvolgens vergelijkt met woorden, die *een onderwerp*, *een gezegde*, *een lijdend voorwerp* (4de naamw.), een *persoonlijk* en *terugwerkend voorwerp* (3de nv.), een *zakelijk werkend voorwerp* (2de nv.) uitdrukken. Het kan dus bevreemden, dat men tot heden toe in onze grammatica's van deze soort van bepalingen geen gewag gemaakt vindt. De reden hiervan schijnt hoofdzakelijk daarin gezocht te moeten worden, dat wij, even weinig als de meeste overige bekende talen, geenen afzonderlijken woordvorm voor die bepalingen bezitten, waardoor deze lichtelijk de aandacht der taalleeraars konden ontgaan. Volgens de berichten van deskundigen zijn het alleen de Armeniers, de Heidens (*Zigeuner*, *Gypsies*, *Bohémiens*) en de Suomen of Suomalaiset (de zuidelijke bewoners van Finland), die op dien rijkdom hunner spraak roemen kunnen. De overige volken — ook wij Nederlanders — behelpen zich met woordvormen, die te gelijk tot uitdrukking van gansch andere betrekkingen dienen moeten. Uit de boven bijgebrachte voorbeelden hebben wij gezien, dat infinitieven, onverbogen adjectieven, substantieven in den eersten en vierden naamval, en deze laatste zoo wel met als zonder voorzetsels, tot bepalingen van oorzakelijke (causatieve) werkwoorden strekken moeten. In weêrwil van deze verscheidenheid, die bij eene opzettelijke behandeling, welke wij ons voor later voorbehouden, blijken zal nog grooter te wezen, is het zoo wel voor de duidelijkheid als voor de beknoptheid van uitdrukking nuttig, deze bepalingen door eene bijzonderen naam te onderscheiden. Wij zullen daarom die betrekking, in navolging van eenige duitsche taalgeleerden, den naam van factitivus geven, tot dat eene passende nederlandsche benaming zal uitgevonden zijn.

De boven aangehaalde voorbeelden gaven te kennen, dat de werking, hoedanigheid of betrekking werkelijk veroorzaakt wordt; er zijn echter ook werkwoorden, welke blootelijk te verstaan geven, dat eene werking of een toestand slechts gewenscht wordt, als *willen*, *begeren*, *bevelen*, *raden: hij wil uitgaan; zij begeerde te blijven; men ried hem te vertrekken* enz. Nog andere werkwoorden als *toonen*, *veinzen*, *achten*, *beschouwen*, *erkennen*, *achten*, *houden*, drukken uit, dat de werking in de gedachten van iemand veroorzaakt wordt, onverschillig of zij werkelijk plaats heeft of niet: *hij toont het te weten; zij veinst te slapen; men acht hem daartoe bekwaam; hij erkende hem voor zijnen weldoener; de rechters hielden hem voor onschuldig* enz. Het is licht in te zien, dat al deze bepalingen van dezelfde soort als de vorige, dat zij alle factitieven zijn. Derhalve is de factitivus driederlei: reëel, moreel, logisch.

1) Eene bepaling of complement staat dan in den reëelen factitivus, wanneer hij eene werking of hoedanigheid uitdrukt, die werkelijk ontstaat: *de vorst maakt water tot ijs; honger maakt raauwe boonen zoet; hier werd de man een kind; Jeroboam deed de Israelieten zondigen.*

2) Eene bepaling staat in den moreelen factitivus, wanneer zij eene werking uitdrukt, die wordt gewenscht of voorgenomen, onverschillig, of de wensch vervuld en het voornemen volbracht wordt: *hij besloot eene reis te doen; hij nam aan het werk in drie dagen te leveren; zij verlangt hem te zien.*

3) In den logischen factitivus staan de woorden, welke te kennen geven, waarvoor iets erkend, gehouden, of uitgegeven wordt: *hij beschouwt mij als zijnen ergsten vijand; zij verklaarde hem voor haren redder; het gerucht maakt de zaak erger, dan zij is.*

Nu beteekent *iemand zijnen vriend heeten*, *eenen schelm noemen*, niets anders dan veroorzaken, dat iemand *vriend*, *schelm* heet, voor eenen vriend of schelm gehouden wordt. Het loopt dus in het oog, dat de bepalingen bij de werkwoorden *heeten* en *noemen* in de laatste rubriek vallen, logische factitieven zijn, en dat dus de beantwoording der opgegeven vragen eigenlijk bestaat in het bepalen van de vormen der factitieven. Het is duidelijk, dat er alleen twijfel bestaan kan bij de keus tusschen nominatief en accusatief zonder prepositie, zoodra er voorzetsels bij komen is de vorm van zelven beslist. Bij die keus moeten wij de twee gevallen onderscheiden, waarvan in het begin van dit opstel gesproken is. Wij moeten namelijk vragen, of de factitivus eene hoedanigheid uitdrukt van het subject; *hij wordt*, *heet voorzitter*, dan wel van het object: *men maakt*, *noemt*, *heet hem voorzitter*. Naar gelang hiervan staat de bepaling in den eersten of in den vierden naamval. Immers, daar wij geen afzonderlijken vorm voor den factitivus bezitten, maar ons met andere behelpen moeten, is het natuurlijk, dat wij het bijeenbehooren van de factitieve bepaling bij het onderwerp of bij het voorwerp door overeenstemming in vorm (door congruentie) aanduiden. Met andere woorden, het woord, dat de eigenschap of betrekking uitdrukt, staat in denzelfden naamval als het woord, waartoe het behoort, namelijk in den eersten als het op het onderwerp, in den vierden als het op het voorwerp betrekking heeft; derhalve, *noem hem uwen opregten vriend; Prins Willem den eersten kan men den grondlegger van Nederlands vrijheid heeten.*

De laatste vraag bevat echter nog eene tweede: «moet men zeggen: Willem den eersten of den eerste?" Het antwoord kan ook hier niet twijfelachtig wezen: *den eersten* is de accusatief van een waar bijvoegelijk naamwoord; *den eerste* zou even als *den zieke*, *den arme*,

die van een bijvoegelijk naamwoord wezen, dat tot zelfstandig naamwoord verheven is. Nu kunnen de woorden *de Kale*, *de Dikke*, *de Vrome*, *de Stoute* zeer goed als bijnamen en dus als ware zelfstandige naamwoorden beschouwd worden, maar mijns inziens niet wel *de eerste*, *de tweede*, *de jongere*, *de oudere* enz.; daar deze woorden eeniglijk strekken om den bedoelden persoon van anderen, die denzelfden naam dragen te onderscheiden. Deze laatste woorden blijven, dunkt mij, steeds echte adjectieven, waarom ik *Willem den eersten* schrijven zou. Red.

BEANTWOORDING VAN VRAAG IV.

IV. REDEK. TE ONTLEDEN: HIJ SCHIJNT EEN GOED RIJDER.

Eenvoudige, stellige, subjectieve volzin.

Hij	Eenvoudig onderwerp.
schijnt	Eenvoudig gezegde.
een	Bepal. van de bep. *rijder*; geeft te kennen, dat *rijder* een individu uitdrukt.
goed	Bepal. van de bep. *rijder*; bepaalt de soort van *rijder*.
rijder	Bepaling van het gezegde. (factitivus).

Misschien zijn er lezers, die dezen zin op eene andere wijze ontleden, en *schijnt* als koppelwoord en *rijder* als gezegde aanmerken; ik zou mij dus verplicht achten rekenschap van mijne handelwijs te geven, indien deze niet reeds lag opgesloten in mijn antwoord op de vragen I en II. — Het werkwoord *schijnen* kan evenmin als *worden*

en *blijven* voor een eenvoudig koppelwoord aangezien worden. Wat is toch het koppelwoord? Immers niets anders dan een bloot verbindingsteeken, hetwelk bij substantieven en adjectieven, wanneer deze het gezegde uitmaken, eene loutere betrekking, het bijeenbehooren van subject en predicaat uitdrukt; iets dat bij het werkwoord door den persoonsuitgang pleegt te geschieden. In het ware koppelwoord ligt dus geen eigenlijk begrip opgesloten. Men zegge toch niet, dat *zijn* in een zin als: *die man is een leugenaar* het bestaan van het onderwerp uitdrukt. Waardoor wordt dan het bestaan van het subject uitgedrukt, als men zegt: *die man liegt?* Of bestaat *die man* hier niet, of minder dan bij: *die man is een leugenaar?* Bij het uitspreken van den laatsten zin denkt men evenmin aan de exsistentie van het subject als bij den eersten. *Schijnen* daarentegen brengt wel degelijk eene voorstelling mede; er ligt het begrip van causaliteit in. Als iemand een goed rijder schijnt, dan veroorzaakt hij, dat men hem, te recht of ten onrechte is onverschillig, voor een goed rijder aanziet. *Schijnen* behoort dus tot die verba, welke eenen factitivus, en wel eenen logischen, vereischen; daarom is *een goed rijder* mijns inziens eene bepaling, een complement. *Red.*

VRAGEN.

VI. Bestaat er onderscheid tusschen *nooit* en *nimmer?* Zoo ja, welk?

VII. Hoe behoort men te zeggen: *korte metten maken* of *korte wetten maken?*

VIII. Hoe moet men schrijven: *te leur stelling* of *teleurstelling?*

TAALMIJMERINGEN,

DOOR

Dr. H. J. NASSAU.

Studie der *levende* taal.

De taal:

« 't Is alles beeld, en spiegeling, en verband;"
In 't zielloos woord, gaat d'adem van een denkend leven.

XL.

Over de naamwoorden met den uitgang sel.

§ 1.

Meer dan andere vakken, ligt de taalstudie, onverdiend, onder't vooroordeel, dat ze dor en droog is. In den eersten opslag toch, doet elke wetenschap zich zoo voor; in 't begin, schijnt ieder vak van kennis een onafzienbaar veld, waar't geheugen, tot afmattens toe, werk zal vinden, maar 't denken weinig voedsel, en, vóóral, vernuft en verbeelding eene beperkte speelruimte. De kruidkunde tot voorbeeld genomen: hoofd- en onder-afdeelingen, klassen en soorten, kenteekens en vormen, schijnen op't eerste gezigt, 't geheele vak te omschrijven; even als de taalstudie, in't begin, tot vormen, verbuigingen en vervoegingen, zich bepaalt. Eerst dàn begint de beoefenaar der kruidkunde in zijne wetenschap te leven, en't leven der wetenschap in hem, als hij d'eerste gronden achter zich heeft gelaten, en, in de levende plant, d'opgegevene kenmerken weder vindt; als hij de plantschepping, in hare verscheidenheid en rijkdom, begint te overzien; zijn geest

meer en meer 't geheel bemagtigt, en overal weefsel en bewerktuiging, strekking en doel doorgrondt. Zóó opent zich, eveneens, zijn d'eerste schreden gedaan, voor de taalstudie eene nieuwe, eene eigene wereld, waar alle vermogens van den geest een overvloediger voedsel vinden, dan in menig ander vak van kennis, omdat geene stof zoo naauw met ons denken en 't geheele leven van den geest zamenhangt, als de taal.

't Geen de taalstudie boven de kruidkunde en andere vakken vooruit heeft, is inzonderheid ook dit. De kruidkundige vindt in de voorwerpen zijner studie overal de blijken eener hoogere wijsheid: dan, dit liet zich, vóóraf, verwachten: bloem en kruid zijn deelen der schepping, die, op hare beurt, in haar geheelen omvang, 't afdruksel is dier hoogere wijsheid. Vindt de regtsstudie, in wetten en instellingen, bewijzen van oordeel en doorzigt, ook zij kon die verwachten: wetten en instellingen zijn 't werk van kloeke verstanden, in den regel ten minste van mannen, die hooger stonden, dan 't algemeen hunner tijdgenooten.

Met de taal is 't geheel anders. Zij, de taal, in hare voortgaande ontwikkeling en uitdrukken, is niet het werk der natuur of van enkele denkers, maar ze schijnt overgelaten aan de willekeur eener zorgelooze menigte, die, in 't vormen van woorden, in wending en uitdruk, voor zooverre ze zelve de bewustheid heeft, zich om wet noch regel bekommert; en even onnadenkend de taal gebruikt, als de voet gras en onkruid vertreedt. Hierom verrast het, als uit dit schijnbaar voortbrengsel van willekeur en toeval, uit de taal, in hare gangen en in hare ontwikkeling, den beoefenaar niet zelden een geest van overleg en oordeel tegen komt, eene wijsgeerte des levens, die hij nergens minder kon vermoeden dan hier.

Ook de woorden op *sel* bevestigen dit verschijnsel.

Om tot eenige slotsom te komen, moet eerst een genoegzame voorraad van die woorden bijeengebragt worden.

Alle, of bijna alle, is niet mogelijk: «ze worden en vergaan,» bij den dag vormt de behoefte van't oogenblik er nieuwe; andere verouderen, zelfs, die bij schrijvers van naam voorkomen. Zoo zegt VAN EFFEN, *Spectator*, vertoog 202, dat, «zoo't belagchelijk voor lieden van middelen zou zijn *Iersche* boter en *Hoogduitsch* lijnwaad te gebruiken, 't even zoo ongerijmd is, bondige en krachtige uitdrukkingen van ons eigen TEELSEL te verwisselen tegen vreemde woorden.» «Teelt» is genoegzaam; «teelsel» overbodig, en nu vergeten.

§ 2.

Aanvoegsel, *aanwensel*, *afbeeldsel*, *afdruksel*, *afgietsel*, *afkooksel*, *afschijnsel*, *aftreksel.*

Baksel, *beginsel*, *bekleedsel*, *behangsel*, *bezinksel*, *bijvoegsel*, *blaauwsel*, *bloeisel*, *boordsel*, *borduursel*, *broedsel*, *brouwsel.*

Deksel, *doopsel*, *droogsel*, *dunsel.*

Gedichtsel, *gietsel.*

Handvatsel, *hengsel*, *heelsel.*

Indruksel, *inkruipsel*, *inmengsel*, *invoegsel.*

Kapsel, *kleursel*, *knipsel*, *kooksel.*

Laadsel, *letsel.*

Maaksel, *mengsel.*

Naaisel.

Opdenksel, *opnaaisel*, *opraapsel*, *optooisel*, *opveegsel.*

Papsel, *plaksel*, *pluksel.*

Raadsel, *ransel*, *roersel.*

Schaafsel, *schepsel*, *stelsel*, *stijfsel*, *smeersel*, *snoeisel*, *speeksel*, *spoelsel*, *spooksel*, *stremsel*, *stopsel*, *strooisel*, *stutsel.*

Tooisel.

Uitbraaksel, *uitdenksel*, *uitspansel*, *uitstrooisel*, *uitvloeisel*, *uitwerksel*, *uitwerpsel.*

Verdichtsel , *verguldsel* , *verschijnsel*, *versiersel*, *vertelsel*, *vijlsel*, *voedsel* , *voorhangsel*, *voorwendsel* , *vormsel*, *vulsel.*

Zaagsel, *zamenweefsel*, *zwartsel.*

§ 3.

Wat d'oorsprong dezer woorden betreft , 't is voldoende , de lijst te doorloopen , om tot de stelling te komen :

De woorden op *sel* worden gemaakt van de wortels der werkwoorden , met dit achtervoegsel verlengd.

Bij naderen toets, kan dit niet zóó , onbepaald , aangenomen worden : van «timmeren», «schilderen», «wandelen» , enz. wordt geen «timmersel» , «schildersel», «wandelsel», gemaakt ; even min van «denken », «gelooven» , enz. «denksel», «geloofsel.» Hier naar gewijzigd, is de regel :

De woorden op *sel* worden alleen gevormd van wortels van werkwoorden op *en* , nooit van werkwoorden op *eren*, *elen* en andere met dubbelen, toonloozen uitgang; voor zooverre, van die werkwoorden op *en* , een *zinnelijk* uitwerksel zich laat denken.

B. v. geen «denksel» van «denken», maar van «uitdenken» wel «uitdenksel», dat is : de logen, 't verdichtsel, 't geen is uitgedacht, verspreid, en't geen men *hoort* verhalen.

Nopens de *beteekenis* , kan geen twijfel bestaan ; verre de grootste meerderheid der bijeengebragte woorden zegt ons die :

De woorden op *sel*, afgeleid van werkwoorden op *en* , beteekenen 't uitwerksel , 't gewrocht der handeling , die 't werkwoord uitdrukt. Door «afbeelden» , «zamenweven», «maken» ontstaat een «afbeeldsel», «zamenweefsel», «maaksel»; «schepsel» is 't voortbrengsel van «scheppen», «stelsel» van «stellen.» In vorming en beteekenis , komen de woorden op *sel* overeen met die , welke 't *Grieksch* maakt —

van den eersten persoon van den volmaakt verledenen tijd, lijdenden vorm — met achtervoeging van *μα*, *μη*, of *μος*; b. v. *πλάσμα*, *ποίημα*, maaksel, Rom. 9: 20; Eph. 2: 10.

Dat zich uit deze woorden zelve, vaste regels laten ontleenen omtrent hunne vorming en beteekenis, dit reeds getuigt van een wijsgeerigen geest in den schijnbaar regelloozen gang der taal: maar, worden de bijeengebragte woorden meer in't bijzondere nagegaan, dan eerst vertoont zich die wijsgeerte der taal in nog veel helderder licht. Hier enkele dezer bijzonderheden; haar aantal kan een scherper doorzigt gemakkelijk verdubbelen.

§ 4.

A. Om de welluidendheid, worden van de werkwoorden op *sen* geene naamwoorden op *sel* gemaakt: van «gissen» geen «gissel», en van «missen» geen «missel».

Bij dit gemis, neemt het gebruik òf: 1) den wortel van 't werkwoord, gelijk van «gissen» «gis»: *bij gis; naar gis; bij vergis;* òf 2) den wortel, versterkt met het voorvoegsel *ge: gemis;* òf 3) 't afgeleide op *ing: gissing.*

Deze woorden op *ing*, van werkwoorden afgeleid, beteekenen eigenlijk de *handeling* van't werkwoord, gelijk die in't *Grieksch* op *σις*; b. v. *ποίησις*, *de schepping*, *de dichting;* deze brengt *ποίημα*, 't schepsel, 't dichtsel, 't gedicht voort. En, even als in't *Grieksch*, wordt ook bij ons meermalen 't uitwerk*sel* door 't woord uitgedrukt, 't geen de wer*king* beteekent. — 't Is reeds opgemerkt, dat *alle* werkwoorden op dubbelen, toonloozen uitgang — schilderen, wandelen, rekenen,' verdedigen — den vorm op *sel* missen. Bij deze moet *veelal* de vorm op *ing* zoowel voor't bedrijvende als voor't lijdende dienen. Die te vorderen heeft, maakt de reken*ing* op: die schuldig is, betaalt, eveneens, de reken*ing*.

B. Van vele werkwoorden vormt de taal geen woord op *sel*, omdat ze er geene behoefte aan heeft. Ze doet dit

b. v. niet van «bloeden»: want die bloedt, verliest *bloed*; «bloedsel» gaf geenen zin. Ze doet het niet van «schaven», «werpen», «planten», «zingen», «schrijven», enz. enz. voor d'uitwerksels dier handelingen heeft de taal: *krullen*; *worp*; *plant*, enz.; *lied*, *zang*, enz. *schrift*. Evenwel de spraak behoudt haar regt. Wanneer de timmerman hout schaaft, geeft dit «krullen», geen «schaafsel»: maar iemand schaaft bij ongeluk de hand, 't vel, enz.: er is voor de spraak niets ongeoorloofds in, om, 't geen er is afgeschaafd, «'t schaafsel», «'t afschaafsel» te noemen. Men plant eene «plant», «boomen», «bloemen», wat ook: doch, gesteld de tuinman heeft op verschillende tijden, b. v. voor twee, en voor drie weken, een zeker getal planten gezet, dan verbiedt de taal niet te zeggen: 't laatste plantsel komt beter aan dan 't eerste.

'tDagelijksch gebruik vormt zóó gemakkelijk en ongedwongen woorden op *sel*, even als «schaafsel», «plantsel»; ook op *te* enz., — b. v. «kortte», slankte», — dat d'uitspraak van H. de Groot er allen schijn van overdrijving door verliest:.. «toen wij, Nederlanders, leerden spreken, begonnen we te gelijk èn woorden na te zeggen, èn woorden te scheppen»[1]. In't oog vallend is tevens, hierbij, 't streven der taal naar naauwkeurigheid, om alles, ook 't kleinste en geringste, door een eigenen naam te onderscheiden. Ze werkt alles in bijzonderheden uit, gelijk Gerard Dow zijne schilderijen; en d'overeenkomst tusschen de *Nederlandsche* schilderschool, uit dat oogpunt, en de *Nederlandsche* taal is onmiskenbaar.

c. Van vele werkwoorden zijn naamwoorden op *sel* in *gewoon* gebruik, hoewel er een *bepaald* woord voor 't uitwerksel voorhanden is: b. v. «Men bakt *brood*, *koek*, of wel *deeg* tot brood; «men brouwt *bier*»; kookt *spijzen*»; de hen broedt *d'eijers*. *kuikens*; en evenwel heeft men,

---

1) Simulque imitari voces et facere incepimus H. de Groot, *Vergelijking der Gemeenebesten*, door Meerman, 3 d. p. 67.

bovendien, de woorden *baksel*, *brouwsel*, *kooksel*, *broedsel*. In dit geval hebben, die op *sel* twee verschillende beteekenissen: òf ze drukken dan den aard, den minder of meer gelukkigen uitslag, der werking uit: «*alle baksels en brouwsels zijn niet gelijk*», niet even goed; òf ze zijn verzamelend, collectief: 't *broedsel*, alle kuikens, enz. te zamen; 't *bloeisel*, al de bloei te zamen; het *tooisel*, al de tooi, enz. enz.

D. Naar hunne afleiding gerekend, hebben de woorden op *sel* een *lijdenden* zin: doch dit belet niet, dat ze ook *bedrijvend* voorkomen. *Deksel* is't uitwerksel van dekken, *borduursel* van borduren, *verguldsel* van vergulden. Maar eenmaal voortgebragt, eenmaal geworden, bestaan ze; handelen en werken op hunne beurt: «*'t deksel beschut tegen de koude*», «*'t deksel sluit de vaas*», *een keurig borduursel verhoogt de waarde der stof; 't verguldsel van de lijst doet de schilderij uitkomen.*

E. *Kleursel*, *smeersel*, *stijfsel* (gewone uitspraak stijsel), *witsel*, *zwartsel*, anderen, zijn *niet* het uitwerksel van «kleuren», «smeren», «stijven», «witten», «zwarten», enz.; 't zijn *middels*, *stoffen*, om te kleuren, te smeren, enz. 't Verzamelende, collective, aangewezen onder C, en 't bedrijvende, onder D, schijnen, te zamen, d'overeenkomst, *analogie*, uit te maken, die de taal, bij't vormen dezer woorden, is gevolgd. — Voor *raadsel*, *speeksel*, enkele andere, weet ik geene verklaring.

F. Ons tegenwoordig *Hollandsch* is overladen met den uitgang *ing*. Een aantal dier woorden kunnen door die op *sel* worden afgelost, en alzoo, bij minder eentoonigs, 't karakter der taal beter bewaard. «Boeken met afbeeld*ingen*» kunnen «boeken» worden «met *afbeeldsels*»; in plaats van «fabelen en vertell*ingen*» te schrijven, kan men «fabelen en *vertelsels*» geven. Men behoeft «de uitwer*kingen*» niet na te gaan, men kan op de *uitwerksels* letten; bijna altijd eene verschijn*ing* in een *verschijnsel* veranderen; en 't *welfsel* van't voorhoofd evenzeer be-

wonderen, als men tot hiertoe de welv*ing* heeft gedaan.

G. Dat onze tegenwoordige taal, meer dan vroeger, overladen is met woorden op *ing*, moet men, voor een gedeelte, wijten — niet «danken» — aan een toegenomen ontwijken van d'onbepaalde wijze als naamwoord: «'t leeren»; en aan onhandige vertalers uit het *Hoogduitsch*. In die taal is d'uitgang *sel* — *Ueberbleibsel*, *Einschiebsel*, bijna *verloren*; die op *sal* — *Labsal*, *Scheusal*, *Schicksal* [laafsel, schuwsel, schiksel] — door eenigen voor denzelfden gehouden; door anderen niet — b. v. ADELUNG — eveneens. Meer dan de onze, moet ze, de *Hoogduitsche* taal, tot den bedrijvenden vorm op *ung* haren toevlugt nemen. Van hier bij ons, buiten de genoemde, overbodige «afbeeld*ingen*», «vertell*ingen*», «verschijn*ingen*», «uitwerk*ingen*»; ook «bekleed*ingen*» voor *bekleedsels*; leer*ing*, voor leer, les; opbouw*ing*, voor opbouw, enz.

§ 5.

Zonder al onze woorden op *sel*, één voor één, tegen over hunne *Hoogduitsche* vertaling te zetten, zijn eenige vergelijkingen niet zonder belang, ten einde beide talen nader te leeren kennen.

a. Uit het verwaarloozen van den vorm op *sel*, is voor 't *Hoogduitsch* gevolgd, gelijk zoo even is aangemerkt, een nog uitgestrekter gebruik van den bedrijvenden uitgang *ung*, om't *uitwerksel* te beteekenen, dan bij ons van *ing*; alzoo: taalverarming: aanvoegsel, bijvoegsel, toevoegsel: *Ergänzung*. Afbeeldsel: *Abbildung*. Bekleedsel: *Bekleidung*. Inmengsel: *Einmischung*, *Einmengung*. Letsel: *Verletzung*. Uitwerksel: *Auswirkung*. Verguldsel: *Vergoldung*. Vertelsel: *Erzählung*. Voedsel: *Nährung*. Verdichtsel: *Dichtung*. Verschijnsel: *Erscheinung*.

b. Bij gemis der woorden op *sel*, neemt het *Hoogduitsch* òf wortels van werkwoorden enz., enz., in gelijken zin met deze, waardoor eene eigene beteekenis der laatste

verloren gaat; òf ze neemt een vreemd woord; òf ze mist het geheel en al. Alzoo: weder taalverarming. Eerste soort. *Afdruksel* wordt *der Abdruck* [d'afdruk]. Bij ons is «afdruksel» *algemeen*, letterlijk en figuurlijk: «afdruk» *bijzonder* d'afdruk van een boek, prent, een exemplaar. Bloeisel, bloesem, wordt *die Blüthe* [de bloei]. Onze onderscheiding tusschen werking en uitwerksel, èn te gelijk de collective beteekenis, gaat hierdoor verloren. «De boomen staan in *bloei»; «*in den *bloei* der jaren»: «ééne nachtvorst heeft alle *bloeisel* vernietigd; «als't *bloeisel* is afgevallen, vóór de vrucht zich zette, wat is er dan voor den oogsttijd te hopen?»

Tweede soort. *Aftreksel*, enz. wordt, of liever blijft, *der Extract;* behangsel, *die Tapete;* schepsel, *Creatur*, thans algemeener *Geschöpf;* stelsel, *System;* uitspansel, *Firmament;* van: *extractum; tapes*, *tapetes; créature; systême; firmamentum.*

Derde soort. Ontbreken: *baksel*, *brouwsel*, *kooksel*, in zooverre ze uitdrukken den aard der werking, op 't geen is gebakken, enz. Eveneens ontbreekt *snoeisel*, zoowel als't werkwoord, *snoeijen*, dat in't *Hoogduitsch* niet voorkomt, evenmin als «besnoeijen», «versnoeijen», «opsnoeijen», enz. — *Knipsel.* Meermalen heeft zich, hier te lande, 't knippen van portretten, landschappen, tot in de rij der beeldende kunsten verheven. De knipsels van Johanna Blok, geb. Koerten, van Amsterdam, st. 1715, werden in dien tijd voor de kunstverzamelingen gezocht van keurvorst Jan Willem van de Paltz, van keizer Leopold I, en andere vorsten; ze werden bezongen door d'eerste dichters van den tijd:

. . . .

«Wijk Mentor's koper, wijk al't marmer der Lysippen,
«Apelles arbeid, Parrhasius, rijk van zwier:
«Een vindingrijke hand, een kunstschaar, fiksch in 't knippen,
«Werkt grooter wond'ren voor't gezigt, in't dun papier».

. . . .
Marmora Lysippi cedant, et Mentoris aera,
Cedat Apelleus, Parrhasiusque labor:
Majus opus tenui in charta-mirabile visu! -
Exhibet artifici forfice docta manus.

('t oorspronkelijk is van FRANCIUS.)

Dit «knippen», en «knipsel» als kunstwerk, is voor *Duitschland* vreemd; de zaak, zoo wel als 't woord?

In't *Deensch* is onze uitgang *sel*, door omzetting, met voorgevoegde *e*, *else* geworden. De woorden, met dit achtervoegsel, zijn er talrijk, en't onderscheid tusschen *else* = sel en *ing*, *ning* = ing bijna verloren.

Bedøvelse, verdooving; *Bluelse* [ons: bloode, bleu] beschaamdheid; *Fornemmelse*, 't vernemen; *Overeensstemmelse*, overeenstemming. Maar ook: *Sending* en *Sendelse*, de zend*ing*, *Beskrivelse*, beschrijving. Daarentegen: *Afbildning*, afbeeldsel; *Fortælling*, vertelsel.

Men kon aannemen: 't *Deensch* heeft de beteekenis van *else* = *sel* en *ing* omgezet, aan't eerste een bedrijvenden, aan't laatste een lijdenden zin gegeven: doch het blijkt, hier en daar, dat men, in beginsel, vast houdt aan *dezelfde* onderscheiding, als bij ons. B. v. in't *Dansk Glossarium*, *et Forsøg af* JENS LETH, *Kiøbenhavn*, 1800: «*Forskriv*NING, *act. Bem.* [bedrijvende beteek.] *Forskiv*ELSE, Pass. Bem.» [lijd. bet.] [belofte, verpligting.]

Indien onze letterkunde achterstaat bij die van't zooveel grootere *Duitschland*, bij die van't kleine *Denemarken*, dan heeft de taal geene schuld, dan ligt d'oorzaak elders. De taal is even, en meer, «*organisch*», even, en meer, regelmatig ontwikkeld, dan die beide.

XLI.

Nood- en hulp-boekje, bij 't lezen der nieuwsbladen en stukken van den dag, voor eenvoudigen, die met vreemde talen onbekend zijn, en alleen gewoon Hollandsch verstaan.

«De telegraphische gemeenschap tusschen Koppenhagen «en Hamburg is reeds daargesteld.»

De . . . gemeenschap . . . is geopend.

«Het *ontwerp-plan* tot het *daarstellen* van een onder-«steuningsfonds:»

Het {*plan* / *ontwerp*} tot {*het oprigten* / *het bijeenbrengen*} *van een ondersteuningsfonds.*

«Eene conventie daarstellen:» *eene overeenkomst uitmaken; de kracht eener overeenkomst hebben.*

«Een *speech* houden»: *eene korte rede*, of *kleine redevoering*, *houden.* Gewoonlijk wordt het in den zin van «kort» genomen, hoewel heele lange en plegtstatige redevoeringen, waarbij de hoorders zich nu links, dan regts draaijen, van tijd tot tijd de hand voor den mond houden, eens opstaan, op't horologie zien; even eens, in't *Engelsch*, *speeches* heeten. Wat de laatste soort betreft, men meent, denkelijk, dat ons eigen woord «redevoering» dat lange, dat rekkerige, kernachter uitdrukt.

En zeker, dat heeft iets nationaals, iets, dat den landaard eigen is. Om dit zwak tegen te gaan, heeft men, voor lang, hier en elders, eene boete gesteld op het te lang preken. Dan, de natuur gaat boven de leer: menig predikant ontweek de boete, en trad bij tijds af, maar gaf dan't slot zijner rede en den gewonen zegen, onder 't langzaam afklimmen van den trap van den preekstoel [1]). — «Van» eene «toeverlatige» bron verneemt men,

1) J. Grabner, *Briefe über die Niederlande.*

dat er ook een voorstel zal «daargeboden» worden, om zulk eene boete «daar te stellen», gelijk die voor den preekstoel, voor alle mogelijke openbare woordvoeringen, met insluiting van gezondheden of feestdronken, ten einde, zooveel mogelijk, tegen te gaan 't oude verwijt:

« *Style Hollandais*, *cent paroles pour une.*»

[Dat is *Hollandsche* stijl, honderd woorden te gebruiken voor één.]

«Une verité, bonne à repéter»: eene *waarheid, die niet genoeg kan herhaald worden.*»

«Eene *retro-active* wet»: eene *terugwerkende* wet. Men kan ook zeggen: eene *achteruitwerkende* wet, want die zijn er ook; maar dát is weder iets anders, hoe wel dit laatste wel eens in den eersten zin voorkomt.

«Dat eene voordeelige vrede 't land deelachtig blijve!» Keerom:

Dat het land eene voordeelige vrede deelachtig blijve!

«De bliksem heeft den toren *getroffen*:»

De bliksem is in den toren *geslagen*, maar heeft een' man *getroffen.*

«Door ZIEKELIJKE OMSTANDIGHEDEN is uit de hand te «koop eene winst gevende zaak, zijnde eene draaijerij.»

Lees: *Door ziekte van den eigenaar:* want als *d'omstandigheden* ziekelijk zijn, is de zaak zeker niet winstgevend.

XLII.

Een paar taalbeschouwingen en bedenkingen, naar aanleiding der:

Aanteekeningen van het verhandelde in de sectie voor Letterkunde, enz. enz. van het PROVINCIAAL UTRECHTSCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, 20 Januarij 1853.

In genoemde afdeeling werd, op dien dag, voorgele-

zen: Beschouwingen, ingezonden door den Heere Dr. N. B. Donkersloot:

OVER DE WARE BETEEKENIS VAN EENIGE ANTHROPOGRAPHISCHE TERMEN.

[*van eenige woorden en uitdrukkingen, omtrent den mensch en zijn wezen in gebruik.*]

Ik verheug mij, dat de geëerde schrijver 't eerst, ten minste na jaren 't eerst, d'aandacht eener vaderlandsche maatschappij en die der taalbeoefenaars in 't algemeen, heeft pogen te vestigen op eene rigting der taalstudie, die, hier te lande, bijna geheel uit het oog wordt verloren. Ik verheug mij niet minder, dat «dit stuk met belang- «stelling werd aangehoord, en vele leden verklaarden, «dat zij, even als de schrijver, overtuigd waren, van de «*hooge noodzakelijkheid eener strenge kritiek over de* «*taal*»....

Voorloopig vergunne men mij, hier een paar beschouwingen en bedenkingen in't midden te brengen omtrent twee punten, die, onder de behandelde door den Heer Donkersloot, de vóórlaatste zijn, en aangewezen door de cijfers 8 en 9, blz. 8 en 9.

8°. ««Het is *de rede* die ons boven al het zinnelijke ««verheft, en ons als menschen geheel alleen eigen is.»» «Deze verklaring der rede, die met Denzel, zoo vele «andere aannemen, is valsch. Rede bezit de mensch niet «alleen, maar ook andere dieren, zelfs zij, wier bewer- «king op een oneindig lageren trap van ontwikkeling staat. «Onder redelijke schepselen kan men derhalve niet uit- «sluitend menschen verstaan. Wil men een vermogen bij «den mensch opnoemen, waardoor hij zich van alle andere «dieren onderscheidt, dan neme men daartoe het bewust- «zijn, eene faculteit, welke nog bij geen dier van lagere «soort is opgemerkt.»

Tot dus verre de schrijver. 't Blijkt hieruit, 1) dat men

in de *philosophie*, in d'*anthropographie*, met één woord, in d'eigenlijke wetenschap, 't woord *rede* in een anderen zin neemt, dan in de gewone taal. 2) Dat de schrijver van oordeel is, dat de gewone taal hare uitdrukkingen naar den gang der wetenschappen moet wijzigen.

Hiertegen is eene hoofdbedenking, die *algemeen* is. «Honderden begrippen, in alle talen, ondergaan verande- «ringen in den voortgang der tijden, maar 't woord, «waarmede ze uitgedrukt worden, verandert niet. We «weten, dat, naar de tegenwoordige begrippen, d'aarde «bloot een deel is der wereld: dit belet ons niet, bij 't «oude te blijven, èn van *d'aarde*, èn van de vijf *wereld-* «*deelen* te spreken; we hebben aangenomen, dat de zon «*stil* staat, maar toch laten we haar, naar oud gebruik, «elken dag *op* en *ondergaan*» [1]). De natuurkunde leert, dat, bij groote warmte, eene te sterke verdunning der lucht d'ademhaling moeijelijk maakt; dat de lucht *niet* genoegzaam *drukt:* en toch noemt de taal dit voortdurend, in volkomen tegenstelling met de zaak: «*de lucht drukt;*» «wat is de lucht *drukkend.*»

D'algemeene taal van ieder volk kan hare woorden en uitdrukkingen *niet* veranderen naar den voortgang der wetenschappen, tegelijk met de verandering der begrippen. Ze kan dit niet, *omdat* de woorden, waarmede, in't eerst, die begrippen zijn geteekend, zoowel in alles wat, vóór elke verandering, in eene taal was geschreven, blijven voortbestaan, als omdat die verandering èn om de eerst gebruikte woorden zelve, èn om min of meer talrijke afgeleide, eene geheele verwarring zouden na zich slepen. Men neme b. v. 't *opgaan* en *ondergaan* der zon; *oriri*, *occidere* in't *Latijn.* Ingevolge die opvatting zijn *oriens*, 't Oosten, *occidens*, 't Westen, ontstaan in't *Latijn;* van daar, overgenomen, in't *Fransch*, *Italiaansch*, in andere talen; *l'orient*, *l'occident* , *les orientaux*,

---

1) *Taalmagazijn*, 1853, blz. 102.

d'Oosterlingen, enz., enz. Kon ook d'eerste, of grond-uitdrukking, het stamwoord, in overeenstemming worden gebragt met het veranderde begrip : in d'afgeleide zou d'oude dwaling toch blijven voortleven. Omdat d'*algemeene* taal van een volk zulke veranderingen niet toelaat, dewijl ze onafgebroken — in 't algemeen genomen — in hare wording en in hare historie voortbestaat, *daarom* heeft iedere wetenschap, iedere kunst, ieder handwerk, ieder bedrijf, in elke *algemeene* taal, nog zijne eigene spraak, zijne kunsttaal, zijne *termes techniques*.

We passen deze *algemeene* bedenking toe op't woord «rede» en't gebruik van dit woord, zoowel in den opgegevenen wetenschappelijken zin als in dien van't gewone leven.

Oordeelt de wetenschap, *philosophie*, *anthropographie*, noodig eene zóódanige bepaling, definitie, van't woord *rede* vast te stellen, van dien omvang, dat ze zeggen kan : «Rede bezit de mensch *niet alleen*, maar ook *andere* «dieren, zelfs zij, wier bewerktuiging op een oneindig «lageren trap van ontwikkeling staat,» d'algemeene taal verhindert haar dit niet; de philosophie heeft het zelfde regt op eene eigene kunsttaal, als ieder ander vak. Maar d'*algemeene* taal kan haar voorbeeld *niet* volgen; zij is gebonden aan't historie-beginsel, dat in haar leeft, 't geen, op zijne beurt, rust op eene overtuiging, een algemeen gevoel, een begrip, dat zoo oud is, als de denkende menschheid op aarde. Die overtuiging is : in den mensch, hoeveel hij met de dieren gemeen hebbe, is *iets hoogers*, dat hem onderscheidt van *alle* wezens op aarde, en hem er boven *verheft*. Dit *hoogere* in den mensch, boven d'overige dieren, noemt onze taal, al voor lang, *rede;* en, even zoo als 't algemeen 't onderzoek, *waarin* dat hoogere dan, *eigenlijk* en *wetenschappelijk* beschouwd, gelegen is, aan de scholen overlaat, even onveranderlijk blijft, voor 't algemeen, dat *hoogere* bestaan onder den naam *rede*, door een lang tijdsverloop bij ons alzoo bestempeld, gelijk in't *Hoogduitsch* met dien van *Vernunft;* bij de *Franschen*

met *raison;* in't *Engelsch*, *reason;* en in't *Latijn*, *ratio.* Ook bij deze, de Romeinen, was *ratio* 't *hoogere* in den mensch, dat hem boven d'overige dieren verhief niet alleen, maar 't geen hij met de goden deelde: *Ratio diis hominibusque communis; haec in illis consumata, in his consumabilis* (SENECA): «de rede is goden en menschen gemeen; in d'eersten is ze volmaakt, in de laatste volmaakbaar.» Onbepaalder van *uitdrukking* is SALLUSTIUS, maar vasthoudend aan 't *hoogere* in den mensch:.... *nostra omnis vis in animo et corpore sita est .... alterum nobis cum diis, alterum cum belluis commune est:* Ons geheel wezen bestaat in *ziel* en ligchaam.... d'eerste hebben we gemeen met de goden, 't laatste met de dieren.

9°. ««De herinnering aan dien genoegelijken dag is mij ««lang bijgebleven.»» Wij kunnen eene zaak lang in ons «geheugen bewaren, en door middel der herinnering ons «gebeurtenissen van het verledene levendig voor den geest «stellen; doch willen wij zulks doen, dan moet de herin- «nering (eene daad, die de voorstelling terugroept) telkens «op nieuw werkzaam zijn. *Zij* blijft ons dus niet bij, «maar wel haar *voorwerp.*»

Hiertegen meende een spreker: «dat men het woord «*herinnering*, even als vele andere naamwoorden op *ing*, «van werkwoorden afgeleid, in een objectiven zin kan ge- «bruiken, en dat dus de herinnering *van* eene zaak ons kon «bijblijven.»

Dat vele woorden op *ing* eene lijdende beteekenis hebben, is boven allen twijfel; zie hierover XL. Zoo als daar breeder is uiteengezet, is dit inzonderheid 't geval met die, welke afgeleid zijn van werkwoorden op *enen*, *elen*, enz., rek*enen*, verhand*elen*, omdat onze taal van dezen geene woorden vormt op *sel*, en alzoo voor de handeling b. v.: «verhandeling» en voor 't uitwerksel, 't verhandelde, geene eigene, afzonderlijke woorden heeft. In zoover heeft de bedoelde spreker gelijk. Zijn beginsel is waar: maar op «herinnering» in *dezen* zin: «de herinnering is mij bijgebleven»,

laat het zich niet toepassen. Immers: «herinneren» is, figuurlijk, weder *in* den geest doen, *weder* voor de verbeelding brengen: maar, 't geen *bij* is gebleven, is *niet uit* den geest geweken; 't kan er niet weder *in* gedaan *worden*, omdat 't er *in is* gebleven. Hadden we zelfs 't woord «herinner*sel*» nog scheen d'uitdrukking: «'t *herin*nersel is mij lang *bij*gebleven», eene tegenstrijdigheid.

XLIII.

SYNONYMEN.

Sieraad — versiersel.

Beide zijn middelen om te sieren, versieren.

Sieraad versiert *inderdaad*, letterlijk en figuurlijk: «Dit gebouw is een sieraad voor de stad.» «Hij is een sieraad voor zijn land.» «De verdiensten der kinderen zijn hunnen ouders tot sieraad.»

'*t Doel*, waartoe 't «versiersel» moet dienen, is eveneens versieren: dat dit doel bereikt wordt, en't versiersel *inderdaad* versiert, ligt niet in't woord, gelijk dit met sieraad plaats heeft. Zoo zou men kunnen zeggen: «Den bevelhebber, wien't aan moed en beleid ontbreekt, dien kan't *versiersel* eener ridderorde niet tot *sieraad* strekken.»

Geheugen — gedachtenis — nagedachtenis — aandenken.

Geheugen is't zielsvermogen, dat verschijnsels — dit woord in de ruimste beteekenis — dat verschijnsels, uit de zinnewereld en uit die der gedachten, opneemt, bewaart, en weder voor den geest roept.

Gedachtenis is een middel, een teeken, om aan iemand, of iets te doen denken, en, van hem, of van de gebeurtenis, de *nagedachtenis* te vereeuwigen. — «In *aeternam memoriam*», «ter eeuwige *nagedachtenisse*» onzer oude zeehelden, zijn praalgraven gesticht.

Aandenken — later opgekomen? — is nagenoeg 't zelfde als gedachtenis; 't verschil is dit: eene gedachtenis is algemeen; een aandenken is van minder waarde, en berekend op korteren duur.

Verbreiden — verspreiden — verstrooijen.

Hoofddenkbeeld: bezielde of onbezielde voorwerpen over eene grootere ruimte brengen, dan ze te voren besloegen. *Verbreiden* schijnt het kenmerkende te hebben, dat dit, 't geen zich verbreidt, *blijft* zamenhangen, of zich in één verband laat denken. «Dit woord is *verbreid* geworden.» «'t Christendom *verbreidt* zich over d'aarde.»

In *verspreiden* ligt het denkbeeld, naar't gebruik, van een *voortdurenden* zamenhang niet opgesloten: «De meesterstukken der oud *Nederlandsche* schilderschool zijn overal *verspreid*».

«De kunsten, zeden, de beschaving van Euroop,
Verspreiden zich alom in onbedwongen loop.»

HELMERS.

Of *verbreiden* hier niet te verkiezen was?
Tusschen die kunsten, zeden en beschaving van Europa, welke te gelijk *hier* blijven, en tevens naar *elders* overgebragt worden, die zich wel *verbreeden*, maar niet *afscheiden*, blijft een zamenhang, gelijk zij zelve een band worden, die de volken zamensnoert, en meer tot één geheel van menschen verbindt.

Verstrooijen, 't eenige van de drie, is't bepaalde gevolg

van oorlog en vervolging. «Hij versloeg 't leger, en *verstrooide* de vlugtenden.» «Vooral sedert de verwoesting van *Jerusalem*, zijn de *Joden* overal *verstrooid*.» — «Hij is *verstrooid* van gedachten,» dat is: iets, dat hem heeft getroffen, dat hem drukt, belet hem, geregeld en in zamenhang te denken; zijne gedachten zijn verstrooid, even als een leger door een vijandigen aanval.

«Verstrooide gedachten» komt ook voor in plaats van: «*verspreide* gedachten.» — «Zich verstrooijen,» in plaats van «zich *verzetten*.»

Beperkt — bekrompen.

Zijn alleen in't figuurlijk synonymen: «Een *beperkt* en *bekrompen* verstand;» «*beperkte* en *bekrompene* begrippen;» «eene *beperkte* som en eene *bekrompene*.» Indien men iets *beperkt* noemt, ligt hierin, op zich zelf, geene afkeuring: natuur of wet, rede of omstandigheden, hebben deze perken gesteld:

> Wat zou ons *naauwbeperkt* verstand,
> Ons kortziend oog, dat schaars 't verband
> der dingen doorziet,
> Ooit ontdekken?

Integendeel: 't geen *bekrompen* is, wordt gedacht als enger, naauwer, dan de natuurlijke perken dit medebrengen; 't is als eene kleedingstof, die is ingekrompen, kleiner geworden dan ze eerst was. «Een *bekrompen* verstand» is naauwer beperkt, dan van een gewoon mensch; «*bekrompene* middelen» zijn middelen, die, met het oog op 't doel, hiertoe in geene evenredigheid staan. «Hij leeft zeer *bekrompen*,» niet meer zoo ruim als vroeger. Deze onderscheiding is die der levende taal: en toch zegt ze ook een «beperkt verstand» voor een «bekrompen verstand.» «Is

ze hierin met zich zelve in weêrspraak?» Neen, maar ze *moet* zich aan geene eeuwig onveranderlijke wetten onderwerpen, gelijk de wiskunde; ze *moet* geven en nemen, verzachten en verzwaren, naar tijden en omstandigheden; dáárom zegt ze menigmaal: «een beperkt verstand,» — «een man van beperkte zielsvermogens,» voor: een bekrompen verstand,» voor: «een man van bekrompene vermogens,» een dom mensch.

XLIV.

PROSA, IN HALFRIJM.

«De laatste maanden van zijn leven waren eene reeks van ver*maken*. — Mevrouw du Saillant begon zich ongerust te *maken*.»

«David Hume..... werd te Edenburg ge*boren*. Daar hij zijn' vader in zijne kindsheid had ver*loren*, bleef hij...... der zorg zijner moeder aanbe*volen*.»

XLV.

DE NEDERDUITSCHE TAAL IN ZUID-AFRIKA HERSTELD.

Onder dezen titel is, in 1844, in de *Kaapstad*, eene handleiding tot de kennis onzer taal uitgekomen, naar plaatsbehoeften gewijzigd, en geschreven door A. N. E. Changuion, *Ph. Theor. Mag. et Lit. Hum. Doct.*

Dit boek schijnt mij meer aandacht te verdienen, dan men, zoo veel mij bekend is, er aan heeft geschonken. In d'eerste plaats, 't werk is de vrucht van de studie der beste nieuwe schrijvers en van eene gezonde waarneming der *levende* taal, zoowel in't vaderland als aan de *Kaap*. Hierdoor bevat het menigen regel en aanwijzing, die in andere spraakkunsten, en spraakleeren, te vergeefs gezocht worden. Eén enkel voorbeeld:

«Voor *gij zijt* gebruikt de spraak der beleefdheid *u is;* «en de gemeenzame taal *je bent;* maar *wij bennen* en *zij* «*bennen*, hoe regelmatig ook van *ben* afgeleid, is wel «Hollandsch, maar niet van het beste. *Gij waart* is in den «omgang stijf; men gebruike naar vereisch der omstan«digheden *u was*, of *je was*.»

Na TEN KATE's *Aanleidinge*, is deze spraakkunst d'eerste mij bekend, die op dit punt rond en open zegt, zoo als 't is. Bij d'overige schijnt het eene stilzwijgende overeenkomt, als eene vlek der levende taal, eerbaar te verbloemen, 't geen, zonder vooroordeel beschouwd, tot haren rijkdom en keurigheid behoort.

Niet minder belangrijk is deze spraakkunst met het oog op onzen tijd. De *Kaap* zelf, *Port-Natal*, aan de kroon van *Engeland* onderworpen, moeten meer en meer verengelschen, en't *Hollandsche*, in taal en zeden, eindelijk geheel verdrongen worden. Maar nog is dit het geval niet: nog leeft vooral in de binnenlanden, met de verkleefdheid aan d'oude *Nederlandsche Hervormde* Kerk, de zucht voor d'oude moedertaal. Er is meer. Toen *Port-Natal*, een gemeenebest door uitgewekene *Kapenaars* gesticht, in 1842, zich aan *Engelands* gezag had moeten onderwerpen, weken 10,000 menschen, *Nederlandsch* in taal en godsdienst, op nieuw uit, tot aan gene zijde der *Vaals*-rivier, en vestigden zich als een onafhankelijke staat in oorden, waarop *Engeland* geen regt kon voorwenden, waar de *Britsche* heerschappij hen niet konde, of niet wilde achtervolgen.

Deze nieuwe *Nederlandsche* staat in *Afrika* wenscht en ontvangt uit het oude moederland, leeraars en onderwijzers. Voor dezen schijnt CHANGUION's werk van't hoogste belang, omdat de vertrouwdheid met het taaleigen des lands den nieuwen band spoediger en naauwer moet toehalen tusschen de «*Vaderlandsche Kerels*», die moed en kracht hebben, om d'edele taak van leeraars en onderwijzer in gene gewesten op zich te nemen, en die kloeke en standvastige «*Kaapsche Kinderen*», [1]) die hen derwaarts roepen.

1) «Een *Hollander* heet (aan de *Kaap*) een *Vaderlandsche Kerel*; in tegenstelling van een: *Kaapsch Kind*, een Kapenaar». CHANG.— Over deze *Nederlanders*, benoorden de *Vaals*-rivier: *Beroep op de Christelijke hulpvaardigheid*.... ten behoeve der *Kaapsch-Hollandsch Uitgewekenen*, enz. *Amst. Wed.* HOLST VAN KEULEN, 1853.

DRUKFOUTEN IN 'T VORIGE NOMMER EN VERBETERINGEN.

Blz. 92, r. 13. clöver, l. clover.
» 101, r. 3, waaren, l. waren.
» » in de noot, laatste regel: was, l. war.
» 104, 't stuk van LOOTS is uitgesproken 1810, maar uitgegeven in 1814.

AANTEEKENINGEN

OP DE

BLIKKEN IN WEILANDS HANDWOORDENBOEK,

DOOR

D. BOMHOFF, Hz.

(Deel IV.)

LAGCHEN, o. w., *ik lachte*, (oudt. *loeg*,) *heb gelagchen.* «Bij het lezen van dit *loeg* zag ik in de «Drukfeilen», dewijl ik het voor eene schrijf- of drukfout hield, die bij het nazien der proeven onopgemerkt was gebleven, doch vond niets. Tot mijne bevreemding las ik in het Taalk. Woordenb.: *loech*, *loeg.* Hoe kan *loeg* toch van *lagchen* komen?!» 't Is bevreemdend hoe men *loeg* voor een schrijf- of drukfout kan houden. Het kan toch niet onbekend zijn dat deze conjugatievorm vroeger meer gebezigd werd dan de nieuwere *lachte;* wie er zich van overtuigen wil, sla HUYDECOPERS *Proeve van Taal- en Dichtkunde* op, Dl. I, 375, die eene menigte voorbeelden van *loeg* (*loech*) aanvoert, en op blz. 376 zegt: «*Lachte*, keuren wij goed, voornamelijk omdat de ooren daartoe nu volkomelijk gewend zijn, maar *loeg* is met meer recht goed te heeten, omdat het doorgaands, zoo niet altijd, bij de ouden gevonden wordt.» En dat *loeg* thans nog niet verouderd is, kan men zien bij onze dichters BILDERDIJK,

Spandaw, ter Haar enz., enz., die het wel bij voorkeur bezigen, waar ze om de smelting enz. goed *lachte* konden gebruiken. Die dan ook *loeg* in de uitspraak niet zoetvloeiender vindt dan *lachte*, heeft zeker geen ooren aan zijn hoofd.

Wat nu de vraag aanbelangt hoe *loeg* van *lagchen* (zegge *lachen*) kan komen, hiervan geeft Bilderdijk oplossing; men zie zijn *Spraakleer*, blz. 143, waar hij zegt: dat *lachen*, ik *loeg* maakt, omdat hierin de *a* oorspronkelijk scherp was, als in *schateren*.

Lavèren.

De Heer Bomhoff is voor *lavéren* of *laveeren* en vraagt: «Waarom zou men geene teekens mogen gebruiken, om de plaats van den klemtoon aan te wijzen?» Hier is zeker niets tegen, 't is zelfs aangenomen, naamlijk in die gevallen, waar een woord boven een ander emphatisch moet uitgesproken, tot recht verstand van den zin, b. v. hij is er vóór hem geweest, *(ante)*; maar teekens aan te wenden ter aanduiding van de onveranderlijke uitspraak die de uitgang van een woord vordert, is aan de Fransche taal eigen, niet aan de onze. *Lavéren* moet altijd uitgesproken *laveeren*, nooit *laveren* (als *vorderen*), maar *voor* houdt — *voor* of *vóór* — altijd de zelfde uitspraak en blijft *voor*.

Volgen we dus Bilderdijks voetspoor, door den bastertuitgang *eren* (even als die van *eelen* in *kasteelen* enz.) *eeren* te schrijven, en laten we de teekens, waar ze de vaste uitspraak moeten aanwijzen — en die voor den onkundige zouden bestemd zijn, die echter geen *accent aigu* of *accent grave* kent of begrijpt — aan de Franschen over, die er in hunne taal niet buiten kunnen.

Lekkaadje. «Men schrijve volgens de uitspraak *lekkazje*.»

Reeds meer dan eens, hebben zich met klem en nadruk

stemmen verheven tegen deze ondragelijke schrijfwijze, door den Heer Bomhoff uitgevonden en aangeprezen, zonder dat zij den schrijver tot andere gedachten schijnen gebracht te hebben. Wij hebben den dunk niet dat de onze hierin verandering zal bewerkstelligen, integendeel, wij weten te wel dat Z. Ed. bij zijne geuite meening zal volharden, maar het lust ons toch de bespotlijkheid van dit *azje* met een paar woorden nader aan te toonen, al is 't slechts voor hen die genegen mochten zijn *azje* te helpen invoeren en *aadje* te verdringen. Nu heeft wel is waar deze nieuwigheid nog weinig opgang gemaakt, ook volgens de eigen verklaring van den schrijver (dl. 6, 166), 't welk wij voor ons toeschrijven aan het gezond, natuurlijk verstand, dat den Nederlander, als er van de spelling zijner taal sprake is, niet geheel verlaat en hem te recht die schrijfwijze doet vermijden die zijne taal, welke hij lief heeft, ontsieren en aan bastaardij blootstellen; doch het kan wellicht zijn nut hebben de oogen te openen van hen, die zich in de spelling veelal door gezach laten leiden en hen opmerkzaam te maken op het verderfelijke dat met zulk een aandrang wordt aangeprezen en als ware 't opgedrongen.

Wij meenen opgemerkt te hebben, dat de heer Bomhoff zich in de spelling uitstekend laat leiden door den regel: *schrijf, zoo als gij spreekt*, en slechts in zoo verre de etymologie wil geraadpleegd hebben, als ze aan dezen regel niet het minste schaadt; van daar de spelling *lozjement* die hij voorstaat en die van *azje* die hij met hand en tand verdedigt.

't Is zoo, die regel heeft zijne eischen; doch die blind is voor de onwelvoeglijkheid van 't kleed, waar men de woorden meė wil omhullen en dat tegen een goeden smaak aandruischt, die van geen afleiding bij de spelling wil hooren, maar alles in het keurslijf van den aangehaalden regel plooit, zal, laat men hem zijn gang gaan of komt men niet tegen zijn voorstellen op, een wanspelling

invoeren, waarin niemand op het laatst het Hollandsch van weleer in zijn eenvoudige, eigenaardige en passende vormen meer zal kunnen herkennen.

Wat toch zou onze Oud-Hollandsche dichter Hooft wel zeggen, vond hij in zijn lief herderlijk stukje, zoo als Bilderdijk het noemt, deze schrijfwijze, geschoeid op de leest van den Heer Bomhoff:

Het vinnigh straalen van de zon
Ontschuil ik in 't *bosschazje.*
Indien dit bosje klappen kon,
Wat melde 't al *vrijazje?*
Vrijazje? neen. *Vrijazje?* jaa.
Vrijazje zonder meenen, enz.

Wèl zou de Muider Drost vreemd opzien en misschien vroeger, op zijn Huydecopersch, (*Proeve*, I, 82), of de hersenen van hem, die zoo wil gespeld hebben, ook dwars in zijn hoofd liggen.

Verder, dan men in 't eerst denkt, kan de lievelingsregel: *schrijf, zoo als gij spreekt*, waar hij zóó opgevolgd wordt heen voeren, ja, tot allerlei dolligheden, b. v. tot den voorslag om *Zutphen*, *Zudven* te schrijven, (zie dl. 4, 217.) Verder *sjirurzjijn*, *teater*, *tee*, *tans*, *mensen*, *heersen* enz., enz., (zie dl. 6, 230.) Verlangend zien wij uit naar de behandeling van dit onderwerp, door de kundige Redactie in de *Correspondentie* van n°. 1, *Nieuw Nederl. Taalmagazijn*, beloofd.

Bij het regelen der spelling, vooral van de bastertwoorden, of (zoo als hier wat *lekkaadje* belangt) van een woord met een bastertuitgang is een gezuiverde smaak een groot vereischte. Stemt de schrijfwijze *azje* nu in plaats van het eeuwenoude, gevestigde, geijkte *aadje* hiermede overeen? men oordeele bij zich zelven; wij zeggen volmondig neen. Het is echter niet de eenigste grieve die we tegen deze schrijfwijze hebben; zij is niet volgens ons taaleigen.

Volgens den schrijver (dl. 6, 165, in verband met dl. 5, 229) moet *azje a-zje* uitgesproken worden [1].) Het eerste beweren is onjuist: de *z* hoort in de uitspraak even goed tot de eerste als tot de tweede lettergreep; het tweede zij zoo omdat de zachte *z* bij ons geen sluitletter kan zijn, maar wij kennen in onze taal geen woord of lettergreep met *zj* aanvangende, evenmin als met *ch*. Wel vinden we de letters *z* en *j* in ons alfabeth terug, doch hare bijeenvoeging tot *zj* om de uitspraak van *aadje* te helpen uitdrukken is vreemd aan onze taal.

Geeft de etymologie — waar men zich bij de spelling der bastertwoorden en woorden met bastertuitgangen, 't is waar, weinig om bekreunt — aanleiding of grond tot *azje?* Wij weten niet beter of *aadje* is van den Italiaanschen uitgang *aggio* afgeleid, aan welk *aadje* wij de uitspraak geven die de Franschen aan hun, insgelijks van *aggio* afgeleid *age* in *plantage* enz. geven, en die eenigzins in beide talen zweemt naar de uitspraak der Italianen van dezen uitgang in hunne taal. Vindt men nu in *aggio* de *zj* van *azje* terug? Neen, zegt men, maar evenmin de *dj* van *aadje*. Toegestemd, maar hier hebben we eene verbinding van letters volgens ons taalgebruik; de tijden hebben er hun stempel op gedrukt, *aadje* is nationaal, is hollandsch geworden, doch *azje*, hoe hollandsch men het doe voorkomen kan nooit hollandsch en evenmin Italiaansch zijn; 't is een onding, onuitstaanbaar voor die hollandsch denkt en hollandsch gevoelt.

Aadje beantwoordt niet aan de uitspraak, daarom moet *azje* ingevoerd. Wat is dit anders dan den gordiaanschen knoop in eens doorhakken. Er zijn zooveel woorden, wier uitspraak aan de spelling niet beantwoordt; zal men daarom deze allen gaan veranderen? 't Zal onmooglijk zijn en blijven; geen doode letter zal ooit volkomen de uitspraak

---

1) Volgens BILDERDIJK, *Spraakleer*, bladz. 216 kan *aadje* niet worden afgebroken.

eener levende taal uit kunnen drukken. Dit is geen nieuws, 't is meermalen betoogd; onverklaarbaar blijft het ons echter, dat zij die zoo druk met den regel: *schrijf, zoo als gij spreekt*, in de weer zijn, den *ch*-klank in *macht* enz. miskennen en daar de zachte *g* voor de scherpe *t* schrijven; zij moesten ook hierin consequent handelen, ook hierin den dikwerf genoemden regel opvolgen, en liever al die nieuwigheden van *lastazje*, *lozjement*, *zjenie*, enz. enz. daar laten, die de taal misvormen en bij een zelfdenkend mensch bezwaarlijk ingang zullen vinden.

Wat de Heer Bomhoff op blz. 165, dl. 6 zegt dat professor Siegenbeek net de wanspelling (?) *stellaadje* aan de taal een groot nadeel heeft toegebracht, zal menigeen niet vatten. Vreemd is 't echter dat Zijn Hoog Geleerde, voor zoo ver wij weten, nergens tegen deze beschuldiging is opgekomen, evenmin als tegen de verwijten die er op volgen. Wij kunnen niet nalaten er op aan te merken dat Siegenbeek bij 't regelen der spelling in 't begin dezer eeuw slechts die woorden behandelde, waaromtrent verschil in de spelling bestond. Dat het toen nog niemand in 't hoofd was gekomen *azje* naast *aadje* te schrijven, is bekend.

Luiaard.

Dat men nog voortgaat het achtervoegsel *aart* (*aar* door de *t* versterkt) dat, als dikwerf betoogt is, niets gemeens heeft met *aard* (*indoles*) met een *d* te schrijven, moge door de gewoonte van vroeger, toen men *lafaard* schreef en 't verklaarde door *laf* van *aard* 1), te verdedigen zijn, maar dat men er nog een *j* wil voor gevoegd en er alzoo *jaard* van maakt, kan dat ook door den beugel? Eerst was 't *aar* of *er*, toen *aart* of *ert*, later heel deftig *aard* en nu plomp *jaard*, — 't woordje wordt geheel onkenbaar. Maar waarom wil de Heer Bomhoff *luijaard?* Be-

1) Zie in Dr. de Jagers, *Verscheidenheden*, blz. 98.

roept Z. Ed. zich op de oude spelling *luyaart?* maar die *y* is niets anders, (zegt Dr. BRILL, *Archief*, I, 137), dan een *j*, waarin de vokaal *i* aanwezig is; beschouwt men *lui-j-aard* als één met *grijzaart?* maar die *z* behoort tot den wortel van 't werkwoord *grijzen*, waarvan *grijzaart* is afgeleid; past men dit toe op *luijaard*, dan krijgt men 't vreemdsoortige *luij*. Er zou overeenstemming zijn als men *grijzzaart* schreef; maar zoo wel als deze schrijfwijze af te keuren en belachlijk zou zijn, moet ook die van *luijaard* zulks wezen, voor hem die weet dat *luiaart* is afgeleid van *luien* (en niet *luijen*) frequentatief *luieren*.

MAAGDOM.

«Dewijl het woord uit *maagd* en *dom* samengesteld is, verdient *maagddom* gewis de voorkeur.»

Maget, zoo als de Ouden schreven, later saamgetrokken tot *maacht* en *maagd*, gelijk zij, meer dan nu 't geval is, naar hunne onverbasterde uitspraak, twee medeklinkers van de zelfde intensieve waarde bij elkaâr plaatsten, de scherpe *ch* tegen de gelijke *t* en de zachte *g* tegen de gelijke *d*, geeft, oppervlakkig beschonwd, als samenstelling met *dom*, noodwendig *maagddom*; maar iets anders is het of die eind-medeklinker oorspronkelijk tot het woord behoort. Wij schrijven wel tegenwoordig *ellende*, *halsstarrig* enz. voor 't oude *elende* en *halsstarrig*, maar hier zijn de later ingevoegde *l* en *s* degelijk wortelletters. Letten we op de oude schrijfwijze *magedoeme*, als in *Beatrijs*, vs. 814, waar van MARIA gezegd wordt:

In uwen reine *magedoeme*
Droeghedi een kint sonder wee,

op de volksspraak: *maagje*, *magien* (met den *ch* klank), b. v. *wat een lief magien is dat*, waar men nimmer een *d* (*t*) in hoort, als in *windje* (*windetje*), en nemen we

daarbij in aanmerking de vroeger uitgebreide, thands zeer beperkte beteekenis van *maagdom*, (vergelijk Bilderdijk op *maagd*) dan komt ons de onderstelling dat de *d* (*t*) van *maagd*, geen oorspronkelijk bestanddeel van 't woord uitmaakt, niet geheel verwerpelijk voor. Is dit zoo en is dan die medeklinker aan 't woord toegevoegd tot verscherping in de uitspraak, dan volgt hier nog niet uit (zeggen wij met de woorden van Dr. de Jager in zijn *Archief*, I, 203, noot 2), dat de samenstelling *maagdom* ook nog die toegevoegde letter in zich moet opnemen. Edoch wij geven dit niet voor zeker, al zijn we van meening dat aan de spelling *maagdom*, door eeuwen heen dus geschreven, (dat van *elende* en *halstarrig* niet zóó valt te zeggen) niet moet worden getoond. Daarbij nog, ziet men zoo naauw op het woord *maagd* in de samenstelling met *dom*, hoe zal men het dan tot een manlijk persoon kunnen betrekken, zoo als, ook volgens Moock, gebruikelijk is?

Wij blijven dan de voorkeur geven aan *maagdom*, schoon we *maagddom* daarom niet afkeuren, mits niet in den zin van *maagdom*, als hoedanigheid, staat of toestond aanduidende, maar collective, voor eene verzameling van maagden, als wanneer het onzijdig wordt gebezigd: het *maagddom* (voor *maagdendom*.)

Verder lezen we aldaar: « Hierom — dewijl de duidelijkheid er bij wint en de uitspraak de zelfde blijft, — zouden wij ook *leiddraad* boven *leidraad* verkiezen, ten minste het eerste niet verbannen. »

Dat de uitspraak van *leiddraad* met *leidraad* geen merkbaar verschil oplevert, waar niet gesproken wordt zoo als geschreven staat, geven we toe, maar als *leiddraad* door duidelijkheid wint, hoe dan met *leiband*, *leijonker*, *rijtuig*, *snijkamer* enz. enz.? moeten deze dan maar — om dat, wordt er een *d* ingevoegd, de uitspraak verandert — in hunne onduidelijkheid blijven voortleven? Maar, zoo als daar staat, ofschoon ook *leiddraad*

beter zou zijn, kan men toch kiezen tusschen dat en *leidraad*, doch zij die uit de school van professor Siegenbeek zijn en zijne spelling volgen, bedenken dat op die manier de *eenparigheid* — het hoofdbeginsel dier spelling — alles behalven in den hand wordt gewerkt, en dat dus een van beiden moet verworpen en verbannen. Alzoo het oude *leidraad* of nieuwe *leiddraad*: wij kiezen *leidraad*, omdat het de echte spelling is en om dat *leiddraad* ons metter tijd zal brengen tot *rijdtuig*, *snijdkamer* en wil men consequent blijven tot het voor 't gehoor onkiesche *scheidkunde* en verdere fraaiigheden, zooals men reeds *buurtschap* aantreft, zonder dat zij die zoo schrijven bedenken, dat de samenstelling is *buur* en *schap*. (Zie den Heer L. A. te Winkel in Dr. de Jagers *Archief*, II, 299, 307 en volg.)

Leidraad is de echte spelling.

Het woord is samengesteld uit den wortel van 't werkwoord *leien*, aldus *lei* met het zelfstandig naamwoord *draad*; in welk werkwoord om de stooting, een *d* is gevoegd, als de *w* in *vrouwen*, zonder dat die letters tot den grondvorm behooren en zonder dat ze bij een goede uitspraak merkbaar gehoord worden. 't Zijn overgangsletters die toch zeker daar wel overtollig knnnen genoemd worden, waar geen overgang op een klinker plaats vindt als in *leidraad*. Zoo heeft de Heer Siegenbeek het oorbaar geacht de plaatsing van een *j* in *tooien* enz. aan te raden en voor te schrijven, en wel op grond der schrijfwijze van *vrouwen*; maar zullen zij die den Professor volgen daarom ook *tooijsel* schrijven? immers neen, en toch moeten ze, nemen ze *leiddraad* aan, noodwendig daartoe komen, willen zij zich zelven gelijk blijven, het onderscheid in de samenstelling dier woorden daar gelaten, 't welk eehter niets afdoet aan het hier beweerde.

Men zou echter ten voordeele van *leiddraad* de spelling kunnen aanvoeren van *leidsman* en *leidster*: doch het

eerste woord is in genitivo verbonden en *leidster* is gevormd van *leider.*

We houden het er aldus voor dat *leidraad* boven *leiddraad* is te verkiezen, even als *leister* boven *leidster;* welke spelling wat het laatste woord betreft, ook nog een onderscheid oplevert met *leidster* van *leider*, schoon we bekennen dat de tweede sillabe van *leister* meer toon in de uitspraak heeft dan die van *leidster*, welk woord een trochaeus maakt, daar *lei-ster* of *star* voor een spondeus kan gelden, waarvan de oorzaak in de tweede sillabe, die in *leister* een substantief is, terwijl *ster* in *leidster* slechts een uitgang is.

MALSCH, b. v. en bw., *malscher*, t, *zeer malsch.*

« Voor *malscht* leze men *malschste* en schrappe *zeer malsch* uit, dewijl dit geen overtreffende trap zijn kan. »

Is tegen *malschste* wat de regelmaat betreft al niets tegen, die schrijfwijze neemt door hare zonderlingheid niet voor zich in en heeft geen Hollandsch, eerder een Russisch voorkomen. Wil men echter geen *malschte*, (*malste* zou reeds kunnen volstaan, om dat de superlativus *malscht* is, waar geen tweede *s* wordt bij gevoegd even als men geen tweede *t* in de gebiedende wijs, meervoud, *haat* voegt, ware er geen verwarring te vreezen met *malste* van *mal*, nu de lange *s* niet meer op de drukkerijen aanwezig is) men schrijve *malsste;* de *ch*, wordt aan 't eind van een woord toch niet uitgesproken en hare weglating hier, voor 't oog schaadt niet.

MOLHOOP, m.

« Hier en daar komt *molshoop* voor. Is dit goed? »

Zeker is *molshoop* gebruiklijker en verkieslijker, doch waarom zou *molshoop* niet even goed zijn als *godsvrucht*, *godsdienst* enz.? Een tweede naamval is in die woorden niet te miskennen en de *s* als het teeken daarvan geeft

het eerste lid der samenstelling meer kracht in de uitspraak. Wij houden dus *molhoop* en *molshoop*, even als *godvrucht* en *godsvrucht* gelijkelijk voor goed; 't gebruik wil echter *molhoop*, even als *stadhuis*.

MOSKEE, vr., *moskeen.*

« Het meervoud is noodzakelijk *moskeeën*, even als *reeën*, *theeën*, *weeën* en *zeeën* van *ree*, *thee*, *wee* en *zee*. »

De plaatsing van drie eenzelvige klinkers naast elkaâr is iets ongewoons in onze taal. Men moge hier tegen ten voorbeelde aanvoeren het algemeen aangenomene *vrouwen* of het SIEGENBEEKsche *verfraaijing* enz., om dat de *w* niets anders is dan de dubbele *u* [1]) en de *j* oorspronkelijk een *i*, maar volgens ons tegenwoordig taalgebruik komen beide letters als medeklinkers voor; 't geval staat dus niet gansch en al gelijk, al ware er nog geen verschil in die letters, wat den vorm aangaat.

Hoe noodzakelijk *moskeeën* enz. nu ook moge zijn, die schrijfwijze is plomp; 't is als of 't woord, dus geschreven, met de el is uitgemeten. Het ware dus zeker netter en voegzamer *zeën* enz. te schrijven in plaats van 't uitgerekte *zeeën*.

Zwolle,
Augustus 1853.

T. H. BUSER.

---

1) Dr. DE JAGER, *Verscheidenheden*, blz. 37.

IETS OVER HET NEDERLANDSCHE VOCAALSTELSEL.

Even als de tegenwoordige gesteldheid van eenen staat, zijn regeringsvorm, wetgeving en andere maatschappelijke inrichtingen hunnen grond en daardoor tevens hunne verklaring hebben in vroegere toestanden en betrekkingen, zoo is ook de gesteldheid van iedere levende taal niets anders dan eene wijziging, eene verdere ontwikkeling van eene voorgaande gesteldheid. Met weinig grond mag men dus hopen het organismus eener taal te begrijpen, de kracht en beteekenis harer phonetische en syntactische vormen te verstaan en juist te beoordeelen, indien men de geschiedenis dier taal verwaarloost, en de kennis van hare vroegere toestanden gering schat. Overtuigd van deze waarheid wenschte ik eene kleine bijdrage tot de geschiedenis onzer taal te leveren door de veranderingen na te gaan, welke de klinkers en tweeklanken bij ons ondergaan hebben. Dr. Brill heeft reeds in zijne *Spraakleer* van 1849 van ieder dezer klanken in het bijzonder aangetoond, uit welke vocalen en diphthongen zij ontstaan zijn; ik wenschte ter bereiking van hetzelfde doel eenen anderen weg in te slaan, door alles bij een te brengen, wat zich onder één gezichtspunt vereenigen laát, naar een overzicht over het geheel te streven, en de wétten op te sporen, volgens welke de klankwijzigingen zijn voorgevallen. Wij zullen hierbij, even als de geschiedschrijvers, tot de hoogste oudheid moeten opklimmen, en trachten ons eene voorstelling te vormen van de oorspronkelijke gesteldheid van het germaansche vocaalsysteem.

De oudste bekende oorkonden, die, zoo zij al niet zuiver

nederlandsch zijn, toch het dichtst nabijkomen aan de taal, welke in Nederland ten westen van den IJsel gesproken werd, de Psalmen uit den Karolingischen tijd, klimmen niet hooger dan tot de negende eeuw. Ook zijn zij niet eens in hunnen oorspronkelijken toestand tot ons gekomen, maar eerst door de hand eens hoogduitschen afschrijvers, en later door die van eenen Nederlander deerlijk verminkt. Stonden ons dus geene andere kenbronnen dan deze zoo bedorvene gedenkstukken ten dienste, wij zouden nagenoeg in het duister rondtasten, en alle pogingen om orde en regelmaat in ons vocaalstelsel te ontdekken zouden vergeefsch wezen. Doch tot geluk voor de wetenschap heeft de vernielende tand des tijds zoo veel overblijfselen van de gothische bijbelvertaling gespaard, dat wij in staat zijn om, wel niet den ganschen woordenschat der gothische taal, maar toch haar organismus volkomen te leeren kennen. Nu is inzonderheid het vocaalstelsel dier taal nog zoo eenvoudig en onbedorven, de wijzigingen en onregelmatigheden nog zoo gering in getal en daarbij zoo in het oog vallende, dat eene vergelijking met andere oude tongvallen ons in staat stelt om eene volkomene kennis van het oorspronkelijke germaansche vocalismus te verkrijgen. Beginnen wij derhalve met eene beschouwing van de gothische klanken.

Het gothisch bezat niet meer dan drie korte vocalen: A, I en U, welke laatste letter niet als onze, der Franschen en IJslanders U, maar op hoogduitsche wijs, als hun U in *Mund*, *Grund*, *Bruch* word uitgesproken. Behalve deze korte klinkers hadden zij nog twee lange klanken, die in latijnsch schrift door de letterteekens E en O worden aangeduid. Het is er evenwel verre af, dat deze teekens werkelijk de klanken E en O zouden hebben voorgesteld; integendeel, uit alles blijkt, dat de Gothen — althans ten tijde van Ulfila — de E- en Oklanken niet kenden. De E vertegenwoordigde nagenoeg den klank eener lange I. Dit blijkt vooreerst uit hare verwisseling of liever verwarring

met I en EI, welke laatste tweeklank ook veel van eene lange I moet gehad hebben. Zoo heet b. v. een engel doorgaans *aggilus*, euvel *ubils*, heilig *weihs*, een geneeskundige *leikeis*, en evenwel treft men viermaal *aggelus*, eens *ubels*, tweemaal *wehs* en driemaal *lekeis* aan, een bewijs, dat I, E en EI in klank niet veel verschilden. Vervolgens brengt de oorsprong der goth. E uit IA, zoo als wij straks zien zullen, volstrekt mede, dat zij òf als eene lange I, òf als eene lange A moet geklonken hebben. Den laatsten klank nu kan zij, blijkens hare verwisseling met de I, niet gehad hebben; er blijft dus niets anders over dan aan te nemen, dat zij eene lange I geweest is. De echt germaansche woorden, die in het gothisch met E geschreven worden, hebben echter bij ons en de hoogduitschers geene I zoo min als E, maar eene lange A; b. v. *blesan* — *blazen*; *jer* — *jaar*; *slepen* — *slapen*; *mena* — *maan*; *speds* — *spade*, *spät*; *nethla* — *naald*, *nadel*; *wrekei* — *wraak*; *mel* — *maal*; *wen* — *waan*, *wepna* — *wapens* 1).

De goth. O moet nagenoeg den klank van onze OE in *goed*, *stoel* hebben voorgesteld. Dit blijkt vooreerst daaruit, dat men ze wel eens met de korte U (oe) verwarde, en b. v. *sunjos* voor *sunjus* (zonen); *widowo voor widuwo* (weduwe), *lauhmoni* voor *lauhmuni* (bliksem) schreef; vervolgens, dat de grieksche tweeklank *ου* in *'Ιούδας*, Judas, *Λουκᾶς*, Lucas, *Σερούχ*, Seruch, door de O wedergegeven wordt in *ïodas*, *lokas*, *sairok*; eindelijk, dat de goth. O in gelijkluidende woorden onze OE en der hoogduitschers lange U is; als in *brothar* (broeder), *boka* (boek), *bloth* (bloed), *gods* (goed), *fotus* (voet), *froths*

1) Beneden zullen wij zien, hoe goth. E = Ī en nederl. Ā zich uit denzelfden tweeklank IA ontwikkeld hebben. Dat de goth. E in grieksche eigennamen met η overeenkomt, bewijst niets anders dan dat de η reeds ten tijde van Ulfila denzelfden klank had, dien zij tegenwoordig in het nieuwgrieksch heeft.

(vroed), *stols* (stoel), *botan* (boeten), *ganohjan* (vergenoegen). De oorsprong der O bevestigt deze uitspraak. Daar zij door versmelting uit UA ontstaan is, *moet* zij òf als eene lange U (oe) òf als eene lange A uitgesproken zijn, en hare verwisseling met U (oe) leert, dat het eerste heeft plaats gehad.

Vervolgens bezat het gothisch vier tweeklanken: AI, AU, IU en EI, zoodat het geheele gothische vocalismus uit de volgende negen klanken bestond:

A,	E,	O,
I,	AI,	EI,
U,	AU,	IU,

Hoe eenvoudig dit vocaalstelsel ook moge zijn, uit de leer der verbuiging en vervooging en uit eene vergelijking met de vocalen en diphthongen van andere oude dialecten blijkt ten duidelijkste, dat drie dezer gothische klanken niet meer in hunnen oorspronkelijken toestand verkeeren; dat dus het gothische vocalismus ten tijde van Ulfila niet meer het zuivere oorspronkelijke germaansche vocaalstelsel was. Daar de gothische declinatiën en conjugatiën aanleiding geven om te denken, dat E en O als verlengingen of versterkingen van A moeten beschouwd worden, even als EI en AI, AU en IU versterkingen van I en U blijken te zijn, zoo ontstaat natuurlijk het vermoeden, dat E en O oorspronkelijk tweeklanken zijn geweest, waarin de A als grondvocaal voorkwam. Eene vergelijking met het oudhoogduitsch brengt dit vermoeden tot zekerheid. De gothische E is namelijk uit IA ontstaan; dit blijkt uit eenige gothische woorden, waarin het oudhd. werkelijk nog IA heeft, te weten: *fera* (zijde) = ohd. *fiara*, *mes* (tafel, me[n]sa) = ohd. *mias*, *her* (hier) = ohd. *hiar*, *kreks* (Griek) = ohd. *Chriah.* In de overige ohd. woorden is IA in lange A veranderd. — De goth. O is uit UA ontstaan, zoo als eene groote menigte oudhoogduitsche woorden bewijzen, in welke UA met goth. O overeenkomt; b. v.: *brothar* (broeder) = ohd. *bruather*, *for* (voer) = ohd.

fuar, *gods* (goed) = ohd. *guat*. — Maar indien E = IA is, zoo zou goth. EI eigentlijk = IAI, en dus oorspronkelijk een drieklank moeten wezen; dit komt echter reeds terstond onwaarschijnlijk voor, en blijkt ook bij nadere beschouwing onwaar te zijn. De overige tweeklanken zijn zamengesteld uit een der drie klinkers, waarvoor een andere klinker gevoegd is; namelijk de E = IA en O = UA bestaan, zoo als wij gezien hebben, uit A met eene voorgevoegde I of U, AU en IU uit U met voorgevoegde A of I, en AI uit eene I met voorgevoegde A; de I met voorgevoegde U, de UI, ontbreekt derhalve, daarvoor vindt men echter EI. Het vermoeden, dat EI = UI moet zijn, is dus natuurlijk, en wordt volkomene zekerheid door het oudere dialect van de bewoners der Faröer of Schapen-cilanden, hetwelk UI liet hooren, waar gothisch EI gevonden werd, b. v. *muin* (mijn), *tuin* (dijn), *suin* (zijn) = goth. *meins*, *theins*, *seins*; *ruiki* (rijk) = goth. *reiki* enz. Zelfs in onze eigene taal zijn misschien nog sporen der identiteit van EI en UI aanwezig. De gothische EI is bij ons thans IJ: goth. *reiks* is ons *rijk*, *eisarn* ons *ijzer*, *meins* ons *mijn* enz.; indien nu EI = UI (oei) is, dan wordt de zamenhang van *snijden* en *snoeijen*, *fij* en *foei*, *spreiden* en *sproeijen* duidelijk 1).

Het oorspronkelijke germaansche vocaalstelsel, dat den grondslag heeft uitgemaakt van de vocaalstelsels van alle latere duitsche talen en dus ook van de onze, is dan het volgende:

A,	I,	U,
IA,	AI,	AU,
UA,	UI,	IU.

Men kan nog twijfelen, of in de tweeklanken de eerste dan wel de tweede klinker als grondvocaal moet beschouwd

---

1) De tweeklank EI onderstelt noodzakelijk een werkwoord, waarin IJ voorkomt; het gelijkvl. ww. *spreiden* dus een ongelijkvloeijend *sprijden* waarvan het is afgeleid.

worden, of de eerste vóór de tweede ingeschoven, dan wel de tweede achter de eerste toegevoegd is; of b. v., IA moet geacht worden te bestaan uit A + I, dan wel uit I + A; of dus de rijen niet aldus behooren gesteld te worden:

A,	I,	U,
AI,	IA,	UA,
AU,	IU,	UI,

De gothische conjugatiën en declinatiën echter heffen allen twijfel op. Beschouwen wij te dien einde alleen de drie sterke (ongelijkvloeijende) goth. werkwoorden *faran*, *for*, *forum*, *farans* (varen, ik voer, wij voeren, gevaren); *giutan*, *gaut*, *gutum*, *gutans* (gieten, ik goot, wij goten, gegoten) en *steigan*, *staig*, *stigum*. *stigans* (stijgen, ik steeg, wij stegen, gestegen); zij vertoonen de volgende afwisseling van klanken:

A,	O,	O,	A,
IU,	AU,	U,	U,
EI,	AI,	I,	I.

Plaatsen wij hier voor O en EI de boven gevonden waarden UA en UI, dan verkrijgen wij:

A,	UA,	UA,	A,
IU,	AU,	U,	U,
UI,	AI,	I,	I;

nu is het duidelijk dat in de eerste rij A, in de tweede U en in de derde I de grondvocaal is, en dat deze grondvocalen in sommige vormen door de voorvoeging van eene andere vocaal versterkt zijn; in de eerste rij de A door U, in de tweede U door I en A, in de derde I door U en A; eene vergelijking der verbuigingsvormen geeft hetzelfde resultaat.

Uit het verhandelde blijkt dan, dat het oorspronkelijke germaansche vocaalstelsel uit drie korte klinkers en zes tweeklanken bestond, welke laatste gevormd werden door vóór iederen klinker eenen der beide andere te voegen; en dat alle vocaalwijziging derhalve in eene soort van versterking bestond, die met de guna in het sanskriet kan vergeleken

worden; met dit onderscheid, dat de guna altijd in het voorvoegen van eene A bestaat, terwijl het germaansch daartoe ook de beide andere klinkers I en U bezigt.

Bovenal opmerkelijk is het, dat in bovengenoemd stelsel geene E noch O gevonden wordt. Dit zal menig lezer zeer bevreemdend en misschien zelfs ongeloofelijk voorkomen, waarom wij hierbij nog een oogenblik zullen stilstaan. Dat de Gothen ten tijde van Ulfila niet alleen in hunne taal geene E's noch O's bezaten, maar ze zelfs niet eens behoorlijk konden uitspreken, blijkt uit de wijze, waarop zij grieksche eigennamen in hunne taal overbrachten. Voor de ε, de grieksche korte E, bezigden zij doorgaans AI, voor de o; de grieksche korte O, meestal AU of U, b. v., *Ἔραστος*, Erastus, luidt op het goth. *airastus*; *Τιβέριος*, Tiberius, — *teibairius*; *Βεελζεβούλ*, Beëlzebul, — *baiailzaibul*; *γέεννα*, gehenna, de hel of beneden wereld, — *gaiainna*; *Ἰεροσολύμα*, Jeruzalem, — *iairausaulyma*; *Κόρινθος*, Corinthe, — *kaurintho*; *Φορτουνάτος*, Fortunatus, — *faurtunatus*; *Ἐβέρ*, Eber, — *aibair*; *ἐπιστολή*, epistel, zendbrief, — *aipistaule*. In de germaansche eigennamen bij Caesar, Tacitus en andere geschiedschrijvers komen geene korte E's of O's voor, wel enkele malen eene lange E, b. v. in *Sigimerus*, *Catumerus*. Daar nu deze woorden in vorm overeenkomen met *Theutomarus*, *Virdumarus* en andere op *-marus*, zoo mag men uit deze verwisseling der E met met A besluiten, dat deze E's in natuur met de gothische E overeenstemden. Doch, wat meer zegt, van bijna al onze E's en O's kan historisch bewezen worden, dat zij uit A, I, U, AI, AU, IA of IU ontstaan zijn, daar men op weinig uitzonderingen na van elk nederlandsch woord, waarin eene E of O aangetroffen wordt, hetzij in het nederlandsch zelf, hetzij in eene andere germaansche taal, een verwant woord vinden kan, hetwelk nog de oorspronkelijke vocaal vertoont.

Eer wij overgaan tot het beschouwen der wijzigingen,

die de oorspronkelijke klanken bij ons ondergaan hebben, nog eenige weinige opmerkingen, noodzakelijk voor het verstand van het volgende.

De A is het gemakkelijkst uit te spreken; zij wordt gevormd bij eene ongedwongene opening van den mond en in het midden der mondholte. Vandaar dat zij in het gothisch en vooral in het sanskriet veel menigvuldiger voorkomt dan eenige andere klank, bij welken de mond steeds eene min of meer onnatuurlijke houding moet aannemen.

De I wordt gevormd geheel achter in de mondholte, zoo na mogelijk bij den strot, die bijna toegeknepen wordt; men zou ze daarom den *keelklinker* kunnen noemen. Daarentegen is de plaats, waar de U (oe) gevormd wordt, geheel vóór in den mond, bij de lippen, die onder het uitspreken eenigermate vooruitgestoken worden; zij mag daarom *lipklinker* heeten.

De E wordt uitgesproken tusschen de I en de A; de O tusschen de U (oe) en de A. De vijf klinkers volgen derhalve, wat de plaats hunner vorming betreft, elkander aldus op:

I. E. A. O. U (oe.)

Gaan wij thans na, op welke wijze en door welke oorzaken de E en O en al de overige tegenwoordig in onze taal voorkomende klanken uit de oorspronkelijke korte vocalen en de zes tweeklanken ontstaan zijn.

Eene der krachtigst werkende oorzaken van het ontstaan van nieuwe klanken, of liever van het wijzigen van reeds bestaande, is het streven naar gemakkelijkheid in de uitspraak. Niet alleen is de eene klinker op zich zelven lichter uit te brengen dan de andere, A b. v. gemakkelijker dan I, maar het zijn vooral de overgangen van den eenen klinker tot den anderen, die in moeijelijkheid zeer verschillen. Zoo is b. v. EI gemakkelijker uit te spreken dan AI, omdat de A in het midden der mondholte, de I achterin met bijna toegenepen strot, en de E tusschen beide standen in gevormd wordt. De houding van den mond bij het uitspreken van E verschilt dus niet zoo veel van

die, welke tot het vormen van I gevorderd wordt, als de geheel ongedwongen stand van den mond bij het uitspreken van A; daarom vereischt de overgang van de E tot de I eene geringere en dus gemakkelijker verandering der mondstelling, dan de overgang van A tot I.

De klankwijziging, die wij het eerst wenschten te beschouwen, en in het *streven naar gemakkelijkheid in de uitspraak* haren grond heeft, kan gevoegelijk (STEM)-VERPLAATSING heeten. Zij betrof meestal de vocalen der wortellettergrepen, die door eene soort van *aantrekking*, welke de vocaal der volgende lettergreep op haar uitoefende, niet meer op de rechte plaats en met den vereischten stand des monds gevormd werden, maar dichter bij dat gedeelte der mondholte, waar de volgende vocaal werd uitsproken. Een paar voorbeelden zullen dit duidelijk maken. Bevatte de stamlettergreep van een woord, b. v. goth. *niman*, eene I, die zoo als reeds meermalen aangemerkt is, achter bij den strot gevormd wordt, en had de volgende lettergreep eene A, dan verplaatste zich de stem bij het uitspreken der I in het voorgevoel van de in het midden der mondholte govormd wordende A reeds bij voorraad eenigermate naar voren; de mond nam reeds half de houding aan, die voor het uitspreken van A gevorderd werd; en zoo ontstond in de uitspraak niet langer de zuivere I, maar een klank tusschen I en A in, de E, en goth. *niman* werd aldus in het oudhoogd. *neman*. Het omgekeerde had plaats, wanneer de vocaal van den stam A en die van den uitgang I was, b. v. in goth. *harjis* (heir), hetwelk in het oudh. *heri* werd. Hier werd de A door de volgende I aangetrokken, en daardoor meer achter in den mond gevormd, waardoor zij op hare beurt in E overging. Intusschen waren de E, die uit I, en de E, welke uit A ontstaan was, natuurlijk niet terstond volkomen gelijkluidend. Men onderscheidde ze soms zelfs in het schrift, door aan de eene een' staart of haakje te voegen, en de oudste hoogduitsche dichters lieten de beiderlei E's niet op elkan-

der rijmen; eerst later zijn zij volkomen eensluidend geworden. — Met de U (oe) had eene dergelijke verandering plaats, wanneer zij door eene A gevolgd werd, b. v. in goth. *ganuman* (genomen). Ook de U (oe) werd dan in het oudhoogd. niet langer op hare regte plaats, vóór in den mond, uitgesproken, maar dichter bij de plaats, waar de volgende A hare vorming stond te ontvangen. Door deze verandering in den stand van den mond kon de U (oe) haren rechten eisch niet meer bekomen, maar ging over in eenen nieuwen klinker, die tusschen A en haar zelve in lag, namelijk in de O, en men hoorde *ganoman* in stede van *ganuman*. In de meeste gevallen, doch niet altijd, werd de stemverplaatsing in eene stamlettergreep veroorzaakt door den klinker des uitgangs; de tweeklanken AI en AU zijn bij verplaatsing in EI en OU overgegaan door de werking der I en U in dezelfde lettergreep.

De nieuwe klanken, die de verplaatsing in onze taal gebragt heeft, zijn E, O, U (ü) en EU. Ofschoon nu sommige verwante talen, inzonderheid het oudhoogduitsch, onwedersprekelijk bewijzen, dat deze klanken op de zoo even verklaarde wijze ontstaan zijn, zoo is het gemakkelijk in te zien, dat zij, toen men eenmaal geleerd had ze uit te spreken, allengs ook in woorden en vormen binnenslopen, waar de oorspronkelijke oorzaak niet meer of nooit te voren aanwezig was. Het goth. werkwoord *niman*, *nima*, *nimis*, *nimith*, *niman*, *nimith*, *nimand* (nemen, ik neem, du neems, hij neemt, wij nemen, gij neemt, zij nemen), dat nog in alle vormen I heeft, werd ten gevolge van stemverplaatsing in het oudhoogd.: *neman*, *nimu*, *nimis*, *nimit*, *nemames*, *nemat*, *nemant*; het nieuwhoogd. echter zegt: *nehmen*, *ich nehme*, *du nimst*, *er nimt*, *wir nehmen*, *ihr nehmet*, *sie nehmen*, ofschoon in *nehmen* en *nehmet* de A in den uitgang niet meer gehoord wordt, en in *ich nehme*, voor oud. *ih nimu*, in het geheel geene A geweest is. Het kan dus niet bevreemden, indien men ook in ons nederlandsch E's, O's, enz., aantreft, die uit A, I of U

ontstaan zijn, zonder dat men de oorzaak der verandering kan aanwijzen.

Er is driederlei (STEM)VERPLAATSING: door aantrekking van A, door aantrekking van I, en door U; de duitsche taalkundigen noemen de door A veroorzaakte wijziging Brechung, de tweede Umlaut; de laatste is aan het hoogduitsch vreemd.

Door de eerste wijze van verplaatsing veranderen, zoo als wij reeds gezien hebben, I in E en U (oe) in O. Daar nu de eerste wijziging der I en U zich in het goth. openbaart door eene werkelijke breking of oplossing in AI en AU, zoo heeft men ook den overgang van I in E en van U in O, in de andere talen, Brechung genoemd; wij hebben echter gemeend de Duitschers hierin niet te moeten navolgen; vooreerst omdat de bedoelde wijziging in onze taal zoo min als in het hoogduitsch eene breking is, en ten andere vermits wij deze benaming voor eene wezentlijke bij ons plaats hebbende breking of oplossing van klinkers in tweeklanken wenschten te besparen.

Door de tweede wijze van verplaatsing, door de aantrekking van eene volgende I, veranderden A in E (ä), U(oe) in U (ü) en O in EU (ö). De Duitschers zijn reeds sedert lang gewoon deze wijziging Umlaut te heeten en ze van de vorige onderscheiden. Het is ons voorgekomen, dat in beide gevallen eene gelijksoortige werking plaats heeft, en dat ze daarom gevoegelijk onder denzelfden naam kunnen begrepen worden.

De derde wijze van verplaatsing is hoofdzakelijk aan de noordsche talen, het oudnoordsch en deensch, eigen. Wanneer in het oudn. eene stamlettergreep A en de uitgang U bevatte, dan werd de A meer naar voren, dichter bij de U uitgesproken, waardoor zij in eenen klank overging, die de O, uit U ontstaan, nabij kwam, en gewoonlijk door ö, doch in de oudste handschriften door O voorgesteld werd; b. v. ***katill*** (ketel) en ***man*** (man) werden in den derden naamval des meervouds ***kötlum*** of

kotlum en ***mönnum*** of ***monnum***. Bij ons heeft zulk eene wijziging van A alleen plaats in den tweeklank AU, welke doorgaans in OU veranderd is.

Thans zullen wij van ieder geval eenige voorbeelden opgeven, ten einde te doen zien, dat de stemverplaatsing werkelijk ook in onze taal heeft plaats gegrepen.

I in E. — In de Psalmen uit den Karolingischen tijd vindt men, onder andere in Psalm 57, vers 6: ***stimma***, hetwelk thans ***stem*** luidt; Ps. 75, 7: ***brican* — *breken***; Ps. 57, 10: ***libbend* — *levend***; Ps. 56, 6: ***himil* — *hemel***; Ps. 86, 29: ***fardiligon* — *verdelgen***; Ps. 70, 3: ***bescirmere* — *beschermer*** enz. Van vele woorden, die E hebben, komen afgeleide of verwante vormen voor, waarin de oorspronkelijke I nog aanwezig is, b. v. naast ***plegen*** staat ***plicht***, naast ***neef* — *nicht***, ***geven* — *gift***; ***weten* — *wist***; ***zeef* — *ziften***; ***recht* — *richtig***; ***smeden***, ***schepen***, ***leden***, ***speten*** zijn meervoudige vormen van ***smid***, ***schip***, ***lid***, ***spit***, enz.

U(oe) in O. — Ps. 54, 10: ***tunga* — *tong***; Ps. 57, 9: ***sunna* — *zon***; Ps. 57, 9: ***ginuman* — *genomen***; Ps. 57, 11: ***sundig* — *zondig***; Ps. 57, 7: ***munde* — *mond***; Ps. 57, 8: ***cumun* — *komen***; Ps. 58, 3: ***unreht* — *onrecht***; Ps. 58, 7: ***hunger* — *honger***; ***hunda* — *honden***; ***umbigan* — *omgaan***.

A in E. — Ps. 61, 12: ***geuualt* — *geweld***; Ps. 70, 7: ***stark* — *sterk***; Ps. 70, 9: ***faruuirp* — *verwerp***; Ps. 70, 20: ***managa* — *menige***; Ps. 72, 9: ***satton* — *zetten*** enz. ***Steden*** is het meerv. van ***stad***; ***inwendig***, ***behendig*** en ***bestendig*** komen van ***wand***, ***hand*** en ***stand***; ***gretig*** luidt bij Hooft nog ***gratig***; naast ***vegen*** bestaat nog ***vagen***.

U (oe) in U (ü). — Deze overgang laat zich natuurlijk niet door schriftelijke bewijzen staven. Er bestaan echter geene redenen om te betwijfelen, dat de U vroeger bij ons, even als in de andere germaansche talen, als OE geklonken heeft, en in U (ü) overgegaan is door dezelfde oorzaak,

die in het hoogduitsch de verandering van U tot ü bewerkt. Wij hebben hier echter eenige voorbeelden laten volgen, die bewijzen, dat de woorden, welke thans U hebben, ook vroeger datzelfde letterteeken vertoonden. Ps. 54, 24: *pute* — *put*; Ps. 55, 7: *sulen* — *zullen*; Ps. 58, 15: *burg* — *burg* of *burcht*; Ps. 58, 16: *murmulon* — *murmelen*; Ps. 58, 17: *fluht* — *vlucht*; Ps. 60, 7: *cunni* — *kunne*, enz.

U(oe) of O in EU. — Ps. 53, 7: *uuel* — *euvel*; Ps. 54, 13: *geburran* — *gebeuren*; Ps. 58, 14: *lugenon* — *leugenen*; Ps. 64, 13: *huuela* — *heuvelen*; *kreupel* van *kruipen*, *gekropen*; *beugel* van *buigen*, *gebogen*; *breuk* van *breken*, *gebroken*; *teugel* van *tiegen*, *getogen*; *vleugel* van *vliegen*, *gevlogen*; enz. Daar de O zelve uit U(oe) ontstaan is, laat het zich niet met zekerheid bepalen, of U (oe) onmiddellijk in EU veranderen kon, dan of zij eerst in O moest overgegaan zijn; het laatste is echter wel het waarschijnlijkste.

A in O. — Ps. 68, 17: *scauuo* — *schouw*; goth. *bauan* — *bouwen*, *hauan* — *houwen*.

Eene tweede oorzaak van klankwijziging, niet minder krachtig werkzaam dan het s t r e v e n n a a r g e m a k k e l ij k h e i d v a n u i t s p r a a k, is de KLEMTOON (accent.)

In de woordvormen der oudere talen komen niet zelden korte vocalen in de stamlettergrepen, en helderklinkende korte en lange klinkers of tweeklanken in de voorvoegsels en uitgangen voor; terwijl dezelfde woorden in de nieuwere talen de oorspronkelijk korte stamvocaal gescherpt of gerekt hebben, en de helder klinkende vocalen en diphthongen der voorvoegsels en uitgangen in doffe, toonlooze E's of I's zijn overgaan. Men vergelijke b. v. de volgende gothische woorden met de nederlandsche: *wĭgōs* — *wēgĕn*, *sŭnĭwē* — *zōnĕn*, *sĭgljō* — *zēgĕl*, *skămaidēdeima* — (*wij*) *schaamden* (*ons*), *habau* — (*ik*) *hebbĕ*, *miluks* — *melk*, *ăsĭlŭs* — *ēzĕl*, *unsaris* — *onze*, *tkŭsundi* — *duizend*, *fraliusan* — *verliezen*, *galaubjan* — *gelooven*, *bĭgrăbăn* —

bĕgrāvĕn enz. Wil men nu in de aangehaalde gothische woorden al de vocalen duidelijk laten hooren, zoo als de gothen moeten gedaan hebben, getuige hunne naauwkeurige spelling, dan is men volstrekt genoodzaakt den klemtoon op de stamlettergreep te matigen en de overige lettergrepen met meer verheffing dan thans geschiedt, uit te spreken, zoodat het onderscheid in den nadruk op beiderlei lettergrepen minder groot is dan in de nederlandsche woorden. Men is dus reeds a priori in de noodzakelijkheid van aan te nemen, dat men in lateren tijd begonnen is meer nadruk te leggen op die lettergrepen, waarin de beteekenis der woorden hoofdzakelijk is gelegen; en zulks stemt volkomen overeen met het steeds toenemende streven naar duidelijkheid en verstaanbaarheid, hetwelk zich in de nieuwere talen zoo kennelijk openbaart. Maar ook van achteren beschouwd is die onderstelling noodzakelijk, vermits zij alleen den sleutel geeft tot het verklaren van menig verschijnsel, dat anders een onoplosbaar raadsel blijft. Gaan wij thans na, welke klankwijzigingen aan den k l e m t o o n moeten toegeschreven worden.

Eene der voornaamste uitwerkselen van den klemtoon is het verlengen of r e k k e n van korte vocalen in lettergrepen, die den klemtoon hebben. Wij hebben gemeend deze klankwijziging (KLANK)REKKING, en de daardoor lang gewordene klinkers g e r e k t e te mogen noemen. In het goth. *mitan* (meten) b. v. moet de I kort geweest zijn; want ware zij lang uitgesproken geworden, dan zouden de gothen ongetwijfeld in plaats van I haar verlengde EI gebezigd en *meitan* geschreven hebben [1]). Dit *mitan* nu

1) De gothische EI kan onmogelijk als onze EI of IJ hebben geklonken; zij moet nagenoeg den klank eener lange I, als b. v. in *titel*, gehad hebben. In den nederlandschen tweeklank EI is de E scherp, gelijk in *net*, *bed*, waarachter dan eene korte I gehoord wordt; maar boven is aangegetoond, dat de klank der scherpe E den gothen onbekend geweest is; hun E klonk steeds als eene lange I. Had EI geene overeenkomst met I gehad,

is bij ons *meten* geworden, waarin de E lang uitgesproken wordt, inzonderheid in de eenlettergrepige vormen: *ik, gij, hij meet;* de I heeft dus behalve den overgang in E nog eene wijziging ondergaan, zij is lang geworden door den meerderen nadruk, dien wij leggen op de lettergreep, waarin zij voorkomt. — Deze zelfde werking leden alle E's, A's en O's in de stamlettergrepen, welke open zijn, d. i. die niet met éénen of meer medeklinkers eindigen, b. v. in *da-gen*, meerv. van *dag; gebe-den*, meerv. van *gebed; slo-ten*, meerv. van *slot* enz. Van vele woorden, die oudtijds op eenen klinker of tweeklank uitgingen, en dus tweelettergrepig waren, is de uitgang afgevallen, waardoor zij eenlettergrepig zijn geworden en op eenen medeklinker uitgaan. Was nu de stamvocaal reeds vóór het verdwijnen van den uitgang lang geworden, dan bleef zij zulks doorgaans naderhand, b. v. in *maag* (bloedverwant), goth. *magus; veen*, goth. *fani; zoon*, *zone*, goth. *sunus*. Vermoedelijk komen er in het echt nederl. woorden geene gerekte I's en U's voor, doordien de I en U in opene stamlettergreppen steeds in E en O overgegaan zijn; de zaak vereischt echter nog een naauwkeuriger onderzoek.

Een tegengesteld uitwerksel van den *klemtoon* is die klankwijziging, welke gevoegelijk (KLANK)VERDOVING heeten kan. Hierdoor versta ik den overgang van eenigen klinker of tweeklank in de toonlooze E of I. Deed de accent de vocalen der stamlettergrepen in lengte en volheid van toon toenemen, op die der voor- en achtervoegsels moest hij eene omgekeerde werking hebben en ze in dezelfde mate van duur en helderheid berooven, b. v. *hamar* werd daardoor *hamer*, *biraubon* — *berooven*. Op deze wijze

---

de gothen zouden ze nooit met I verward hebben, gelijk enkele malen gebeurd is; ook hebben de overige germaansche talen I, waar goth. EI gevonden wordt. In de goth. conjugatiën en declinatiën heeft EI steeds de waarde van eene versterkte I, en beneden zullen wij zien, dat haar oorsprong uit UI mede brengt, dat zij bijna als I moet uitgesproken zijn.

zijn b. v. *fra-* en *faura-* in *ver-*; *bi-* en *ga-* in *ge-*; *—a*, *—i*, *—u*, *—e*, *—o* in *—e*; *—an*, *—ein*, *—on* in *—en*; *—ag*, *—ug* en *—eig* in *—ig* enz. veranderd. Zeer dikwijls ook verdwenen sommige vocalen geheel en al. Vergelijk g. *wraka*, *wrake*, *wraak*; *bida*, *bede*; *kunni*, *kunne*; *badi*, *bed*; *sidus*, *zede*; *hairto*, *harte*, *hart*; *haban*, *hebben*; *salbon*, *zalven*; *gultheins*, *gouden*; *manags*, *menig*; *listeigs*, *listig* enz.

Eene andere klankwijziging, die niet ongepast VERSMELTING kan genoemd worden. is insgelijks aan den klemtoon toe te schrijven. Wanneer een der beide klinkers van eenen tweeklank met meer nadruk dan de andere uitgesproken wordt, dan verstomt de minder geaccentueerde dikwijls geheel en al; hij versmelt dan in den anderen, met dit gevolg echter, dat de overblijvende lang wordt, b. v., uit IA ontstaat door versmelting de lange A, uit OU de zoogenoemde scherplange O.

Er is uit den aard der zaak tweederlei versmelting: òf de eerste klinker verzwelgt den volgenden, en wordt daardoor zelf lang, b. v. EI verandert in EE; òf de eerste versmelt in den tweeden en maakt dezen lang, b. v. IU wordt U. In het eerste geval is de nieuwe klinker gelijkluidend met de eerste vocaal van den diphthong, b. v. de lange E met de E in EI; in het tweede geval met de laatste, b. v. de lange U met de U in IU. — Beschouwen wij achtereenvolgens de veranderingen, die de zes tweeklanken door de *versmelting* ondergaan hebben.

IA. — Deze tweeklank had reeds ten tijde van ULFILA de eerste wijze van versmelting ondergaan; de I had de volgende A ingeslokt, waardoor de klank ontstaan was, dien zij door het letterteeken Ɛ aanduidden. Dat deze klank geene E was, maar de I zeer nabij kwam, hebben wij reeds boven aangetoond; de hier gegevene verklaring van den oorsprong der goth. E bevestigt zulks nog nader. Het friesch komt in dezen met het gothisch overeen, b. v. g. *jer*, holl. *jaar* en g. *slepan*, holl. *slapen*, luiden op

het friesch *jier*, *sliepen*. Bij ons schijnt IA in sommige gevallen nog lang een tweeklank te zijn gebleven, die met IE geschreven en nooit met de lange I verward werd; b. v. in *ik viel*, *hield*, *liet* enz. Thans echter wordt IE ook bij ons als eene zuivere lange I uitgesproken. — Doorgaans echter is in het hollandsch met IA de tweede wijze van versmelting voorgevallen, de I is in de A opgelost, waardoor onze echte lange A in *jaar*, *slapen*, *laten*, *spade* (laat), *naald*, *maal*, *maan*, *wapen*, *wij lazen*, *aten*, *gaven*, *baden*, *spraken*, *staken* enz. ontstond. — Dit verklaart hoe *hiar*, dat meestal in ons *hier* overging, echter ook *hare*(in het bekende middeln. *haerentare*, hier en daar) kon worden.

UA. — De UA had reeds in het gothisch dezelfde versmelting ondergaan als de IA; de U had de A verslonden en was een eenvoudige lange klinker geworden, die door een letterteeken, eenigzins op O gelijkende, werd aangeduid. Reeds boven zagen wij, dat de klank, dien het voorstelde, niet O maar *oe* moet geweest zijn; de wijze, waarop de goth. O ontstaan is, verklaart de reden dezer uitspraak. Bij ons heeft dezelfde versmelting plaats gegrepen, doch langzamerhand. In de oudnederd. Psalmen leest men nog *duon*, odh. *tuan: duom*, ohd. *tuam*; *guot*, ohd. *guat*; *fluat*, odh. *fluoz*, waarin ongetwijfeld U (oe) en O nog onderscheidenlijk gehoord werden. Later werd de klank der O nog meer verzacht, en ging in de toonlooze E over, eene uitspraak, die nog in Friesland en misschien ook elders gehoord wordt; eindelijk smolt ook de E in de uitspraak geheel weg, en zoo ontstond de hedendaagsche lange klinker OE, in *goed*, *bloed*, *doek* enz. — Van de tweede wijze van versmelting, UA in A, schijnen geene voorbeelden te bestaan.

AI. — Uit de AI ontstond door de eerste wijze van versmelting de lange A in *staaf* van *staif;* imperf. van *stijven; gapen* van *gaip*, imp. van *gijpen*, *voorraad* van (be)*reiden*, *raiden; aker* van *aik*, *eik; plaaster* van

plaister, *pleister*. — Door stemverplaatsing was, gelijk wij boven zagen, AI in EI overgegaan, en deze EI werd door de tweede wijze van ineensmelting de echte lange E, gewoonlijk scherplange E geheeten; zoo werd b. v. goth. *bains* eerst *bein* en eindelijk *been*, *klein* — *kleen*, van (be)*reiden* — (ge)*reed*. enz.

UI. — De UI leed doorgaans de tweede wijziging, de U smolt in de I weg, waardoor de lange I ontstond, die wij in de schriften onzer middelnederlandsche dichters en prosaïsten aantreffen, en in de meeste provinciën buiten Holland in de volkstaal nog hooren kunnen; b. v. *bliven*, *hemelrike*, *te sine*, enz., waaruit later door eene andere klankwijziging onze IJ voortkwam: *blijven*, *hemelrijk*, *te zijn* enz. Bij de gothen ontstond uit UI de EJ, welke dus òf nagenoeg als eene lange I òf als eene lange U moet geklonken hebben. Het laatste is stellig niet het geval geweest, daar zij nooit met U maar wel eens met I verward werd; er blijft dus niets anders over dan aan te nemen, dat zij bijna als eene lange I is uitgesproken, en veel overeenkomst met de goth. E gehad heeft, waarmede zij insgelijks wel eens verwisseld werd. In *snoeijen* = *snijden*, *foei* = *fij*, *sproeijen* = *sprijden*, waarvan *spreiden*, is misschien de oorspronkelijke klank UI (oei) bewaard gebleven.

AU. — De AU leed eerst door v e r p l a a t s i n g den overgang in OU, en deze tweeklank ging door de eerste wijze van versmelting in de scherplange OO over; b. v. g. *skauns* werd eerst *schoun*, daarna *schoon*; *rook* heet nog in de oudn. Psalmen *rouc* enz. — Door de tweede wijze van versmelting ontstond uit AU, even als uit UA, onze OE, b. v., goth. *raus* is ons *roer* geworden; g. *saun* ons *zoen*; g. *saulnon* ons *bezoedelen*; zoo kon *boer* van *bouwen* (*bauan*) komen, en ons *loeren* het hd. *lauern* zijn. — Door *verplaatsing* veranderde deze OE soms in de lange U, en deze later in UI; zoo werd g. *saul* ons *zuil*, en kwam *buur* van *bouwen* (in de oude beteeke-

nis van wonen). — Langs dezen weg verklaart zich de identiteit van *goochelen* en *guichelen*; *moel* en *muil*; hd. *Maul*; *snoet* en *snuit*, hd. *Schnautze*; van *snoeven* en *snuiven*, *spoegen* en *spuigen*, *knoest* en *knuist*.

IU. — De IU leed soms door verdoving de verandering in IE, welke, even als de IE uit IA, nog langen tijd een tweeklank bleef, en hier en daar nog wel als zoodanig (ie-e) uitgesproken wordt. Door de eerste wijze van versmelting ontstond hieruit de tegenwoordige lange IEklank, die, ofschoon nog altijd onder den vorm van eenen tweeklank geschreven wordende, echter niet minder dan de OE een ware klinker geworden is. Zoo zijn *giutan*, *skiutan*, *thiunan* enz. in *gieten*, *schieten*, *dienen* enz. overgegaan. Ook deze lange I of IE ging soms door verplaatsing in E over, b. v. in *scheef* (hd. *schief*) van *skiuban*, *schuiven* (hd. *schieben*); in *heden*, ouds. *hiudu* ohd. *hiutu*. — Door de tweede wijze van versmelting ontstond uit IU de lange U (oe), en uit deze door verplaatsing de lange U, b. v., *fiur* werd *vuur*, *skiuran* — *schuren* enz. In de meeste gevallen echter is deze lange U in Holland weder in een tweeklank UI overgegaan, en zoo werd *sciuban* in *schuiven*, *sliutan* in *sluiten*, *kliuban* in *kluiven* enz. veranderd. — Deze tweederlei versmelting verklaart de eenzelvigheid van *vier* en *vuur*, *dier* en *duur*, *bestieren* en *besturen*, *rieken* en *ruiken*, *lieden* en *luidjes*, en maakt de afleiding: *schuit* van *schieten* (verg. *jacht* van *jagen*) waarschijnlijk; ook ziet men hieruit, hoe *heden* en *huidig* (in *huidige dag*) zamenhangen.

Eene andere klankwijziging, waarvan ik echter de oorzaak nog niet ken, is de BREKING (Brechung). Zij bestaat in het breken, verdeelen of oplossen, van een eenvoudigen klank in eenen zamengestelden, d. i. van eenen klinker in eenen tweeklank. In het hollandsch heeft breking plaats gehad met de lange I en U. — De lange I uit UI ontstaan, onderging, voornamelijk in de provincie Holland, eene verandering, waardoor zij in de uitspraak

aan den tweeklank EI gelijk werd, ofschoon men haar nog altijd als eene dubbele d. i. lange I (IJ) bleef schrijven. In de provinciën Zeeland, Gelderland, Overijsel, Groningen en Friesland nogtans behield zij in de volkstaal haren vroegeren klank: *schrijven*, *blijk*, *mij*, *mijn*, *wijn* klinken daar nog altijd *schriven*, *bliven*, *mi*, *miin*, *wiin.*— De lange U, uit AU of IU ontstaan, veranderde insgelijks in Holland in den tweeklank UI, behalve voor de R en W; b. v. *huus* in *huis*, *muus* in *muis*, *schuven* in *schuiven*, *ruken* in *ruiken;* maar in *huur*, *buur*, *luur*, *huwen*, *schuwen*, *duwen* enz. bleef de lange U bestaan.

Ook de medeklinkers, die eenen klinker of tweeklank volgen of voorafgaan, zijn niet zelden oorzaak van klankwijziging. De voornaamste dezer wijzigingen is die, welke ik vermeen VERSCHERPING te mogen heeten. Zij wordt te weeg gebracht door de vereenigde werking van den klemtoon en eenen sluitmedeklinker. Had namelijk de klemtoon het vermogen van korte klinkers in opene wortellettergrepen te rekken, lang te maken, in geslotene wortellettergrepen, dat is, in de zulke, die steeds op een of meer consonanten eindigen, waarin dus de vocaal niet op het einde staat, maar op eenen medeklinker stuit, *verscherpte* zij de uitspraak, b. v. in *gràf* van *grāven*, *gìft* van *gēven* (g. *giban*), *wèg* van (*be*)*wēgen*, *plìcht* van *plēgen*. Vergelijk ook *gàt* en *gāten*, *stàf* en *stāven*, *gebèd* en *gebēden*, *slòt* en *slōten*. Het meest loopt deze *verscherping* in het oog bij lettergrepen, die oorspronkelijk open waren, maar waarin de sluitconsonant later verdubbeld is, b. v. goth. *sitan*, *sita* enz., nederl. *zitten*, *ik zit;* goth. *haban;* nederl. *hebben*; g. *ligan*, nederl. *liggen* enz.

In sommige gevallen was de invloed van eenen dubbelen medeklinker groot genoeg om eenen echt langen, d. i. uit eenen tweeklank ontstanen, klinker kort te maken, b. v. in *ladder*, uit *laider*, hoogd. *Leiter*, bij de Statenoverzetters *leeder;* *ik kocht* en *gekocht* van *ik koopte*,

gekoopt; zwikken van *zwijken*, *bongerd* van *boomgaard*, enz.

Behalve de opgenoemde klankwijzigingen zijn er nog eenige van minder belang, maar zoo uiteenloopend van aard, dat zij bezwaarlijk onder rubrieken gebracht en met namen onderscheiden kunnen worden. Wij zullen echter de voornaamste ter loops aanstippen en daarmede dit opstel besluiten, met het voornemen om in een volgend nommer uit het behandelde eenige gevolgtrekkingen op te maken, die wij achten voor de spelling niet onbelangrijk te zijn.

Zeer verschillend is de invloed der R. op den voorafgaanden klinker, wiens uitspraak zij niet zelden onzeker maakt; b. v. in *aarde* en *eerde* uit *irde* (verg. hoogd. *irdenes*); *ster* en *star* uit *stir* (verg. hd. *Gestirne*); *staart* en *steert* uit *stirt* (verg. friesch *stirt* en angels. *steort*); *zwaard* en *zweerd* uit *swirt* (verg. angels. *sweord*); *kaars* en *keers* uit het lat. *cereus*); *kerstmis* en zelfs *korsmis* uit *Christmis*); *worden* voor *werden*, en *ik werd* of *wierd* voor *ik ward* of *word; tegenwoordig* voor *tegenwirdig*; *woord* voor *word*, *waard* voor *wird*, enz.

De L versmelt dikwijls met eene voorafgaande A, O of U in den tweeklank OU; b.v. in *zout* voor *zalt*, *koud* voor *kalt*, *woud* voor *wald*, *ik zoude* voor *ik zolde* of *zulde* enz.

De W smelt in enkele gevallen met den volgenden klinker zamen tot O, U of OE; b. v. *dwalen* werd *dolen*, goth. *swa* werd *zoo*; *kwemen* (goth. *qiman*) — *komen*, *gekwomen* — *gekomen*, *zwister* (g. *swistra*, hd. *Schwester*) — *zuster*, *twisschen* (hd. *zwischen*) — *tusschen*; *hwa* — *hoe*.

RED.

BEANTWOORDING VAN EENIGE VRAGEN.

V. Het onderscheid tusschen: *laat mij gaan* en *laat ik gaan.*

Vóór dat we tot de eigentlijke omschrijving dezer uitdrukkingen overgaan, dienen we, zoo kort mogelijk, aan te merken, dat niet alle Taalkundigen in 't gebruik van *laten* — als hulpwoord in de zoogenoemde geb. wijs gebezigd — met elkander overeenstemmen, en zelfs volgens WEILAND's *Spraakk.*, bl. 273, *laat ik*, *laat hij*, *laten wij*, enz. afkeuring verdienen.

TEN KATE, schreef reeds ten jare 1713, in zijne *Aenleiding* enz., D. I, bl. 522: «Het verbum *laten* is bij ons tweesints in gebruik, naemlijk voor *Toelaten* (permittere) en ook slegts voor een *Hulpwoord* tot *Opwekking* van beweging, *laat mij gaan* en *laat ik gaan*, enz.»

De taalk. Hoogleeraar KLUIT versterkt dezen regel, in de voorrede van HOOGSTRATEN's geslachtslijst, 5e druk; bl. XIV, alwaar we lezen: «Men zegt: *laat ons* en *laten wij wandelen:* doch in een' zin, die hemelbreed van den anderen verschilt. Het eerste is een verzoek van meer persoonen, door *ons* beteekend, aan een' derden gedaan, om verlof tot wandelen te krijgen: het ander zegt een aanmoediging of aanspraak van een' persoon tot een' persoon door *wij* beteekend, om te samen eene wandeling te doen.»

Tegen de uitspraak dezer met lof bekende Taalgeleerden, verklaart zich de Wel Eerw. Heer NANNINGA in zijne «Verhandeling over de verbuiging van het werkw. *laten*, als een hulpw. der geb. of toevoegende wijze ge-

bruikt;» geplaatst in de Werken van de *Maatsch. v. Ned. Letterk.*, te Leiden, D. I., bl. 57 en volgg. — Ten einde ons bestek niet te overschrijden, moeten we ons enkel tot de hoofdtrekken zijner verhandeling bepalen en beginnen met: «Ik ben namelijk in die gedachten gekomen, dat in alle gevallen, zoo van verzoek tot verlof, als van aanmoediging, *laat* onverbogen moet blijven. Dus men nooit *laat ik*, *laat hij*, *laten wij*, *laten zij*, maar altoos en standvastig *laat mij*, *laat hem*, *laat ons*, *laat hen* zeggen en schrijven moet. En hiervoor heb ik deze klare reden, dat dit *laat* een tweede persoon van de geb. wijze is, en als zoodanig in al die gevallen moet aangemerkt worden.»

Vooral in deze «*zijne klare reden*» meenen wij van hem te mogen verschillen. Wanneer *laat* wezentlijk in de zoogenoemde geb. wijze (wij zouden hier liever *verzoekende* bezigen) voorkomt, dan lijdt het geen' twijfel of men behoort te zeggen: *laat mij wandelen*, enz., dewijl het dan eene elliptische uitdrukking is van: *laat gij mij wandelen; sta gij mij toe, dat ik wandele;* — doch in «alle gevallen» en dus ook bij eene opwekking in *laat ik wandelen*, kunnen wij noch iets gebiedends noch iets verzoekends gevoelen en dus geen' tweeden persoon onderstellen, dat ook geheel en al zou strijden tegen de bedoeling des sprekers, hier *ik;* — ofschoon Nanninga verder zegt: «Wanneer men zig zelf opwekkende, nu zegt *laat ik b. v. wandelen*, begrijp ik, dat altijd *laat mij* gezegd moet worden. Ik stem wel toe, dat in deze gevallen, die eerste kragt van het geb. *laat* bijna niet gevoeld wordt, doch als men de zaak wel bedenkt, stelt zulk een zig ongevoelig voor, als of hij een ander voor zich hadde, wien hij de toelating afvraagde». Hierop merkt Dr. A. de Jager te regt aan, in zijn uitgebreid stuk, «Over het gebruik van het werkw. *laten* in de geb. wijs», *Taalk. Mag.*, D. III, bl. 265 en volgg. «Waarom moet iemand, die zich zelven opwekt om te wandelen, zich ongevoelig voorstellen, dat hij een' ander

voor zich heeft, wien hij de toelating afvraagt? Indien tusschen de beide hier genoemde denkbeelden (het verzoek van toelating en het opwekken van zich zelven of elkander) werkelijk zoodanige naauwe verwantschap bestaat, dan moet ook hetzelfde plaats vinden, in geval men die onderlinge opwekking in een' anderen vorm uitdrukt, zoo als onze rijke taal dit nog op meer dan ééne wijze veroorlooft. Men kan namelijk, voor *laten wij wandelen*, mede zeggen: *wandelen wij*, en ook eenvoudig met het verl. deelw. *gewandeld!* Niemand zal nu willen staande houden, dat deze opwekkingen eigenlijk *verzoeken van toelating* zijn.»

Als een «kragtig bewijs» voert Nanninga aan het gebruik van *to let* (ons *laten*) in de Eng. taal. «Men zou barbaarsch en onverstaanbaar spreken» zegt hij «wilde men *let* tot een hulpw. aannemende zeggen, *let I*, *lets hi*, *let we*, *let they*. Zonder uitzondering is het in alle gevallen, *let me*, *let him*, *let us*, *let them*. Waarom zou men dan anders spreken in onze taal?»

Hierop antwoordt Dr. A. de Jager t. a. p. «Ik beweer dat hij hierin te ver gaat. Immers zou men zoo met even groot regt kunnen vragen: Indien het Eng. werkw. *to do* één is met het Ned. *doen* en de Engelschen dit als hulpw. nevens een ander werkw. bezigen, en zeggen *I do write*, *I do not find it*, waarom zouden wij dan anders spreken en niet zeggen *ik doe schrijven*, *ik doe het niet vinden?* enz.»

Ook had Nanninga de Hoogduitschers als bondgenooten kunnen inroepen, die in dit geval, evenmin als de Eng., den Nomin. *ich*, maar òf den Dat. *mir*, òf den Accus. *mich* bezigen, overeenkomstig de betrekking, waarin het naamw. geplaatst wordt, b. v.: *Lass mir sagen* (laat (aan) mij zeggen, geef er mij bericht van) en *lass mich sagen* (laat toe, dat ik het zegge) en ook voor ons: *laat ik zeggen*. Wel is waar pleiten deze verwante talen ten voordeele van N., maar nogtans meenen wij onze taal van

dit schoone eigendom niet te mogen berooven, al hebben onze naburen dit voordeel dan ook niet met ons gemeen, Veel eer beschouwen wij het als een sieraad, als eene welige plant, die in onzen taalhof reeds voor eeuwen zulke vaste en diepe wortelen heeft geschoten, en zoo zeer geschikt is de tweederlei bedoelingen duidelijk en gepast van elkander te onderscheiden. Ook zijn wij er verre af, het Eng. *let I*, enz. met N. eene «barbaarschheid» iets zoo ongerijmds te noemen. Indien de Eng. besloten *let I*, enz.; en zelfs ook de Hoogd. *lass ich*, enz. te bezigen, dan zou het hun zelven weldra even min vreemd klinken, als of zij in plaats van *den tweeden pers. enz. den derden van 't enk. of meerv. stellen*, b. v. *Haben Sie schon gegessen*, *Herr* N? *Ich danke Ihnen;* d. i. woordelijk: *Hebben zij reeds gegeten*, *Mijnheer* N? *Ik bedank hun* (*hen*), doch waarvoor wij zeggen: *Hebt gij reeds gegeten*, *Mijnheer* N? *Ik bedank u;* en: Johann, *geh' er hin!* woord. Jan, *ga hij heen!* bij ons: Jan, *ga heen!*

Tot derde en laatste bewijs voert Nann. aan: «Maar het gebruik moet de zaak beslissen.» Hierop haalt hij ruim dertig voorbeelden ter gunste van zijne stelling aan, uit Koornhert, van Ghistelen, Houwaert, Marnix, Huygens, Hooft en Vondel, doch Dr. de Jager heeft in zijn bovengen. stuk aangetoond, dat er onder deze schrijvers ook waren, die zich van *laten wij*, enz. bedienden, en Kinker merkt dan ook, in zijne beoordeeling van Bild. *Spraakl.*, met grond aan, dat het gebruik reeds langer dan eene eeuw vóór N. ten voordeele van *laten wij* beslist heeft. En in het stuk van Dr. A. de Jager, waarnaar wij den lezer bovenal verwijzen, wordt betoogd, dat de meeste onzer vroegere en latere taalkenners of spraakkunstschrijvers het tweederlei gebruik van *laten* hebben voorgestaan en gebezigd, als: Elzevier, Stijl, Schutz, Zeydelaer, Bilderdijk, Kinker, v. d. Palm, Clarisse, v. Alphen, v. Lennep, enz.

Wij voegen er nog bij hetgeen Dr. BRILL in zijne *Spraakl.* van 1846, bl. 566 hieromtrent zegt, nam.: «Veelal worden de eerste en derde persoon van den Imperatief met behulp van het werkw. *laten* gevormd: *laat mij*, *laat ons*, *laat hem* of *hen* (voor *hun*) *zingen*, dat zoo veel is, als *laat mij enz. toe te zingen*; of *laat ik* of *hij*, *laten wij* of *zij zingen*; in welke uitdrukking *laten* de waarde heeft van *doen*, zoodat *laat hij zingen* hetzelfde is als *doe hij zingen*, Eng. *He do sing.*»

En Dr. M. DE VRIES schrijft in zijnen «Brief aan Dr. JONCKBLOET, *Bijdragen tot de kritiek en verklaring van* KAREL DE GROOTE *en zijne XII* PAIRS» bl. 14: «Gij gevoelt dat deze eigenschap der oude taal inzonderheid daarom van belang is, omdat zij het eenige taalkundige bewijs aan de hand geeft, waarom in onze gebiedende wijs *laten wij* en *laten zij* boven *laat ons*, *laat hen* te verkiezen is.»

Uit al het bijgebrachte mogen we dus besluiten, dat men zich van deze tweederlei buiging reeds lang vóór TEN KATE, en na hem door alle tijden heen — en inzonderheid in deze eeuw, in weerwil van WEILAND — veelvuldig heeft bediend, zoodat het *gebruik*, waarop zich NANNINGA beroept, veel meer te zijnen *na*- dan *voordeele* beslist. — En raadplegen we de gesprokene, de ongedwongene volkstaal, dan hooren we niet enkel in dit of dat dialekt, maar, als ware het, ons gansche Nederland door, *laat ik*, *laten wij*, enz. gebruiken. Dewijl er dus zoo veel *voor*, en niets wettigs *tegen* is, waarom zouden we dan der tale geweld doen en TEN KATE's regel in zijnen loop stuiten?

We zullen nu ten slotte naauwelijks meer behoeven te zeggen, dat *laat mij gaan* in de zoogenoemde geb. wijze staat, en de toelating of vergunning van een' tweeden persoon afhangt; *laat ik gaan*, daarentegen, in een' opwekkenden of wenschenden (optatieven) zin, waarin het gaan alleen van den vrijen wil des sprekers afhangt.

Laten we dit door een voorbeeld ophelderen, of: helderen wij dit door een voorbeeld op. Willem *moet* in school nablijven om het verzuimde in te halen, doch Jan blijft uit *vrije beweging* na, om nog naar eigen goedvinden het eene of andere werk te verrichten. Na verloop van een half uur vraagt Willem: *Och! meester, laat (gij) mij naar huis gaan, ik zal in 't vervolg beter oppassen en van middag het overige wel inhalen.* Jan, integendeel, zegt: *kom, laat ik maar naar huis gaan, ik verkies nu niet langer te blijven.* — Insgelijks: *Laten wij ons* (niet het stootende *laat ons ons*) *bevlijtigen nuttige kundigheden te verzamelen*, of: *Bevlijtigen we ons nuttige enz.*

VI. Bestaat er onderscheid tusschen *nooit* en *nimmer?* Zoo ja, welk?

In de meeste onzer Spraakleeren wordt ten aanzien dezer woorden enkel gezegd, dat *ooit* en *nooit* ten opzichte van 't verledene, *immer* en *nimmer* aangaande de toekomst moeten gebruikt worden; weshalve het niet ongepast zal zijn den oorsprong en de beteekenis er van, zoo verre en goed ons mogelijk is, hier op te sporen.

Het eerste, *nooit*, is ontstaan uit het negatieve *ne (niet)* en *nooit.* Bij onze oudste schrijvers vinden we niet alleen *oit*, *oit*, *ooyt*, *nooyt*, maar ook *ye*, *nye*, *ie* en *nie* 1). Dit *ie* en *nie* is nog het tegenw. Hoogd. *je* en *nie* (*ooit* en *nooit*), waarvoor het Oudhd. de vormen *êo*, *io*, *ieo*, *nêo*, *nio* en *nieo* heeft, welke tot *ewa* (*eeuwigheid*), Goth. *aiv*, Lat. *aevum*, Angels. *â*, *ava*, *aefre* terug geleid worden, en waaraan het Eng. *ever*, het Fr. *ja* (in *jamais*, *jadis*, *déjà*) en *éternel* verwant zijn, en die alle de beteekenis van *tijd*, *altijd*, *altoos* of *eeuwig*,

---

1) Zie o.a. Melis St. Rymk. II. 215, en III. 234. J. v. Heelu, door Willems, bl. 21, 37 en 156 en Woordenlijst op der Lekes Spieghel.

enz. in zich sluiten. Vergelijk GRAFF, *Alth. Spr.* I. 505 en volgg. en GRIMM, *Gramm.* III. 222 en volgg.

Wat het tweede, *nimmer*, d. i. *ne* (*niet*) *immer* betreft, *immer* en *nimmer* zijn slechts verkorte of verscherpte uitdrukkingen van *ie meer*, *nie meer* — welk *ie* van denzelfden oorsprong is, als het bovengen. *ie* (*ooit*) — Oudhd. *eomer*, *neomer*, *iemer*, *niemer* (zie GRAFF II. 834 en volgg.) en die bij onze vroegste schrijvers doorgaans als *emmer*, *nemmer* voorkomen. We zien alzoo, dat *ooit* en de eerste lettergreep van *immer* (*im* of *ie*) enkel in vorm, maar niet in beteekenis verschillen; derhalve *immer* = *ooit meer*, *nimmer* = *nooit meer*.

Reeds oudtijds bezigde men vrij algemeen *ie* en *nie*, *oit* en *noit* ten opzichte van 't verledene, *emmer*, *nemmer* (*immer*, *nimmer*) van de toekomst; evenwel komt *immer*, in den zin van *gedurig*, *bestendig*, ook voor met betrekking op zaken, die uit het verledene verhaald worden, als in HEIM. DER HEIM. bl. 334:

« Èn emmer *las* hi en zanc
« Al dorentore die nachten lanc. »

De reden nu, waarom men *ooit* en *nooit* op het *verledene*, *immer* en *nimmer* of de *toekomst* laat slaan, zal ongetwijfeld hierin moeten gezocht worden, dat *ooit* en *nooit* een' meer onbepaalden tijd aanduiden, en *mer* (*meer*), als ware het, de kracht heeft van eene *vergrooting*, *bijvoeging* of *vermeerdering* aan *ooit* en *nooit* en zich derhalve meer in de *toekomst* uitstrekt.

Immermeer en *nimmermeer* zijn niet anders dan *immer* en *nimmer* met verdubbeling van *meer*.

VII. Hoe behoort men te zeggen: *korte metten maken* of *korte wetten maken ?*

Aangaande *korte metten maken* heeft het gebruik reeds van ouds beslist; onderscheidene schrijvers hebben het geboekt, TUINMAN geeft er, in zijne *Ned. Spreekw.*, de

volgende uitlegging van: «*Korte metten maken* drukt uit iets haastig en loopswijze afdoen, gelijk de Moniken (Monniken); die hunne *metten* (Lectiones matutinas) uitrabbelen om ras gedaan te hebben. De ouden hielden al veel van korte missen en lange braadworsten; gelijk men nu, zegt: een kort gebed en een lange maaltijd. Zoo was 't, verkjens leven, kort en goed.»

Door het woord *mette*, in 't Oudh. *mattina*, *mettina*, van 't Lat. *matutina* (eig. hetgeen 's morgens in de vroegte plaats heeft), verstaat men *morgengezangen in de kloosters*, *ochtendgodsdienst*, *vroegpreek*, enz. — Voorts heeft men 't spreekw.: *Iemand de metten lezen* of *voorlezen*, d. i. hem berispen.

Korte wetten maken, daarentegen, wordt wel in de gesprokene taal gehoord, maar wij althans herinneren ons niet het in werken — en wel van geachte schrijvers — ooit gevonden te hebben. Het komt ons dus niet zeer onwaarschijnlijk voor, dat men, door onoplettendheid of onkunde, zoo wel ten aanzien van 't gezicht als 't gehoor, de *m* voor *w* heeft gehouden, en men alzoo *metten* tot *wetten* heeft verminkt; te meer, omdat men in dit geval nooit het enk. *wet*, maar altijd het meerv. *wetten* (even als *metten*) hoort, en men anders eer aan *ééne* dan aan *meer wetten maken* zou denken; gelijk men ook in 't enk. schrijft en zegt: *iemand de wet stellen*, d. i. hem voorschrijven of noodzaken wat hij doen moet. Doch het meerv. *metten* is zeer natuurlijk en heeft zijnen grond in 't meerv. denkbeeld *morgengezangen*, enz., en dit stemt volkomen overeen met het Fr. *matines* en 't Eng. *matins*, die ook steeds in 't meerv. gebezigd worden.

Ofschoon we nu, in gevallen van gelijke bedoeling, *korte metten maken*, als de oorspronkelijke, ware uitdrukking beschouwen, zoo mogen we evenwel over *korte wetten maken* geen al te hard oordeel vellen, en het maar zoo kort en goed in den ban doen. Er ligt voorzeker in dit gezegde niets strijdigs tegen den aard

onzer tale; men kan toch, in den eigenlijken zin, zoo wel *korte* als *lange wetten maken;* — maar waarvan heeft het zijnen oorsprong genomen? en wat beteekent het in de toepassing op een' persoon of zaak? Zij, die met het maken of vaststellen van wetten belast zijn, zouden tot elkander zeggen kunnen: *laten we korte wetten maken, ten einde spoedig gedaan te hebben;* maar hoe rijmen we dit, vooral met betrekking tot eene zaak? Iemand de *wet stellen* of *voorlezen* is zeer eigenaardig, doch als men iemand op eene korte, berispende wijze onderhoudt, zal men wel eene *wet* in *toepassing* kunnen brengen, maar zal men dan aan het *maken eener wet*, of *wetten* denken? Wij moeten besluiten met de verklaring, dat ons zoo wel de oorsprong als het gebruik van *korte metten maken* duidelijk en gepast voorkomt, maar die van *korte wetten maken* in 't onzekere laat.

VIII. Hoe moet men schrijven: *te leur stelling* of *teleurstelling?*

Tot dus verre missen wij in onze taal nog een voldoende aanwijzing omtrent het aanéénkoppelen van onderscheidene woorden, zoo dat het te wenschen ware, dat door eene bevoegde hand het ontbrekende licht daaromtrent verspreid wierde; want niet zelden vindt men bij dezen schrijver woorden aanééngeschreven, die door genen worden gescheiden. Ook zijn er gevallen, waarin het al of niet aaneenschrijven eene verschillende beteekenis medebrengt, als: *vrijlaten* (*loslaten*) en *vrij laten* (geene inbreuk maken op iemands vrijheid); *goedmaken*, (*herstellen*) *en goed maken* (*wel maken*).

Met opzicht tot de gegevene vraag, zouden we, als een' vrij doorgaanden regel kunnen stellen, dat, wanneer twee of meer woorden tot omschrijving aan het werkw. in den infinitief toegevoegd worden, deze gescheiden moeten blijven, dus: *te leur stellen*, *te recht stellen*, *uit elkander zetten*, *in acht nemen*, *te laat komen*, enz.;

maar tot zelfst. of bijv. naamw. gebracht, worden ze verbonden, als: *de teleurstelling*, *terechtstelling*, *uiteelkanderzetting*, *inachtneming*, *het telaatkomen*, *de teleurgestelde man*, enz. Men vergelijke echter Dr. Brill's *Holl. Spraakl.* bl. 158 en volgg.

Amerongen, Sept. 1853. J. B. Grooters.

OVER DE BETEEKENIS VAN HET WOORD *LATEN*, STREKKENDE TEVENS TER BEANTWOORDING VAN VRAAG V.

V. Het onderscheid tusschen: *laat mij gaan en laat ik gaan.*

Veel is er over de uitdrukkingen: *laat ik*, *laat hij*, *laten wij enz. gaan* geschreven; Nanninga, Hinlopen en Weiland hebben ze ten sterkste afgekeurd; Ten Kate, Elzevier, Stijl en Kinker ze verdedigd. Met dat al bleef hare deugdelijkheid nog twijfelachtig, tot dat Dr. A. de Jager, in eene verhandeling «Over het gebruik van het werkwoord *laten* in de gebiedende wijs», geplaatst in het *Taalkundig Magazijn*, D. III, en de Hoogl. de Vries in zijnen «Brief aan Dr. W. J. A. Jonckbloet» het pleit voldingend ten voordeele der genoemde uitdrukkingen beslist hebben. Wij zouden dus, bij de beantwoording der opgegevene vraag kunnen volstaan met eenvoudig het onderscheid tusschen *laat mij* en *laat ik gaan* op te geven; wij gelooven echter geen nutteloos werk te doen, als wij bovendien een overzicht geven van de voornaamste beteekenissen, waarin *laten* gebruikt wordt, en tevens trachten

het verband tusschen die schijnbaar sterk uiteenloopende opvattingen te ontdekken.

Zeer verschillend zijn de beteekenissen, waarin *laten* voorkomt; niet alleen ophouden en niet doen, gedoogen en veroorzaken, maar ook scheiden en verwijderen wordt er door uitgedrukt, zoodat men op het eerste gezicht bijna wanhopen zou, er eenig verband tusschen te ontdekken. Bij eene meer aandachtige beschouwing echter, blijkt het, dat zij alle uit elkander afgeleid zijn en tot drie klassen kunnen gebragt worden: scheiden, ophouden en veroorzaken, waarbij het bezigen van *laten* als werkwoord van wijze (van modaliteit) nog een vierde geval uitmaakt.

Ik noem in de eerste plaats scheiden, dewijl ik vermeen dit als grondbegrip te moeten beschouwen; vooreerst omdat het zinnelijker is, dan dat van ophouden en veroorzaken, en de meest onder het bereik der zinnen vallende beteekenissen doorgaans de oudste zijn; maar inzonderheid omdat de overige begrippen wel uit scheiden, maar niet omgekeerd scheiden uit een der andere af te leiden is. — Het scheiden nu kan op twee wijzen geschieden: *a*) men kan zich zelven van eenig voorwerp verwijderen, en *b*) men kan het voorwerp van zich verwijderen, beide wijzen worden door *laten* uitgedrukt, zoo als de volgende voorbeelden bewijzen: In *der Minnen Loep*, B. I, v. 1612, zegt Ariadne:

Ic *heb ghelaten* vader ende moeder
Mijn lant, mijn rijcheit ende vrende,
Ende moet hier sterven in ellende [1]).

Matth. 26, 44: «Ende haer *latende* gingh hy wederom henen»; Matth. 18, 12: «ende sal hy niet de negen ende tnegentich (schapen) *laten*, ende op de bergen henen gaende

1) *Ellende* komt hier voor in zijne oorspronkelijke beteekenis, namelijk in die van ballingschap, uitlandigheid.

het afgedwaelde soecken» ? — Thans gebruikt men in deze beteekenis het zamengestelde *verlaten*.

b) Dat *laten* beteekent iets van zich verwijderen, iets van zich uitgeven, blijkt vooreerst uit NOTKERS vertaling van den Lofzang van Maria, Luc. I, 53: «et divites dimisit inanes» «die richen *liez* er lare» «ende rijcke heeft Hy ledigh wechgesonden»; vervolgens uit de zegswijzen: *tranen laten*, *zijn water laten*, *eenen w..d laten*, en het hoogd. *Blut lassen*.

Uit de begrippen van iets scheiden, zich van iets verwijderen ontwikkelt zich onmiddellijk dat van ophouden iets te doen, en hieruit wederom dat van iets in het geheel niet te doen. Zoo beteekenen de lat. werkwoorden *adsistere* en *desistere* zoo wel van iets weggaan als ophouden iets te doen; *cessare*, het fransche *cesser*, is een intensivum, afgeleid van *cedere* (weggaan); het hoogduitsche *abstehen* (ophouden) is eigentlijk van iets afstaan, op eenen afstand van iets staan. Van daar dat *laten* en zijne zamenstelling *nalaten* de beteekenis hebben van ophouden, niet doen. Tot een ondeugend kind zegt men· «gij moet dit *laten*» «gij moet dat schreeuwen en dwingen *laten*»; Hand. 4, 10 leest men, dat Petrus en Johannes zeiden: «Wy en konnen niet *laten* te spreken het gene wy gesien ende gehoort hebben»; «men moet het kwade *laten* en het goede doen».

Meer dan eene oorzaak hebben zamengewerkt om aan *laten* de beteekenis van veroorzaken te geven. Wij zagen, dat *laten* ook gebruikt werd in den zin van iets van zich uitgeven; nu wordt eene oorzaak in de taal dikwijls beschouwd als iets, waarvan de werking uitgaat. Dit blijkt bij ons duidelijk uit het gebruik der voorzetsels *uit* en *van* bij zelfstandige naamwoorden, die eene oorzaak aanduiden; b. v.: *uit dankbaarheid gehoorzaam zijn; uit vriendschap, uit genegenheid iets doen;* Gez. 83, 6:

Dan zullen wij
Gereed en blij
Uit liefde 't goede werken.

van honger sterven, van dorst versmachten, van koude en gebrek omkomen, van droefheid ziek zijn; Math. 4, 1: » Doe werd Jesus *van* den Geest wechgeleyt in de woestyne »; Rom. 12, 21: « en wort *van* het quade niet overwonnen ». In het latijn staat bij lijdende werkwoorden de werkende oorzaak in den ablativus, welke naamval insgelijks bij werkwoorden van scheiding gebruikt wordt; en is de werker een persoon, dan komt er nog het voorzetsel *a* bij, dat insgelijks eene betrekking van scheiding uitdrukt. — Hierbij komt nog, dat het verwijderen of wegzenden van iets het veroorzaken eener beweging des verwijderden voorwerps noodzakelijk medebrengt; *laten* is dus, in dezen zin gebezigd, reeds van zelf causatief, ofschoon de veroorzaakte beweging daarbij niet wordt uitgedrukt; b. v. ***tranen laten [vloeijen], eenen vlieger oplaten = eenen vlieger laten op[stijgen], de duiven uitlaten = de duiven laten uit[vliegen].***

Het veroorzaken, dat door *laten* uitgedrukt wordt, is wederom tweederlei; (*a*) lijdelijk of (*b*) werkzaam; door niet te verhinderen of door opzettelijk te weeg te brengen:

a) ***iemand laten begaan, laten doen, wat hij wil; iemand de deur in- of uitlaten***; Matth. 10, 14: «*Laet* de kinderkens tot my komen, ende en verhindertse niet».

b) ***Den dokter laten komen; iets laten vallen; eene kies laten trekken; eenen hond laten opzitten; eenen nieuwen rok laten maken; eenen dienstbode laten vertrekken.***

Tot de eerste dezer rubrieken (*a*) nu behoort *laten* in de uitdrukking *laat mij gaan;* het heeft hier den zin van toelaten, gedoogen, niet verhinderen, en staat in de gebiedende wijs, welke, zoo als bekend is, niet alleen

dient om als machthebbende te gebieden, maar ook om te vermanen en op te wekken, te verzoeken en te bidden zelfs: *laat mij gaan* is dus zoo veel als: *sta mij toe te gaan; gedoog, dat ik ga; verhinder mij niet te gaan.*

Eindelijk wordt *laten* gebruikt als een hulpwerkwoord, niet van tijd, gelijk *hebben*, *zijn* en *zullen*, maar van modaliteit, waartoe *kunnen* en *mogen*, *moeten* en *willen*, alsmede *doen* behooren. Dit vereischt misschien eene nadere opheldering van hetgeen de laatstgenoemde woorden beteekenen.

Eene zaak, eene werking wordt steeds voorgesteld of als mogelijk, of als werkelijk, of als noodzakelijk: *dit kan waar zijn, dit is waar, dit moet waar zijn.* Tot het uitdrukken eener mogelijkheid gebruikt men *kunnen* en *mogen*; *kunnen* om eene physische, *mogen* om eene moreele mogelijkheid te kennen te geven: *dit kind kan reeds loopen, de zieke is zoo zwak, dat hij niet meer staan kan; men mag niet liegen; hij mag uitgaan, als hij wil.* — Om de noodzakelijkheid eener werking uit te drukken bezigt men *moeten*, zoo wel in moreelen als physischen zin: *het zwakke gebouw moest bij dien harden wind wel instorten; wat niet buigen kan, moet breken; hij moet te huis blijven, omdat hij met zijn verstuikten voet niet loopen kan; hij moet voor straf te huis blijven; men moet altijd zijnen pligt betrachten; willen* geeft alleen moreele noodzakelijkheid te kennen: *hij wil te huis blijven; zijn vader wil, dat hij te huis zal blijven.* De werkelijkheid wordt doorgaans eenvondig door het werkwoord zelf uitgedrukt, zonder dat het van eenig hulpwoord verzeld gaat: *hij schrijft eenen brief, zij leeren hunne lessen.* Alleen dan, wanneer het werkwoord zelf om herhaling te vermijden weggelaten wordt, bezigt men *doen*, hetwelk dan als een werkwoord, van modaliteit, als een hulpwoord der werkelijkheid beschouwd moet worden: *schrijft hij nu zijnen brief? Ja, hij doet het; deze leerling leert zijne les, maar die doet het niet.* De

Engelschen gebruiken hun *do* (doen) zeer dikwijls als hulpwoord der werkelijkheid bij ieder werkwoord: ***he did say so***, (hij heeft het werkelijk gezegd); en de Duitschers bezigen hun *thun* somtijds op dezelfde wijze en met hetzelfde oogmerk: *Sagte er das? Ja, das **that** er sagen.* Zelfs onze middeleeuwsche dichters maakten nu en dan dit gebruik van *doen* inzonderheid in de gebiedende wijs, waarin natuurlijk op de verwerkelijking van iets aangedrongen wordt, b. v. in den Roman der LORREINEN, fragm. V, 318:

Lieve here, nu *doet ontfaen*
Dit mijn present.

Deze wijze van de werkelijkheid door *doen* aan te duiden is thans geheel in onbruik geraakt; *laten* hebben wij echter als hulpwoord der werkelijkheid nog behouden, maar het gebruik bepaalt zich thans geheel tot de aanvoegende wijs, of liever tot den adhortativus, de opwekkende of vermanende wijs. Oudtijds echter werd *laten* ook in de aantoonende wijs gebezigd, zoo als door prof. DE VRIES in zijnen bovenvermelden Brief enz. bl. 14 is aangetoond. Een paar van de daar aangehaalde voorbeelden mogen om het belang der zaak hier eene plaats vinden: Roman der LORREINEN, fragm. II, vers 4211:

Doe dede hi (keizer Karel) gebieden daer,
Dat die kimpen souden striden;
Doe saten si op in beiden siden.
Ritsart heeft Fyauwe bescreden,
Ende *liet* er mede *lopen* in.

«Toen gaf hij bevel, dat de beide kampvechters zouden strijden; toen zat men aan beide zijden op. Richard heeft [het paard] Fyauwe bestegen, en *liep* er mede op in».

Ferguut, vers 1795:

Die swerte [ridder] *liet* them wart *lopen*.

«de zwarte ridder *liep* op hem toe»;

en vers 3381:

> Ferguut *liet lopen* wt sire crachten.

«Ferguut *liep* uit al zijne macht».

Men ziet, *laten* met de onbepaalde wijs eens werkwoords is gelijkbeteekenend met de aantoonende wijs dezes werkwoords: *ik laat gaan* = *ik ga*, *wij laten gaan* = *wij gaan*, en dus ook *ik late gaan* = *ik ga*. Er is dus volstrekt geene ongerijmdheid gelegen in *laat ik gaan* voor *dat ik ga*, mits men de opwekking of vermaning niet zoeke in de beteekenis van *laten*, maar in den vorm dezes woords, die eigenlijk *late* zou moeten wezen. Doch dit is het eenige geval niet, waarin een werkwoord met de beteekenis van de aanvoegende wijs den vorm der aantoonende heeft. Immers, men zegt meestal: *ondersteld*, *dat ik heb*, voor: *dat ik hebbe*; *ik was mede gegaan*, *indien ik tijd had*, voor: *ik ware medegegaan*, *indien ik tijd hadde*. Men vatte: *laat ik gaan* dus op, als of er stond: *late ik gaan* met *laten* in den adhortativus of opwekkende wijs en met de beteekenis van een modaal werkwoord, hetwelk realiteit, werkelijkheid, uitdrukt. Met *laat ik gaan* wekt men zich zelven, met *laat hij*, *laten zij gaan* anderen op, om het gaan te verwezentlijken; zegt men: *laten wij gaan*, dan voegt men zich zelven bij de anderen, die men opwekt.

Het behoeft naauwelijks vermelding, dat *laten* ook in deze gevallen eene oorzakelijke beteekenis heeft.

Red.

ANTWOORD OP VRAAG VI.

VI. Bestaat er onderscheid tusschen *nooit* en *nimmer?* Zoo ja, welk?

Wanneer men op het hedendaagsche gebruik dezer woorden acht geeft, dan kan men geen ander onderscheid ontdekken, dan dat *nimmer* in het dagelijksche gesprek zelden gehoord en waarschijnlijk daarom door onze schrijvers en redenaars voor eene deftiger en plechtiger ontkenning dan *nooit* gehouden wordt. Gaat men echter na, welk gebruik onze ouden van deze woorden maakten, dan vindt men wel degelijk een meer positief onderscheid, op de afleiding gegrond: *nimmer* ziet, even als *immer*, alleen op de toekomst; *nooit* en *ooit* hebben eigentlijk eene onbepaalde ontkennende kracht, doch worden alleen van het verleden gebezigd, en bij den tegenwoordigen tijd eens werkwoords, wanneer dit niet eene tegenwoordige handeling maar eene gewoonte uitdrukt. Zien wij eerst wat de afleiding leert, en brengen wij daarna eenige voorbeelden van het gebruik dezer woorden uit oudere schrijvers bij.

Nooit en *nimmer* zijn zamengestelde woorden, bestaande uit *ooit* en *immer* met eene voorgevoegde N. Deze N is eigentlijk de eenige in de zuidelijke germaansche talen bestaande ontkenning [1]), die een wezentlijk bestanddeel uitmaakt van de overige ontkennende woorden, als *niemand*, *niets*, *nergens*, *geen* (oorspronkel. *negeen)*, *noch*, *noode*. Haar oorspronkelijke vorm is *ni*, hetwelk eerst in *ne*, vervolgens in *en* overging, om eindelijk als op zich

(1) De Noordsche talen hebben ook ontkennende achtervoegsels.

zelf staand woord geheel te verdwijnen, en plaats te maken voor *niet*, dat in het eerst als eene bloote versterking van *ne* gebezigd werd ten einde eene meer nadrukkelijke ontkenning te verkrijgen. Het verschil in de beteekenis van *nooit* en *nimmer* moet dus ook reeds in *ooit* en *immer* gelegen zijn.

De oorsprong van *ooit*, dat bij onze ouden ook onder den vorm van *oynt* voorkomt, is tot nog toe niet met volle zekerheid bekend. Niet onwaarschijnlijk is het gevoelen van Dr. Brill, dat het uit een substantivum ontstaan is, dat in het goth. *aiws* luidde, en *tijd*, meestal eenen zeer langen tijd, beteekent, en in onze taal ook nog onder den vorm *eeuw* voorkomt. Zeker is het dat *aiw* door Ulfila in den zin van *ooit* gebezigd is, en dat de gothische tweeklank AI enkele malen met onze scherpe opene OO overeenstemt. Thans wordt *ooit* alleen gebezigd in de beteekenis van te eeniger tijd: *ik herinner mij niet dien man ooit gezien te hebben;* oudtijds beteekende het ook wel te allen tijde, steeds, b. v. Reinaert, B. I, vers 1778:

«Ic groet u, coninc, ende hebbes recht!
En hadde *nie* coninc eenen cnecht,
So getrouwe jegens hem,
Als ic *oit* was ende bem.»

d. i.: «Ik groet u, koning, en heb er recht toe; nooit [toch] had een koning eenen knecht, zoo getrouw jegens hem, als ik *altijd* was, en [nog] ben.» De roman der kinderen van Limborch begin aldus:

«Oemoedich god, gheweldich here,
Die *oit* waert ende emmer mere
Siin selt in volmaectheden
Een god in der drievuldicheden.»

d. i.: «Barmhartig God, machtige Heer, die *altijd* waart en steeds in volmaaktheid zijn zult een [eenig?] God in drievuldigheid».

Immer is, gelijk de oudhoogduitsche vorm *eomêr* bewijst, zamengesteld uit het verouderde *ie* (oudh. *eo*, nhd. *je*) en *meer*. *Ie* en zijn zamengestelde *nie* hadden dezelfde beteekenis als *ooit* en *nooit*, b. v. REINAERT 1. B, vers 2412:

Hier es niemen nu so out,
Dies *ie* so vele te gader sach.

d. i.: «Hier is nu niemand zoo oud, die er *ooit* zoo veel (dieren) bijeen zag'»; Leken Sp. II, XXXVI, 1727, roepen de duivelen bij Christus' nederdaling ter helle, verbaasd uit:

Die werelt, die voor desen dach
Onse renten ons te sendene plach,
Ende tonsen ghebode stont *ye*,
Si ne seinde ons *nie*
Doden mensche aldus gedaen.

d. i.: «de wereld, die ons vóór dezen dag onze schatting placht te zenden, en *altijd* ons ten gebode stond, zond ons *nooit* dusdanig eenen dooden»; REINAERT, B. I, vers 1073:

Nu ginct gindre op een plaidieren;
Nie hoorde men van dieren
So scone tale.

d. i.: «Nu ging het ginder aan een pleiten; *nooit* hoorde men van dieren eene zoo schoone taal».

Meer ziet op de toekomst: *ik zal u wel eens meer bezoeken; tot dien prijs zal hij het niet meer willen verkoopen; voortmeer* beteekende oudtijds voortaan; *nemmeer*, bestaande uit *ne* + *meer*, en niet te verwarren met *nimmer* = *nie* + *meer*, beteekende niet meer, niet langer; b. v. in den Limborch, V, 899:

Die coninc en heeft ons te doene
Nemmeer.

d. i.: «De koning heeft ons *niet meer*, *niet langer* van doen»; en in Boek I, v. 1250:

. . . . . dor gode, verlates mi.
Die vrouwe seide: «dat si,
Opdat ics nemmeer verneme».

d. i.: «om Gods wil, vergeef het mij. De vrouw zeide: dat zij [zoo], indien ik het niet meer bemerk.»

Dit *meer* nu achter *ie* en *nie* gevoegd, gaf *immer* en *nimmer*, waaruit volgt, dat deze woorden noodzakelijk alleen op de toekomst betrekking moesten hebben. Weldra voegde men nog eenmaal *meer* achter *immer* en *nimmer*, en zoo ontstond *immermeer* en *nimmermeer*. Misschien geschiedde zulks om de verwarring met het boven behandelde *nemmeer* = *ne* + *meer*, niet meer, te voorkomen. Dat *emmermeer* op het toekomende ziet, bleek reeds uit het straks aangehaalde begin van den roman der Kinderen van Limborch, waar het aan het verledene *oit* tegenovergesteld wordt:

Die oit was en de *emmermere*
Siin selt . . . . . .

als mede uit het Lev. van Jezus, Cap. 209: «Doe antwerdde PETER, ende sprac aldus: ende al worden alle dandre geschandalizeert ane di, ine (ik ne) werde nochtan *nemmermere* ane di geschandalizeert».

De regel, dien de afleiding aan de hand geeft, is lang in acht genomen; inzonderheid hebben de vertalers van den statenbijbel er zich stipt aan gehouden. *Noyt* komt 23 malen, *oyt* 11 malen in de statenvertaling voor, steeds bij een werkwoord in eenen verleden tijd; en bovendien *ooit* nog eens bij eenen tegenwoordigen tijd, die echter natuurlijk geene tegenwoordige handeling maar eene gewoonte uitdrukt, namelijk 1 Cor. 9, 7: «Wie dient *oyt* in den krijch op eygen besoldinge?» Daarentegen vindt bij een toekomenden tijd steeds *nimmermeer* (tienmaal) en *immermeer* (eenmaal), behalve 1 Cor. 13, 8: «de liefde vergaet *nimmermeer*», alwaar het praesens *vergaet* blijkbaar op de toekomst ziet. *Red.*

ANTWOORD OP VRAAG VIII.

VIII. Hoe moet men schrijven: *te leur stelling* of *teleurstelling?*

Het antwoord op deze vraag kan naauwelijks twijfelachtig zijn, ondersteld zelfs, dat het werkwoord, waarvan het genoemde woord is afgeleid, in twee of drie woorden, *teleur stellen* of *te leur stellen* behoort geschreven te worden. Een werkwoord toch kan een bijwoord of een zelfstandig naamwoord in den vierden naamval ter bepaling bij zich hebben; b. v. *schoon* of *fraai schrijven*, *fijn schilderen*, *hard loopen*, *grof smeden*, *acht geven*, *wijn drinken*, *brood bakken*, *ankers smeden*, *tin gieten*, *kleêren maken*, *de poort sluiten*, *bloed vergieten*, *storten* enz. Een zelfstandig naamwoord echter laat zich niet door een bijwoord of een ander zelfstandig naamwoord bepalen, ten zij het hiermede tot een zamengesteld woord innig verbonden worde of in den genitief sta: *zonneschijn*, *morgenstond*, *huisgezin*, *welstand*, *binnenkamer*, *onderdeur*. Zoodra dus een werkwoord, hetwelk eene dusdanige bepaling bij zich heeft, in een zelfstandig naamwoord overgaat, dan kunnen die bepalingen niet meer op zich zelve blijven staan, maar moeten met het substantivum tot één woord zamensmelten: *schoonschrijver*, *fijnschilder*, *grofsmederij*, *broodbakker*, *ankersmid*, *tinnegieter*, *kleêrmaker*, *het poortsluiten*, *het wijndrinken*, *bloedvergieten*, *bloedstorting*. Nu zijn de bewoordingen: *te leur*, *in acht*, *van kant*, *ter zijde* in de werkwoorden: *te leur stellen*, *in acht nemen*, *te*

huis komen, *van kant helpen*, *ter zijde stellen*, blijkbaar als bijwoorden te beschouwen, omdat de daarin voorkomende substantieven eene min of meer gewijzigde beteekenis hebben verkregen; zij zijn dus even min als andere adverbia ter bepaling van een substantivum geschikt, dan alleen, wanneer zij er mede tot één woord verbonden zijn. Men schrijve dus *teleurstelling*, *inachtneming*, *tehuiskomst*, *terdoodbrenging*, *vankantmaking*, *terzijdestelling* enz.

Ofschoon de bijv. naamw. en telwoorden de natuurlijke bepalingen der substantieven zijn, zoo bestaan er nogtans gevallen, waarin ook deze woorden noodzakelijk met het zelfst. naamw. tot één woord moeten verbonden worden: Dit heeft namelijk plaats bij die, welke van werkwoorden afgeleid zijn, die een adjectief bij zich hebben of er mede zamengesteld zijn, hetwelk den toestand of de hoedanigheid uitdrukt, waarin het voorwerp door de werking gebracht of gehouden wordt, b. v. *geheim houden*, *vrij stellen*, *schadeloos stellen*, *gering schatten*, waarvan *geheimhouding*, *vrijstelling*, *schadeloosstelling*, *geringschatting*. De reden valt ook hier in het oog, *geheim*, *vrij*, *schadeloos*, *gering* drukken niet de hoedanigheid der *houding*, *stelling* en *schatting* uit, maar van de voorwerpen der werking, door deze substantieven aangeduid.

Red.

EEN PAAR AANTEEKENINGEN.

I. *Hij is tienmaal rijker, dan zijn neef. Deze weide is vier maal meer waard, dan de uwe.*

Uitdrukkingen als de bovenstaande worden in de spreektaal niet zelden gehoord. Ook in rekenboeken treft men ze dikwijls aan en nog wel in eene beteekenis, verschillende van die, welke op bladz. 80 zijn aangegeven.

Met dergelijke uitdrukkingen toch wil men alhier te kennen geven, niet, dat *hij* tienmaal *zoo rijk is als zijn neef*, noch, dat *deze weide* viermaal *zoo veel waard is als de uwe met nog eene onbepaalde waarde bovendien*, maar, dat hij *elfmaal* zoo rijk is, als zijn neef en dat deze weide *vijf maal* zoo veel waard is als de uwe. Men maakt dus een wezentlijk onderscheid tusschen: *deze weide is* viermaal zoo veel *waard als* en viermaal meer *waard dan de uwe.* Wil men te kennen geven, dat zij viermaal zoo veel waard is als de uwe, met nog eene onbepaalde waarde bovendien, dan zegt men: *deze weide is* meer dan viermaal *zoo veel waard als de uwe.* — Vraagt men nu, of uit de uitdrukking: *tienmaal rijker, dan zijn neef*, regtstreeks is af te leiden, dat *hij* elfmaal *zoo* rijk *is als zijn neef*, dan moeten wij die vraag ontkennend beantwoorden. — Wat mag dan toch wel de reden zijn, dat men dergelijke uitdrukkingen, met deze beteekenis, zoo vaak hoort en zelfs in goede rekenboeken aantreft? Welligt deze. Wanneer men twee grootheden met elkander ver-

gelijkt, behoeft men natuurlijk altijd eene gemeene maat. Deze gemeene maat nu is, in dergelijke uitdrukkingen, *de kleinste der beide grootheden* zelve, die in het spreken of schrijven niet uitgedrukt wordt en, om zoo te zeggen, in de gedachte blijft. Derhalve heeft er eene uitlating plaats, zoodat de uitdrukking, *hij is tienmaal rijker dan zijn neef*, volledig uitgedrukt; — daar nu de rijkdom des neefs de staf of maat van vergelijking is —, zijn zal: *hij is tienmaal* (den rijkdom zijns neefs) *rijker dan zijn neef.* — *Deze weide is viermaal meer waard, dan de uwe*, is dus: *deze weide is viermaal* (de waarde van uwe weide) *meer waard, dan de uwe.* — Stellen wij, om dit, zoo noodig, duidelijk te maken, den rijkdom van *A* eens gelijk *a*, en dien van *B elfmaal* zoo groot, derhalve gelijk 11 *a.* Vraagt men nu hoeveel is *B* rijker dan *A*, dan is het niet mogelijk dit antwoord, zoo lang aan *a* geene bepaalde waarde wordt toegekend, in eenig getal uit te drukken, en men zegt *B* is 10 *a* rijker dan *A* of in woorden uitgedrukt, *B* is 10 *maal den rijkdom van A*, rijker dan *A.* In de spreektaal valt *den rijkdom van A* weg en ziedaar dan onze spreekwijs.

II. *Afmaken; vermaak.*

Deze woorden vindt men niet algemeen in de woordenboeken aangeteekend, ten minste niet in die beteekenis, welke er, onder gansch andere, alhier aan gehecht wordt.— *Die straat is* AFGEMAAKT zegt men, wanneer de toegang daartoe, voor paarden en wagens is afgesloten door middel van een paar staken met een daaraan bevestigden stok of plank, welke aan den ingang der straat zijn geplaatst, bijna de geheele breedte van deze innemende en slechts een' naauwen doorgang voor den voetganger overlatende. Men heeft dus in deze beteekenis een werkwoord *afmaken.*

Even zoo gebruikt men *afmaken* in de bet. van het afsluiten eener weide door middel van daarom heen geplaatste staken, welke onderling door stokken, planken of eenig ander houtwerk verbonden zijn. Dezen tuin of omheining noemt men dan niet, zoo als men ligt gissen zoude, een ***afmaak*** of ***afmaaksel***, maar een ***vermaak***, een onz. zelfst. naamw., waarvan tot nogtoe geen werkwoord *vermaken* is gevormd. Zie hier dan het woord ***vermaak*** in den zin van *om-* of ***insluiting.***

Ik vond aanleiding tot het schrijven dezer regelen in de woorden van Dr. H. J. NASSAU, voorkomende bladz. 24 der vorige aflevering. Verre zij het van mij het geringste te willen afdingen op 't geen deze geleerde taalonderzoeker t. a. p. heeft ter neder gesteld, daar alleen belangstelling in zijn' arbeid mij drijft, om deze Aant. langs dezen weg, onder zijne aandacht te brengen. *Vermaak* toch schijnt, in deze beteekenis, *min of meer* met het Hoogduitsche *vermachen* zamen te hangen.

SLUIS,
6 Julij 1858.

J. H. VAN DALE.

AANMERKINGEN, OVER INGEVOERDE OF VELDWINNENDE NIEUWIGHEDEN IN DE SPELLING,

DOOR

Dr. M. A. CALLENFELS.

(*Verv. van bladz.* 143—146.)

IV.

In vele zeer goede werken van den tegenwoordigen tijd, vindt men de inwoners van *Vlaanderen*, *Vlamingers* genoemd. *Groningers*, *Vlaardingers*, *Vlissingers* kan men zeggen, omdat de namen der plaatsen in *ingen* eindigen; maar dit is niet het geval met *Vlaanderen: ing* is hier reeds uitgang.

De inwoners der stad *Brugge* worden aangeduid door het bijvoegen van *ling:* men zegt *Bruggelingen;* achter dezen uitgang nog *er* te voegen is even verkeerd of men schreve: *Chinezers*, *Marokkaners*, *Afrikaners*, *Amerikaners*, *Zeeuwers*, *Vriezers*, *Franschmanners*, *Oosterlingers*. Men schrijve dus *Vlaming* en in het meerv. *Vlamingen*.

VERBETERINGEN

DER

VOORBEELDEN VAN GEBREKKIGE TAAL,

UIT GEDRUKTE STUKKEN ONTLEEND,

DEN LIEFHEBBERS VAN TAALOEFENING TER VERBETERING AANGEBODEN.

(*Vervolg van* D. VI, blz. 324 *van 't Magaz. van Nederl. Taalk.*)

780. MESSALINUS COTTA, de zoon van den grooten redenaar MESSALA, vond de pastijen van ganzen lever, onze *pates-gras*, uit, en liet het eerst de ganzen tot dat einde op gloeijende platen treden.

780. MESSALINUS COTTA, de zoon van den grooten redenaar MESSALA, vond de pasteijen (1) van ganzelever (2), onze pâtés-gras (3), uit, en was de eerste (4), welke de ganzen te dien einde (5) op gloeijende platen liet treden.

(1) Volgens de algemeene uitspraak en de aangenomene spelling wordt dit woord met *ei* geschreven.

(2) Zoo *ganzen lever* geene drukfout is, schijnt de schrijver het woord *ganzen* als een stoffelijk bijvoeg. naamw. te hebben aangemerkt, dat het echter niet is noch zijn kan. Dewijl hier geen meervoud of overgangsletter gevorderd wordt, schrijve men *ganzebloem*, *ganzebord*, *ganzejagt*, *ganzelever*, doch *ganzenei*, *ganzenoog*, enz.

(3) Men schrijve dit woord, zoo als het in de Fransche taal gebruikelijk is.

(4) Deze verandering maakt den zin duidelijker en de taal vloeijender.

(5) *Te dien einde* beviel ons hier beter. Men schrijve echter geenszins *ten dien einde*, dewijl het dan *tot het dat einde* zou wezen.

781. Het kasteel en deszelfs meesteres waren zoo schoon en vol aanmatiging, hoezeer ook zonder ware verdienste, als onhandige handen en bedorven hoofden beiden met mogelijkheid slechts maken konden.

781. Het kasteel en de ([1]) meesteres waren zoo schoon en tevens ([2]) zoo vol aanmatiging, hoewel ([3]) zonder ware verdienste, als ongeschikte ([4]) handen en bedorven hoofden beide ([5]) slechts ([6]) konden maken.

(1) Ook zonder het door Bilderdijk uitgebannen *deszelfs* begrijpt elk zonder moeite, dat de *meesteres van het kasteel* bedoeld wordt.

(2) Om aan de uitdrukking meer kracht bij te zetten, hebben wij dit woord hier ingelascht.

(3) *Hoezeer* komt in onze woordenboeken niet voor. Indien wij de bedoeling van den schrijver gevat hebben, zal de verandering den zin duidelijker maken.

(4) *Onhandige handen* beviel ons in geenen deele.

(5) *Beiden* is slechts de 3e naamv. van het mannel. en onzijdige geslacht.

(6) Dewijl *mogen* in den grond *kunnen* beteekent, (men denke aan *magt*, *vermogen*, *onvermogen*, enz.,) is *met mogelijkheid kunnen* een onuitstaanbare pleonasmus, die niet te zorgvuldig kan vermeden worden.

782. Maar behalve hoenders, ganzen, eenden, talingen, kweekte men ook paauwen en ten tijde van Palladius, fesanten.

782. Doch ([1]) behalve hoenders, ganzen, eenden en ([2]) talingen ([3]), kweekte men ook paauwen en, ([4]) ten tijde van Palladius ([4]), fazanten ([5]).

(1) *Doch* kwam ons hier, zoo al niet doelmatiger, ten minste welluidender voor.

(2) Dit *en* maakt den zin duidelijker.

(3) Hier is de comma noodeloos.

(4) Te dezer plaatse is de comma noodig.

(5) Men schrijft *fazanten*. *faizanten* en, volgt men de gewone uitspraak, ook *fezanten*, doch nooit *fesanten*.

783. Mevrouw O. beklaagde niets zoo zeer, dan dat zij niet het tooverwoordje *van* voor haren naam zetten kon.

783. Mevrouw O. beklaagde (klaagde over?) niets zoo zeer, als ([1]) dat zij het tooverwoordje *van* niet ([2]) voor haar' ([3]) naam kon ([4]) zetten.

(1) *Dan* komt hier niet te pas, dewijl het gevorderde woord op *zoo*, doch geenszins op *niet* betrekking heeft, gelijk uit eene verschikking der woorden aanstonds blijken zal: *Er was niets*, *waarover zich Mevrouw O. zoo zeer beklaagde*, *als over de omstandigheid*, *dat*, enz.

(2) *Niet* staat hier beter op zijne plaats.

(3) Dewijl goede sprekers *haar naam* zullen zeggen, schrijve men het ook zoo.

(4) *Kon*, hier geplaatst, maakt het slot van den volzin krachtiger en vloeijender.

784. «Uw vermogen moet al eene zonderlinge eigenschap bezitten van steeds van zelf weder aan te groeijen.»

784. «Uw vermogen schijnt de zonderlinge eigenschap te bezitten, dat het gedurig van zelf weder aangroeit (1).

(1) Wij achten het noodeloos, den lezer van elke verandering rekenschap te geven. Alleen willen wij hier nog aanmerken, dat men het voorzetsel *van* zoo veel mogelijk voor een' infinitivus vermijde.

785. Maar te grooter was de afschrik van het meisje, toen het de menschen leerde kennen, die het omringden.

785. Maar nog grooter werd (1) de afschrik van het meisje, toen zij (2) de menschen leerde kennen, die haar (2) omringden.

(1) Naar onze wijze van zien te verkiezen boven *was*.

(2) In de Nederlandsche taal rigten zich de voornaamwoorden over het algemeen naar het geslacht van den persoon, hoogst zelden naar dat van het woord. In het Hoogduitsch, waaruit dit stuk vertaald schijnt, had vroeger algemeen, en hier en daar nog, het omgekeerde plaats, en men sprak en schreef: *das Mädchen verlor seine Mutter.*

786. Eene golf stroomde van de zee in deze enge bogt en voerde talrijke voorwerpen, kisten en booten aan land,—allen dingen welken deze lieden welkom waren. — « Eene rat in den val », riep de wachthebbende man eensklaps uit. « Een groot oostindievaarder is nog slechts naauwelijks eene mijl van de kust in zee.»

786. Eene golf stroomde uit de zee in deze enge bogt en voerde kisten en booten en vele andere voorwerpen aan land (1), die (2) voor deze lieden groote waarde badden (1). — «Eene rot (3) in de (4) val,» riep de wachthebbende man eensklaps uit. «Een groote (5) Oostindischvaarder (6) is naauwelijks nog eene mijl van de kust (7).»

(1) Wij weten hiervan ter naauwernood iets dragelijks te maken. Hebben wij den zin gevat, dan zal de zaak ten minste duidelijk wezen.

(2) *Allen* zou *alle*, *welken* — *welke* en *deze lieden* — *dezen lieden* moeten zijn.

(3) *Rot* luidt hier beter dan *rat*.

(4) *Val*, een vallend ding, is vr.

(5) Dewijl het volgende woord mannelijk is, moet het *groote* zijn.

(6) Volgens Weiland.

(7) De woorden *slechts . . . in zee* zijn als geheel overtollig weggelaten.

787. Wie onzer betreedt niet met een hooger gevoel den Grieksche bodem? Ofschoon de natuur hier alles gedaan heeft om het land met verkwistende hand te bedeelen, en er eene ongekende bekoorlijkheid over uit te gieten, hoewel alles van majesteit, pracht en aanvalligheid getuigt, hier door de afwisseling van dalen en bergen, daar door de kabbeling van verzilverde stroomen ruischend tusschen vruchtbare velden, ginds door de trotsche havens door de natuur zelve door de kronkelende kusten gevormd, ofschoon uw oog met welgevallen op dat alles nederblikt, toch wekt de historische herinnering nog grootere en verhevener gedachten bij u op.

787. Wie onzer betreedt niet met een hooger gevoel den Griekschen bodem? Schoon (1) de natuur hier alles gedaan heeft, om het land met overvloed te bedeelen (2), en er eene elders (3) ongekende bekoorlijkheid over uit te gieten (uit te storten); schoon (4) alles van majesteit, pracht en bevalligheid (5) getuigt, — hier door de afwisseling van dalen en bergen, ginds (6) door het voortruischen (7) van zilveren (8) stroomen, elders (9) door de trotsche havens, welke de natuur zelve (10) door de kronkelende kusten gevormd heeft; schoon uw oog dit alles met welgevallen aanschouwt, wekt echter (11) de historische herinnering nog grooter en verhevener gedachten bij u op.

(1) *Schoon* luidt hier beter, dan *ofschoon.*

(2) De *verkwistende hand der natuur* beviel ons niet. — *Het land met verkwistende hand* is ook niet zeer welluidend.

(3) In Griekenland kent men die bekoorlijkheid immers.

(4) De herhaling van *schoon* verdient onzes inziens de voorkeur.

(5) *Aanvalligheid* drukt het denkbeeld niet uit.

(6) Ter vermijding van *daar door de.*

(7) Kunnen stroomen *kabbelen?*

(8) *Verzilverd* is « met zilver overtrokken. »

(9) Om het voorgaande *ginds.*

(10) Ter verwijdering van *door de trotsche havens door de natuur zelve door de kronkelende kusten.*

(11) *Toch* klinkt hier een weinig Duitsch.

788. Zeg dan het Griekenland van onzen tijd vaarwel, en ijl terug in de jaren dat MINERVA en APOLLO het land ter woonstee hadden gekozen.

788. Zeg dan het hedendaagsche (1) Griekenland vaarwel (2) en ijl terug tot (2) de jaren (tijden) (3), in welke (4) MINERVA en APOLLO het (5) ten (6) woonzetel (tot hun' woonzetel) gekozen hadden.

(1) Dit kwam ons beter en vloeijender voor.

(2) De comma is hier onnoodig.

(3) *Tot* of *naar* is verkieselijk.

(4) *Dat* is hier ongepast.

(5) *Het* is voldoende. Wordt *land* er bij gevoegd, dan kan het schijnen, dat de zee en de steden zijn uitgesloten.

(6) *Ter* bestaat uit *te der* en komt dus enkel voor vrouw. woorden. *Zetel* is van het mannel. geslacht.

789. Ge zoudt dwalen wanneer ge meenen zoudt dat Attica een land was dat «willens steeds verhoogde rente gaf.»

789. Ge zoudt dwalen (¹), indien ge meendet (²), dat Attica een land is (¹), hetwelk «willens steeds verhoogde rente gaf.»

(1) Hier behoort eene comma te staan.

(2) Dit *zoudt*... *zoudt* is onhollandsch.

790. Een lange weg opent zich nu voor u met graftomben en tempels versierd, die u naar den Piraeus of Phalereus voert, welke met eene muur van de stad is afgescheiden.

790. Thans komt gij over een' langen met graftomben en tempels versierden weg aan den Piraeus of Phalereus (¹), die met een' (²) muur van de stad is afgescheiden.

(1) Wij moesten ons hier groote vrijheden veroorloven, om een der twee relatieven te doen wegvallen.

(2) *Muur* is van het mannel. geslacht.

791. Het huis is met zeer veel smaak gebouwd, terwijl al de andere, door de bewoners alleen bezocht om te eten en te slapen, naast een stal of werkplaats ingang hadden door eene kleine donkere gang, zag men hier een marmeren gang van behoorlijke breedte en zilverlicht door het daarin stroomend zonnelicht.... Eer ge de gang zijt ingetreden heeft de portier u de smaakvolle deur geopend, en zijt gij een standbeeld van PALLAS voor deze staande, en door PHIDIAS vervaardigd, eerst nog voorbij gegaan.

791. Het huis is met zeer veel smaak gebouwd. Terwijl al de overige (¹) welke de bewoners enkel (²) bezoeken, om er (³) te eten en te slapen, naast een' stal of werkplaats eene kleine donkere poort (⁴) hebben, ziet men hier een' marmeren gang, die eene behoorlijke breedte heeft en door de stralen der zon heerlijk verlicht wordt.... Eer de portier u de smaakvolle deur opent en gij den gang intreedt, komt ge voorbij een standbeeld van PALLAS, hetwelk door PHIDIAS vervaardigd is.

(1) *Overige* kwam ons hier welluidender voor.

(2) *Alleen* geeft dikwijls tot dubbelzinnigheid of onduidelijkheid aanleiding, weshalve *enkel* (slechts) in zeer vele gevallen de voorkeur verdient.

(3) Dit *er* (in de overige huizen) kan hier niet wel gemist worden.

(4) Ter vermijding van *ingang* .... *gang* .... *gang* zoo digt bij elkander moesten wij ons hier welligt eene te groote vrijheid veroorloven .... Ook het het overige was zoo slecht gesteld, dat wij er naauwelijks een' verstaanbaren zin in brengen konden.

792. Na bij het krieken van den dag te zijn opgestaan hebt ge u een bad doen geven en hebt uw sober ontbijt, een stuk brood en een teug water met wijn, genuttigd en zijt uwe wandeling begonnen. Waart ge in Athenen gevestigd ge had uw dag geregelder verdeeld.

792. Nadat ge met het aanbreken [1] van den dag zijt opgestaan; hebt gij [2] een bad gebruikt (genomen) [3], uw sober ontbijt, een stuk brood en een' teug water met wijn, genuttigd en uwe wandeling begonnen [4]. Indien gij te Athene [5] gevestigd waart, zoudt [6] gij uw' dag geregelder verdeeld hebben.

(1) *Aanbreken* kwam ons hier welluidender voor. — *Nadat* werd gekozen, dewijl twee voorzetsels na elkander vaak onduidelijkheid veroorzaken.

(2) Voor een' klinker verdient *gij* veelal de voorkeur.

(3) Dit zal toch wel het zelfde wezen, zoo het zelfs niet duidelijker is. Men laat zich meermalen iets geven, dat men niet gebruikt.

(4) *Beginnen* is hier b. w. en *moet*, wat sommigen daar ook tegen aanvoeren, met *hebben* vervoegd worden.

(5) *Athene* schrijft men in onze taal.

793. Hierover was een vierkanten wollen mantel geworpen, bij den gastheer wit, bij de anderen geverwd, welke de linker arm bedekte, terwijl hij de regter vrij liet.... De voeten zijn met zoolen voorzien die echter nu bij den maaltijd zijn afgebonden.

793. Hierover was een vierkante [1] wollen mantel geworpen, bij den gastheer wit, bij de andere [2] geverwd (gekleurd?), welke den [3] linkerarm [4] bedekte, terwijl hij den regter vrijliet [5].... De voeten zijn met zolen bekleed [6], die echter nu bij den maaltijd zijn afgelegd [7].

(1) *Mantel* staat in den 1. naamv.

(2) Dit zullen wel de gasten zijn, die vroeger reeds genoemd waren.

(3) *Arm* is mannelijk.

(4) *Linker* en *regter* worden met het volgende woord aaneen geschreven.

(5) *Vrijlaten*, *vrijmaken*, *vrijspreken*, enz. worden verbonden geschreven.

(6) *Bekleed* kwam ons gepaster voor, dan *voorzien*.

(7) Schoon *afbinden* juist is, beviel ons hier *afleggen* beter: de zaak blijft dezelfde.

794. Voorzeker dat is een dankwoord waardig. Zijn eigen lof te hooren, dat gebrek gebeurt weinigen.

794. Dat is voorzeker een woord (1) van dankzegging waard (2). Zijn' eigen' (3) lof te hooren, dat geluk (4) valt weinigen ten deel (te beurt) (5).

(1) Een dank*woord waardig* is wanluidend.

(2) Schoon *waardig* en *waard* beide in de beteekenis van *verdienend* gebruikt worden, beviel het laatste ons hier beter.

(3) *Lof* is mannel. en staat in den 4. nv.

(4) Wij wisten er niets anders van te maken.

(5) Om *geluk gebeurt* te vermijden, werd deze verandering gemaakt.

795. «Bedenk dat gij hem tot redenaar gevormd hebt, en dat de dankzegging tot u zelve wederkeert,» — dankt de gastheer.

795. «Bedenk (1), dat gij hem tot redenaar gevormd hebt en (2) de dankzegging als tot u zelven (3) wederkeert,» — antwoordt (4) de gastheer.

(1) Hier behoort eene comma te staan.

(2) Ter vermijding van *dat de dank*zegging is het eerste uitgelaten.

(3) Een lompe germanismus. — *Danken* moet hier beteekenen *dankend zeggen*.

796. Die de politiek van P. niet begrijpt is willens blind, hetgeen ligt mogelijk is, daar hij de goede burgers zand genoeg in de oogen werpt.

796. Wie (1) de politiek van P. niet begrijpt, moet wel (2) blind zijn! En dit zou ligt mogelijk zijn, daar hij den (3) goeden burgers zand genoeg in de oogen werpt.

(1) *Wie* is hier even zoo goed als *die* en komt *die de* voor.

(2) In dit *willens blind* en *ligt mogelijk* is eene tegenstrijdigheid. Wie blind is, omdat men hem zand in de oogen werpt, is niet willens blind.

(3) *Burgers* staat in den 3. naamv.

797. «Welnu gij verlangt het— zeer goed» — herneemt de aangesprokene, «doch wijdt het mij dan ook niet als ik harde waarheden zeg.»

797. «Wel nu (1) (2), gij verlangt het — zeer goed,» (2) — herneemt de aangesprokene; «doch wijt (3) het mij dan ook niet (2), als ik harde waarheden zeg.»

(1) *Wel nu* schrijft men gewoonlijk in twee woorden.

(2) Hier behoort eene comma te staan.

(3) Waarschijnlijk eene drukfout voor *wijt*.

805. Nu en dan wiegde de romp op en neder, als wilde zij, ongeduldig om hare vlerken uit te spreiden, het anker uit den grond pogen te ligten.

805. Nu en dan bewoog (1) zich de romp op en neder, als wilde hij (2), ongeduldig om zijne (2) vlerken uit te spreiden, pogingen aanwenden, om het anker uit den grond te ligten (3).

(1) *Wiegen* is *heen en weer bewegen*, niet *op en neêr*.

(2) *Romp* is van het mannel. geslacht.

(3) *Wilde ... het anker uit den grond pogen te ligten*. Kan men zich barbaarscher taal voorstellen?

806. Zulk een brekend ligchaam is ook de dampkring, die onze aarde omgeeft, dewijl de veêrkracht des aethers, die den dampkring doordringt, eene andere is als de veêrkracht des aethers, die in de enge ruimte buiten de dampkring bestaat.

806. Zulk een brekend ligchaam is ook de dampkring om onze aarde (1), wijl (2) de veêrkracht des aethers, die onzen (3) dampkring doordringt, eene andere is dan (4) de veêrkracht des aethers, welke in de enge ruimte buiten den (5) dampkring bestaat.

(1) Dit zal toch wel het zelfde wezen.

(2) Ter vermijding van *aarde dewijl*.

(3) Ter vermijding van *die den dampkring doordringt*.

(4) *Ander* wordt als een vergrootende trap aangemerkt.

(5) *Kring* is van het mann. geslacht.

807. De voortplanting der lichtgolven des aethers geschiedt veel sneller dan die der geluidgolven der lucht.

807. De voortplanting van de lichtgolven des aethers geschiedt veel sneller, dan die van de geluidgolven der lucht (1).

(1) Twee genitieven, die beide verbogen of samengesteld zijn, worden door nette schrijvers met zorg vermeden. Kan de eerste met *van* en de tweede met *des* of *der* gevoegelijk worden uitgedrukt, dan verdient zulks de voorkeur; kan dit niet, dan geve men aan de phrase eene andere wending.

808. Na verleende magtiging is tot openbaar onderwijzer aangesteld C., hebbende den tweeden rang, vroeger onderwijzer te Q. — Ten gevolge van de aanstelling van den onderwijzer M. te W. is, na bekomene magtiging, in zijne plaats alhier benoemd L., hebbende den tweeden rang.

808. Na bekomene magtiging is de onderwijzer te C., welke den tweeden rang bezit, tot onderwijzer te Q. aangesteld. — Ingevolge de aanstelling van den onderwijzer M. te W. is, na bekomene magtiging, hier in zijne plaats benoemd L., bezitter van den tweeden rang (1).

(1) Het zou te veel plaats vorderen, indien wij voor elke verandering de gronden wilden opgeven en uiteen zetten.

809. Soms worden enkele [zwaluwen], als ze zich om wille van de insecten te lang aan waters of plassen ophielden, door de koude verrast en zinken weg in het slijk.

809. Soms worden enkele, wanneer zij zich om (1) de insecten aan wateren of plassen (2) te lang ophouden, van de koude verrascht en zinken weg in het slijk.

(1) *Om wille* is ons vroeger nooit voorgekomen. Wel heeft men het spreekwoord: *om den wille van het smeer likt de kat den kandeleer*, doch met het lidwoord.

(2) Het grondwoord is niet *ras*, bv., maar *rasch*, bv.

810. De rookzwaluw met vuilrooden keel en met gevlekte staartveeren heeft haar naam waarschijnlijk van de kleur, daar zij aan kop en hals als berookt uitziet.

810. De rookzwaluw met hare(1) vuilroode keel en gevlekte staartveêren (2) heeft waarschijnlijk haar' naam ontleend van hare (3) kleur, dewijl zij er aan kop en hals als berookt uitziet.

(1) De weglating van het lidw. of bezitt. voornaamw. is meer Hoogduitsch dan Nederlandsch.

(2) Om de samentrekking uit vederen.

(3) Het bezittel. voornaamw. verdient hier de voorkeur.

811. Wat mij terug hield, was het gevoel, dat ik de verschrikkingen der hel ging omdragen, zoodra gij mij naar verdienste terugstootet.

811. Wat mij weêrhield (1); was het gevoel, dat ik de verschrikkingen der hel ging omdragen, zoo dra (2) gij mij naar verdienste terug stiet (3).

(1) Om het later volgende *terug*.

(2) Men schrijft *zoo dra*.

(3) *Terug* wordt niet met het werkw. verbonden. *Stooten* is ongelijkvloeijend en luidt in den verl. tijd *stiet*.

812. Eene lieve, fatsoenlijke, gevoelige, geleerde kost-school-engel is een zangvogel dùùr te onderhouden.... In plaats van hare kinderen behoorlijk op te voeden — voert zij eene interessante correspondentie met eene andere kost-school-engel.

812. Een (1) lieve, fatsoenlijke, gevoelige, geleerde kostschoolengel is een zangvogel, welke veel van onderhoud kòst (2).... In plaats van hare kinderen behoorlijk op te brengen, voert zij eene interessante correspondentie met een' anderen kostschoolengel.

(1) *Engel* is mannelijk.

(2) Deze constructie kwam ons beter voor.

813. Vaders! zult gij nog langer uwe kinderen tot de speelbal der grappen van anderen laten, of zelf — hoe is het mogelijk! op uwe kinderen uwe aardigheden aanwenden!

813. Vaders, zult gij uwe kinderen nog langer de speelballen (1) der grappen van anderen laten zijn, of zelven (2) — hoe is het mogelijk! — bij uwe kinderen uwe aardigheden aanwenden?

(1) Dus kwam het ons beter voor. *Tot de speelbal* zou *tot den speelbal* moeten zijn, daar *bal* mannel. is.

(2) *Zelf* is in het meerv. *zelven*.

814. Wij vallen zijne leerlingen niet lastig : er zijn onder hen , die wij hoogachten.

814. Wij vallen zijnen (1) leerlingen niet lastig: men vindt er zelfs onder hen, die wij hoog achten (2).

(1) *Leerlingen* staat in den 3. nv. : wat het echter beteekent , is ons niet duidelijk. Of zou men iemand, dien men hoog acht, niet lastig kunnen vallen?

(2) Men schrijft *hoog achten* in twee woorden.

815. Een gezonde ziel in een gezond ligchaam te bezitten werd ten allen tijde en teregt voor een onschatbaar voorregt gehouden .... Ziekten te genezen is goed, ze te voorkomen is beter.

815. Eene gezonde ziel in een gezond ligchaam te bezitten werd te (1) allen tijde en te regt (2) als (3) een onschatbaar voorregt aangemerkt.... Ziekte te genezen is goed, ze voor (4) te komen is beter.

(1) *Ten* is *te den*, dat hier onjuist zou wezen.

(2) *Te regt* wordt meestal onverbonden geschreven.

(3) *Voor een onschatbaar voorregt* is onwelluidend.

(4) Schoon *voorkomen* zoo wel onscheidbaar als scheidbaar wordt gebruikt, hebben wij den laatsten vorm gekozen , om het wanluidende *ze te voorkomen* weg te nemen.

816. Ook dit punt zal men niet van belang ontbloot achten als men weet hoe eene enkele fabriek door voor de gezondheid nadeelige dampen te verspreiden eene geheele buurt bijna onbewoonbaar kan maken.

816. Ook dit punt zal men niet voor onbelangrijk houden (1), wanneer men bedenkt, dat eene enkele fabriek door (2) het verspreiden van dampen, welke voor de gezondheid schadelijk zijn, eene geheele buurt schier onbewoonbaar kan maken.

(1) De schrijver toont geen vriend van comma's te zijn.

(2) Om de twee voorzetsels *door voor* niet op elkander te laten volgen.

HAARL. 1853. O.

VOORBEELDEN

VAN GEBREKKIGE TAAL,

UT GEDRUKTE STUKKEN ONTLEEND,

DEN LIEFHEBBERS VAN TAALOEFENING TER VERBETERING AANGEBODEN.

---

49. Hierbij neme men in aanmerking, dat de oude voorvaderlijke taal nog geheel ongevormd was, en daarenboven zeer arm. Voor de dagelijksche behoeften had men slechts uitdrukkingen.

50. De menschen bleven in hun zwerfziek leven met weinige dingen te vrede.

51. Maar Swen daarentegen, ofschoon ook gedoopt, kwam weldra op nieuw terug, om nog door grootere geldsom bevredigd te worden.

52. De beide hoogleeraren, die in het vorige jaar naar Persie vertrokken, zullen binnen weinige maanden naar Weenen terug keeren, daar zij niet tevreden zijn over hun toestand en hunne behandeling in Persie.

53. De haringvangst is overvloedig geweest, zoodat met uitzondering van enkele reeders veel stof tot dankbaarheid over den gezegenden afloop behoort te bestaan. Drie pinken hebben vier reizen volbragt, hetgeen als eene groote zeldzaamheid mag beschouwd worden.

VRAGEN.

IX. Het woord *straks* is *verleden*, en toch hoort men het dikwijls ook als *aanstaande* gebruiken.

Welk woord zoude, ter aanduiding van eenen kort toekomstigen tijd — het woord *straks* het best vervangen? *Aanstonds*, te dezer ure — binnen kort — oogenblikkelijk, *spoedig*, schijnen niet zulk een tijdsverloop, als men zich door het woord *straks* als *verstreken* denkt — aan te duiden.

X. Hoe moet schriftelijk uitgedrukt worden de in spreektaal gebruikelijke benaming van *Kötter*, waardoor bedoeld wordt een bewoner en gebruiker van eene katerstede; erve — waarop maar één paard noodig is en onderhouden kan worden — in tegenstelling van het woord *boer*, iemand die op zijn erve het minst twee paarden behoeft en voederen kan.

OVER HET NEDERLANDSCHE VOCAALSTELSEL.

(*Vervolg van blz.* 194—214.)

In het vorige nommer van het *Taalmagazijn* hebben wij onderzoek gedaan naar het aantal en den aard der oorspronkelijke germaansche vocalen en diphthongen, zoo als zij eenmaal nog ongewijzigd en onverbasterd in het aloude duitsch moeten geklonken hebben, nog voor dat Ulfila de Heilige Schriften in de taal zijner landgenooten had overgebracht. Uit eene vergelijking van de Gothische klanken met de oud-Hoogduitsche is toen gebleken, dat het oudste Germaansch slechts drie korte klinkers, A, I en U (oe) bezat; dat ieder dezer klinkers door de voorvoeging van eenen der beide overige kon versterkt worden, waardoor de zes tweeklanken IA en UA, AI en UI, AU en IU ontstonden; en dat eenmaal in het Germaansch alle vocaalwijziging zich tot deze versterking en de onderlinge verwisseling der drie korte klinkers moet bepaald hebben. Vervolgens hebben wij gezien, hoe uit de genoemde negen klanken door stemverplaatsing, rekking, verscherping, verdoving en versmelting het meerendeel der zes en twintig klinkers en tweeklanken zijn ontstaan, welke thans in het Nederlandsch opgemerkt worden. Het daar verhandelde intusschen was van louter theoretische strekking, en kon alleen de belangstelling opwekken van hem, die dieper dan gewoonlijk in de kennis van den aard en het zamenstel onzer moedertaal wenscht door te dringen; thans echter willen wij uit de verkregene uitkomsten eenige gevolgtrekkingen afleiden, belangrijk, zoo ik hoop, voor iederen beoefenaar van het Nederlandsch.

Wij hebben in het vorige opstel onder andere gezien,

dat de lange of opene klinkers van tweederlei oorsprong zijn: gerekt, d. i. ontstaan uit eenen korten klinker, maar ten gevolge van den invloed des klemtoons door rekking lang geworden; en echt lang, wanneer hij aan de ineensmelting van de twee vocalen eens tweeklanks zijn bestaan verschuldigd is. Inzonderheid zagen wij, dat de opene E's en O's zeer verschillend van oorsprong zijn. Deze waarneming nu verklaart ons de tweederlei uitspraak der opene klinkers in vele oorden van ons Vaderland, alwaar in sommige woorden de zuivere A-, E- en Oklank gehoord wordt, terwijl in andere de A naar O, de E naar *ei* of *η*, de O naar *ou* of *oa* zweemt. Zoo hoort men b. v. in een gedeelte van Gelderland en Overijsel *vader*, *maken*, *dalen*, maar *sloapen*, *joar*, *moan* uitspreken, waarvan de reden ongetwijfeld daarin is te zoeken, dat de lange A in de drie eerste woorden eene gerekte korte A, doch in de drie laatste een ineengesmolten tweeklank IA is. Tot nog toe heeft men echter dit verschil in de uitspraak der A over het hoofd gezien, er althans niet aan gedacht om deze woorden verschillend te spellen, b. v. *vader*. *maken*, *dalen*, *slaapen*, *jaaren*, *maanen*, zoo als de analogie vorderen zou. Dit is echter, gelijk iedereen weet, het geval niet bij de E en O; reeds sedert eeuwen hebben er schrijvers bestaan, die *steenen* en *stenen*, *loogen* en *logen* in de spelling onderscheidden, omdat zij in de uitspraak dezer woorden een aanmerkelijk verschil waarnamen. Hoewel er nu te allen tijde — de laatste vijftig jaren uitgezonderd — schrijvers geweest zijn, die in deze tweederlei uitspraak der E en O geenen genoegzamen grond schenen te vinden, om daarop eenen in de toepassing vrij lastigen spelregel te bouwen, zoo moet men die onderscheiding, hoe moeijelijk ook, als in principe algemeen aangenomen en volkomen gevestigd beschouwen, sedert de Hoogleeraar Siegenbeek ze in 1805, op voorgang van ten Kate en Kluit, heeft aangeprezen. Het zou dus eene dwaasheid wezen onze thans in gebruik zijnde en op die onderscheiding gedeeltelijk

berustende vocaalspelling om de moeijelijkheden daaraan verknocht op eene geheel andere leest te willen schoeijen, en b. v. het stelsel van HUYDECOPER, dat in de toepassing zeker gemakkelijker is, in te vooren. Het aannemen van elk nieuw stelsel zou met groote en misschien niet te voorziene bezwaren verknocht zijn; het thans bestaande zou wellicht altijd aanhangers behouden; jaren konden er verloopen, eer men aan het nieuwe gewend was en er zich al de bijzonderheden van had eigen gemaakt; kortom eene groote, algeheele omwenteling in de vocaalspelling zou eene niet spoedig uitdroogende bron van verwarring wezen. Daarom behoort men zonder eenigen twijfel de thans gebruikelijke spelling te behouden. Maar eene andere vraag is, of het niet wenschelijk zou zijn ze te zuiveren van de weinige gebreken, die haar aankleven, er zoo veel mogelijk eene wetenschappelijke waarde aan te geven, en haar zoo doende tot een sieraad onzer taal te maken, hetwelk zij inderdaad zijn kan. Dat zulks niet moeijelijk zou wezen, en in betrekkelijk slechts weinig woorden eene verandering van spelling vereischen zou, hoop ik op de volgende bladzijden aan te toonen.

Bekend is het, dat de onderscheidende spelling van *leenen* en *lenen*, *slooten* en *sloten* enz. heet gegrond te zijn op een gering verschil in de uitspraak des volks, inzonderheid in Zee- en Maasland, op »de Gemeenlandsche dialect», zoo als TEN KATE het uitdrukt; maar waarschijnlijk weet niet iedereen, dat het in sommige gevallen onmogelijk geweest is die «Gemeenlandsche dialect» te leeren kennen, en er zich naar te regelen, doordien vele woorden op de eene plaats met eene zachte E of O, op eene andere met de scherpe worden uitgesproken. Hiervan kan zich een ieder overtuigen, hetzij door eigen waarneming, hetzij door het lezen der «Bijlage» achter Prof. M. SIEGENBEEKS *Verhandeling over de spelling der Nederduitsche Taal*, waarin de schrijfwijze van eenige meer of min twijfelachtige woorden

bepaald wordt. Daar leest men, om slechts eenige voorbeelden te noemen, dat de Rotterdamsche uitspraak in *kneden*, *keten* en *spenen* de harde, doch de Zeeuwsche de zachte E doet hooren; dat omgekeerd de Rotterdammers de O in *betoogen*, *klooven*, *loochenen* zacht, de Zeeuwen ze daarentegen scherp uitspreken. Hoe heeft men bij deze en dergelijke woorden gehandeld om de ware uitspraak te weten? In zulke gevallen heeft men de beste schrijvers geraadpleegd, maar deze — getuige dezelfde Bijlage — zijn zich zelven niet gelijk gebleven, en hebben hetzelfde woord nu eens met ééne, dan met twee E's of O's geschreven. Die ongelijkheid moge grootendeels aan de slordigheid der letterzetters en correctors van die tijden te wijten zijn, het resultaat is, dat de ware uitspraak uit zulke boeken niet was op te maken. Wat meer zegt, Kiliaan, die de uitspraak zorgvuldig waargenomen had, en, zelf corrector zijnde, moet geacht worden zijn Woordenboek met de meeste zorg te hebben bewerkt en uitgegeven, heeft zeer dikwijls tweederlei spelling van een zelfde woord opgeteekend, b. v. *telen* en *teelen*, *zweven* en *zweeven*, *boren* en *booren*, *smoken* en *smooken*; een bewijs, dat reeds te zijnen tijde de uitspraak van vele woorden wankelend en onzeker was. Hoe veel te meer moet dit thans niet het geval zijn, daar de beschaving sedert blijkbaar de strekking gehad heeft om het onderscheid allengs nog meer uit te wisschen en de verwisseling en verwarring te bevorderen. Het lijdt dus geen twijfel, dat er thans in de uitspraak der scherpe en zachte vocalen geene eenparigheid meer bestaat, en reeds lang niet meer bestaan heeft; en dat het regelen der enkele en dubbele vocaalspelling naar de zoogenoemde Gemeenlandsche dialect — in grondbeginsel goed en redelijk — bij den tegenwoordigen toestand der taal eene hersenschim is geworden, en den toets der kritiek niet kan doorstaan, zoodra men in bijzonderheden treedt, en de spelling van enkele alleen staande woorden bepalen wil.

Ondoenlijk en tegelijk onbillijk zou het zijn, indien men

de vocaalspelling uitsluitend wilde regelen naar de uitspraak van ééne bijzondere landstreek of stad, naar die van Zeeland of Rotterdam b. v.: ondoenlijk, omdat niet alle woorden op ééne en dezelfde plaats in gebruik zijn; onbillijk, omdat men redelijker wijze niet eischen kan, dat gansch Nederland zich schikken zal naar ééne bevoorrechte provincie of stad, en zulks te minder, daar er immers geene gevonden wordt, waar de uitspraak kan geacht worden volkomen zuiver te zijn [1]). Gelukkig staat er nog een andere weg open, door welken te volgen niemands rechten gekrenkt, en veel — misschien eenmaal alles — wat nu nog onzeker of met willekeur bepaald is, tot zekerheid gebracht en op eenen vasten grondslag gevestigd kan worden. Die wenschelijke uitkomst is te verkrijgen door bij het bepalen der vocaalspelling wat dieper af te dalen, en haar te gronden op den oorsprong der lange of opene vocalen, waarin juist de oorzaak van het verschil in de uitspraak der zachte en scherpe E en O is gelegen. Indien men den oorspronkelijken, nog ongewijzigden toestand der klanken, die natuurlijk eens in gansch Nederland dezelfde geweest is, als grondbeginsel van de vocaalspelling aännam, dan kon niemand over verongelijking klagen; de Vlaming zoo min als de Drenthenaar, de Limburger even weinig als de Hollander. En, daar het onderscheid in de uitspraak juist een uitvloeisel is van den verschillenden oorsprong der klinkers, zoo zou men inderdaad toch aan het eenmaal aangenomen beginsel getrouw blijven, maar de gevolgen der verbastering vermijden.

Dan dit herstel van ieders rechten zou geenszins het eenige voordeel zijn, aan zulk een systeem als het voorgeslagene verbonden. De spelling naar de uitspraak — gesteld, dat zij al mogelijk ware en zeker ging — is voor het

1) Men denke slechts aan *toonen*, *troonen* en *kroonen*, welke woorden, ofschoon uit eene vreemde taal ontleend, toch met OO geschreven worden, omdat zij in Rotterdam scherp worden uitgesproken; aan *peer* en *pogen*, waarvan zelfs in Zeeland alleen tweederlei uitspaak bestaat, enz.

meerendeel der Nederlandsch schrijvenden een stuk van geloof. Wien het aan tijd, lust of gelegenheid ontbreekt om die streken, waar het onderscheid in de uitspraak der harde en zachte klinkers nog is bewaard gebleven, te bezoeken en daar lang genoeg te verwijlen, om er zijne waarnemingen te doen en zich de aldaar heerschende uitspraak eigen te maken, zal zijn eigen oordeel moeten opgeven en zich verlaten op de waarnemingen en het getuigenis van anderen, zoo als dit in de woordenboeken staat opgeteekend. Legt men daarentegen den oorsprong der E en O ten grondslag, dan behoeft men niet langer te gelooven, dan kan ieder die lust heeft uit eigen oogen zien, en zich op zijne kamer van de deugdelijkheid of gebrekkigheid der spelling overtuigen.

Eindelijk, wie zal ontkennen, dat een stelsel, op den oorspronkelijken klank der vocalen gegrond, eene hoogere wetenschappelijke waarde heeft, dan eene spelling volgens de onzekere, dagelijks veranderende en reeds zeer verbasterde uitspraak?

Het is mijn voornemen, voor zoo verre zulks doenlijk is, den oorsprong na te gaan van alle opene E's en O's, die op het einde eener lettergreep staan of bij verbuiging des woords aan het einde der syllabe kunnen komen, en daarbij op te geven, of zij in onze woordenboeken als zacht dan wel als scherp vermeld worden. Dit onderzoek zal, vertrouw ik, mijn beweren bevestigen, dat het verschil in de uitspraak een uitvloeisel is van den verschillenden oorsprong der genoemde klinkers, en, tegelijk doen zien dat het aantal woorden, wier spelling bij de wijziging van het systeem zou moeten veranderd worden, inderdaad gering is. Om met eenige orde te werk te gaan, en tevens het geheugen ter hulp te komen, zullen wij eerst die woorden behandelen, welke zich onder regels laten brengen; vervolgens zullen wij de alleen staande woorden beschouwen, wier oorsponkelijke vorm met zekerheid te bepalen is; daarna dezulke, welker klinkers van tweederlei aard

kunnen zijn, en dus streng genomen zoo wel met de dubbele als met enkele vocaal kunnen geschreven worden, om te besluiten met het opnoemen van die woorden, wier oorspronkelijke vorm tot nog toe niet is opgespoord. Beginnen wij met de E.

Het is ons gebleken, dat de opene of lange E uit de korte A of I, of uit de tweeklanken AI en IU is ontstaan; thans zullen wij aantoonen, dat A en I in eene zachtlange, AI in eene scherplange E is veranderd; dat echter de uitspraak of liever de spelling der E's, uit IU ontstaan, weifelend is, en dus eene nadere bepaling noodig heeft. Wanneer wij uitzonderingen aantreffen, zullen wij doorgaans bevinden, dat men of aan de juistheid van de waarneming der uitspraak heeft te twijfelen; of dat men aan eene verbastering van deze, door den invloed van medeklinkers veroorzaakt, moet denken; of dat men bijna gelijkluidende woorden verward heeft, of eindelijk dat men verkeerde beginsels heeft toegepast.

I. In de eerste plaats komen hier in aanmerking de zoodanige woorden, van welke in onze taal nog stammen, afleidsels of vormen bestaan of bekend zijn, waarin de oorsponkelijke A of I nog gehoord wordt. De E in zoodanige woorden wordt in onze Woordenboeken als zachtlang opgegeven; de weinige uitzonderingen zijn door een † aangewezen. Zij zijn:

beter, *beteren*, enz. (*baten*).
Betuwe (Batavieren).
† *bleten* (blaten).
degen (*dagge*).
Deventer (oudt. *Daventre*).
† *dwepen* (oudt. *dwapen*).
edel (*adel*).
ekel, gewoonl. *hekel* (*akelig*).
gretig (oudt. *gratig*).
hekel, *hekelen* (oudt. *hakelen*).
keep (*kappen*).
kekelen (*kakelen*).
kerel (*karel*).
kweken (*kwaken*).
van lieverlede (oudt. *lieverlade*).
Nijmegen (oudt. *Niumagon*).

revelen (oudt. *ravelen*).
scheel, deksel, (*schaal*).
stede, *besteden* (*stad*).
teling (*taling*).
veer, overtogt, (*varen*).
vegen (*vagen*, *uitvaagsel*).
Veluwe (*vaal*).
verdedigen (*verdadigen*).
veter (*vatten*).
vezel (oudt. *vaze*).
weren, *geweer* enz. (*waren*, *bewaren*).

———

beven (*bibberen*).
deze (*dit*).
gene (*ginds*).
geven (*gift*).
gelederen, *geleding* (*lid*).
greniken (*grinneken*).
ketelen, *keteloorig* (*kittelen*).
Kleef, *Klevenaar* (*klif*, hoogte).
leden (*lid*).
neef (*nicht*).
plegen (*plicht*).
schelen (*verschil*).
schepen (*schip*).
smeden, *smederij* (*smid*).
spleet (*split*).
streven, *tegenstr.* (*tegenstribbelen*).
tepel (*tip*).
weten (*wist*).
zeef (*ziften*).

Onder de bovenstaande woorden bevinden zich slechts twee, *bleten* en *dwepen*, wier E's als scherplang worden opgegeven. Het minder dan *blaten* gebruikelijke *bleten* of *bleeten* wordt door WEILAND met EE geschreven, doch komt in het eigentlijk eenige gezaghebbende Woordenboek, dat van Prof. SIEGENBEEK niet voor; ook BILDERDIJK en TEN KATE zwijgen er van, zoodat men slechts kan gissen, waarom WEILAND *bleeten* spelt. Nu komt het mij waarschijnlijk voor, dat zulks is toe te schrijven aan den voorgang der Bijbelvertalers, en aan den naar de Grieksche η zweemenden klank, dien de E in dit woord heeft. Maar dit is geene voldoende reden, vermits dezelfde klank ook in *wereld*, *kweken* (*kwaken*, zie WEILAND op dit laatste woord) en *kerel* gehoord wordt, welke volgens de genoemde woordenboeken slechts ééne E hebben. Vermeent men, wat niet geheel zonder grond is, dat EE dien bedoelden klank beter voorstelt, dan moet men ook *weereld*, *kweeken* en *keerel* schrijven.

Dwepen of *dweepen* wordt door S. en W. met EE geschreven, alsmede door BILDERDIJK, die in het eerste deel zijner Verscheidenheden over de beteekenis, doch niet over den vorm en de afleiding dezes woords spreekt. Bij TEN KATE heb ik het niet kunnen ontdekken, maar wel in LELIJVELDS lijst van woorden, in den Statenbijbel voorkomende, achter het derde deel van HUYDECOPERS Proeve. De bijbelplaats, waar *dweepen* zou staan, wordt daar echter niet opgegeven, ook is het in TROMMIUS' Concordantie niet te vinden, hetwelk mij aan de juistheid der opgave doet twijfelen. KILIAAN echter, die op de uitspraak altijd naauwkeurig acht geslagen heeft, en daarom dikwijls van een zelfde woord twee schrijfwijzen opgeeft, heeft op bl. 129 de volgende artikelen: *dwaep*, *dweep*, fatuus; *dwaepen*, *dwepen*, fatuari, ineptire, desipere, delirare; *dwaeperije*, fatuitas; *dwaesen*, j. *dwaepen*, desipere; *dweep*, *dwaep*, fatuus; — en in den Teuthonista van G. VAN DER SCHUEREN is *gedwafnisse* door *fasma*, *fantasma* vertaald. Uit deze twee opgaven blijkt, dunkt mij. zeker genoeg, dat de E in dit woord uit A is ontstaan, en uit die van KILIAAN bovendien nog, dat althans oudtijds in *dwepen* eene zachte E gehoord werd. Zijn getuigenis kan, mijn inziens wel opwegen tegen de onzekere opgaaf van LELYVELD. Ik ken dus geene voldoende reden om voort te gaan met *dweepen* te schrijven.

De stad *Kleef* of *Kleve*, in het Lat. *Clivia*, is, gelijk bekend is, gedeeltelijk op eene hoogte gelegen; *klif* nu, in het Angels. *clif*, *clyf* of *cleof*, Eng. *cliff* of *clift*, beteekent heuvel, verhevenheid, gelijk het *roode klif* bij Stavoren bewijst. Kleef zal dus den naam wel aan zijne ligging te danken hebben, en dan is de E in *Klevenaar* terecht zachtlang.

II. De E is uit A of I ontstaan in de ongelijkvloeijende of sterke werkwoorden; uitgezonderd zijn echter *heeten*, *ik heette*, oudt. *ik hiet*, *heb geheeten*, alsmede het enkelvoud

van den onvolmaakt verleden tijd der aantoonende wijs in die werkwoorden, welke vervoegd worden op dezelfde wijze als *blijven*, *bleef*, *gebleven*. Om dit aan te toonen zullen wij genoodzaakt zijn de Gothische vocalen van die klassen van werkwoorden op te geven, in welke bij ons opene E's voorkomen.

Klasse I. Goth. *stilan* (stelen), *stila* (ik steel); *stal* (ik stal), *stelum*, eigenlijk, omdat de Goth. E=IA, *stialum* (wij stalen); *stulans* (gestolen).

Behalve *stelen* behooren tot deze klasse ook: *bevelen*, *breken*, *nemen*, *spreken*, *scheren*, *zweren* (ulcerare), *wreken*, en nog eenige andere, als *trekken*, *treffen*, waarin echter, even als in klasse II, alleen geslotene E's voorkomen.

Klasse III. Goth. *mitan* (meten), *mita* (ik meet), *mat* (ik mat), *metum*, eigenlijk *miatum* (wij maten), *mitans* (gemeten).

Tot deze klasse behooren, halve *meten*, nog *bidden*, *gebeden*; *liggen*, *gelegen*; *zitten*, *gezeten*; *eten*, *genezen*, *vergeten*, *geven*, *lezen*, *plegen*, *treden*, *vreten*, *weven* en *wezen*. *Wegen* behoort oorspronkelijk ook tot deze klasse, doch is eigenlijk onregelmatig geworden.

Klasse IV. Goth. *graban* (graven), *graba* (ik graaf), *grof*, of, omdat Goth. O=UA, eigenlijk *gruaf* (ik groef), *grobum*=*gruabum* (wij groeven), *grabans* (gegraven).

Slechts twee werkwoorden van deze klasse, *heffen*, *geheven* en *zweren* (jurare), hebben in het Nederl. opene E's.

Klasse V. Goth. *steigan* (stijgen), *steiga* (ik stijg), *staig* (ik steeg), *stigum* (wij stegen), *stigans* (gestegen). Deze klasse bevat nog de volgende werkwoorden: *bijten*, *wij beten*, *gebeten*; *blijken*, *blijven*, *dijgen*, *drijten*, *drijven*, *verdwijnen*, *glijden*, *grijpen*, *grijnen*, *hijgen*, *hijschen*, *kijken*, *kijven*, *knijpen*, *krijgen*, *krijschen*, *krijten*, *kwijten*; *lijden*, *gelijken*, *mijden*, *mijgen*, *pijpen*, *prijzen*, *rijden*, *rijgen*, *rijten*, *rijven*, *rijzen*, *schijnen*, *schijten*, *schrijden*, *schrijven*, *slijpen*, *slijten*, *smijten*, *snijden*, *spijten*, *splijten*, *stijven*, *strijden*, *strijken*,

tijgen, *vrijen*, *wijken*, *wijten*, *wijzen*, *wrijven*, *zijgen*, *zwijgen*, *zwijken* en *zwijmen*.

Gelijk men ziet, zijn de opene E's in deze vier klassen van werkwoorden uit A of I ontstaan, behalve in het enkelvoud der imperfecta indicativi van klasse V, waarin AI heerscht, even als in klasse X, waartoe *heeten* behoort, hetwelk in het goth. aldus vervoegd werd: *haitan*, *haita*; praet. *haihait*, *haihaitum*; part. *haitans*. Deze regel stemt dus overeen met den bekenden regel in onze grammatica's: « de zachtlange E heeft plaats in ongelijkvloeijende werkwoorden enz.». Bevreemdend is het echter, dat niemand melding maakt van *heeten*, dat toch nog altijd als ongelijkvloeijend te beschouwen is, omdat het verleden deelwoord op *en* eindigt, en hetwelk evenwel altijd met EE geschreven wordt. Dat de E in *ik en hij beet*, *bleek*, *bleef* enz. scherp is, is voor de spelling onverschillig, vermits alle vormen van het enkelvoud des imperfects in de aantoonende wijs eenlettergrepig zijn, en de E daarin dus nooit op het einde eener syllabe te staan komt. In de aanvoegende wijs heerscht het gansche imperfect door de vocaal van het meervoud, namelijk de I.

Het spreekt wel van zelf, dat die werkwoorden, welke oorspronkelijk sterk waren, maar door verloop gelijkvloeijend zijn geworden, dezelfde soort van E behouden hebben, als eigen was aan de klasse, tot welke zij vroeger behoorden. Eene zachtlange E hebben dus, omdat zij van klasse I of III zijn:

helen, *ik hal*, *(ver)holen*, M. Stoke V. 1068.; Maerl. Sp. Hist. IV, 55, 65; Boendale Lek. Sp. II, 38, 21.

kneden, *ik knad*, *gekneden*; ohd. *chnitan*, *chnat* enz. angels. *cnedan*, *cnaed*, *cneden*.

leken, *ik lac*, (*geleken?*). Lek. Sp. II, 53, 40.

reken, *ik rak* (*geroken of gereken?*). Lek. Sp. III, 3, 1042, 1064 en 1068.

sneven, *ik snaf*, *gesneven*. Ferguut. 3723; Theophilus. 1511 en 1701.

stenen, *ik stan*, (*gestonen?*). Maerl. dBoec vanden Houte, 49; Lek. Sp. III, 4, 216.
teren, *ik tar*, *getoren*, goth. *tairan*, *tar*, *terum*, *taurans*, ohd. *zeran*, *zar*, *zorun*, enz.; daarentegen waren *vreezen*, goth. *fraisan*, *faifrais*, *faifraisum*, *fraisans*, en *teezen*, ohd. *zeisan*, *zias*, enz. van de Xde klasse en hebben dus eene scherplange E, even als *heeten*.

III. De E is natuurlijk uit A of I ontstaan in alle woorden, afgeleid van sterke werkwoorden der eerste, derde en vierde klasse. De afleidsels van de verba der vijfde kunnen zoowel de vocaal van het enkelvoud des onv. verleden tijds, AI, als die van het meervoud of verleden deelwoord, de I hebben, zoo als blijkt uit *leelijk* (*leedelijk*) en *beleedigen* van *lijden*; *deeg*, *deesem* van *dijen*; *week*, *weeker* van *wijken* enz. Hieruit blijkt, hoe men den regel te beschouwen heeft, die in sommige grammatica's aangetroffen wordt, dat de E zachtlang is in al de woorden van ongelijkvloeijende werkwoorden afgeleid. De E is volgens dezen regel zacht in:

bede, *bedelen*	van	*bidden* (kl. III).
leger, *belegeren*	»	*liggen* (kl. III).
gemeet (landmaat)	»	*meten* (kl. III).
generen, *nering*	»	*genezen* (kl. III).
heel (achterhoudend)	»	*helen* (kl. I).
hevig, *hevel*	»	*heffen* (kl. IV).
stekel, *steek*	»	*steken*, (kl. I).
trede	»	*treden* (kl. III).
treek	»	*trekken* (kl. I).
zetel	»	*zitten* (kl. III).
zweer	»	*zweren* (kl. I).

Dat (*ge*)*neren*, *nering* enz. derivaten zijn van (*ge*)*nezen*, heeft opheldering noodig. *Nezen* (waarvan *genezen*), goth. *nisan*, *nas*, *nesum*, *nisans*, beteekende oorspronkelijk *ademhalen*, en is verwant met *niezen*, *neus*, *Nase*; vervol-

gens kreeg het de beteekenis van *l e v e n;* en zoo is *ge-nezen, van eene ziekte opkomen*, als ware het, *zich met het leven weder vereenigen.* Van dit *nisan* vormde zich het goth. *nasjan, ganasjan, r e d d e n, b e h o u d e n* (*nasjands* is *Heiland, redder)*, even als *lagjan* (leggen) van *ligan* (liggen), *dragkjan* (drenken) van *drigkan* (drinken), *sandjan* (zenden) van *sinthan* (reizen) enz. Het goth. *nasjan* is in het oudh. *nerjan*, ang. *nerian*, nhd. *nähren*, ons *(ge)neren, voeden, het leven onderhouden*, geworden door overgang der S in R, welke ook bij ons in *was, waren, vriezen, vroor, verliezen, verloor* enz. waargenomen wordt.

Misschien zal de een of ander zich verwonderen, dat hij *meel, melig* hier niet als afleidsels van *malen* vermeld vindt. De reden daarvan is, dat de E in *meel*, blijkens het oudn. *miöl*, niet uit A maar uit I moet ontstaan zijn, en dat er een werkwoord moet zijn geweest, hetwelk in het goth. *milan, mal, melum, mulans*, en bij ons *melen, ik mal, wij malen, gemolen*, geklonken heeft, waarvan *meel, malen, molen* en *molm* afkomstig zijn. *Muil, moel* of *smoel* echter komt van *malen, moel, gemalen.*

IV, De opene E is uit A of I ontstaan, en dus zachtlang, in het meervoud der woorden, wier enkelvoud eene geslotene E heeft; alsmede doorgaans in dezulke, waarvan nog een tweede vorm met de gesloten E bestaat. De grond, waarop deze regel berust, loopt in het oog: de gesloten klank der E maakt het natuurlijk waarschijnlijk, dat zij uit eenen k o r t e n klinker, A of I, niet uit eenen langen tweeklank AI is voortgekomen. Een doorgaand bewijs is het echter niet, vermits wij in ons vorig stuk gezien hebben, dat uit eenen tweeklank ontstane en dus echte lange klinkers door eene opeenhooping van volgende medeklinkers kort kunnen worden; zoo zijn b. v. *emmer* uit *eenbaar; ladder, ledder* uit *leeder, leider.* hoogd. *Leiter;*

ekkelham uit *eikelham* ontstaan. Deze regel kan dus wel als een hulpmiddel voor het geheugen, doch niet als een grond voor de spelling worden aangemerkt, en zijne geldigheid zal eerst in ieder afzonderlijk geval moeten bewezen worden. De woorden, die hiertoe kunnen worden gebracht zijn de volgende:

bevelen	meerv. van	*bevel.*	*keten*	naast	*ketting.*
gebeden	»	*gebed.*	*klepel*	van	*kleppen.*
gebreken	»	*gebrek.*	*kleven*	naast	*klef.*
gemeten	»	*gemet.*	*lepel*, *lepelaar*	van	*leppen.*
spelen	»	*spel.*	*leken*	naast	*lekken.*
treden	»	*tred.*	*nevens*	»	*neffens.*
wegen	»	*weg.*	*mede*	»	*met.*
	——		*tevens*	»	*teffens.*
bezem	naast	*bessem.*	*treek*	»	*trek.*
bezie	»	*bes.*	*steeg*	»	*steg.*
deken	van	*dekken.*	*veen*	»	*ven*, *Venlo*, *Rukven.*
even	naast	*effen.*	*welig*	»	*wel.*
† *keren*	»	*kerborstel.*			

Dat de E in *gebed*, *gemet* (zekere landmaat), *tred*,—*bevel*, *gebrek*, *trek* en *weg* uit I is ontstaan, behoeft naauwelijks vermelding, daar de drie eerste woorden afgeleid zijn van de verba *bidden*, *meten* en *treden*, welke tot klasse III;— de vier laatste van *bevelen*, *breken*, *trekken* en *wegen*, die tot klasse I behooren, in wier praesens (zie boven) de I heerscht! Ook hebben wij gezien, dat *leken*, *lekken*, oudt. van de derde klasse was.— In het angels. *bism* is de oorspronkelijke vocaal I van *bezem* bewaard gebleven; — in het goth. *basi*, *weinabasi* (wijnbes, druif) die van *bes*, *bezie*; — in *dak* en het oudhd. *dakjan* de A van *deken* en *dekken*; — in het goth. *ibns* de I van *even*, *effen*; *nevens*, *neffens* (uit *in even*, *in effen*), *tevens*, *teffens*. (uit *te even*, *te effen* ontstaan); — in het hoogd. *mit* de I van *met*, *mede*; — in het goth. *fani* de A van *veen*, *ven*. *Keten* wordt algemeen als het latijnsche *catena* aangemerkt; — *kleppen* is blijkbaar verwant met *klappen*, ook is het

niet denkbaar, dat dit klanknabootsend woord ooit *klaipan* zou geluid hebben; — *leppen* is zeker hetzelfde als *lappen* (door de *b... en lappen*), ohd. *laffen*, imp. *luaf* enz. *likken;* angels. *lapian*, *lappian*, eng. *to lap* (to lick up); — *wel* luidde oudtijds bij ons *wale.*

Steg, in de uitdrukking *weg noch steg kennen* gebruikelijk, komt van *stijgen*, hetwelk tot de werkwoorden der vijfde klasse behoort, waarin de I de grondvocaal is. *Steg* zal dus de I van het verl. deelwoord hebben, en regtvaardigt derhalve de zachte E in *stegen.* Wie *steegen* schreef, zou evenwel niet te veroordeelen zijn, vermits men in de noordelijke gewesten van ons vaderland *steig* uitspreekt, hetwelk niet aan verbastering is toe te schrijven, want Ulfila schrijft *staiga*, en het oudhd. kent zoo wel *steig* en *steiga* als *steg* en *stega.*

Onder de bovenstaande woorden, die om de afwisseling der geslotene met de opene E eene zachtlange E hebben, komt slechts één voor, dat volgens de woordenboeken met EE geschreven wordt, doch volgens mijne overtuiging geheel ten onregte, namelijk *keren.* Indien het waar is, dat men de E in dit woord scherp uitspreekt, is dit eeniglijk toe te schrijven aan de volgende R; maar Kiliaan schreef *keren*, *kerien*, en verwees van *keeren* op *keren*, een bewijs, dat de zachte uitspraak te zijnen tijde de heerschende was, en door hem voor de ware gehouden werd. Ook van der Schueren spelt *keren*, *schrubben*, *verrere*, en ten Kate geeft zoowel *keren* of *keeren* op. Men ziet, de uitspraak was weifelend; doch wat het pleit mijns inziens voldingend beslist, is Kiliaans *kerborstel*, *penicillus*, en de vorm *kerren* in het Leven van Jezus, een handschrift door Prof. Meijer uitgegeven. Daarin leest men, Cap. XXII, aan het einde: «hi heft sinen wayere in sine hant, ende hi sal *kerren* sinen vloer», Matth. 3, 12: «Cujus ventilabrum in manu sua, et permundabit aream suam», welke plaats onze overzetters vertaald hebben door: «wiens wan in syne hant is, ende sal synen dorschvloer doorsuy-

veren». Bij onze taalverwanten komt geen enkele vorm voor, die in de verte aan eenen tweeklank kan doen denken; het goth. *usbaugjan* (vegen, keren) is van geheel anderen aard en natuurlijk niet vergelijkbaar; het angels. *cirran* beteekent alleen *omkeren*, *vertere* nooit *vegen*; maar het oudhd. *kerjan* heeft vormen, waarin de K verdubbeld is, en pleit dus insgelijks voor de oorspronkelijke kortheid der E. Een voorbeeld van *kerren* vindt men onder andere bij Otfried in zijnen Crist; I, 27, 125 leest men:

«Habet er in hanton — sine uuintuuanton,
Thaz er filo kleino — thaz sin korn reino,
Sin denne *gikerre*, — thiu spriu thana uuerre.»
«Hij heeft in handen — zijne [wind]wan,
[Op]dat hij zeer naauwkeurig — het [zijn] koorn reinige,
Zijnen dorschvloer *kere*, — het kaf van daar were.»

Ik geloof dus met zekerheid te kunnen beweren, dat de E in *keren* of *keeren* (vegen) *gerekt*, niet *echt lang* is, en bij gevolg als zacht behoort beschouwd te worden. Met dit alles is echter nog niet uitgemaakt, of de E uit A of I is ontstaan; ook dit laat zich echter met genoegzame zekerheid bepalen uit het gelijkluidende of liever identische woord *keren*, *vertere*, *tourner*. Dat *keren* (vegen) en *keren* (wenden) hetzelfde woord zijn, lijdt geenen twijfel: *zich keren*, *wenden*, *slingeren* en *vegen* zijn begrippen, die naauw verwant zijn, en daarom dikwijls door hetzelfde woord uitgedrukt worden. Beide toch zijn slechts wijzigingen van het algemeene begrip *bewegen*. *Vagen*, *vegen*, werd oudtijds voor *slingeren*, *heen en weder bewegen*, gebruikt, zoo als blijkt uit de volgende plaats in eene beschrijving van Salomo's tempel, afgedrukt in Dr. van Vlotens «Nederlandsch Proza van de dertiende tot de achttiende eeuw». bl. 106: «Boven an den mure was een wijnstoc, die scloech voor over, ende daer hinghen gulden wijndruven, die waren seer groet; die waren aldus ghehanghen, datse die wijnt mochte *vaghen* haer ende daer.» Het oudhoogd. *kasuuifan* beduidt *vegen*,

terwijl het middelhoogd. *sweifen*, *drijven*, *bewegen*, *agitare* is; het goth. *swairbon* (vegen, wisschen) is ons *zwerven;* het engelsche *to sweep* is *vegen*, maar ons *zwiepen* beduidt *heen en weêr slingeren;*— de latijnsche verba *verrere*, vegen, en *vertere*, *wenden*, zijn blijkbaar verwante vormen; ook zou ik geene zwarigheid maken om het bovengenoemde gothische *usbaugjan*, *vegen*, voor een derivaat te houden van *biugan*, *buigen*, hetwelk toch insgelijks *bewegen* is. Niet te vergeten is het gebruik van *vegen* voor *slaan* in: «*hij veegde* maar toe» en in *oorveeg*. Van dit *keren* (wenden) nu is I ongetwijfeld de grondvocaal, zoo als vooreerst blijkt uit de vormen, waaronder dit woord voorkomt in het boven reeds vermelde Leven van Jezus, b. v. in de Inleiding bl. 2: «want *kirdic* (keerde ik, bracht ik over) de blote wart also in didsche alse in den texte ghescreven sijn, so bleve dit uuerc alte donker in vele steden» «want bracht ik de bloote woorden zoo in het diedsch over, als zij in den tekst geschreven zijn, zoo wierd dit werk zeer duister op vele plaatsen». In het tweede hoofdstuk zegt de engel Gabriel, van Johannes den Dooper sprekende, tot Zacharias: «Ende hi sal oc *bekiren* vele des volks van Israhel te haren God wert. Eñ hi sal gaan vor hem in den gheste eñ der cracht Helie te *kirne* de herten van den vadren ane de kinder»; in onze overzetting, Luc. I. 16 en 17: «Ende sal vele der kinderen Israels bekeeren tot den Heere haren Godt. En hy sal voor hem henen gaan in den geest ende kracht Elie om te bekeeren de herten der vaderen tot de kinderen». In Cap. 7. propheteert Zacharias van zijnen zoon: — «ende om te *bekirne* onse voeten in de weghen des ewelecs vredes», Luc. I, 79: «om onze voeten te richten op den wegh des vredes». In Cap. 15 zegt de vertaler, nadat hij beschreven heeft «den proces van der gheborten Jhu. xpi.»: «nu selen wi wider *kiren* ende segghen van den koninghen diene besochten» «nu zullen wij tot ons geschiedverhaal terugkeren en spreken van de koningen, die hem

bezochten». [1]) Doch vooral de angelsaksische vormen *cirran*, *cyrran*, *to turn*, *avert*, en *cirre*, *cyrre*, *een keer*, *a turn*, *time*, *season*, laten geen twijfel meer over. De E in dit *keren*, *vertere*, is dus ook zacht, in weerwil van de Zeeuwsche uitspraak en KILIAANS *keeren*. TEN KATE nam zoo wel een zachtlang *keren* als een hardlang *keeren* aan; maar het laatste, volgens eigene verklaring op grond van het angelsaksische *acaerran*, dewijl hij de angels. AE voor een bewijs van hardheid hield, en niet opgemerkt had, dat in die taal driederlei AE is, namelijk ae = goth. a, ae = goth. i, en ae = goth. ai; b. v. *smael*, goth. *smals*, nl. *smal*; *aefen*, goth. *ibns*, nl. *even*, *effen*, en *dael*, goth. *dails*, nl. *deel*. hd. *Theil*, zoodat men uit de angels. AE op zich zelve geen besluit omtrent den aard der vocaal trekken kan. De grond, waarop TEN KATE zijne uitspraak vestigt, was dus bedriegelijk, en hoewel ik niets wensch af te dingen van de groote verdiensten van den man, die zijnen tijd verre vooruit was, zoo heeft het toch eenig nut zijne misgrepen van tijd tot tijd op te merken, vermits zij meermalen aanleiding hebben gegeven tot verkeerde gevolgtrekkingen van latere taalkundigen. Eindelijk de oudhd. vormen *kerran*, *cherran* naast *keran* en *cheran* pleiten voor de oorspronkelijke kortheid en dus zachtheid der E, terwijl voor de spelling met EE geene andere reden is aan te voeren dan de zeeuwsche uitspraak, die in dit woord blijkbaar door den invloed der volgende R bedorven moet zijn.

Misschien zal een oplettend lezer van meening wezen; dat het adjectief *heet*, Hoogd. *heisz*, hetwelk eene uit AI ontstane en dus scherpe E heeft, hier als uitzondering behoorde vermeld te worden uithoofde van de geslotene E en I in

---

1) Ook in de oudnederd. Psalmen uit den Karolingischen tijd leest men. Ps. 65, 6: «Thie *kièrit* seo an thurrothon», in de vulgata: «qui convertit mare in aridam». Profess. CLARISSE heeft deze plaats voor corrupt verklaard, en beweerd, dat men *kerit* lezen moet, omdat op andere plaatsen in deze psalmen *keran* geschreven staat; uit het aangevoerde blijkt, dat *kirit* beter is dan *kerit*.

hette of *hitte*. Intusschen is dit strikt genomen niet waar, vermits *hitte* of *hette* niet van *heet* gevormd is, zoo als b. v. *grootte* van *groot*, *hoogte* van *hoog*. *Hette* is niet eene dochter maar eene zuster van *heet*, daar beide woorafgeleid zijn van een verloren werkwoord der vijfde klasse, dat in het Goth. *heitan*, *hait*, *hitum*, *hitans*, in het Nederlandsch *hijten*, *heet*, *geheten*, luiden zou, welke soort, gelijk wij boven gezien hebben, afstammelingen zoo wel met de zachte als met de scherpe E hebben kan. Dat *hitte* niet van *heet* gevormd en dus geen afleidsel maar een stamwoord is, leeren de verwante talen, waarin even als bij ons de vocalen der beide woorden in quantiteit en qualiteit verschillen. Naast het Hoogd. *heisz* staat *Hitze* niet *Heisze*; naast oud-Noordsch *heitr* — *hiti* niet *heiti*; naast Eng. *hot* niet *hoth* maar *heat*. De verdubbeling der I in *hitte* is van denzelfden aard als die in *zitten*, Goth. *sitan*, en die der G in *liggen*, Goth. *ligan*, enz.

V. Het Hoogduitsch heeft in eenige weinige woorden, die bij ons met E geschreven worden, den oorspronkelijken Aklank bewaard, en daar de Nieuwhd. IE op het einde eener lettergreep doorgaans eene verlenging van de korte I is [1]), zoo kan men ten minste als hulpregel aannemen, dat onze E uit A of I ontstaan en dus zachtlang is in de woorden, welke in het Nieuwhoogduitsch A, I, of IE en eene geslotene E hebben, uitgezonderd in *scheef* Hoogd. *schief*. In het Engelsch hebben de korte A en I verschillende wijzigingen ondergaan, en komen onder den vorm A, I, E, EA, IE, EE, en zelfs eene enkele maal onder dien van

---

1) Alleen in het enkelvoud van den onvolmaakt verleden tijd der werkwoorden van de vijfde klasse is in het nieuwhoogduitsch de IE in de plaats van den oorspronkelijken tweeklank AI getreden, b. v. *ich stieg*, *trieb* van *steigen*, *treiben* voor goth. *staig*, *draib* en oudhoogd. *ih steig* of *staig*, *treib* of *traib*. Deze vormen zijn echter altijd eenlettergrepig en worden dus van zelve altijd met EE geschreven.

U voor; terwijl de tweeklank AI doorgaans O of AO geworden is. Deze opmerkingen rechtigen ons om den volgenden regel te stellen:

De E is uit A of I ontstaan en dus zachtlang in de woorden, welke in het Hoogduitsch A, I of eene geslotene E, en in het Engelsch A, I of E hebben, of die klanken, hoe zij dan ook mogen geschreven worden (EA, IE, EE, U), laten hooren. Uitgezonderd zijn:

scheef, hd. *schief;*
zweeten, » *schwitzen*, eng. *to sweat;*
deel, eng. *deal;*
meenen, » *to mean;*
vleesch, » *flesh;*
week » *weak;*
zee, » *sea.*

De woorden, welke volgens dezen regel oorspronkelijk eene A of I gehad hebben, zijn de volgende, waarachter wij telkens den vorm geplaatst hebben, die het bewijs levert:

bede, hoogd. *Bitte.*
beek, » *Bach.*
† *beer* (ursus, ours), eng. *bear*, oudhd. *bir.*
beet, hoogd. *Bisz.*
† *begeren*, » *Begierde*, oudh. *girig.*
bete, eng. *bit.*
bezig, » *business* (hetwelk *bizzines* uitgesproken wordt) angels. *bisegu*, *bisgu.*
† *deel* (plank), hoogd. *Diele*, oudh. *dil*, *dili*, angels. *thil.*
Denemarken, *Deen*, fransch *Danemarc*, *Danois.*
Deventer, lat. *Daventria.*
dreef, hoogd. *Trieb.*
dreet, eng. *dirt.*
egel, *egelantier* (oudh. *egelentier*, d. i. *stekelboom*), hd. *Igel.*
geel, hoogd. *gelb*, eng. *yellow*, oudh. *giliwi.*

geep (zekere visch), hoogd. *Quappe*, oudh. *chapa.*
gevel, hoogd. *Giebel*, goth. *gibla*, ohd. *gibil.*
† *grenen* (hout), Deensch en Zweedsch *gran* (denneboom).
greep, hoogd. *Griff.*
hemel, » *Himmel*, goth. *himins.*
† *heep*, » *Hippe.*
hede (grof vlas), friesch *hide.*
heen, *henen*, hoogd. *hin.*
keen, eng. *kin*, bij VAN DER SCHUEREN, *kin*, *kyn.*
ketel, » *kettle*, hoogd. *Kessel*, goth. *katils.*
kever, » *chafer.*
keker (soort van erwt), hoogd. *Kicher.*
kneep, hoogd. *Kniff.*
kreek, eng. *creek*. ang. *crecca.*
krekel, eng. *cricket*, (bij KILIAAN, *krickel*=*krikel*).
kween (oude vrouw), eng. *queen*, goth. *qino* (spr. *kwinoe*).
leger, hoogd. *Lager.*
lenen (leunen), eng. *to lean*, oudh. *hlinon*, ang. *hlinian.*
leven » *to live*, goth. en oudh. *liban.*
lever » *liver*, angels. *lifer*, oudh. *libora.*
† *mede* (meekrap) » *madder*, ang. *maeddre.*
mede (honigdrank) » *mead*, ohd. *mitu.*
mede (met), hoogd. *mit.*
meer (*meir*), eng. *mere* (poel), goth. *marei*, ohd. *mari.*
neder, *beneden*, hd. *nieder*, eng. *beneath.*
negen, eng. *nine*, angels, *nigon.*
neet, » *nit*, hoogd. *Niss.*
netel, » *nettle* » *Nessel*, ohd. *nazza.*
pegel, » *pigin.*
pekel, » *pickle.*
peluw, » *pillow.*
reet, hoogd. *Riss.*
rekenen, » *rechnen*, eng. *to reckon*, goth. *rikan.*
scheel, » *schielend*, oudh. *schilchen* (scheelzien).
† *scheen*, » *schiene*, eng. *shin*, ohd. en ang. *scina.*
scheet, » *Schiss.*

schemeren, hoogd. *schimmern.*
schepel, » *Scheffel*, middel lat. *scaphila, scapilus.*
schrede, » *Schritt.*
slede, » *Schlitten.*
sleet, sleter, » *Schliss.*
slepen, » *schleppen.*
smeren, » *schmieren*, eng. *to smear.*
snede, snedig, » *Schnitt.*
Sneek, *Sneker*, friesch *Snits.*
speen, hoogd. *Spanferkel* (speenvarken), ang. *spana.*
speer, eng. *spear*, ohd. *spirilin* (speertje).
spelen, hoogd. *spielen*, ohd. *spilon.*
steel, » *Stiel*, eng, *stalk*, ohd. *stil.*
stevel, » *Stiefel*, ohd. *stiful.*
stevig, eng. *stiff.*
streek, hd. *Strich.*
streven, eng. *to strive.*
teef, platduitsch *tif*, *tiffe.*
teer, eng. *tar*, bij Kiliaan *tarre*, angels. *tare.*
tegel, hoogd. *Ziegel*, ang. *tigl*, *tigol.*
telen, eng. *to till*, ang. *tilian*, *tiolian.*
vedel, » *fiddle*, hoogd. *Fiedel.*
veder, » *feather*, » *Gefieder*, angels. *fidher.*
veel, hoogd. *viel*, goth. en ohd. *filu.*
veter, » *Fessel*, eng. *fetter* van *vatten.*
vrede, » *Friede*, ohd. *frida*, *fridu.*
weder (hamel), hoogd. *Widder.*
weder (temps), hoogd. *Wetter, Witterung*, eng. *weather.*
weder (rursus), » *wieder*, goth. *withra*, angels. *widher.*
weduwe, » *Wittwe*, eng. *widow.*
week (semaine), eng. *week*, ang. *wic*, goth. *wiko.*
welig, » *weal*, oudhd. *walac.*
wemelen, hoogd. *wimmeln.*
wereld, » *Welt* (eigentl. *weer-ald*, ohd. *wir-alt*).
wezel, » *Wiesel*, eng. *weasel*, » *wisala.*

zede, hoogd. *Sitte.*
zeef, » *Sieb*, eng. *sieve* (verg. nederl. *ziften*).
zege, *Zeger*, hoogd. *Sieg*, *Sieger*, goth. *sigis.*
zeker, hoogd. *sicher.*
zenuw, eng. *senew*, angels.; *sinewe.*
zeven, » *seven*, hoogd. *sieben*, ohd. *sibun.*
† *zweep*, » *whip*, angels. *swip*, *swipe.*
zweven, » *swift* (snel, vlug).

Beschouwen wij eerst de uitzonderingen en vervolgens, die woorden, welke in onze woordenboeken met de scherplange E staan opgeteekend.

Scheef, hoogd. *schief* komt van het ohd. *sciupan*, *sciuban*, nhd. *schieben*, holl. *schuiven*, en beteekent eigentlijk zoo veel als *verschoven*; de E in *scheef* is dus niet uit de korte I maar uit den tweeklank IU ontstaan; die in het nieuwhd. even als de korte I, IE geworden is.

Deel (pars) luidt in het hoogd. *Theil*, in het goth. *dails*, en heeft dus eene E uit AI; het angels., waarin AI nu eens in A, dan in AE overging, schreef *dael*, uit welken vorm niets beslissends kan opgemaakt worden, vermits AE, zoo als wij boven reeds hebben opgemerkt, in de plaats van A, I en AI staan kan. Het engelsch schijnt in dit geval in de opvatting van de waarde dezer angels. AE te hebben misgetast. Hetzelfde heeft plaats gehad met *to mean*, angels. *meonan*, ons *meenen*, waarin de E, blijkens het oudhd. *meinan*, *meinjan*, nieuwhd. *meinen*, en oudnoordsch *meina* uit AI is ontstaan.

Dat de vocaal in het engelsche *flesh* (vleesch) kort is, schijnt aan de werking der vereenigde consonanten S en H toe te schrijven; reeds het angels. had *flesc* zoo wel als *flaesc*; intusschen stellen het oudhd. *fleise*, nhd. *Fleisch*, het friesche *fleisk* en de verouderde uitspraak en spelling *vleisch* buiten kijf, dat de E vroeger eene AI geweest is.

Het woord *zee* schijnt van ouds tweederlei vorm gehad te hebben; het goth. *saiws*, in den genit. *saiwis*, heeft AI; het oudnoordsch *sior*, in den genit. *siowar*, de

gebrokene I. De vocaal van het oudhd. *seo*, gen. *seues*, nhd. *See*, van het angels. *se*, *sae*, *saew* en ons *zee* kan dus zoo wel uit AI als uit I zijn ontstaan, ofschoon het eerste verre weg het waarschijnlijkste is, zoo is dit echter voor de spelling onverschillig uithoofde van den regel, dat de vocalen in opene eenlettergrepige woorden als scherp aangemerkt worden.

Uit verschillende woordvormen, die in het hoogd., angelsaks. en noordsch aangetroffen worden, moet men besluiten, dat er eenmaal een sterk werkwoord der vijfde klasse, goth. *sweitan*, *swait*, *switum*, *switans*, nederl. *zwijten*, *zweet*, *gezweten* moet hebben bestaan, waarvan het hoogd. *Schweisz*, angels. *swát*, noordsch *sweiti* (zweet) en *sweita* (zweeten) met de vocaal van den singularis imperfecti, AI, en het hoogd. *schwitzen*, oudn. *swita* (zweeten), eng. *to sweat*, friesch *swit* en *switte* met de vocaal van het deelwoord gevormd zijn. De verwante talen, op het friesch na, leeren dus, dat de E in het substantivum *zweet* scherp is; maar zij beslissen niet aangaande het verbum *zweeten;* doch de uitspraak *zweiten*, die hier en daar nog gehoord wordt, en de eenparige spelling *zweeten* met EE bij Kiliaan, ten Kate en de latere grammatici laten geenen twijfel over.

Onder de bovenstaande woorden komen er zeven voor, wier E eene gerekte A of I is, en die echter — mijns inziens ten onrechte — in onze woordenboeken met de scherpe EE gespeld worden, te weten *beer* (ours, ursus), *begeren*, *deel* (plank), *grenen*, *heep*, *mede*, *scheen* en *zweep*. Over *beer*, *begeren*, *deel* en *scheen* is reeds bij eene vroegere gelegenheid (*Taalk. Magazijn*, jaarg. II. bl. 41 en 132, III. bl. 78 en IV. bl. 24) gehandeld; wij meenen echter aan die lezers van het *Taalmagazijn*, welke genoemde jaargangen niet bezitten, de opgave van de voornaamste daar aangevoerde bewijsredenen verschuldigd te zijn, waarom wij ze hier herhalen zullen.

Beer (ursus, ours, Bär), waaraan Kiliaan en V. D. Schueren de zachte E, en ten Kate zoo wel de zachte als

de scherpe toekennen, heeft zijne E aan de I te danken, zoo als blijkt uit het oudhd. *birin* (berin) en het oudn. *biörn*; het moet dus in de spelling onderscheiden worden van *beer* (varken), hetwelk, blijkens het oudd. *pair*, zijne E uit AI heeft, die ook volgens KILIAAN en V. D. SCHUEREN scherp uitgesproken wordt. Het angels. en engelsch onderscheiden insgelijks *bera*, *bear* (ursus) van *bar*, *boar* (verres).

De E in *begeren* is uit eene I ontstaan, zoo als het oudh. *giri* (gierigheid), *girig* (gierig), het oudn. *girag* en *girna* (begeren), en het angels. *girnan*, *giornan* (begeren) bewijzen. Het goth. *gairnan*, hetwelk men als een bewijs voor de hardheid der E heeft aangezien, kan hier niet in aanmerking komen, omdat, zoo als reeds meermalen gezegd is, de I in het goth. voor R steeds in AI is overgegaan.

Deel (*plank* en *dorschvloer*) had oorspronkelijk eene I, gelijk blijkt uit het oudhd. *dil*, nieuwhd. *Diele*, angels. *dhil*, en oudn. *thil*, en is dus geheel verschillend van *deel* (pars), goth. *dails*, oudhd. *tail*, *teil*, angels. *dael*, oudn. *deila*, hetwelk zijne E uit AI heeft. VAN DER SCHUEREN heeft in den Teuthonista dit onderscheid in het oog gehouden, en schreef *deyle* (pars) en *dele* (planck, paviment, fleur. Ook de heer ALBERDINK THIJM onderscheidt *deelen* en *delen*.

Scheen heeft ook volgens BILDERDIJK de zachte E; KILIAAN en TEN KATE weifelen; doch het oudd. *scine bein;* het nieuwhd. *Schiene*, het angels. *scina* en het eng. *shin* leeren eenparig, dat de E uit I en dus zacht is.

Dat het bijvoegelijke naamwoord *grenen* van noordschen oorsprong is, zal wel geen bewijs behoeven voor dengenen, die weet, dat het *grenenhout* (niet zoo als W's. woordenboek schrijft *greenen hout*) uit het Noorden komt). De denneboom draagt in die streken den naam van *gran*, gevormd van het adjectief *grannr*, *grönn*, *grant*, dat slank, rijzig beteekent, en dus eene in het oogloopende eigenschap van den denneboom uitdrukt.

Heep, eene soort van handbijl of hakmes, heet in het hoogduitsch *Hippe*, en heeft dus de zachte E. Dat men dit werktuig in Gelderland *hiep* noemt, kan alleen voor diegenen een blijk van de scherpe E zijn, die in de IE een doorgaand bewijs van de hardheid de E vinden, en niet inzien, dat de korte I meermalen, b. v. in *gierig* en *wieg* van *wigan* (*be*)*wegen*, in IE is overgegaan.

Van de scherpte der E in *mede*, *meekrap*, is geen enkel blijk te ontdekken; het engelsche *madder* en het angels. *maeddre* bewijzen door hunne dubbele D genoegzaam hare oorspronkelijke kortheid.

Het engelsche *whip* en angels. *swip* leeren, dat de E in *zweep* oorspronkelijk eene I was; dat men wel eens *zwiep* uitspreekt, zal wel aan dezelfde oorzaak zijn toe te schrijven, waardoor *gierig* en *hiep* ontstaan zijn, en bewijst op zich zelf niets.

VI. De E wordt gerekend zachtlang te wezen in woorden uit vreemde, d. i. niet germaansche, talen ontleend; behalve in *leek*, lat. *laïcus*, gr. λαϊκός, en in *thee*. De voornaamste dezer ontleende woorden zijn:

apotheker,	lat.	*apothecarius*.	*magneet*,	lat.	*magnes*.
† *beet*, *biet*,	»	*beta*.	*menie*,	»	*minium*.
cedel,	»	*schedula*.	*peel*	»	*palus*.
ceder,	»	*cedrus*.	*peer*	»	*pirum*.
deken (hoofdman),	lt.	*decanus*.	*peet*, *peter*,	lat.	*pater*.
eeho	lat.	*echo*.	*melis*,	fr.	*melasse*.
farizeër	»	*Pharisaeus*.	*meter* (petemoei),	lat.	*mater*.
feniks	»	*phoenix*.	*neger*,	lat.	*niger*.
Hebreër	»	*Hebraeus*.	*peen*,	fr.	*panais*.
jenever	»	*juniperus*.	*peper*,	lat.	*piper*.
keker	»	*cicer*.	*peterselie*,	»	*petroselinum*.
kemel	»	*camelus*.	*poëet*,	»	*poëta*.
kevie	»	*cavea*.	*prediken*,	»	*praedicare*.
ledekant,	fr.	*lit de camp*.	*profeet*,	»	*propheta*.
leveren	»	*livrer*.	*regel*,	»	*regula*.

salpeter,	lat.	*sal petrae.*	*vlegel*,	lat.	*flagellum.*
Sarraceen	»	*Sarracenus.*	*zegel*,	»	*sigillum.*
Sadduceër,	»	*Sadducaeus.*	*zegen*,	»	*signum.*
spheer,	»	*sphaera.*	*zemel*,	»	*simila.*

Dat *leeken*, hoewel ontleend, met EE geschreven wordt, is een krachtig bewijs, dat men het grondbeginsel: *de E uit AI is scherp*, stilzwijgend en misschien zonder er zich van bewust te zijn, erkend of liever gevoeld heeft. Terwijl men immers de lat. AE in *Hebraeus*, *sphaera* enz., die reeds in het latijn zelf als E werd uitgesproken, (vergelijk de schrijfwijze *Marie*, *terre* voor *Mariae*, *terrae*) nagenoeg eenparig door de zachte E heeft terug gegeven, spelt men algemeen *leeken*, omdat in *la-i-cus* de AIklank gehoord werd.

De spelling *thee* is consequent, vermits alle opene eenlettergrepige woorden, die den vollen toon hebben, met EE geschreven worden.

Onder de bovenstaande woorden komt er slechts één voor, *beet* namelijk, dat door de woordenboeken als scherp wordt opgegeven; waarschijnlijk omdat men ook wel *biet* zegt. Hoe weinig dit bewijst, hebben wij hier boven gezien; buitendien kan men de woorden *Peter* en *peterselie* aanvoeren, die men nooit met EE schrijft, ofschoon men ook wel *Pieter* en *pieterselie* zegt. Ook in *spiegel* — *speculum*, en *brief* — *breve*, heeft overgang van E in IE plaats gehad.

De zachtlange E gaat op sommige plaatsen wel eens in EU over, b. v. *zeven* in *zeuven*, *lenen* (inclinare) in *leunen*, welke overgang bij de scherpe E, ten minste zoo lang zij nog min of meer naar eenen tweeklank zweemt, niet kan plaats hebben. Hoort men dus eene E als EU uitspreken, zoo bewijst zulks, dat zij óf oorspronkelijk zacht is, óf zulks althans door verloop is geworden. Die uitspraak geeft dus wel het vermoeden, maar niet het bewijs, dat de E eene A of I is geweest; het bewijs moet

dan nog van elders geleverd worden. Kan E in EU overgaan, omgekeerd is de EU, die eigentlijk uit de zachte O ontstaan is, soms E geworden, en deze E rekent men zacht te zijn. Men mag derhalve dezen regel stellen:

VII. De E is zacht of wordt gerekend zacht te wezen in woorden, waarin zij wel eens als EU uitgesproken wordt, of uit EU ontstaan is; dus in:
lenen (leunen), ohd. *hlinan*, eng. *to lean.*
peluw (*peuluw*), eng. *pillow.*
sneven (sneuvelen), sterk ww. van klasse III.
stenen (steunen), » » » » »
tegen (teugen), uit *te jegen*, goth. *gagan.*
veel (veul), goth. en oudhd. *filu.* nhd. *viel.*
zeven (zeuven), goth. *sibun.*

---

evel (euvel), goth. *ubils*, hoogd. *übel.*
knekel (kneukel), *knokkel* van *knook*, hd. *Knochen.*
krepel (kreupel), van *kruipen*, *kroop*, *gekropen.*

VIII. De E wordt gerekend zachtlang te zijn in het meervoud van den uitgang *heid*, als *waarheden* van *waarheid*, ofschoon de E uit den tweeklank AI ontstaan is, en dus scherp zou moeten zijn. De oorzaak waardoor de E van *-heden* hare scherpe uitspraak reeds vroeg schijnt verloren te hebben, moet ongetwijfeld daarin gezocht worden, dat deze uitgang, zoodra zij niet meer als een op zich zelf staand woord gebruikt werd, steeds met een halven toon, nooit meer met den vollen accent werd uitgesproken. De spelling *waarheden*, *goedheden* enz. is dus wel is waar eene verloochening van het principe: *de E uit AI is scherplang*, maar evenwel eene erkenning van den grondregel: *schrijf zoo als ge spreekt*, vermits twee E's in *waarheeden*, *goedheeden* enz. inderdaad eene rekking van de stem onderstellen, die nooit plaats heeft.

Dit zijn de regels, die men voor het gebruik der zacht-

lange E opgeven kan, zien wij thans, welke voor de scherplange kunnen gesteld worden.

Daar de tweeklank AI, zoo als wij in ons vorig opstel gezien hebben, eerst door verplaatsing in EI is overgegaan, en deze diphthong vervolgens dikwijls in E, zoo is EI in een verwant woord het blijk van den oorsprong der E uit AI.

I. De E is uit AI ontstaan in woorden, van welke stammen, afleidsels of vormen aanwezig zijn, waarin de tweeklank EI voorkomt; behalve in den uitgang *-heden*. Deze woorden zijn:

breed (verbreiden), goth. *braids*, ang. *brad*, eng. *broad.*
eek, *eekelaar* (eik), ohd. *aichorn* (eekhorn, angels. *aac*, eng. *oak.*
fleemen (vleijen), goth. *thlaihan.*
kleen (klein), hd. *klein.*
reeds, *alreede*, *gereed* (bereiden), goth. *garaids.*
reen, *onreen* (rein), goth. *hrains.*
† *scheedel*, (scheiden), ohd. *scaitila*, nhd. *Scheitel.*
scheede (schei), ohd. *scaide*, *sceida.*
teezen (teisteren), ohd. *zeisan.*

Scheedel wordt in de woordenboeken met eene enkele E gespeld; indien dit woord echter ontleend is van het *scheiden* der haren op de plaats, die *scheedel* of *schedel* heet, zoo als de hoogd. woorden *scaitila* en *Scheitel* schijnen te bevestigen, zoo kan de E niet anders dan uit AI ontstaan zijn, vermits het werkwoord *scheiden*, *scheidde* (oudh. *schied*), *gescheiden*, van de X^de^ klasse is.

II. De E is uit AI ontstaan in de woorden, welke in het hoogduisch AI of EI, en in het engelsch O, OA of OU hebben, vermits AI ook in het hoogduitsch dikwijls EI geworden is, terwijl zij in het angels. A of AE, en deze klanken in het engelsch in den Oklank overgegaan zijn.

Eene schijnbare uitzondering maakt *sedert*, hoogd. *seit*, waarover beneden.

De E is dus scherplang in:
been, hd. *Bein*, eng. *bone*, goth. *bain*; ohd. *bain*, *pain*.
beer (varken), eng. *boar*, ohd. *pair*.
bleek, nhd. *bleich*, ohd. *plaich*.
bleekert (soort van Rinschen wijn), hd. *Bleichert*.
deeg, † *deesem*, nhd. *Teich*, eng. *dough*. goth. *daigs*.
deel (pars), nhd. *Theil*, [eng. *deal*], goth. *dails*.
eed, nhd. *Eid*, eng. *oath*, goth. *aiths*.
een, *alleen*, nhd. *ein*, *allein*, eng. *one*, *alone*, goth. *ains*.
geen, nhd. *kein*, eng. *none*, ohd. *nih-ein*.
geeselen, nhd. *geiseln*, ohd. *geisla* (geesel).
gemeen, nhd. *gemein*, goth. *gamains*), [eng. *mean*].
heel, *heelen*, nhd. *heilen*, eng. *whole*, goth. *hails*.
heesch, nhd. *heiser*, ohd. *heis*.
heet, nhd. *heisz*, eng. *hot*, ohd. *heiz*.
heeten, nhd. *heiszen*, goth. *haitan*.
kleed, nhd. *Kleid*, eng. *clothes*.
leed, *beleedigen*, nhd. *Leid*, eng. *to loath* (haten), ohd. *leid*.
leelijk (leedelijk) nhd. *leidlich*, (verg. *hässlich* van *hassen*).
leem, nhd. *Leim*, eng. *loam*, ohd. *leim*.
leen, *leenen*, nhd. *leihen*, eng. *loan*.
meenen, nhd. *meinen*, [eng. *to mean*], ohd. *meinjan*.
mees, nhd. *Meise*, ohd. *meisa*.
neen, *beneenen*, nhd. *nein*, eng. *no*.
reede, eng. *road*.
reep, eng. *rope*, goth. *raip*.
smeeken, nhd. *schmeicheln*, ohd. *smeican*.
slee, eng. *sloe*.
snees (twintigtal), ohd. *snaise*.
steen, nhd. *Stein*, eng. *stone*, goth. *stains*.
streep, nhd. *Streif*.

teeken, nhd. *Zeichen*, eng. *token*, goth. *taikns.*
teen (van den voet), eng. *toe*, ang. *ta*, in acc. *taan.*
twee, nhd. *zwei*, eng. *two*, goth. *twai.*
vleesch, *vleezig*, nhd. *Fleisch*, [eng. *flesh*], ohd. *fleisc.*
wee, eng. *wo*, goth. *wai.*
weede, nhd. *Waid*, eng. *woad.*
weenen, » *weinen*, goth. *qainon.*
weegbree, » *Wegebreit*, ohd. *wegabreita.*
week, » *weich*, ohd. *weih*, [eng. *weak*].
wees, » *Waise.*
wreed, eng. *wroth*, oudn. *wraithr.*
zeel, nhd. *Seil*, goth. *sail.*
zeep, nhd. *Seife*, eng. *soap.*
zeever, nhd. *Seifer*, ohd. *seifar.*
zeer, eng. *sore*, goth. *sair.*
zweet, hd. *Schweisz*, [eng. *sweat*].

Over de woorden *deel*, *gemeen*, *meenen*, *vleesch*, *week*, en *zweet*, voor zoo verre het engelsch niet aan onze vormen beantwoordt, is boven op regel V voor de zachtlange E reeds gesproken, wij hebben hier nog alleen te handelen over *deesem* en *sedert.*

Dat *deesem* uit *deegsem* ontstaan is, wist KILIAAN reeds, daar hij *deeghsem*, *deessem*, fermentum, schreef; ik begrijp dus volstrekt niet, hoe onze woordenboeken aan *desem* gekomen zijn.

Sedert komt wat de beteekenis betreft, overeen met het goth. *seidu* en het ohd. *sîd;* daar nu de goth. EI, en de ohd. lange I, die in het nhd. ook EI geworden is, met onze IJ overeenstemmen, niet met onze EE of EI, zoo kunnen deze vormen niet onderling vergeleken worden; de overeenkomstige nederl. vorm zou *sijdert* wezen.

III. De opene E, welke door zamentrekking van twee lettergrepen ontstaan is, wordt voor scherplang gehouden, onverschillig of de eerste E zacht of hard is. De E wordt dus geacht scherp te zijn in:

bee van *bede.*
breefok » *breedefok.*
ceel » *cedel.*
gedwee » *gedwede*, oudt. *gedwade.*
keel (kiel) van *kedel*, hd. *Kittel.*
kleeren van *kleederen.*
† *kwee* van *kwede*, hd. *Quitte.*
† *kweelen* (zingen) van *kwedelen.*
leeman van *ledeman.*
lieverlee van *lieverlede*, oudt. *lieverlade.*
leeg van *ledig.*
leelijk van *leedelijk.*
leer, *leeren* van *leder*, *lederen.*
leer (ladder) van *leeder*, hd. *Leiter.*
mee, *meekrap* van *mede.*
mee, *meewarig* van *mede.*
mee (honigdrank) van *mede.*
verneeren van *vernederen.*
† *preek*, *preeken* van *prediken.*
ree van *reede.*
schee » *scheede.*
slee » *slede.*
snee » *snede.*
sneeg » *snedig*,
stee, *bedstee* van *stede.*
streelen van *stregelen*, hd. *striegeln.*
teer van *teder.*
tree » *trede.*
† *veer*, *veeren* van *veder*, *vederen.*
vree van *vrede.*
† *zweelen* van *zwedelen* van *zwade.*

Onder de bovenstaande woorden bevinden er zich vijf, welke in de woordenboeken met eene enkele E gespeld worden, te weten *kwe*, *kwelen*, *preken*, *veren* en *zwelen*. Het laatste echter komt alleen bij Weiland voor. Bilderdijk schrijft: *kwee*, *kwelen*, *preken*, *veren*,

terwijl *zweelen* bij hem evenmin als in Prof. SIEGENBEEK's *Handwoordenboek* aangetroffen wordt. De heer ALBERDINGK THIJM schrijft in zijn werk, «de Nederduitsche spelling in haar beginsel, haar wezen en eischen beschouwd» *kwee*, *kweelen*, *preeken*, *veeren* en *zwelen*.

IV. De opene E wordt als scherplang aangemerkt in eenlettergrepige woorden, die den vollen toon hebben, en op E uitgaan, behalve in het tusschenwerpsel *he*, hetwelk doorgaans niet volkomen zoo lang wordt uitgesproken als de overige woorden, die onder dezen regel kunnen gebracht worden. Deze zijn: *kwee*, *pee* (ook wel *peen* genoemd), *ree* (zeker dier), *slee* (soort van pruim), *slee* (sleeuw), *thee*, *twee*, *vee*, *wee*, *zee*.

Wel beschouwd behooren de eerste bestanddeelen der woorden *ega* en *demoed* ook hiertoe, en zou men consequent handelende *eega* en *deemoed* moeten schrijven, zoo als de heer ALBERDINGH THIJM werkelijk doet, hoewel op andere gronden. Daarentegen zal wel niemand in de verzoeking komen om de toonlooze woorden: *de*, *te*, *me*, *we*, *ge* en *ze* met EE te schrijven.

V. Indien de uitgang *heden* als zacht beschouwd wordt, omdat hij nooit den vollen toon heeft, dan moeten omgekeerd de basterduitgangen *-eel*, *-eeren*, *-ees* en *-eesch* als scherp aangemerkt worden, omdat zij altijd den klemtoon hebben, ofschoon hun E niet uit den Germaanschen tweeklank AI is ontstaan, *juweelen*, *regeeren*, *Portugeezen*, *Chineezen* en *Europeesch* enz. Ten aanzien van *-eel* lijdt dit geenen twijfel, reeds TEN KATE hield de E in dezen uitgang voor hard, even als later Prof. SIEGENBEEK en Ds. WEILAND; de uitgang *-eeren*, echter is door dezen voor zacht gehouden; doch reeds terstond hebben zich stemmen tegen de spelling van *regeren*, *waarderen* verheven. BILDERDIJK schreef *braveeren*, *formeeren* enz.; VAN KAMPEN achtte het noodzakelijk

een accent op de E te plaatsen: *bravéren*; Dr. DE JAGER verklaart zich in zijne Proeve (zie *Verscheidenheden uit het gebied der Nederduitsche Taalkunde*, bl. 16) voor BILDERDIJKS spelling, ook de heer ALBERDINGK THIJM heeft de verdubbeling der E in dezen uitgang ten sterkste verdedigd in zijn zoo even genoemd werk, bl. 59 en v.; en inderdaad voor deze spelling laat zich zoo veel bijbrengen, dat de invoering daarvan hoogst wenschelijk zou wezen.

Ook de uitgangen *-ees* en *-eesch*, in *Portugees*, *Chinees*, *Siamees*, *Milanees*, *Europeesch*, *Japaneesch* kunnen, hoewel van vreemden oorsprong, als nederlandsche suffixen, beschouwd worden, en hebben dus hetzelfde recht; doch *-eet*, in *komeet*, *profeet*, zou ik daartoe niet durven brengen.

Red.

OVER DE WIJZIGING DER BETEEKENIS VAN SOMMIGE WERKWOORDEN.

F. VAN LELYVELD in eene aanteekening op HUYDECOPERS Proeve van Taal- en Dichtkunde (III. bl. 57) schrijft het volgende: «In onze taal zijn er vele onzydige werkwoorden, welke in een werkenden zin gebezigd worden. Het zoude ons te ver afleiden, indien wy, hier ter plaatse daarover wilden uitweiden. — 't Zou voor een Taalkenner de moeite waardig zijn hierover eens opzettelijk eene Verhandeling te schryven.» Hierop laat N. HINLÓPEN, de uitgever van het derde deel dier Proeve, volgen: «Terwylen zoodanig eene Verhandelinge met veel verlangen te gemoete gezien wordt, lust het my myne gedachten over de grondbeteekenisse onzer werkwoorden open te leggen.» En wat levert hij

na deze aankondiging? Hij begint met eene reeks van voorbeelden aan te voeren, waarin infinitieven voorkomen met eene lijdende beteekenis, onder anderen het volgende uit L. W. v. Merken, David, B. VIII. bl. 235. *'k Zie door mijn vaders wrok mijn boezemvrind bestryden.* Blijkbaar verwart hij dus twee gansch verschillende zaken, daar hij de tegenstelling van *lijdend* en *bedrijvend* met die van *intransitief* en *transitief* gelijkstelt. De grond intusschen, op welken een infinitief zoowel eene bedrijvende als eene lijdende beteekenis toelaat, ligt in de naamwoordelijke natuur van dien vorm des werkwoords, terwijl de grond, waarop een werkwoord of transitief of intransitief is, in zijne beteekenis zelve te zoeken is.

Het is mijn voornemen niet, de Verhandeling te leveren, welke v. Lelyveld eenmaal geschreven wenschte, en tot welke Hinlópen den grond meende gelegd te hebben. Dit ware ook geen zeer noodzakelijke arbeid. In de spraakleer behoort de verklaring te huis der begrippen van intransitief en transitief, tegelijk met de vermelding, dat verscheidene werkwoorden zich zoowel transitief als intransitief laten gebruiken, gelijk, b. v., *verduisteren*, dat transitief voorkomt, wanneer men zegt: *de zon verduistert elk ander licht*, maar intransitief in: *de zon verduisterde, als Gij sneefde* (Bilderdijk), en *roeren* en *bewegen*, die transitief zijn, waar men, b. v., van een redenaar zegt, dat *hij zijne toehoorders beweegt en roert*, maar intransitief, waar Tollens zegt: *zij roeren noch bewegen.*

Maar ik stel mij voor, eenige werkwoorden op te sommen, welke, van nature of volgens hunne meest gewone opvatting transitief, voorheen op eene eigenaardige wijze intransitief gebruikt konden worden; voorts eenige andere, die, thans intransitief, voorheen ook transitief voorkwamen, en eindelijk eenige werkwoorden te vermelden, die eene andere aanmerkelijke

wijziging in hunne opvatting en daarop gegronde syntaktische aanwending ondergaan hebben.

I. TRANSITIEVE WERKWOORDEN DIE VOORHEEN OOK INTRANSITIEF VOORKWAMEN.

Aantrekken komt intransitief voor in de volgende plaats uit *der Minnen Loep*, B. I. 2707.

Dat laten wy staen, ende voirt van desen
Dat onser materien ane trecket.

dat is, *dat tot onze materie behoort. Aantrekken aan iets* is hier *palen*, *grenzen aan iets*, *betrekking hebben tot iets*, gelijk de uitgever, de Hr. P. Leendertz, het woord ook verklaart. De zaak is duidelijk: *trekken* (intransitief) beteekent zoo veel als *gaan*; dus is *aantrekken* zoo veel als *aangaan*, en *aangaan* gebruiken wij nog in het voorzetsel *aangaande* en in de uitdrukking: *dit gaat mijn onderwerp niet aan*, in de beteekenis, waarin wij *aantrekken* hier gebezigd vinden.

Dooven, thans uitsluitend transitief, als in de uitdrukking *den gloed dooven*, is intransitief in de door Huydecoper op Melis Stoke, Deel II, bl. 428—430 aangehaalde plaatsen van dezen Chronijkschrijver (IV. 627. V. 1216. VI. 1002. VII. 212), van welke het voldoende zal zijn de eerste af te schrijven:

Mi wondert, dat des Heren pleghen,
Dat si also sere doven,
Dat si den ghenen dorren gheloven,
De sinen rechten Here of gaet.

dat is: *Het verwondert mij, dat Heeren zoo handelen, en zoo dwaas zijn, dat zij dengenen durven goedkeuren, die zijnen rechtmatigen Heer verzaakt.* Hier beteekent *dooven* dus *doof zijn*, *onleerzaam*, *onredelijk*, *dwaas zijn.*

Dragen. Nog heden komt dit transitieve werkwoord

intransitief voor in de uitdrukking: *het geweer draagt ver*, dat is, *het heeft het vermogen om den kogel eene groote ruimte te doen doorloopen.* Een dergelijk gebruik van het werkwoord *dragen* vind ik in *der Minnen Loep.* I. 2911.

Hi ghinc spaetsieren bijder stranghe
In enen woude, alsoe langhe
Dattet anden avonde droech.

Des nachts bij maneschijn was de Ridder met zijnen dienaar uitgegaan; 's morgens vroeg waren zij aan het woud gekomen, en dit woud was zoo lang, dat het avond was, vóór dat zij aan het einde gekomen waren. Deze laatste bijzonderheid nu drukt de dichter uit door te zeggen: *dat het (woud) tot aan den avond droeg*, dat is, *dat het tot aan den avond dóórliep*, met andere woorden: *zich, tot dat het avond geworden was, uitstrekte.*

Gezellen. Dit werkwoord, thans verouderd, drukt volkomen het begrip uit van het werkwoord *vereenigen.* Vandaar dat men *hem ghesellen* zeide voor *zich vereenigen* (Zie Prof. DE VRIES, *Woordenlijst op der Leken Spieghel*). Het komt af van het Goth. saljan, *blijven, wonen;* alzoo beteekent *gezellen, zamenwonen.* De beteekenis is dus niet noodwendig transitief. Werkelijk komt het nog intransitief voor in de volgende plaats van *der Lek. Sp.* (I. 18, 103.):

Si weten wel si moeten comen
Daer God die werelt zal domen,
Ende mitten lichame weder ghesellen,
Ende so keren weder ter hellen.

Men treft hier eene vrij stoute zinszamentrekking aan. De infinitief *ghesellen*, namelijk, is gecoördineerd aan den infinitief *comen*, en hangt even als deze af van het verbum finitum *moeten*: op deze wijze: *Zij weten wel, dat zij daar moeten komen, waar God de wereld zal oordeelen, en dat zij met het ligchaam weder moeten gezellen,*

dat is: *weder met het ligchaam moeten zamenkomen*, *zich weder met het ligchaam moeten vereenigen*. — Dit werkwoord *vereenigen* of *vereenen*, overigens, wordt nog door BILDERDIJK intransitief gebruikt.

Houden, in de beteekenis van *zich ergens onthouden*, *stil houden*, en, zoo als men in het krijgswezen zegt, *halt houden*, is bij de Ouden zeer gemeen; zie Prof. JONCKBLOET, *Woordenl. op d. Rom. v. Kar. d. Gr.*, bl. 294, en Ds. LEENDERTZ, *Woordenl. op der Minn. Loep*, op h. woord.

Krenken, een faktitief werkwoord afgeleid van *krank*, en alzoo transitief, beteekent *krank worden*, *verminderen*, *in d. Minn. L.* IV. 660.

Want wes den man ghenoechlic deynct,
Daer aff hoir ghenoechte creynct.

dat is: *Dat wat de man als genoegelijk beschouwt*, *dat doet haar leed*, *dat vermindert haar genoegen*; woordelijk: *daarvan wordt haar genoegen minder*. — Desgelijks in de door den uitgever van dit werk in de Woordenl. aangehaalde plaats van HILDEGAERSBERCH:

Daer lijff ende goet ende eer by crenct.

Daarentegen kan de volgende plaats uit *d. Minn. L.* (I. 489.) geenszins als een voldingend bewijs voor de intransitieve beteekenis van *krenken* worden aangevoerd:

Si wercket veel melancolyen,
Sy doet ziele ende lijff vertyen
Ende doet zere die zinnen crencken.

Hier toch kan *doen krenken* eene omschrijvende uitdrukking zijn voor het transitieve *krenken*; vergel. HUYDEC. *Proeve*, D. III. bl. 63, en Dr. M. DE VRIES, *Br. a. Dr. Jonckbloet*, bl. 13.

Letten is oorspronkelijk transitief. Het is, namelijk, het Goth. latjan, een faktitief van het bijvoeg. naamw. lats, *traag*,

Hoogd. lass, en bij ons over in den vorm *laat*. Op dezen Nederl. grondvorm des adjektiefs, die eigenlijk *lat* moest zijn, schijnt de oude verbogen vorm *late* (als *smale* van *smal*), de superlatief *laatst* (d. i. *latest*), en de bijwoordelijke vorm *laat* (d i. *late*) van invloed geweest te zijn en alzoo daarin de open *a* aangebracht te hebben. Hoe het zij, het bijvoegel. nw. *lat* (*laut*) is de stam van het werkw. *laten* (Goth. lêtan), en beteekent dus eigenlijk *nalatende*, *stil houdende*. *Letten* beteekent diensvolgens *maken*, *dat iemand stil houdt*. Dus wordt het gebruikt, Walew. 1433.

. . . . Hen holpe jou niet
Dat ghi mi lettet: laet mi varen.

en *d. Minn. L.* I. 2383.

Ende wyen ghi vindet van sulker aert,
Dien suldi thueven ende letten.

naar onze spelling: *dien zult gij toeven en letten*. Hier beteekenen *toeven* en *letten* hetzelfde, namelijk, *noodigen te blijven*. — Gemakkelijk is de overgang dezer beteekenis tot die van *beletten* en *hinderen*, in welke het werkwoord nog voorkomt in de uitdrukking *wat let mij?* Doch in de eerste beteekenis (*stil doen houden*) wordt het ook subjektief gebezigd. Alsdan is *letten* zoo veel als *zich doen stil houden*, dat is, *stil blijven staan*, *stil staan bij iets*. Met deze beteekenis wordt het thans uitsluitend objektief gebruikt, dat is, met een objekt en wel door het voorzetsel *op* met het werkwoord verbonden: *letten op iets*. Maar de Ouden gebruikten *letten* subjektief, d. i. zuiver intransitief, als in de volgende voorbeelden: *d. Lek. Sp.* I. 29, 74.

Wat holpe hier langher ghelet?

d. i. *wat zou het baten, hier langer bij stil te staan?* en II, 39. 89.

Also woude Christus letten
Ende sijn jonghers met zoeticheiden
Ten gherechten ghelove leiden.

Hier beteekent *letten*, *stil staan*, *iets rustig en langzaam aanvangen.*

Mennen is ongetwijfeld oorspronkelijk transitief. Het is het Latijnsche minare, Fr. *mener*, Ital. *menare.* Niettemin komt het een enkel maal intransitief voor. —Men dient, dit meen ik eerst te moeten aanmerken, onderscheid te maken tusschen twee verschillende gevallen: een werkwoord kan, namelijk, werkelijk intransitief voorkomen, en slechts intransitief gebruikt worden, terwijl het transitief blijft. In dit geval ontbreekt het objekt slechts bij ellipse, en het begrip blijft transitief. Dus, wanneer ik zeg: *de koetsier ment goed*, waarbij ik *den wagen* of *de paarden* denk. Ook in de door Ds. Leendertz, *in de Woordenl. op d. M. L.* bl. 259 aangehaalde plaats uit Hildegaersberch kan *mennen* dus gebruikt geacht worden:

Hi donct mi sot ende zeer verdoort,
Die den rechten wech wel kent
Ende verre buten pade ment.

Maar werkelijk intransitief komt het woord voor in *d. M. L.* II. 3372.

Met spise ende dranc ghinc si vast mennen.

Ontdoen is thans uitsluitend transitief. Intransitief komt het voor: Walew. 255.

Waer die berch ondede.

dat is, *openging.* De mogelijkheid van deze aanwending van het werkwoord *ontdoen* is in den aard van het werkwoord *doen* gelegen. *Doen*, namelijk, beteekent niet alleen, transitief, *maken*, dat is, *in eenen toestand brengen;* maar ook, intransitief, *zich in eenen toestand bevinden*, of, zoo als wij zeggen, *het maken.* Bij voorb. *Limb.* IV. 305: *hoe si dade*, dat is, *hoe zij het maakte* of *hoe zij zich bevond*, *hoe zij voer.* Vandaar de beteekenis van het zelfst. nw. *doen*, in de uitdrukking *in goeden doen zijn.* — Gelijk men in het Engelsch zegt: *while this was doing*,

zoo zeggen wij: *wat is daar te doen?* voor: *wat is daar aan het doen? wat is daar gaande? wat heeft daar plaats?* Even zoo heeft *doen* de beteekenis van *plaats hebben*: WALEW. 1134:

Na den etene gaf men wijn,
Alst doet daer hoghe liede sijn.

Hiertoe behoort ook de spreekwijze *en dade*, dat is, *zoo het niet plaats greep.* — Deze algemeene beteekenis van *doen* verklaart, hoe het komt, dat het in staat is, andere zoowel transitieve als intransitieve werkwoorden te vervangen, en daarop terug te wijzen, ongeveer gelijk een voornaamwoord op een zelfstandig naamwoord; bij voorb. WALEW. 3425.

Soe hevet meer scoonhede tharen dele
Danne Venus doet.

en HILDEGAERSBERCH (aangehaald door Ds. LEENDERTZ, *Woordl. op d. M. L.*, bl. 201.):

Want hi bleef daer an die schade,
Als menich doet bi valschen rade.

Opheffen is eene zamenstelling van *op* en *heffen* en mitsdien van nature transitief. *Heffen* toch is hafjan, van waar ushafjan, dat zoo het eene subjektieve werking moet beteekenen, reflexief (ushafjan sik, Marc. 11, 23) gebruikt wordt. Niettemin komt het intransitief voor in den WALEW. 64 en 1176:

Mettien hieft up en es ghevaren.

dat is, *op hetzelfde tijdstip hief het zich op*, dat is, *steeg het opwaarts en voer henen.* Het Goth andhafjan, *antwoorden*, is slechts bij ellipse intransitief, daar het *tegenheffen*, dat is, *een woord tegenaanvoeren* beteekent. Hoe het zij, wij gebruiken *aanheffen* intransitief in den zin van *de stem verheffen*, *een gezang aanheffen.*

Ruimen, bij ons steeds transitief in de zegswijze *de plaats ruimen*, dat is, *ontruimen* of *ruim maken*,

ruim laten, is in dezen zelfden zin intransitief, en elders en Walew. 2504:

Doe ruumden si in corten stonden.

Prof. de Vries (*Woordenl. op d. L. Sp.* bl. 579) verklaart dit intransitieve gebruik te recht uit de ellipse van het zelfst. nw. *de plaats*. Evenwel is deze verklaring niet overal op de intransitieve aanwending van dit woord toepasselijk. Te weten daar niet, waar het zoo veel beteekent als *wegloopen*, wanneer het den naam der plaats, door het voorzetsel *van* of *uut* vooraf gegaan, bij zich heeft, als in: *hi is gherumet uuten hof*, *van zijn stede rumen*, en dergel. Zie Ds. Leendertz., *Gloss. op d. M. L.* bl. 295.

Verblijden komt intransitief voor in der *Lek. Sp.* I. 20, 18 en elders in dit leergedicht, terwijl wij thans steeds *zich verblijden* zeggen, behalve alleen in 't rijmpje: *na lijden komt verblijden*. De aard dezes werkwoords brengt niet noodwendig de transitieve beteekenis mede, aangezien sommige der van naamwoorden door middel van het voorvoegsel *ver* afgeleide werkwoorden intransitief zijn, bij voorb.; *verbasteren*, *vervuilen*, *verbleeken*. Vondel zegt: *mijn bloet verkoelt*, en Bilderd. in de hierboven reeds aangehaalde plaats: *De zon verduisterde, als Gij sneefde.* — *Vernieuwen*, eindelijk, dat thans noode intransitief gebruikt zou kunnen worden, is desgelijks intransitief, Walew. 1357:

Mi vernieuwet mijn oude seer.

II. INTRANSITIEVE WERKWOORDEN, DIE VOORHEEN OOK TRANSITIEF VOORKWAMEN.

Aarzelen. Dit werkwoord thans steeds in de overdrachtige beteekenis van *in bedenking nemen*, *zwarigheid maken*, en dus intransitief gebruikt, bleef oudtijds meer aan zijne oorspronkelijke beteekenis, uit zijne afleiding blijkbaar, getrouw, en beteekende dus *achterwaarts* (*aarzelings*)

bewegen. Alzoo kon het zoowel transitief als intransitief gebruikt worden, en men sprak met HOOFT van *zijne schreden aarzelen*, en met de *Brab. Yeesten*, II, 203 van *enen voet erselen.* Zie *Nalez. op h. uitlegk. Woordenb. des Instit. op* HOOFTS *werken, door* Mr. KOENEN *en* A. DE JAGER, *Arch. voor Ned. Taalk.*, 1847, bl. 148.

Jagen beteekent thans *het bedrijf der jacht uitoefenen*, en in dezen zin kan het den naam van het wild, waarop jacht gemaakt wordt, als objekt in den accusatief bij zich bekomen: *hij jaagt hazen of patrijzen.* Maar in de overdrachtige beteekenis van *iets najagen ten einde het zich eigen te maken*, is het thans intransitief, daar het zijn objekt door middel van het voorzetsel *naar* bij zich bekomt. Voorheen nu was het ook in dezen zin transitief: *d. M. L.* II. 937:

Die rijcke vorst van hoghen naem,
Die . . . . .
. . . nye dan duecht en heeft ghejaecht.

Even zoo nog J. DE DECKER (*Dooper*): *Maer jaegt hy eenig quaet.*

Luisteren. Wat is de oorsprong van dit woord? De uitgang is kennelijk de frequentatieve uitgang (*eren*). Dus blijft de stam *luist* over. Doch is dit een echte of een onechte stam? met andere woorden: behoort de *t* al of niet tot den oorspronkelijken stam? In het Hoogduitsch biedt zich ter vergelijking *lauschen*, in het MNL. *luuschen* (zie Prof. DE VRIES, *Arch.* II, 127.) aan. Hier zien wij dus de *t* met *ch* (*k*) verwisseld. Dit versterkt het vermoeden, dat de *t* een achtergevoegde vormletter is, even als de *k* (*ch*) in *horchen* van *hooren.* Wij nemen dus als stam de syllabe *luis*, Hgd. *laus*, aan. Dit *luis* (*laus*) is een klankverwisselende stamvorm van liusan (*verliezen*). De oorspronkelijke beteekenis van het Hoogd. *lauschen* (Oudd. loscên) is *schuilen*, eene beteekenis, aan den eenen kant verwant genoeg met die van

verliezen, daar ze op die van *zich wegmaken* nederkomt, en aan den anderen kant verwant met die van ons *luisteren*, dat van nature *in het verborgen afhooren*, eigenlijk *wegschuilen om iemand af te hooren* beduidt. Deze beteekenis nu wettigt het intransitieve gebruik van *luisteren* (*luisteren naar iemand*); maar verklaart tevens de transitieve aanwending bij Hooft, *dat het iemandt luister* (zie *Nalez.* zoo even aangehaald, bl. 222), daar het ook als *iemand in het verborgen waarnemen* kan opgevat worden. Werkelijk teekent Kiliaen van *luisteren* mede de transitieve beteekenis *observare* aan.

Pronken komt af van *pronk*, bij Kiliaan *omwolkt voorhoofd*, dus waarschijnlijk één met *frons*, Fransch *fronce*, *plooi*, *rimpel*, bepaaldelijk *op het voorhoofd*. Nevens *frons*, namelijk, of *fronsel* geeft Kiliaen mede *fronkel* op, welks stam alleen door de verwisseling der *p* met *f* van den stam *pronk* verschilt, welke verwisseling strekt om aan het vreemde woord een meer Nederduitsch aanzien te geven. Het verschil tusschen *s* en *k* (in *frons* vergeleken met *pronk*), hoe groot ook, maakt hier geen bezwaar, omdat zoowel de *s* als de *k* in de *c* van het Fransche *fronce* haren oorsprong kan vinden. De *f* van den oorspronkelijken vorm is behouden in het Eng. *to frown*, dat in beteekenis met ons *pronken* overeenkomt. Ons *pronken* toch is *fronsen* (Fr. *froncer*), *het voorhoofd rimpelen om ongenoegen of minachting te kennen te geven*, voorts *zich hooghartig betoonen*, *zich ter bewondering aan anderen ten schouwspel stellen*, *zich schoon voordoen*, *zich versieren*, eindelijk *versieren* in het algemeen. Deze laatste transitieve beteekenis, thans nooit meer voorkomende, is aangeteekend bij Kiliaen, en vindt men aangewend bij Hooft: *pronkt zijn kruin met eiken* (zie de plaats *Nalez.* bl. 228) en *German.: getooit, om eenighzins ryziger en schriklyker te schynen, in 't oorlogen, pronken zy zich om der vyanden oogen wille.*

Van *zinken* en *rijzen*, transitief gebruikt, kan men

meer dan één voorbeeld zien bij Huydecoper, *Proeve* III, 56—63, evenwel slechts uit schrijvers niet ouder dan de 17de of 16de eeuw. Werkelijk is het faktitieve gebruik dezer woorden af te keuren. Het zijn sterke werkwoorden, van welke regelmatig afgeleide zwakke faktitieve vormen bestaan, wel niet in onze taal, maar van *zinken* (Goth. siggqvan) in het Goth. saggqjan, Hoogd. *senken;* van *rijzen* (Goth. reisan), in het Goth. raisjan, Eng. *to raise* en *to rouse.* Het factitivum van *zinken* zou bij ons *zenken*, dat van *rijzen*, zou bij ons *reizen* moeten luiden. Wel zou men in het praesens voor het factitivum van *zinken* mede den vorm *zinken* kunnen dulden, daar niet zelden de *e*, waar zij een Umlaut is uit *a*, bepaaldelijk vóór de *n*, van eene gehemelte letter gevolgd (zie *Nederl. Spraakl.*, §. 7,5.), door *i* vervangen wordt; doch dan zouden toch het imperf. en het deelw. v. d. volm. tijd zwak moeten zijn (*zinkte*, *gezinkt*). Dit is echter het geval niet, want ook *zonk* en *gezonken* vinden wij transitief gebezigd in de door Huydecoper aangehaalde voorbeelden. Waar Kiliaen *sincken* mede door mergere en demergere verklaart en *sincken den dooden* voor sepelire aanvoert, twijfel ik niet, of hij heeft een zwak *zinken*, voor *zenken*, op het oog. Wat *reizen* aangaat, dit is bij ons een denominatief werkwoord, van *reis* afgeleid, aan hetwelk alzoo de faktitieve beteekenis ten eenenmale vreemd is. — Dat *drijven* en *rijden* ook faktitief genomen worden, in weerwil van hunnen sterken vorm, dit is eene andere zaak. Zij beteekenen beide oorspronkelijk *gaan*, en kunnen, even als menig ander intransitief werkwoord in de beteekenis van *door de uitoefening der handeling te weeg brengen* genomen worden, en dus faktitief gebezigd worden. Zeg ik van iemand: *hij drijft een ander voort*, van den voerman: *hij rijdt de paarden naar huis*, zoo beteekent zoowel *drijven* als *rijden*, *door gaan voortbrengen*. even als *iemand uit de kamer kijken* beteekent: *iemand door kijken uit de kamer verjagen.* —

Naar aanleiding van het faktitieve *zinken* en *rijzen* haalt Huydecoper ook een enkel voorbeeld aan van *steigeren* en *zakken* in faktitieven zin gebezigd. Hiertegen zou men geen etymologischen grond kunnen doen gelden. In de plaats evenwel, door Huydecoper ten voorbeeld van het faktitieve gebruik van *zakken* aangewend (Aldegonde, in *Jonas Lofzang*, vs. 9):

Du haddest my daer neer gesmackt
End in den gront der zee gesackt.

zou *zakken* ook als denominatief van *zak* kunnen verklaard worden: *in een zak doen* en alzoo *nederlaten*. Werkelijk komt *zacken* in de beteekenis van *in een zak doen* voor, *d. Minn. L. II*, § 1772, maar met den daarin besloten zin van *door in een zak doen verbergen.*

Dat *rusten* transitief voorkomt in de beteekenis van *doen rusten*, en dat zich daaruit het reflexieve gebruik van dit werkwoord, *zich rusten* voor ons *rusten*, *uitrusten*, laat verklaren, is aangeteekend door Prof. de Vries, *Woordl. op d. L. Sp.*, bl. 580. Nog zegt men wel eens: *rustje hoofd*, gelijk J. de Decker, *Dooper: rust uw' zinnen.* Het gebruik van *is gerust* op oude grafsteenen verdraagt zich echter ook met de subjektieve beteekenis van *rusten* zie *Nederl. Spraakl.* § 97, B. 5. *b.* Aanm. 1.)

Vluchten op de Hoogduitsche wijze in de beteekenis van *redden* kan men bij Hooft aantreffen. Daar in 't Hoogd. *vluchten* die beteekenis heeft, zoo zegt men daar *zich vluchten* voor ons *vluchten.* Niet de etymologie, slechts het gebruik verzet zich bij ons tegen zulk eene aanwending van *vluchten.* Dit werkwoord is een denominatief van *vlucht*, hetwelk waarschijnlijker tot *vliehen* (*vlieden*), Goth. thliuhau, dan tot *vliegen* wordt teruggebracht: dan zou de *h*, even als in *dicht* van *dijen*, Goth. theihan, vóór de *t* tot *ch* verscherpt zijn.

III.

WERKWOORDEN, DIE EENE ANDERE AANMERKELIJKE WIJZIGING IN HUNNE OPVATTING EN DAAROP GEGRONDE SYNTAKTISCHE AANWENDING ONDERGAAN HEBBEN.

Baten. Dit werkwoord, hoezeer thans niet meer intransitief, was dit oorspronkelijk. Zijne tegenwoordige beteekenis stelt het gelijk met zoo vele werkwoorden, die bij den accusatief van de zaak nog den datief van den persoon toelaten of vereischen, zoo als, bij voorbeeld, *benijden* in *benijd niemand zijn geluk.* Werkelijk vindt men *in d. Minn. L.* IV. 1075:

Ic heb him sijn lijff ghebaet.

en even zoo bij Coornhert, in de *Woordenl. op d. M. L.* aangehaald, waar *baten* hetzelfde beteekent als het Fransche *valoir*, gebezigd als in *celà m'a valu bien du regret. Valoir* beteekent eigenlijk *waard zijn:* het voorwerp nu, hetwelk in prijs tegen een ander voorwerp opweegt, is in staat mij dit andere voorwerp in ruil te doen bekomen: van daar die beteekenis van *verschaffen* of *berokkenen*, aan *valoir* eigen. Even zoo nu is het met het werkwoord *baten* gelegen. Dit woord, afgeleid van bat, *goed*, *nuttig*, beduidt *goed zijn.* Noem ik nu eenen persoon of zaak goed voor eenig ding, dan wil ik zeggen, dat die persoon of zaak bij machte is mij dat ding te *verschaffen.* Hoe het zij, in de beteekenis van *verschaffen*, *doen winnen*, is *baten* een van die transitieve werkwoorden, welke bij den accusatief der zaak eenen datief des persoons vorderen. Onder de zoodanige transitieve werkwoorden zijn er sommige, die, zoo zij den accusatief der zaak niet bij zich hebben, den naam des persoons in den accusatief bij zich bekomen. Zegt men: *ik benijd u*, of: *ik benijd u om uwe vlugheid*, dan is in beide gevallen *u* de accusatief, hetwelk daaruit blijkt, dat dit objekt in den passieven vorm

[illegible] *gij wordt door mij* [illegible] accusatief des persoons bij [illegible] *der zaak*, die trouwens in [illegible] wegblijft. Dat toch in [illegible] *mij*. *mij* de accusatief [illegible] het passief zegt: *ik word* [illegible]. *Iets* [illegible] *dienen*, dat nooit eenen accusatief [illegible] kunnen bekomen, maar de zaak [illegible] de praepositie *tot* voor- [illegible] *dienen*, zeg ik, is de datief [illegible] accusatief verkeerd, zoodat men thans [illegible] *ik word met iets gediend*. *De roode kaken der maeghden* [illegible] *gediend* (Vondel). — Gelijk *baten iets goeds* [illegible], zoo beteekent *kosten*, *iets kwaads* [illegible], als men, bij voorbeeld, zegt: *het heeft mij veel verdriet gekost*. In dit voorbeeld, derhalve, is de accusatief geenszins de accusatief van de waarde, die *kosten* bij zich heeft, als het, eigenlijk, *waard zijn* beteekent.

Bezwijken. Dit werkwoord is afgeleid van *zwijken*, Oudhgd. suihhan, AS. svican, hetwelk bij ons nog slechts in den klankverwisselenden stamvorm *zwak* bestaat, en *verflaauwen* beteekent, en vervolgens gezegd wordt van dengenen, die *het op hem gestelde vertrouwen bedriegt*. *Zwijken* derhalve bezit eensdeels de beteekenis van *verlaten*, anderdeels die van *bedriegen* (zie Graff, *Althd. Sprachsch.* VI. 864). Van dat suihhan komen af gasuihhan (*gezwijken*), dat bepaaldelijk *verlaten* beduidt en eenen datief regeert, en bisuihhan (*bezwijken*), dat *bedriegen* beteekent en eenen accusatief vordert. Bij ons heeft *bezwijken* de intransitieve beteekenis van het oorspronkelijke *zwijken*; doch in de door Huydecoper (*Proeve*, III. 89 enz.) aangehaalde plaatsen heeft het de beteekenis van het Oudhgd. *gezwijken* en regeert het, even als dit, den datief, bij voorb. (Mel. St. VIII. 888):

Diene ontfinghen over Here,
Hine besweec hem (d. i. hun) *nemmermere.*

Eer den Turk te hulp te roepen, dan der vryheidt te bezwyken (Hooft). — Thans kan *bezwijken* niet meer in dien zin noch bij gevolg met die constructie gebruikt worden. Zoo wij nog *het hart bezwijkt mij* kunnen zeggen, is deze datief een zoogenaamde *zelfstandige, possessieve*, datief (zie *Syntax.* § 124. B. III. 2. 2).). Het van *zwijken* afgeleide intensieve *zwichten* gebruikt Hooft faktitief met den zin van *doen zwichten.*

Liegen, thans subjectief, treft men in den zin van *bedriegen* objektief aan: *d. M. L.* IV. 1730 en 2028:

Ghelovets my, en lieghe u niet.

d. i., *ik en liege u niet.* — Dit objekt (*u*) is geenszins de accusatief, maar *liegen* regeert hier, even als het Goth. en Oudd. *liugan*, den datief.

Wachten, thans transitief in de beteekenis van *verwachten*, was dit oudtijds in die van *bewaken, hoeden.* Zoo zegt Mel. Stoke (I. 105): *een die Mercuriuse wachte*, en bedoelt eenen, die het beeld van Wodan bewaakte, eenen tempelwachter van Wodan, zie Huydec. op die plaats.

Kwijten is een werkwoord, afgeleid van het praedicatieve bijvoegel. naamw. *kwijt*, d. i. *los (van iets)*. Dus beteekent het *los maken, van een bestaand verband ontheffen.* Overeenkomstig deze beteekenis zeggen wij te recht: *zich van iets kwijten*, d. i., *zich van iets losmaken, zich ontheffen van de verplichting, door eenig verband opgelegd.* Maar wij zeggen ook *eene schuld kwijten* in de beteekenis van *voldoen* (en van der Palm: *opdat men zijn geweten kwijte*). Alsdan wordt de schuld gedacht als aan mij gebonden, zoodat, wanneer ik de schuld los maak, ik juist daardoor mij zelven van dat verband onthef. Zoo nu vindt men *kwijten* zonder reflexief voornw. aangewend: Walew.

des werkwoords tot subjekt wordt: *gij wordt door mij benijd*. Zoo nu heeft *baten* den accusatief des persoons bij zich bij gemis van den accusatief der zaak, die trouwens in het tegenwoordige taalgebruik altijd wegblijft. Dat toch in de uitdrukking: *eenig ding baat mij*, *mij* de accusatief is, blijkt daaruit, dat men in het passief zegt: *ik word met eenig ding gebaat*. Zelfs bij *dienen*, dat nooit eenen accusatief van de zaak bij zich heeft kunnen bekomen, maar de zaak, die verstrekt wordt, door de praepositie *tot* voorafgegaan, bij zich heeft; zelfs bij *dienen*, zeg ik, is de datief des persoons in eenen accusatief verkeerd, zoodat men thans zegt: *ik word met iets gediend. De roode kaken der maeghden zijn met u gedient* (Vondel). — Gelijk *baten iets goeds verschaffen* beduidt, zoo beteekent *kosten*, *iets kwaads verschaffen*, als men, bij voorbeeld, zegt: *het heeft mij veel verdriet gekost*. In dit voorbeeld, derhalve, is de accusatief geenszins de accusatief van de waarde, die *kosten* bij zich heeft, als het, eigenlijk, *waard zijn* beteekent.

Bezwijken. Dit werkwoord is afgeleid van *zwijken*, Oudhgd. suîhhan, AS. svîcan, hetwelk bij ons nog slechts in den klankverwisselenden stamvorm *zwak* bestaat, en *verflaauwen* beteekent, en vervolgens gezegd wordt van dengenen, die *het op hem gestelde vertrouwen bedriegt*. *Zwijken* derhalve bezit eensdeels de beteekenis van *verlaten*, anderdeels die van *bedriegen* (zie Graff, *Althd. Sprachsch.* VI. 864). Van dat suîhhan komen af gasuîhhan (*gezwijken*), dat bepaaldelijk *verlaten* beduidt en eenen datief regeert, en bisuîhhan (*bezwijken*), dat *bedriegen* beteekent en eenen accusatief vordert. Bij ons heeft *bezwijken* de intransitieve beteekenis van het oorspronkelijke *zwijken*; doch in de door Huydecoper (*Proeve*, III. 89 enz.) aangehaalde plaatsen heeft het de beteekenis van het Oudhgd. *gezwijken* en regeert het, even als dit, den datief, bij voorb. (Mel. St. VIII. 888):

Diene ontfinghen over Here,
Hine beswecc hem (d. i. hun) *nemmermere.*

Eer den Turk te hulp te roepen, dan der vryheidt te bezwyken (Hooft). — Thans kan *bezwijken* niet meer in dien zin noch bij gevolg met die constructie gebruikt worden. Zoo wij nog *het hart bezwijkt mij* kunnen zeggen, is deze datief een zoogenaamde *zelfstandige, possessieve,* datief (zie *Syntax.* § 124. B. III. 2. 2).). Het van *zwijken* afgeleide intensieve *zwichten* gebruikt Hooft faktitief met den zin van *doen zwichten.*

Liegen, thans subjectief, treft men in den zin van *bedriegen* objektief aan: *d. M. L.* IV. 1730 en 2028:

Ghelovets my, en lieghe u niet.

d. i., *ik en liege u niet.* — Dit objekt (*u*) is geenszins de accusatief, maar *liegen* regeert hier, even als het Goth. en Oudd. *liugan*, den datief.

Wachten, thans transitief in de beteekenis van *verwachten*, was dit oudtijds in die van *bewaken, hoeden.* Zoo zegt Mel. Stoke (I. 105): *een die Mercuriuse wachte*, en bedoelt eenen, die het beeld van Wodan bewaakte, eenen tempelwachter van Wodan, zie Huydec. op die plaats.

Kwijten is een werkwoord, afgeleid van het praedicatieve bijvoegel. naamw. *kwijt*, d. i. *los (van iets).* Dus beteekent het *los maken, van een bestaand verband ontheffen.* Overeenkomstig deze beteekenis zeggen wij te recht: *zich van iets kwijten*, d. i., *zich van iets losmaken, zich ontheffen van de verplichting, door eenig verband opgelegd.* Maar wij zeggen ook *eene schuld kwijten* in de beteekenis van *voldoen* (en van der Palm: *opdat men zijn geweten kwijte*). Alsdan wordt de schuld gedacht als aan mij gebonden, zoodat, wanneer ik de schuld los maak, ik juist daardoor mij zelven van dat verband onthef. Zoo nu vindt men *kwijten* zonder reflexief voornw. aangewend: Walew.

3409: *quiten mine trouwe*, d. i., zoo als wij zouden zeggen, *zich van zijn gegeven woord kwijten;* maar, zoo als de dichter het verstaat, eigenlijk: *zijn woord betalen* of *lossen*, fidem solvere. Van daar dat hij vs. 3596. kon zeggen:

Wilde jou God die gracie gheven
Dat ghi mi haelt die joncfrouwe,
So quiti tswaert ende uwe trouwe.

d. is., *zoo betaalt gij het zwaard* (zoo vergeldt gij mij de gift van het zwaard) *en uw woord tegelijk.* In de volgende drie regels omschrijft de dichter dezelfde gedachte en doet daardoor de kracht des woords duidelijk uitkomen:

Want met el ne ghenen dinghen
Sone moghedi u ghelof vulbringhen
No quite wesen jeghen mi.

De eerste beteekenis van *quiten* vindt men in dit zelfde dichtwerk volkomen terug, vs. 3953:

God die wert dor ons gheboren,
Hi ontfinc dor ons bittre wonden,
Hi maeh u wel van uwen sonden
Quiten.

d. i. *kwijt*, *losmaken*, *verlossen.*

Dat de Ouden *iets kwijten* zeggen konden, waar wij *zich van iets kwijten* zeggen, daarvan is de grond in de correlatieve betrekking gelegen, die er tusschen twee aan elkander gebonden voorwerpen bestaat: wanneer men toch het eene losmaakt, maakt men tevens het andere los, en het komt op hetzelfde neer, of ik zeg: *ik maak het voorwerp (van mij) los*, of *mij van het voorwerp.* Doch eene andere oorzaak ligt ten grondslag aan het gebruik van *dwagen (waschen)* in de beteekenis van *zich waschen*, zoo als b. v. WALEW. 3113:

Si dwoeghen alle ende sijn gheseten.

d. i. *zij wieschen zich allen en zetteden zich aan tafel.* Wanneer in zulk een verband van iemand gezegd wordt,

dat hij *wascht*, spreekt het van zelve, dat hij *zich zelven wascht*. Dus wordt dan de werking van zelve als terugwerkend op het subjekt gedacht en behoeft alzoo het terugwerkende voornaamwoord niet opzettelijk uitgedrukt te worden. Even zoo zeggen wij zoowel *zich baden* als *baden*, en zeiden de Ouden zelfs *hoeden* voor *zich hoeden*, blijkens eene plaats van Hildegaersberch, die ik aangehaald vind bij Ds. Leendertz, in de *Woordl. op d. M. L.* bl. 254:

Hier om heb ic dit dicht begonnen,
Dat elcman hoede, waer hi mach,
Voir zulken brugghe als voir mi lach.

Waar toch bij *hoeden* geen ander persoon, dien men hoedt, vermeld wordt, spreekt het van zelve, dat deze handeling het subjekt zelve betreft. Ziedaar dus een paar werkwoorden, die, zonder verbuiging, volkomen de kracht uitdrukken van Grieksche verba media (*λούεσθαι*, lavari, en *φυλάττεσθαι*). Men zou hun getal licht met nog andere kunnen vermeerderen, bij voorbeeld *letten* (waarover boven) en *gebaren:* Walew. 3353:

Aldus so ghebaerde dat swaert.

d. i., *zoo gebaarde zich het zwaard*, *zoo gedroeg het zich*, *zoo stelde het zich aan*.

Het subjektieve gebruik van het werkwoord *scheiden* voor *uiteengaan* berust, daar het eigenlijk *verdeelen*, *uiteen doen gaan*, beteekent, op dezelfde verzwijging van het stilzwijgend begrepen reflexieve voornw. In het Goth. heet *uiteengaan*, *skaidan sik*, maar ook eenvoudig *skaidan* zonder *sik* (I. Cor. 7, 15). *Afscheiden* zouden wij niet meer subjektief voor *weggaan* kunnen gebruiken, maar Luc. 9, 33, lezen wij nog: *Ende het geschiedde*, *als sy van hem afscheydden.* Hier staat in het Goth. afskaidan sik, en drukt dus zelfs deze taal het terugwerkende voornw. uit. Trouwens het Goth. bezit een waar medium in de werkwoorden van de 3de conjugatie (volgens Löbe

en v. Gabelentz) op *nan*, en I. Cor. 7, 11, staat dan ook gaskaidnan voor *uiteengaan*, *zich scheiden.*

Omgekeerd gebruiken wij menig werkwoord subjektief, dat de Ouden reflexief (met uitgedrukt terugwerkend voornw.) bezigden. Zoo zeiden zij *zich vreezen:* nog lezen wij in onze bijbelvertaling: *Vreest u niet voor degenen, die het lichaam dooden*, en desgelijks *zich versagen:* Walew. 3615. *Deer Walewein die hem niene versaghede.* Nog zeggen wij, even als de Ouden, *zich ontzien* nevens *ontzien*, beide in den zin van *tegen iets op zien*, *met ongerustheid tegemoet zien*, *vreezen.* — *Roemen* vindt men reflexief, b. v. Psalm 34, 3: *Mijne ziele sal haer roemen in den Heere.* — Gansch gewoon is *zich verlangen*, *zich biechten* en *zich veinzen*, *zich vertrekken* (gelijk wij zeggen *zich naar eene plaats begeven*) en *zich vervorderen*, eigenlijk *zich verder brengen.* Ook zeide men vroeger *zich bevroeden* voor ons *bevroeden:* dit werkwoord toch beteekent oorspronkelijk zoo wel *vroed (kundig) worden*, als *vroed maken.* Eindelijk vind ik *d. L. Sp.* I. 1, 6: *hem des behoeven*, voor *iets behoeven*, eigenlijk *voor zich des benoodigd zijn.*

OVERZIGT VAN DE AANHECHTING VAN TOONLOOZE WOORDEN BIJ ONZE OUDEN.

«Schrijf zoo als gij spreekt». Daar men in 't spreken toonlooze woorden met de voorgaande verbindt, zoo volgde men die verbinding oulings ook in geschrifte. 't Is misschien niet onnut die aanhechtingen eens nader te bezien. Wij zullen daartoe oud-friesche voorbeelden geven; oudhollandsche zijn op verre na niet zoo talrijk. Vooraf een paar verbuigingen tot beter verstand.

Lidwoorden. Aanwijzende voornaamwoorden.

Enkelvoud.			Meervoud.		
Ml.	Vrl.	Onz.	Ml.	Vrl.	Onz.
1. thi, di, tho	thin, thio dio, the	thet the	tha, da	tha, da	tha
2. thes. des, dis	there thera	thes des, dis]	thera thira dera, der	thera, thira dera	thera
3. tha, thi, the da, di, din tham, theme	there thera ther der	tha tham	tha, da tham, dam	tham	tha
4. thene, thenne then, thine, thin den, dine din the	tha, da the	thet, that, dat the	tha	tha, the	tha

Persoonlijk voornaamwoord.

Enkelvoud.

1e pers.	2e per.	derde persoon. Ml.	Vrl.	Onz.	Onbep.
1. ik	thu, du	hi, he, her	hiu	hit, et	ma, me
1. min	thin	sin	hiri	sin	
3. mi	thi, di	him, hem	hiri, hire her.	him	
4. mi	thi, di	hini, hine, hina him, hem.	hia, se	hit, et.	

Meervoud.

voor de drie gesl.

1. wi	i, ghi, iemma	hia, iha, ia, se
2. user	iuwer	hiara, hira
3. us	iemma iu, io, iemma	hiam, him, himmen, hemmen hemman, hiaren, hierem, hiaram.
4. us	iu, io, iemma	hia, se.

(*zich*, schijnt noch oud-friesch, noch oud-hollandsch, maar neder-saksisch. Het komt voor in de Psalmen uit den Karol. tijd. Zie DE JAGER, *Mag.* 1. 90).

Bezittelijke voornaamwoorden.

a) Een bezitter van één voorwerp.

1. min	thin.	sin	hiri, hire, her neutr. sin ihere
2. mines	thines	sines, vr. sinere of sinre	hires, hiris, sinis, sines hiri, hire, her
3. minnen	(vr.) thinere	sina, sine vr. sinere, sinre	hire, hira, sina, sine hiere, hare, her
4.	thine, thinna vr. thino	sine, vr. sine	hiri, hire, sin hira, her, hern.

b) Een bezitter van meer voorwerpen.

1.	mine	thina	sina, sine	hire, hara
2.		thinra	sinera, sinra	hiri, hire, her
3.			sina, sine sinon, sinem sinen	hire, here
4.			sina, sine	hire

c) Meer bezitters van één voorwerp:

			voor de drie geslachten:
1.	use, us (vr. ook *onse*)	iuwe	hiara, hira
2.	usses, ussis onses, onsis, us	iuwes, vr. iuwer	
3.	use; onz. us unse (vr. user, unser)	iuwe, iwe, uwe vr. iuwer, iowre	hiara, hiare iera, iher, hira
4.	usne	iuwe, iwe	ihera

d.) Meer bezitters van meer voorwerpen.

1.	use	iuwe	hira
2.	usera	iuwe, uwre	
3.	us, use	iuwe, iwe	hiara
4.	us, usa	iuwe, iowe	hiara, hira ihera.

Vragend voornaamwoord.

Enkelvoud.

	Ml.	Vrl.	Onz.
1.	hwa wha wa		hwet hat hath hadt hot hwete
2.	hwammes, (hwammis, hwams.)		
3.	hwam		hwetta
4.	hwene hwane		hwet wet haet hot hweta

Meervoud.

Ml.	Vrl.	Onz.
1.		
2.		
3. hwette		
4. hwetta		

Dit voornw. wordt zamengesteld met *sa*, *so*; dus *hwasa*, *wasa*, *hunso*, onz. *hwetsa*, *hatso*, *hotso*. In dative, *hwamsa*, *hwamso*, *wamesa*; accusat. *hwanesa*, *hwaneso*, *hwenesa*. onz. *hwetsa*, *hwatso*, *hatso*, *hothso*.

Aanwijzend voornaamwoord.

Enkelvoud.			Meervoud.		
Ml.	Vrl.	Onz.	Ml.	Vrl.	Onz.
1. this	thins	thit	1. thesse	thisse	thisse
dis	dins	dit	disse	thissa	thise
thes	this	this	desse	thessa	disse
desse	thisse	dis	des		
	desse		2. disser		
2.		dissis	desser		
		desses	3. thesse	thisse	thisse
		dessis	disse	thesse	disso
3. thisse	disse	thisse	thissem		this
disse		disse			deso
dissen		dissen	4. thisse	thisse	thesse
dis		thesse	desse		thisse
thessa		desen			
4.	thisse	dit			
	disse				

Betrekkelijk voornaamwoord.

Ther, der, dir, eigentlijk *daar*, *waar*, ubi voor alle geslachten enk. en meerv.

Unus — an, en, ena. De vorm *ena* als telwoord, an, en als onbepaald lidwoord.

	Ml.	Vr.	Onz.
1.	en	en	en
2.	enes	enere, enre enir	enes
3.	ena, ene en	enere, enre ener	ena, ene
4.	enne (enene) anne annen	ene, ena en	en

Aanhechtingen. 1. met *and*, 't voegwoord *en:* *Andti*, *anthi*, *anti* d. i. and thi; *andte* — and thiu; *andet* — and thet; *andes* — and thes; *anta*-and tha; *andene* — and thene; *antha* — and tha (nom plur); *antera* — and thera; *anta* — and tha (dat en acc. pl.) *andere* — and her; *anderne* — and her thene; *ander* — and ther, en daar.

2. Met persoonlijke voornaamwoorden.

Ma, *me* = men : *mam* d. i. ma him; *mane* — ma thene, ma hine — *men*, ma hine; *mare* — ma there; *mar* — ma there; *mas* — ma thes; *mat* — ma hit; *math* — ma hit; *met* — ma hit; *mit* — ma (of me) hit.

Onmiddellijk achter 't werkwoord: stelma — steelt men; *skilmat* — zal men het; *fintma* — vindt men, cet.

Andere pers. voornw.: heret — d. i. her hit; *sare* — sa er; *hit* — hi hit; *hine* — hi hine; *hiut* — hiu hit; *hione* — hio hine; *hiuto* — hiu hit to; *hius* — hiu thes; *hitne* — hit thene; *hiti* — hit thi; *hitha* — hit tha; *hither* — hit ther; *his* — hit is; *hiane* — hia hine; *hiat* — hia hit; *sene* — se hine; *thut* — thu hit; *wit* — wi hit. *Achter 't werkwoord: hebbete* — hebbe hit; *hest* — *haste*, *hastu* — hast thu; *hestes* — hest thes; *hater* — hat hi; *hebbet* — hebbe hit; *hebbere* — hebbe hi, cet. Zoo ook: *mire*, *meire*, *meier* — mi hi, moge hij; *meit* — mei hit; *mugem* — muge him;

skelre — skel hi. — *Achter 't relativum : therne*, *therne* — ther thene; *therne, derne* — ther hine; *theret, thert* — ther hit; *derna* — der ina. Achter 't vragend voornw. : *hwetter*, hwet hi. Achter: *hwa?* Lik, *hwelik*, *hwelek*, *hwelk*, *hulk*, *huek*, *hok*, *huk.* Achter: hwasa: *hwasane* — hwasa hine; *hwasare* — hwasa there; *hwasar* — hwasa ther; *hwasat* — hwasa hit.

3. Met andere partikels.

a) *an*, *en : allen* d. i. all-een; *nen* - ne geen.

b) *an* — in, aan, op: *anda*, *anta* — an tha; *andere*, *andere*, *ander*, *andare*, *andre*; *andere*, alle voor: an there; *andene* — an thene; *anda* — an tha.

c) *bi*, *be : bire* — bi there; *bira* — bi thera; *besta* — bi efta, achter; *buppa* — bi uppa, boven; *buta* bi uta, buiten.

d) *fon*, *fan : fonda* — fon tha; *fanda*, *fonta* — id.; *fondere*, *fonre*, *fonra* — fon there; *fondes* — fon thes; *fant* — fan dat;

e) *hu*, *ho?* hoe?: *hut* — hu hit; *hoed* — ho hit; *huta*, — hu tha.

f) *ieftha*, (ieft, ieva, ioftha, ióva, iof, oftha, ofte, of): *iefthane* — ieftha ene; *iefthat* — ieftha hit; *iefthare* — ieftha hi.

g) *in* c. dat.: *indere* — in there; *inda* — in tha. C. acc. *int* — in thet.

h) *inna: innare* — inna there; *inare*, *inar* — id.; *innane* — inna thene; *innat* — inna thet.

i) *inur*, (inor, inover): *inurne* — inur thene.

k) *mith* (mit, mei): *mittha* — mith tha; *mitha*, *mitta*, *mitte*, *meta* — id.; *mither*, *mitter* — mith ther.

l) *na*, nooit: *nahweder*, *noweder*, *nouder*, *noder*, *noer*, *ner* voor *noch.*

m) *ne* de ontkenning: *nebbe* — ne hebbe; *nabbe* — id.; *nebbene* — ne hebbe hine; *nabbet* — ne habbe hit; *nachte* — ne achte; *nede* — ne hepe; *nest* — ne hest;

nestu — ne hest thu ; *neth* — ne heth ; *nether ; nechtere* — ne heth hi. *Nelle* — ne wel; *nil* — ne wil; *nalli* — ne welle i ; *nellath* , *nellet* — ne wellath; *nelden* — ne welden. *Nerth* — ne werth , wordt niet; *nerthe* — ne werthe. *Net* — ne wet, weet niet. *Nis* — ne is; *nist* — ne ist ; *niste* — ne is hi; *nistet* — ne is thet; *nister* — ne is ther; *nisse* — ne is se; *nas* — ne was; *nere* — ne were.

n) opa (oppa, oppe, uppa): *oppare* — oppa there; *opper* — oppe ther; *oppane* — oppa thene; *oppen* — oppe then; *uppen* — uppe then; *uppat* — uppa thet.

o) sa, *so: sat* — sa hit; *sare* — sa hi; *sarne* — sa hi hine; *saret* — sa hi hit; *sare* ook sa there; *sar* — sa ther; *san* — sa hine. Dit *sa* in *sahwasa* of *sahwetsa* in 't oud-hollandsch: *so wie so* dit of dat doet; en in *sahweddersa*, *sahweliksa*, *sahwersa.*

p) tha, toen, dan: *thare* — tha hi; *that*, the hit.

q) that : *thetter* — thet ther ; *datter* — dat der ; *thetti* — thet hi; *theti* , *thette*, *detti* — id.; *thettet*, *thetet* , *thethet*, *dattet* — thet thet ; *thetes* — thet thes; *thetta* — thet tha ; *thete* — thet hi; *thette* — id.; *thettet* thet hit; *dattit* — dat hit; *thet* — thet hit; *thettem* — thet him; *datti* — dat i, *thetter* — thet hi; *thettere* — thet hi ther; *thetterne* — thet; hi hine ; *thete* — thette of thet tha; *dettu* — thet thu.

r) *to*, (te, ti, tot): *tore* — to there; *ter* — to der.

s) *umbe* (ombe, umme, omme, um, om), *umbene* — umbe ene; *umbben* — umbe en; *ummet* — umme thet.

t) *under*, (onder): *undrena* — under ena, te gelijk; *ondera* — onder da.

u) *ut*: *uta* — ut tha; *uter* — ut ther, *utes* — ut thes.

v) *is* — est: *ist* — is hit; *isti* — is thi; *isi* — es hi; *istiu* —is thiu; *iste* — id.; *istet* — is thet; *ister* — is ther; *istere* — is thera. Vgl. *ne*.

send — sund: *senzze* — send se; *senzzer* — send se ther; *sender* — send ther; *senter* — send ther; *sinther* — *sinter* — sind ther; *senta* — send tha.

se — sit: *set* — se hit; *zet* — id.; *sere* — se there.

Zeer vele van deze vormen hoort men nu nog in de noordelijke streken van ons land, ook buiten Friesland. Merkwaardig vooral is ook 't nog voortdurend gebruik van *huk*, *huker* voor welk. Zie hiervoor n°. 2 tegen 't einde.

Bij eenige oplettendheid zal de lezer vooral, wanneer hij 't bovenstaande vergelijkt, de oud-hollandsche aanhechtingen van toonlooze woorden verstaan, b. v. *men salen*, men zal hem; *selmen*, zal men; ook: zal men hem; *machi*, kan hij; *datti*, dat hij; *bevinten*, bevindt hem; *salre*, zal daar; *hine*, hij hem; *salne*, zal hem. Om nu niet te spreken van bekende vormen met voorzetsels; *metten*, *metter*, enz.

BLADVULLING,

Gelijk *ieftha*, hiervóór n°. 3 *f*, de daar opgegevene vormen doorliep — in 't oud-hollandsch nog lang *iof* — zoo is 't ook met het voegwoord *en*. Van de vormen: *and*, *ande*, *anda*; *end*, *enda*; *an*, *en*; *ind*, die er van voorkomen, heerscht oostwaarts *and*, westwaarts *ende*; de tusschenliggende streken leveren den overgang door *ande*, *end*. De Heliand heeft *endi*, 'twelk in de nederduitsch-saksische oirkonden luidt *inde*; die vorm komt in de landen van Gelder nog laat voor als *ind*. Uit Noord-Friesland is niets van de oude taal opgeteekend: misschien hebben die Friezen eens, gelijk hunne noordsche broeders en de Gothen deze copula in 't geheel niet gekend.

Na 't verdwijnen van 't eerste-ontkennend *en* of *ne* bestond er geene reden meer om *ende* te schrijven, gelijk het denkelijk altijd *en* zonder *de* was uitgesproken.

(Gedeeltelijk naar v. RICHTHOFEN.)

Dr. M. J. NOORDEWIER.

VRIENDELIJKE UITNOODIGING, IN HET BELANG DER NEDERLANDSCHE TAAL,

AAN DEN HEER

D. DORBECK.

Een vriendelijk verzoek, in het belang der Ned. taal aan een Nederl. dichter gedaan, heeft alle kans welwillend aangehoord en gunstig opgenomen en beantwoord te worden; wij wagen het daarom met de meeste gerustheid het te uiten, en komen, zonder verderen omslag, terstond ter zake.

De Heer DORBECK verrijkt van tijd tot tijd onze letterkunde, behalve met zijne gedichten, met vertalingen, aan de geschriften onzer Hoogduitsche naburen ontleend. Zoo zagen wij van hem in de Kunstkronijk achtervolgens eenige vertaalde beschouwingen over 't landschapschilderen, en lazen wij dezer dagen eene door hem «medegedeelde psychologische studie over Goethes Aristokratisme» in den «Recensent, Algemeen Letterl. Maandschrift» voor Sept. 't Stukjen is wat den inhoud betreft, allezins lezenswaard, en bevat vele juiste en belangrijke opmerkingen; maar den Hollandschen vorm! — goede hemel, welk eene taal, en dat voor een Hollandsch dichter! — Geachte Heer DORBECK! wat wij u bidden mogen, en ziedaar ons vriendelijk verzoek, wanneer gij er u ook verder mede bezig houdt onze letterkunde met vertalingen van lezenswaarde Duitsche vertoogen te verrijken, leer, ei! leer uwe moedertaal wat sparen en beijver u om,

wij willen niet zeggen keurig 1), maar althans *leesbaar* Hollandsch te schrijven; of zult gij inderdaad willen beweeren dat de volgende uit uw laatstaangehaalde vertoogjen getrokken zinsneden werkelijk Hollandsch, dat zij voor een deel ook maar verstaanbaar zijn? Zie hier wat wij al zoo gevonden hebben, en dat wij, ten beste onzer taal, aan uw eigen beter oordeel onderwerpen, opdat het u voor verdere dergelijke misdadige verminking harer wetten beware:

het *slofslaperige* leven der waereld. (?)

De met wechwerping van het eigen ik *opgepronkte* onderworpenheid betaamt den man.

op end' top, lees: *op end' op* of *op entop* = op en op.

Ten zij de hedendaagsche opvoeding haar eerst en heiligst deel in 't oog wilde vatten, dan zou het voorzeker dit zijn. (?)

Zich *onwrikbaar* gelijkblijvende vroomheid.

Verscheen hem dit, lees: *scheen* (*erschien*); ook later weder.

Had hij steeds *daarheen* gewerkt, lees: daarnaar gestreefd.

De *onontwijkbare* (lees, *onvermijdelijke*) gevolgen.

Geweldadig *opgeloste toestanden!!* iets verder: *ziedende toestanden!!!*

richtige (lees *juiste*) leiding.

op het bestaande heenwijzen (lees: naar het bestaande verwijzen).

maatloos veel geleden hebben; iets verder: *maatloos* en zonder gezet onderzoek (?)

Zoodra er *dreigende momenten* optraden!!!

---

1) Integendeel, de Heer DORBECK maakt te veel jacht op keurigheid, naar het ons dunkt, en wordt daardoor gezocht; zoo zegt hij bijv. altijd *ietwat* voor *iets*.

De dichter staat op een hooger *voetstuk*, dan op de tinne der partij. Eene zeer ongelukkige vertaling van Freiligraths bekenden (regel):

Der Dichter steht auf einer höhern Warte
Als auf der Zinne der Partei.

lievelingen die *om de kerkwanden* (lees: op het kerkhof) sluimeren.
begeestering, lees: *bezieling.*
Ziele-adel lees, zielen-adel (zielen is de geintief).
J'en passe et des meilleurs, maar meen met bovenstaande staaltjes te kunnen volstaan.

V.

BEANTWOORDING VAN VRAAG III.

In het eerste nommer van dit Taalmagazijn, vraagt de Heer Kruytbosch van *Kampen;*

In: «ik ontdoe het paard van den zadel, welken ik op hetzelve gelegd heb,» wenschte ik, als vijand van *hetzelve*, wel te weten, welk voornaamwoord daarvoor te gebruiken. *Daarop* voor een levend voorwerp kan er toch niet door. —

De geëerde vrager komt mij voor, als bracht hij bijv. een zijner vrienden aan de breede rivier, die langs zijne woonplaats stroomt, en als zeide hij daar tot dezen: «ik ben maar benieuwd, hoe gij over dat water komen zult, want dat gij de brug zoudt overgaan, zou waarlijk al te dwaas wezen.» — Op het eerste gedeelte toch zijner vraag, geef

ik het eenvoudige andwoord, dat hij schijnt gewacht te hebben, van namelijk, voor *hetzelve*, *daarop* te stellen. En wat het bezwaar van het tweede deel betreft, zoo veroorloof ik mij hem op mijne beurt te vragen, van waar hij die zonderlinge bedenking wel halen mag? — uit den regel der Fransche spraakkunst omtrent *en* en *y*? Ik zou het bijna gelooven. Daargelaten nu echter, dat die regel ruim zoo zeer nog schoolregel is, als hij wel op 't gebruik der levende taal schijnt gegrond te zijn, moet ik buitendien doen opmerken, dat er in dit opzicht een groot verschil tusschen onze taal en de Fransche bestaat. Het Fransch toch bezit slechts twee geslachten bij zijne naamwoorden, en mist het onzijdige. Wil dus daarom ook de Heer Kruytbosch den franschen regel op onze taal van toepassing maken, dan moet hij dien zoo stellen, dat *daarop* — niet op een levend voorwerp, maar — op geen ander dan van het onzijdig geslacht slaan kan. Ik zal dan niet alleen vrede hebben met den regel, maar geloof dat hij de uitdrukking eener Nederlandsche taalwet is, die zich van oudsher te recht heeft doen gelden. Hij schrijve daarom voortaan gerust: «ik ontdoe het paard van den zadel, dien ik er op gelegd heb.»

V.

ANTWOORD OP VRAAG IX.

IX. «Het woord *straks* is *verleden*, en toch hoort men «het dikwijls ook als *aanstonds* gebruiken.

«Welk woord zoude, ter aanduiding van eenen kort toe«komstigen tijd -- het woord *straks* het best vervangen? «*Aanstonds*, te dezer ure — binnen kort — oogenblikke«lijk, *spoedig*, schijnen niet zulk een tijdsverloop, als men «zich door het woord *straks* als *verstreken* denkt — aan «te duiden.»

De geëerde vrager gaat, volgens zijne eigene woorden, van de meening uit, dat *straks* van *verstrijken* is afgeleid, en daarom noodzakelijk op den *rerledenen* tijd ziet. Die meening mag voor het minst onbewezen, misschien zelfs gewaagd en ongegrond genoemd worden. *Straks* toch behoort tot die bijwoorden, welke de gedaante van eenen tweeden naamval hebben en van bijvoegelijke naamwoorden gevormd zijn. Even als *anders*, *eens*, *rechts*, *links*, *schuins*, *onlangs*, van *ander*, *een*, *recht*, *link*(*er*), *schuin*, *lang*, zoo komt *straks* van *strak*. Al mogt dit *strak* van *strijken* afgeleid wezen, — even als *zwak* van *zwijken*, *ras* van *rijzen*, *rad* van *rijden* en *glad* van *glijden* — niemand zal beweren, dat het van VER*strijken* is gevormd. En toch zou zulks moeten hebben plaats gehad, wilde *straks* de beteekenis van *verleden* hebben. Immers het begrip van het verledene, dat in de deelwoorden *verstreken*, *verloopen*, *verleden*, gelegen is, zit niet in de stamwoorden *strijken*, *loopen* en *lijden* (hetwelk oorspronkelijk gaan beteekende), maar wordt er eerst ingelegd door de voorvoeging *ver*, dat in deze

woorden de kracht van *weg*, *voorbij* heeft. De genoemde woorden staan dus bijna gelijk met *voorbijgestreken*, *weggeloopen*, *voorbijgeleden*, d. i. *voorbijgegaan*: *strak* en *straks* kunnen dus in alle geval niet uit zich zelve het denkbeeld van iets verledens uitdrukken. En bovendien *strak* zal wel in etymologisch verband staan met *strekken* hetwelk in het oudh. zoo wel *strakjan* als *strekkan* luidde. Het beteekent ook zoo veel als *gestrekt*, *stijf* en *regt uitstaande*, *sterk gerekt* of *gespannen*. Men spreekt van *een strakken blik*, *een strak aangehaald* of *gespannen touw*, van iets, dat *te strak gebonden* is. Een *strak gespannen touw* nu is recht; *strak* beteekent dus eigentlijk recht. KILIAAN althans verklaart STRACK door rectus, directus, (*recht*), erectus (stijf). In dien zin schijnt men *strak* ook bij de vorming van *straks* te hebben opgevat. Bij KILIAAN immers is STRAKS, recta, recta via, *directe*, (*lijnrecht*, *langs den kortsten weg*, *direct*, zoo als wij zeggen), en e vestigio (*op staanden voet*, *zoodra men den voet uit den voetstap gelicht heeft*), eindelijk confestim (*met haast*, *zonder uitstel*) en quam primum (*zoodra mogelijk*). Ik zie dus in de afleiding geene reden, die ons verbieden zou *straks* van iets toekomstigs te bezigen, en hiermede is het bezwaar van den geachten vrager opgeheven.

Red.

VERBETERINGEN

DER

VOORBEELDEN VAN GEBREKKIGE TAAL,

UIT GEDRUKTE STUKKEN ONTLEEND,

DEN LIEFHEBBERS VAN TAALOEFENING TER VERBETERING AANGEBODEN.

---

49. Hierbij neme men in aanmerking, dat de oude voorvaderlijke taal nog geheel ongevormd was, en daarenboven zeer arm. Voor de dagelijksche behoeften had men slechts uitdrukkingen.

49. Hierbij neme men in aanking, dat de oude (1) voorvaderlijke taal nog geheel ongevormd was, en daarenboven zeer arm. Slechts (2) voor de dagelijksche behoeften had men uitdrukkingen.

(1) Het gebruik der bijv. naamw. is tweederlei: *praedicatief*, als gezegde, bij het werkwoord *zijn: hij was eens rijk, maar is nu arm;* en *attributief* bij een znw. gevoegd: *de arme man.* Attributief gebezigd kan het een epitheton ornans, een versierend bvn. wezen, hetwelk des nood zijnde kan weg blijven zonder den zin te zeer te verminken: *de reeds zoo zwakke man, kon dezen nieuwen slag niet verdragen en bezweek,* waarvoor men ook zeggen kan: *de man kon dezen slag niet verdragen;* of het kan een epitheton necessarium. een noodzakelijk bijv. nw. zijn; wanneer het in den zin niet kan gemist worden, zoodat de weglating daarvan de uitdrukking onverstaanbaar of zelfs tot onzin maakt, b. v. in: *Wollen stoffen kleeden warmer dan katoenen stoffen.* Hier kunnen de adjectieven *wollen* en *katoenen* niet worden weggelaten, zonder dat men onzin spreekt: *Stoffen kleeden warmer dan stoffen.* Elk bvn. van de laatste soort verdeelt de gezamentlijke voorwerpen, door het zn. aangeduid, in twee soorten, b. v. *wollen stoffen* doet denken aan stoffen, die van wol en aan andere, die niet van wol vervaardigd zijn, en geeft te kennen, dat men de eerste soort bedoelt. Komt er nog een tweede adjectief,

dat niet door een comma afgescheiden is, bij *nieuwe wollen stoffen*, dan worden niet de stoffen in het algemeen, maar de *wollen stoffen* op hare beurt weder in twee soorten in nieuwe en oude verdeeld. Zoodanig een tweede bvn. behoort dus niet bij het volgende subst. alleen, maar slaat op dit subst. met zijn naast voorgaande adject. te zamen genomen. Bij een derde adject. is zulks wederom hetzelfde: *deugdzame nieuwe wollen stoffen* moet opgevat worden als: *deugdzame* (*nieuwe* [*wollen stoffen*]). Staat dit vast, dan beteekent: *de oude voorvaderlijke taal*, *de oude* (*voorvaderlijke taal*), en onderstelt nog eene niet oude voorvaderlijke taal, wat blijkbaar de meening des schrijvers niet kan geweest zijn. Geheel anders is het, wanneer twee adjectieven door *en* verbonden zijn; zij hebben dan beide even naauwe betrekking tot het znw. *Vlijtige en schrandere leerlingen* beteekent iets anders dan *vlijtige schrandere leerlingen*; de eerste uitdrukking is de tegenovergestelde van *luije en domme*, de tweede die van *luije maar toch schrandere leerlingen.* Bezigt men het voegwoord *en* tusschen twee adjectieven, dan moeten deze twee verschillende soorten van hoedanigheden uitdrukken, zoo als *vlijtig* en *schrander*, *naarstig* en *gehoorzaam*, *geleerd* en *verstandig*; doch is het tweede adjectief niet veel meer dan een synoniem van het eerste, ter verklaring of versterking hiervan ingevoegd, dan heeft er geene bijeenvoeging, geene vereeniging van begrippen plaats, en is *en* ongepast. Men vergenoegt zich dan met de beide adjectieven door eene comma te scheiden: *brave*, *eerlijke lieden; de oude*, *voorvaderlijke taal.* Zoodanige bijeenvoeging van synomieme adjectieven is echter dan alleen gepast, wanneer men een zekere mate van nadruk op zijn gezegde leggen moet; maar is dit onnoodig, dan vergenoege men zich met een enkel epitheton. Ook hier zou wellicht *de voorvaderlijke taal* de meening des schrijvers duidelijk genoeg gemaakt hebben.

(2) Geene woorden vorderen bij hunne plaatsing in een volzin meer zorg en oplettendheid dan de bijwoorden *niet*, *alleen*, *maar*, *slechts*, *ook* enz. Zij moeten zoo dicht mogelijk komen te staan bij het woord waarop zij betrekking hebben, en wel liefst daarvóór. *Slechts* is blijkbaar misplaatst. *Voor de dagelijksche behoefte had men slechts uitdrukkingen* ontkent, dat men voor de dagelijksehe behoeften iets anders dan *uitdrukkingen* bezat. terwijl de zin blijkbaar is, dat de taal geene andere uitdrnkkingen had dan die konden strekken om de dagelijksche behoeften kennen te geven. *Voor de dagelijksche behoeften slechts had men uitdrukkingen* is ook goed, vermits de betrekking van *slechts* ook bij deze woordschikking geenen twijfel overlaat.

Red.

50. De menschen bleven in hun zwerfziek leven met weinige dingen te vreden.

50. De menschen bleven hun zwervend (1) leven met weinig (2) dingen (3) tevreden.

(1) De zamengestelde woorden, die op *ziek* eindigen, geven of eene ligchamelijke ongesteldheid te kennen, als *vensterziek*, *wagenziek*, *kelderziek*, *doodziek* enz., of eene geestelijke, die zich meestal openbaart in eene buitensporige en hartstochtelijke liefde of geneigdheid tot iets, dat door het eerste bestanddeel is uitgedrukt, als: *manziek*, *meisjesziek*, *naamziek*, *praalziek*, *praatziek*, *minziek*, *speelziek*, *roofziek*, *twistziek*, *zwerfziek*. Zij kunnen dus met voeg, de laatste soort inzonderheid, alleen met betrekking tot personen gebezigd worden, niet van toestanden en werkingen. Men drukt zich dus stellig naauwkeuriger uit, als men van een *zwervend*, dan wanneer men van een *zwerfziek leven* spreekt.

(2) *Weinig dingen* en *weinige dingen* zijn uitdrukkingen, die niet volkomen hetzelfde beteekenen; in de eerste is *weinig*, in de tweede *dingen*, het hoofdbegrip. Dat de menschen met *dingen* tevreden waren, behoeft niet gezegd, maar wel, dat die dingen *weinig in getal* waren. De eerste uitdrukking is dus te verkiezen.

(3) Hoewel *tevreden* uit de adverbiale uitdrukking *te vrede* is ontstaan, zoo is het thans ontegenzeggelijk een waar adjectief geworden, hetwelk zich laat verbuigen, en waarvan zelfs het substantief *tevredenheid* gevormd is; *eene behoeftige*, *doch tevredene vrouw*; *tevredenheid is beter dan rijkdom.*

Red.

